

Daugavpils Pedagoģiskā universitāte

Irēna Saleniece

Latvijas Republikas
skolu politika 1918–1934

Daugavpils
1994

SATURS

	1pp
Ievads	3
Izmantotie avoti un literatūra	11
I. Latvijas Republikas partiju politika izglītības jomā . .	23
I.1. Latvijas Sociāldemokrātiskās Strādnieku partijas skolu politika	32
I.2. Latviešu Zemnieku savienības skolu politika	46
I.3. Demokrātiskā centra partijas skolu politika	60
II. Skolu politikas problēmas likumdošanas orgānu darbībā .	82
II.1. Likumu par Latvijas skolu lietu organizācijas principiem apspriešana un pieņemšana	88
II.2. Likumu par skolas un skolotāju materiālo nodrošināšanu apspriešana un pieņemšana	131
III. Skolu politikas dažu aspektu realizēšana Izglītības ministrijas darbībā	151
III.1. Politisko tendenču ietekme Izglītības ministrijas darbībā	153
III.2. Jānis Rainis - izglītības ministrs (1926.gada 19.decembris - 1928.gada 24.janvāris) . .	179
III.3. Augusts Tentelis - izglītības ministrs (1928.gada 28.janvāris - 1928.gada 30.novembris) . .	194
III.4. Atis Ķeniņš - izglītības ministrs (1931.gada 6.decembris - 1933.gada 23.marts)	205
Secinājumi	221
Pielikumi	226
Izmantotās literatūras saraksts	286

Ievads.

Viena no cilvēces globālajām problēmām XX gadsimtā ir izglītības problēma. Par to liecina arī tas, ka 1983.gadā UNESCO par vienu no savas darbības prioritārām sfērām nākošai desmitgadei atzina bērnu un pieaugušo izglītības pilnveidošanas veicināšanu.¹ Tas izskaidrojams gan ar ZTR vajadzībām, kuras gaitā cilvēks mēģina arvien dziļāk ietiekties apkārtējās pasaules noslēpumos, gan arī ar cilvēka tieksmi pēc iespējas pilnīgāk izprast pašam sevi.

Par mūsdienu prioritātēm kļuva **humānisms** (izglītības jomā - cilvēka kā izglītības subjekta un mērķa izvirzīšana priekšplānā) un **demokrātija** (izglītības jomā to saprot kā vienādu izredžu nodrošināšanu visiem, lai garantētu ikviena cilvēka spēju vispilnīgāko realizāciju). Šīs divas vērtības caurstrāvo visu cilvēces eksistenci, visu cilvēces vēsturi, kuras mērķi, pēc vācu vēstures filozofa K.Jaspera domām, ir civilizācija un humanizācija, brīvība, cilvēka diženums, esamības atklāšana cilvēkā un dziļa esamības izpēte.²

Tādējādi uzmanības centrā nonāk cilvēka problēma. Taču vēsturē cilvēks vienmēr ir grupā, sabiedrībā; mūsu priekšmets nav abstraktais cilvēks, bet vēsturiski konkrētais sociālā procesa dalībnieks.³ Cilvēka izpēte tādā aspektā noteikti paredz cilvēka vienīgi iespējamā eksistēšanas veida⁴ kultūras - izpēti.

---

¹ Курьер ЮНЕСКО.- 1983.- N 2.- С.11.

² Ясперс К. Истоки истории и ее цель // Ясперс К. Смысл и назначение истории.- Москва: Республика, 1994.- С.263.

³ Гуревич А.Я. Социальная история и историческая наука // Вопросы истории.- 1990.- N 4.- С.33.

⁴ Гуревич А.Я. Культура и история // Новая и новейшая история.- 1991.- N 1.- С.99.

Ārpus kultūras sabiedrība nevar eksistēt. Kultūra sasaista cilvēces dzīves visas sfēras un piešķir tai jēgu, jo "kultūra ir vēsturiski un sociāli nosacīta, dažādos cilvēka darbības produktos iemiesota cilvēka attieksme pret dabu, sabiedrību un pašam pret sevi, attieksme, kas rosina cilvēku darboties, reglamentē un regulē cilvēka darbību visās viņa eksistences jomās un nodrošina sabiedrībai adaptācijas iespējas un spējas mainīgajā pasaulē."¹ Cilvēks un kultūra ir divi viens no otra neatdalāmi jēdzieni.

Cilvēks nav iedomājams ārpus kultūras, viņš ienāk tajā ar valodas, uzvedības normu, intelektuālās un emocionālās informācijas, darba iemaņu u.c. piesavināšanu. Amerikāņu etnogrāfe Margareta Mida atzīst, ka bērna personības būtiskākās iezīmes vienmēr atspoguļo kultūru, kurā bērns ir audzināts.² Piederība kultūrai - vienīgais, kas padara cilvēku par cilvēku, jo viņu cilvēciskums ir atkarīgs nevis no individuālā instinkta, bet no viņu sabiedrības tradicionālās gudrības.³ Izsakoties K.Jaspera vārdiem, "ne iedzimtība, bet tradīcija padara mūs par cilvēkiem".⁴

No otras puses, kultūra nepastāv ārpus cilvēka. Viņš ir tās patērētājs un veidotājs. Taču cilvēks nekad nav pati pilnība un nav nemirstīgs. Savu nepilnību cilvēkam kompensēt ir iespējams tikai vienotībā ar citiem cilvēkiem.⁵ Cilvēka eksistences beigu pārvarēšana iedomājama tikai, viņam iekļaujoties nepārtrauktā, ar kopīgu attieksmi pret pasauli, t.i., ar kopīgu kultūru savienotā paaudžu virknē. Kultūras jēdziens noteikti sevī ietver pieredzes

---

¹ Veinbergs J. Piramīdu un zikurātu ēnā.- Rīga: Zinātne, 1988.- 12.lpp.

² Мид М. Культура и мир детства.- Москва: Наука, 1988.- С.214.

³ Там же.- С.310.

⁴ Ясперс К. Духовная ситуация времени // Ясперс К. Смысл и назначение истории.- Москва: Республика, 1994.- С.352.

⁵ Ясперс К. Истоки истории и ее цель.- С.242.

nodošanu nākamajām paaudzēm. Pieredzes nodošana un indivīda iekļaušana kultūras apritē notiek ar socializācijas starpniecību. Sākotnēji jēdzienu socializācija apzīmēja ar vārdu izglītība. Jēdzienam izglītība ir divas izpratnes - plašākā (*Education = socializācija*) un šaurākā (*Schooling = mācības*). Sabiedriskā un institucionalizētā pasniegšanas [*teaching*] un mācību [*learning*] nodrošināšana ir izglītība tās šaurākā nozīmē, resp., mācības. Tā ir izglītības plašākā nozīmē - resp., socializācijas, sastāvdaļa. Socializācija ietver arī ģimenes, vienaudžu grupu, masu informācijas līdzekļu un kultūrvides ietekmi.¹

Tātad ar izglītību šaurākā nozīmē (mācībām) saprot mērķtiecīgu iedarbību uz jauno cilvēku ar nolūku nodot noteiktas zināšanas, iemaņas un prasmes. Kultūrai kļūstot sarežģītākai, tālākai nodošanai paredzētās informācijas apjoms pieaug, un pieredzes nodošanas formas kļūst sarežģītākas un specializētākas. Arvien lielāku nozīmi sāk piešķirt izglītībai, arvien mazāku - bērnu praktiskai iekļaušanai pieaugušo dzīvē. Tiek dibināti sabiedriskie institūti, kas speciāli domāti pārmantotās pieredzes nodošanai, - skolas, ražošanas apmācības īpašas formas un tml.²

Šo sociālo institūtu mērķis ir atražot personības, kuras būtu adekvātas atbilstošās sabiedrības raksturam. Šeit mēs saduramies ar divām visbūtiskākām izglītības pretrunām. Pirmā pretruna ir ietverta cilvēka un sabiedrības interešu nesakritībā. Sabiedrības intereses ir saistītas ar personības iezīmju, kuras cilvēku ļauj iekļaut sabiedrībā, audzināšanu, taču zināmā mērā nivelē tā individualitāti. Savukārt katrs cilvēks vispirms ir ieinteresēts unikālās individualitātes attīstībā. Otrā pretruna izriet no pirmās, un tā ir pretruna starp cilvēka harmoniskas attīstības prasību un specializācijas neizbēgamību, kas arvien padziļinās, komplicējo-

---

¹ The Politics of Education, part II.- Chicago, 1977.- P.69.

² Кон И.С. Ребенок и общество.- Москва: Наука, 1988.- С.136.

ties sabiedriskajai dzīvei. Izglītība kā sociālais instiūts vēstures gaitā dažādi mēģina šīs pretrunas mazināt, taču nekad tās pilnībā neatrisinās.

Īstenībā izglītības institūts pastāv noteiktas izglītības sistēmas veidā: sabiedrībai noteiktā attīstības stadijā ir atbilstoša izglītības sistēma, kura atstāj nenovēršamu iedarbību uz indivīdiem.¹ Izglītība kļūst par valsts lietu, kas prasa plānošanu, pārvaldīšanu un dažādu spēku iedarbības koordinēšanu. Izglītības sistēmas izveide un attīstība valstī ir atkarīga no reliģiskās, politiskās organizācijas, zinātnes attīstības līmeņa, ražošanas stāvokļa u.c.² Tātad noteiktas izglītības sistēmas izveide ir atbilstošās izglītības politikas rezultāts.

Latviešu Konversācijas vārdnīcā politika definēta kā "...censšanās ar aktīvu un plānveidīgu līdzdalību ietekmēt publiskās, it īpaši valsts dzīves izveidošanos"³ un ir iedalīta ārējā un iekšējā. Savukārt iekšpolitikā tiek nodalīti kultūras, skolu, saimniecības, finanču u.c. politikas veidi. Kultūras politika, acīmredzot, ir plašāks jēdziens, jo kultūras jēdzienā ietilpst arī noteikta izglītības sistēma, kuras ietvaros funkcionē skolas u.c. mācību un audzināšanas iestādes. Tāpēc kultūrpolitikas definējumu, manuprāt, var attiecināt arī uz izglītības politiku un uz skolu politiku: "Kultūras politika - kādas sabiedrības vadošo grupu un atsevišķu locekļu mēģinājumi ietekmēt kultūras dzīvi un pārveidot tās organizāciju zināmu mērķu virzienā".⁴

---

¹ Durkheim E. Education: Its Nature and Its Role // The School in Society. Studies in the Sociology of Education/ Edited by Sam. D.Sieber and David E.Wilder.- New-York, 1973.- P.13.

² Ibid.- P.13.

³ Latviešu Konversācijas vārdnīca.- 17.sēj.- 33267.sleja

⁴ Klīve V. Kultūras filozofija un kultūras politika // Latviešu kultūra laikmeta maiņās. Stokholma: Daugava, 1966.- 40.lpp.

Izglītību kā sociokultūras institūtu var aplūkot divās dimensijās - vertikālā (t.i. viena otrai sekojošas sistēmas hronoloģiskā secībā) un horizontālā (pastāvošo sociālo struktūru un institūtu sistēmā), t.i., izmantojot ģenētisko vai strukturāli funkcionālo pieeju.¹ Parasti šīs divas pieejas papildina viena otru. Ģenētiskā un strukturāli funkcionālā pieeja var būt izmantota arī izglītības politikas izpētē. Tādā gadījumā mums ir jāpēta gan izglītības politikas un to veidojošo instanču izcelsme un attīstība, gan arī šīs politikas saturs un tās nozīme politisko partiju, sabiedrisko organizāciju, likumdevēju un izpildvaras valsts struktūru darbībā.

Pētījuma objekts - Latvijas Republikas skolu politika 1918.-1934.g., aprobežojoties ar skolu politikas izpēti, jo pievēršanās izglītības politikai kopumā paredz šīs parādības izskatīšanu pirmskolas, sākumskolas, pamatskolas, vidusskolas, arodskolas, augstskolas, ārpusskolas u.c. izglītības jomās. Tas pārāk paplašinātu darba ietvarus. Pamatizglītība un vidējā izglītība, t.i. skolu izglītība, liekas, ir vispiemērotākais izglītības politikas pētīšanas aspekts, jo XX gadsimtā skolu izglītība kļuva masveidīga, un tās problēmas kļuva aktuālas ikvienam sabiedrības loceklim. Attiecīgi katrai politiskai struktūrai bija jāizstrādā sava politika šajā jomā.

Tieši šī perioda 1918.-1934. izvēli noteikuši šādi iemesli: šajā laikā Latvijā nodibinājās, tapa un pastāvēja demokrātiska valsts - parlamentāra republika. Šajā laikā Latvijā konsekventi tika īstenota demokrātiskai valstij raksturīgā skolu politika. Tiesa, šīs politikas aizsākumi, tās pamatideju saknes ir jāmeklē vēl pirms 1918.gada novembra, taču tas ir jau cita pētījuma priekšmets. Arī sākot ar 18.novembri nevar runāt par Latvijas Republikas skolu politiku vārda tiešā nozīmē, jo Latvijas teritori-

¹ Клементьев Е.Д. Социально-философские аспекты образования // Вопросы философии. - 1984. - N 11. - С.22.

jas lielākajā daļā valsts orgānu darbība bija apgrūtināta ar vāciešu iebrukumu un ar Padomju Latvijas darbību. Pilnīgi droši par jaunu skolu politiku var runāt kopš 1919.gada beigām. Kā robežšķirtne var būt pieņemtais izglītības likums. Taču, šķiet, 1918.gada 18.novembri, kad pirmo reizi vēsturē tika proklamēta neatkarīgā Latvijas valsts, var un vajag izvēlēties par atskaites punktu jebkurā pētījumā par Latvijas Republikas vēsturi, arī pētot kvalitatīvi jaunu parādību - Latvijas Republikas skolu (skolas politiku un sistēmu). 1919.gada 8.decembra likuma darbības beigas sakrīta ar būtiskām pārmaiņām Latvijas valsts iekārtā, un jauna izglītības likuma pieņemšana 1934.gadā jau nozīmēja citu skolu politiku.

Šī tēma, pēc manām domām, nav pietiekami izpētīta. Pirmkārt, ilgus gadus pats laika posms no 1918.-1940.g. nebija vēsturisko pētījumu prioritāra tēma. Otrkārt, vēsturnieku darbos, kas bija veltīti šim periodam, galvenā uzmanība bija pievērsta iekšējās un ārējās politikas, sociāli ekonomiskās attīstības pētīšanai, bet garīgās dzīves problēmas bija atstātas novārtā. Eksistējošajās publikācijās parasti tika aprakstīti konkrēti kultūras dzīves fakti un parādības bez to novērtējuma kopīgajā attiecību sistēmā. Taču ir zināms, ka dabas un sabiedrības realitāti neveido atsevišķi un izolēti priekšmeti, parādības un procesi. Tie ir savstarpējā mijiedarbē saistītu objektu kopums, noteikts sistēmisks veidojums.¹ Pie šādām sistēmām pieder arī izglītība. Pētot šo sistēmu vai tās atsevišķus elementus, nepieciešams ņemt vērā kā izglītības sistēmas sarežģīto iekšējo struktūru, tā arī tās daudzveidīgās saiknes ar citām lielām sociālām sistēmām.² Viena no šādām saiknēm - skolu politika, kura iekļauj izglītību valsts poli-

---

¹ Ковальченко И.Д. Методы исторического исследования.- Москва: Наука, 1987.- С.159-160.

² Филиппов Ф.Р. Социология образования.- Москва: Наука, 1980.- С.27.

tikas sistēmā. Tā kā jebkuras sistēmas elementi ar savu mijiedarbību piešķir sistēmai kvalitatīvi jaunas īpašības, tad sistēmas izpratne nav iedomājama bez tās elementu izpētes. Tādējādi, lai iedziļinātos valsts vēsturē, ir nepieciešams izpētīt arī tās skolu politiku.

Latvijas Republikas skolu politika no 1918.-1934.gadam tika veidota saskaņā ar demokrātijas principiem, kas bija arī visas politiskas iekārtas pamatā. Sākotnējos projektus izglītības problēmu atrisināšanai izstrādāja politiskās partijas, katra no tām pauda noteiktas iedzīvotāju grupas intereses. Pēc tam šos priekšlikumus apsprieda likumdošanas instancēs, lai atrastu visas partijas apmierinošu variantu un nostiprinātu to likumā. Kopš pieņemšanas brīža likumu uzskatīja par obligātu visiem un Izglītības ministrija kontrolēja tā izpildi. Taču politiskie spēki ar to nebeidza cīņu, mēģinot vai nu nostiprināt, vai mainīt pieņemto likumu. Šajā situācijā par mērķa sasniegšanas līdzekļiem kļuva gan parlamentārā cīņa, gan cīņa par ietekmi ministrijā. Tātad, lai raksturotu skolu politiku kopumā, nepieciešams pētīt to trijos līmeņos - politisko partiju, likumdošanas iestāžu un izpildvaras struktūru (Izglītības ministrija un tās apakšvienības centrā un uz vietām) līmenī. Tāpēc pētījuma uzdevumi ir:

1. Noteikt, kāda bija Latvijas Republikas politisko partiju (uz Latvijas Sociāldemokrātiskās Strādnieku Partijas, Latviešu Zemnieku Savienības un Demokrātiskā centra piemēra) attieksme pret izglītību, un kādu skolu politiku tās izstrādāja un aizstāvēja.
2. Noskaidrot partiju ietekmi Latvijas Republikas izglītības sistēmas veidošanā un pārvaldīšanā, t.i., izsekot politisko partiju aktivitātēm likumdošanas orgānos un Izglītības ministrijā.
3. Izpētīt atsevišķas personības iespējas ietekmēt izglītības stāvokli (uz triju izglītības ministru - J.Raiņa, A.Tentēja un A.Ķeniņa - piemēra).

Disertācija sastāv no ievada, avotu un historiogrāfijas apskata, trim daļām, secinājumiem, 31 pielikuma, izmantoto avotu un literatūras saraksta. Pamatdaļu sākumā precīzi norādīti avoti, kas izmantoti šajā daļā. Dažos gadījumos tiek sniegtas vēsturiskas izziņas. Pirmā un trešā daļā tiek akcentētas trīs nozīmīgākās līnijas, kas saistītas ar LSDSP, Latviešu Zemnieku savienības un Demokrātiskā centra skolu politiku un izglītības ministru - šo partiju pārstāvju - darbību. Savukārt, otrā daļa ļauj ieskatīties šo partiju mijiedarbībā, veidojot valsts izglītības politiku. 1.-16.pielikumā ir ievietoti LSDSP, Latviešu Zemnieku savienības un Demokrātiskā centra I-IV Saeimas pirmsvēlēšanu platformu teksti un tabulas ar šo platformu kultūrai veltīto daļu leksiski statistiskās analīzes rezultātiem. 17.-27.pielikumā ir doti likumu teksti, kuri tika pieņemti Latvijas Republikā no 1919.-1932.gadam un reglamentēja dažādus izglītības aspektus. 28.pielikumā atrodama tabula - Latvijas Republikas izglītības ministru saraksts no 1918.-1934.gadam ar ministru partijiskās piederības un valdības, kurā viņi piedalījās, norādi. 29.-31.pielikumā - bibliogrāfiskie rādītāji par trim izglītības ministriem - J.Raini, A.Tenteli, A.Ķeniņu, kuru darbība tiek aplūkota disertācijā.

Izmantotie avoti un literatūra

Bagātu vielu XX gs. 20-30 gadu Latvijas Republikas skolu politikas pētīšanā sniedz daudzi jo daudzi dažādi vēsturiski avoti.¹ Pie tiem pieder:

arhīva materiāli,

kas ir savākti Latvijas Valsts vēstures arhīvā.

Tie ir Satversmes sapulces un I-IV Saeimas (5485.f.- 1.apr.) dokumenti, kuri ļauj spriest par dažādu parlamentāru frakciju strīdiem izglītības jautājumos, par likumprojektu likteni izglītības jomā, - Satversmes sapulces un Saeimas Izglītības komisiju sēžu protokoli, frakciju dokumenti, sarakste u.c.

Šajā avotu grupā lielu interesi rada arī Izglītības ministrijas (1632.f.) un tās struktūrvienību - Vispārīgās daļas (1632.f.- 2.apr.), Skolu departamenta (6637.f.- 1.apr.) un tā nodaļu: Pamatskolu (6642.f.- 1.apr.) un Vidusskolu (6647.f.- 1.apr.), kā arī Mazākumtautību izglītības pārvalžu (1632.f.- 1.apr. un 2125.f.- 1.-5.apr.) dokumenti. Tie liecina par izpildvaras konkrēto rīcību skolu lietās, par dažādu politisko spēku interešu sadursmēm šajā resorā.

Bez tam disertācijā ir izmantoti dažu politisko partiju dokumenti: LSDSP (3017.f.- 1., 2.apr.), Latviešu Zemnieku savienības (3282.f.- 1.apr.) un Demokrātiskā centra (3710.f.- 1.apr.). Norādīto partiju nostāja izglītības jautājumos ir redzama kongresu materiālos, partiju centrālo orgānu un skolotāju sekciju sēžu protokolos, vēstulēs, rokrakstos u.c.

---

¹ Izmantoto avotu sīkāku raksturojumu satur disertācijas pamatdaļas, kas veltītas politisko partiju, likumdošanas instanču un Izglītības ministrijas skolu politikai. Sadrumstalots avotu apraksta izvietojums izskaidrojams ar to, ka katrā daļā blakus kopīgiem avotiem ir izmantoti tādi, kas neattiecas uz citām daļām.

Vēl viena nozīmīga avotu grupa -

publicētie avoti,

kuru starpā izceļas Tautas Padomes,¹ Satversmes sapulces² un I-IV Saeimas³ stenogrammas. Tās ir īpaši vērtīgas tāpēc, ka rāda politiskās cīņas sasprindzinājumu Latvijas Republikas likumdošanas iestādēs. Šeit ir fiksēti politisko pretinieku dialogi, kas aizstāvēja savus uzskatus un kritizēja sāncenšus visās jomās, tai skaitā skolu politikā. Katrai frakcijai bija savas idejas, kuras tā centās nostiprināt likumdošanas aktos.

Tātad arī likumi, kas attiecas uz skolu lietām, ir vērtīgs avotu kopums mūsu tēmas izpētei.

Pie šīs avotu grupas pieder arī daudzas Izglītības ministrijas publikācijas - rīkojumi, instrukcijas, nolikumi, atskaites u.tml. - kā ievietotie oficiālos izdevumos "Valdības Vēstnesis" un "Izglītības Ministrijas Mēnešraksts", tā arī iespiestie kā atsevišķi izdevumi. Ministrijas dokumentu saturs ļauj izsekot politisko ietekmju maiņai izpildvaras struktūrās un šo ietekmju realizācijai attiecību līmenī starp ministriju un skolām.

Lai sīkāk izpētītu atsevišķo partiju skolu politiku, tika izmantoti politisko partiju dokumenti - programmas, vēlēšanu platformas un aģitācijas materiāli, kongresu rezolūcijas u.c.

---

¹ Latvijas Tautas Padome: Sēžu protokoli. II puse.- Rīga: Satversmes sapulce, 1920.

² Latvijas Satversmes sapulces stenogrammas.- Rīga, 1920-1922.

³ Latvijas Republikas I Saeimas stenogrammas.- Rīga, 1922.-1925.;

Latvijas Republikas II Saeimas stenogrammas.- Rīga, 1925.-1928.;

Latvijas Republikas III Saeimas stenogrammas.- Rīga, 1928.-1931.;

Latvijas Republikas IV Saeimas stenogrammas.- Rīga, 1931.-1934.

Beidzot, lai noskaidrotu viena vai otra politiskā spēka virzošos motīvus, lai rastu iespēju iedziļināties dažādu pušu vienas vai otras problēmas izpratnē, ļoti svarīgi bija izmantot

periodiku un memuārus.

Šī avotu grupa ir ārkārtīgi daudzveidīga un dod bagātu vielu pārdomām, bet prasa īpašu pētnieka uzmanību. Jo gan raksti presē, gan atmiņas un citi tamlīdzīgi materiāli pauž tikai dotās partijas vai personas viedokli. Tāpēc nepieciešama salīdzinošā analīze, arī citu autoru uzskatu ievērošana.

Tāda avotu bagātība un dažādība prasa dažādu pētīšanas metožu izmantošanu kā specifiski vēsturisku, tā arī vispārzinātnisku. Pētījuma uzdevumu risināšanā tika pielietotas analīze un sintēze, indukcija un dedukcija, aprakstošā metode, izskaidrojums u.c. vispārzinātniskās metodes. To loģika un paņēmieni pamatā darbā izmantotajām specifiski vēsturiskajām metodēm:

vēsturiski ģenētiskajai, kura paredz pētāmās realitātes īpašību, funkciju un izmaiņu atklāšanu šīs realitātes vēsturiskās kustības procesā.¹ Pēc loģiskās dabas tā ir analītiski induktīvā metode, bet pēc informācijas izteiksmes formas - aprakstošā;

vēsturiski salīdzināmai, kura ļauj atklāt pētāmo parādību būtību, salīdzinot tām piemītošo īpašību kopīgās un atšķirīgās iezīmes, kā arī ļauj veikt salīdzinājumu telpā un laikā;²

vēsturiski sistēmiskajai, kura paredz, ka visiem notikumiem, situācijām un procesiem vēsturē ir ne tikai cēloņsakarību, bet arī funkcionālās saiknes, tāpēc šo notikumu, situāciju un procesu izpratnei jāmeklē strukturāli funkcionālo izskaidrojumu. Tāda veida analīze ļauj atklāt, kādas apkārtējās vides (t.i., augstākā

---

¹ Ковальченко И.Д. Методы исторического исследования.- С.170.

² Там же.- С.173.

līmeņa sistēmu, kuras ietver sevī pētāmo sistēmu kā vienu no apakšsistēmām) īpašības nosaka šīs apakšsistēmas būtiski saturisko dabu.¹

Blakus iepriekšminētajām saturiski aprakstošajām vēsturiskā pētījuma metodēm, darbā mēģināts izmantot arī saturiski kvantitatīvu metodiku - kontentanalīzi, kura paredz avota statistisko apstrādi un kontekstuālo analīzi.² Pievēršanās šai metodei ir izskaidrojama ar nepieciešamību paaugstināt avotu informatīvo atdevi un celt pētījuma objektivitāti, rast iespēju atteikties no aptuveniem spriedumiem, nosakot politisko partiju prioritātes izglītības jomā.

Iepriekšminēto avotu izpētes rezultāti ar nosaukto metožu palīdzību ir atspoguļoti disertācijas pamatnodaļās.

Neskatoties uz tik bagātīgu avotu klāstu, tēma par izglītību Latvijas Republikā 20.-30.gados zinātniskajā literatūrā ir apgaismota nepietiekoši. Kā izņēmumu jāatzīmē mazākuma tautību izglītības izpētes stāvokli. Šai problēmai ir veltīti gan Latvijas, gan ārzemju speciālistu darbi, taču disertācijā šī tēma tiks skarta tikai garām ejot, tāpēc šīs historiogrāfijas klāsts palika ārpus autora analīzes ietvariem. Vairums darbu, kuru autori pievēršas šai tēmai, neskar politiskas problēmas izglītības sfērā, bet aplūko, galvenokārt, izglītības sistēmas faktisko stāvokli. Pirmie tāda tipa darbi parādās jau XX gadsimta divdesmito gadu beigās. Tie bija, no vienas puses, mēģinājumi aptvert izglītības stāvokli valstī no iekšpuses, no Latvijas pedagogu un vēsturnieku viedokļa. No otras puses, tie bija ārzemnieku darbi, kas apskatīja izglītības stāvokli Latvijā, lai iepazīstinātu ar to lasītājus

---

¹ Ковальченко И.Д. Методы исторического исследования.- С.186.

² Sīkāku šīs metodikas aprakstu satur disertācijas I daļa (29.-31.lpp.).

dzimtenē, kā Rietumos, tā arī Austrumos. Šie darbi pārsvarā ir informatīvi, dažiem no tiem piemīt propagandas pieskaņa.

Kopš 1934.gada, kad beidza pastāvēt demokrātiskā republika, un it īpaši kopš 1940.gada, kad Latvija zaudēja valstisko neatkarību, demokrātiskā perioda skolai, liekas, vajadzēja pārvērsties par tīri vēsturiskas intereses objektu. Tādu attieksmi demonstrē latviešu emigrācijas vēsturnieku (piemēram, Ā.Šildes, M.Bukša u.c.) darbi, kuros ir minēta šī tēma. Taču pavisam savādāk to uztvēra padomju vēsturnieki, kuri meklēja šeit iespēju apstiprināt marksistisku koncepciju par buržuāziskās iekārtas un visu tās sastāvdaļu (arī izglītības sistēmas) aplamību. Bieži vien šie apgalvojumi nesakrīt ar vēsturisko patiesību.

Pēc Latvijas valsts atdzimšanas kļuva iespējama 20.-30.gadu Republikas vēstures objektīvā pētīšana.

Tāda ir mūsu tēmas izpētes vēsture, un, ņemot to vērā, mūsu tēmai veltīto literatūru var sadalīt trīs grupās:

- 1) literatūra, kas satur izglītības problēmu analīzi, pamatotu ar vēsturisko avotu izmantošanu;
- 2) faktoloģiskā literatūra;
- 3) propagandas literatūra.

Skaitliski vismazākā, diemžēl, ir 1.grupa, t.i., analītiskā literatūra. Manuprāt, pie šīs grupas pieder tikai Ludviga Adamoviča raksti¹ un izglītības un zinātnes attīstībai parlamentārisma

---

¹ Adamovičs L. Skolu politika Latvijā 1919.-1925.// Skola un Zinātne. Latvijas Vidusskolu skolotāju biedrības 1.rakstu krājums.- Rīga, 1925.- 73.-81.lpp.; Adamovičs L. Skolu politika Latvijā 1919.-1927.// Skola un Zinātne. Latvijas Vidusskolu skolotāju biedrības 2.rakstu krājums.- Rīga, 1927.- 79.-100.lpp.; Adamovičs L. Skolu lietas Latvijā 1919.-1927.- Rīga, Generālkomis. Latv. Vidussk. skolotāju koop.- 1927.

laikā veltītā daļa Ādolfa Šildes grāmatā "Latvijas vēsture 1914.-1940."¹

L.Adamoviča darbi ir cieši saistīti, jo pirmajā no tiem autors aplūko Latvijas Republikas skolu politikas veidošanās apstākļus, faktoros un principus, kā arī šo principu noformēšanu Izglītības likumā un politisku spēku lomu tā pieņemšanā. Otrajā rakstā L.Adamovičs vērtēja 1919.gada izglītības likuma praktisko lietderību attiecībā uz valsts un vietējo pašvaldību lomu skolu uzturēšanā, latviešu un mazākuma tautību bērnu obligāto un neobligāto mācību realizēšanu. Tātad, šie darbi sniedz kopējo L.Adamoviča Latvijas skolu politikas koncepciju. Autors - laikabiedrs apzinājās, ka būs diezgan grūti objektīvi novērtēt tik tuvus vēsturiskus notikumus, taču uzskatīja, ka viņam ir tiesības to darīt, jo pagājis pietiekošs laiks, "lai varētu pārbaudīt likumā iemiesotu principu lietderību praktiskajā darbā."² No šī viedokļa raugoties, L.Adamoviča darbi ieņem robežpozīciju starp avotiem un literatūru, taču viņa spriedumi vienmēr balstās uz statistikas un citu avotu izmantošanu, kuri vienmēr tiek pamatīgi izanalizēti. Šis apstāklis, manuprāt, ļauj ierindot L.Adamoviča rakstus zinātniskajā literatūrā.

Pievērsīsim uzmanību tam, kā L.Adamovičs izprot dažas problēmas. Jautājumā par valsts un pašvaldību lomu izglītības lietās pētnieks polemizēja ar K.Dēķenu un V.Seili, kuriem bija "ļoti rožainas cerības" uz pašvaldībām, pieņemot Likumu par Latvijas izglītības iestādēm. Viņš pats bija pārliecināts, ka izglītības lietās ja grib "pareizi un svētīgi atrisināt skolu iekārtas un dzīves jautājumus", ir jābūt diviem fokusiem - ģimenei un valstij, bet pašvaldībām ir jābūt tikai palīgorgānam, vidutājam starp

---

¹ Šilde Ā. Latvijas vēsture 1914.-1940. Valsts tapšana un suverēnā valsts.- Stokholma: Daugava, 1976.

² Adamovičs L. Skolu lietas Latvijā 1919.- 1927.- 3.lpp.

valsti un skolu, kā arī starp skolu un bērnu vecākiem. Turklāt, statistika liecināja, ka arī materiālajā ziņā pašvaldības nespēj uzturēt nepieciešamo skolu skaitu. L.Adamovičs ne pārāk augstu vērtēja arī Latvijas izglītības sistēmu, norādot uz pirmskolas neefektivitāti, pamatskolas pēdējo klašu nepietiekamo apmeklēšanu un skolēnu vajajām zināšanām. Autoru neapmierināja arī mazākuma tautību skolu politika. Viņš bija pārliecināts, ka gan Saeimas lielajā politikā, gan skolu politikā minoritātēm pieder lielāka loma, nekā pienākas un nekā "...to drīkstētu atļaut Latvijas kā nacionālās valsts uzdevums un latviešu kā vairākuma tautības pašcieņa".¹

Salīdzinot pastāvošo skolu iekārtu ar 1919.gada likumos nosprausto ideālu L.Adamovičs atzīmē dažus sasniegumus, bet uzskaita arī šīs iekārtas robus un trūkumus, kuri neatļauj spriest par kaut kādu tuvināšanos ideāliem. Autors uzdod jautājumu: vai neapmierinošs stāvoklis nav nepārdomātās skolu politikas rezultāts? Atbilde var būt apstiprinoša un saistīta ar sociāldemokrātu pārmerīgo lomu šīs politikas veidošanās sākuma posmā.

Ā.Šilde savā "Latvijas vēsture. 1914.-1940.", pētot izglītības jautājumus, balstās uz daudzveidīgiem avotiem - likumiem, Saeimas sapulces un Saeimas dokumentiem, statistiku, periodiskajiem izdevumiem u.c. Avoti tika izmantoti kompleksā, un tas ļāva autoram ne tikai konstatēt izglītības faktisko stāvokli, bet arī vispusīgi aplūkot strīdīgos jautājumus. Piemēram, pētot minoritāšu problēmas, autors akcentēja to, ka šis jautājums bija atrisināts likumdošanas ceļā, piešķirot mazākuma tautībām skolu autonomijas tiesības. Saeimas dokumentos vēsturniekam gadījās sastapt minoritāšu pārstāvju sūdzības, ka viņu bērnus negrib pieņemt Latvijas augstskolās. Ā.Šilde ar statistikas palīdzību apgāza šīs sūdzības, pierādot, ka no katra tūkstoša latviešu augstskolās mā-

---

¹ Adamovičs L. Skolu lietas Latvijā 1919.-1927.- 20.lpp.

cijās 41 cilvēks, no 1000 vāciešiem - 54, no 1000 ebrejiem - 55. Tāpat statistika liecina, ka ģimnāzistu vidū bija lielāks ebreju, vāciešu un poļu īpatsvars, un tikai pēc tam - latviešu. Atsaucoties uz L.Ausēja atzinumiem, autors šo situāciju izskaidroja ar to, ka ebreju un vāciešu vairākums bija turīgāks, nekā latvieši un dzīvoja pilsētās, kur vidusskolas bija vairāk pieejamas. Sava nozīme bija arī nacionālajām tradīcijām.¹

Ā.Šilde atzīmēja analfabētisma izzušanu, izglītības līmeņa un skolotāju sagatavotības pieaugumu neatkarīgās Latvijas laikā un akcentēja valsts lomu šajos procesos. Pēc autora domām, doto politiku galvenokārt veidoja "latviešu zemnieku interešu aizstāvji", tiem opozicionārie sociāldemokrāti, kā arī minoritāšu un latgaliešu pārstāvji.² Ā.Šilde strikti izdalīja Latvijas vēsturē parlamentārās republikas un autoritārā režīma posmus. Pēc viņa domām, skolu politikā tas izpaužas atšķirībā starp 1919. un 1934.gada skolu likumiem, no kuriem pēdējais "jau piederēja autoritātīvajam laikam" un ienesa lielas pārmaiņas skolu attīstībā.³

Vairākums darbu, kuri pieskaras mūsu tēmai, ir faktoloģiski, t.i., tādi, kuri sniedz informāciju par Latvijas Republikas 20.-30.gadu izglītības sistēmu kopumā vai par tās atsevišķiem elementiem tīri aprakstošā veidā. Latvijas Republikas pastāvēšanas laikā tādu dažu autoru⁴ pieeju var izskaidrot ar interesi par izglītības sistēmu, kura veidojās viņu acu priekšā, turklāt bija atzīta par augsti vērtējamu dažu problēmu risināšanā. Piemēram, "mi-

---

¹ Šilde Ā. Latvijas vēsture 1914.-1940.- 440.lpp.

² Turpat.- 332.lpp.

³ Turpat.- 436.lpp.

⁴ Rutter Owen. The new Baltic States and their future. An account of Lithuania, Latvia and Estonia.- London, 1925.- p.167-195.; Paleckis J. Latvija.- Kauna, 1938.- 205.-212.lpp. (Mokykla ir kultūros darbas); Kauliņš J. Latviešu skola // Latvieši. Rakstu krājums.- Rīga, 1932.- 2.sēj.- 286.-298.lpp.

noritāšu kongresā Ženēvā, kas sanāca 1927.gadā, konstatēja, ka Latvija un Igaunija minoritāšu tiesību jautājumā stāvēt visām pasaules valstīm priekšgalā un noderot par paraugu."¹

Pēc Latvijas inkorporēšanas Padomju Savienībā 40.-70.gados vēsturnieku darbos Latvijas Republikas izglītības attīstības faktiskā puse tika noklusēta vai apzināti sagrozīta. Daudz maz objektīvu informāciju sniedza raksti un grāmatas, kas bija veltītas atsevišķiem metodikas un pedagoģijas jautājumiem,² kaut arī šādos darbos autoriem vajadzēja noturēties marksistiski ļēpiniskās vēstures koncepcijas ietvaros.

80-to gadu beigās un 90-to gadu sākumā faktoloģiskā pieeja 20.-30.gadu Latvijas Republikas izglītības tēmai dominēja saptamam iemeslu dēļ,- Latvijas sabiedrība, un it īpaši jaunākās paaudzes, Atmodas laikā izjuta informācijas trūkumu par Latvijas pastāvēšanas vispievilcīgāko posmu - demokrātisko republiku. Šī perioda izglītības vēsture izrādījās liels "baltais plankums", un zinātnieki centās aizpildīt šo robu, publicējot faktisko materiālu par visiem izglītības līmeņiem, par skolotāju sagatavošanu, bērnu organizācijām u.c. tā laika Latvijas izglītības parādībām.³

Liela daļa sacerējumu, kuri ir saistīti ar Latvijas Republikas izglītības tēmu, nevar uzskatīt par zinātniskajiem darbiem. Tie

---

¹ Šilde Ā. Pirmā Republika. Esejas par Latvijas valsti.- Ņujorka: Grāmatu Draugs, 1982.- 121.lpp.

² Staris A. Daži pamatizglītības izveides jautājumi buržuāziskā Latvijā // Latvijas skolu un pedagoģijas vēstures jautājumi.- Rīga, 1975.; Staris A. Mācību un audzināšanas darba saturs buržuāziskās Latvijas pamatskolās (1920.-1940.) // Latvijas skolu un pedagoģijas vēstures problēmas.- Rīga, 1976.; Ūsiņš V. K.Dēķena pedagoģiskie uzskati.- Rīga: Zinātne, 1975; Ūsiņš V. Leons Paegle un pedagoģija.- Rīga: Zinātne, 1983.

³ Staris A. Skola buržuāziskajā Latvijā // Skola un Ģimene.- 1988.- Nr.1-5, 7-10; Rubenis A. Latvijas skola laikmetu griežos 1917.-1941.- Valmiera, 1993.

ir propagandas darbi, jo to autoru mērķis no paša sākuma bija zināmu politisko uzdevumu izpilde un nevis vēsturiskās patiesības noskaidrošana. Šajā literatūras grupā ir divi virzieni. Pirmo virzienu reprezentēja Latvijas Republikas autori, kuri propagandēja Latvijas izglītības sasniegumus tik īsā valsts pastāvēšanas laikā. Parasti tie bija jubilejas izdevumi vai raksti presē.¹

No otras puses, tie bija marksistu sacerējumi. Autori no paša sākuma bija orientēti uz "prettautiskā" Latvijas Republikas izglītības sistēmas rakstura atmaskošanu. Šo darbu žanriskā piederība bija visdažādākā - no propagandas brošūrām līdz mācību grāmatām, dokumentu krājumiem, rakstiem populārzinātniskajos žurnālos līdz pat kandidāta disertācijai.² Tos visus apvieno tendencio-

---

¹ Bīlmanis A. Kā Latvija tapa. Vēsturisks pārskats no seniem laikiem līdz mūsu dienām. // Latvijas Republika desmit pastāvēšanas gados.- Rīga, 1928.- 7.lpp.; Jezovitovs K. Baltkrievi Latvijā // Turpat.- 53.lpp.; Lazersons M. Žīdu minoritātes stāvoklis Latvijā // Turpat.- 49.lpp.; Šīmanis P. Baltijas vāci un Latvijas valsts // Turpat.- 48.lpp.; Tihonickis E. Krievi Latvijā // Turpat.- 51.lpp.; Veržbickis J. Poļi Latvijā // Turpat.- 52.lpp.; Izglītības ministrija. // Latvija desmit gados.- Rīga, 1928.- 173.lpp.; Jubilejas raksti Izglītības Ministrijas Mēnešrakstā.- 1928.- Nr.11; 1938.- Nr.11; Vičs A. Pārdomas Latvijas skolu 10 gadu jubilejā // Audzinātājs.- 1929.- Nr.9.- 218.-221.lpp.; Kreicers H. Latvijas tautskolas 20 gadi // Audzinātājs.- 1938.- Nr.11.- 603.-607.lpp.

² Preiss P. Latvijas tautskola rusifikācijas laikmetā (1882.-1917.).- Maskava: Prometejs, 1932.- 123.-131.lpp.; Ринг И. Латвия.- Ленинград, 1936.- С.57-60; Каннер Л. Латвия.- Ленинград, 1938.- С.18-19; Бергман Г. Народная школа буржуазной Латвии как орудие реакционной антинародной политики Латвийской буржуазии. Автореферат диссертации.- Рига, 1953.; Samsons V. Latviešu nacionālistiskā buržuāzija - tautas izglītības nīknākais ienaids // Padomju Latvijas Skola (Izglītības ministrijas rakstu krājums).- 1954.- Nr.2.- 13.-17.lpp.; Latvijas PSR vēsture / Red. K.Strazdiņš.- Rīga: LPSR ZA izdevniecība, 1959.- 3.sēj.- 330.-333.lpp.; Tautas izglītība Latvijā agrāk un tagad: Dokumentu un materiālu krājums / Red. R.Miķelsons, sast. L.Dumpe.- Rīga, 1966.; Latvijas PSR vēsture no vissenākiem laikiem līdz mūsu dienām / Red.A.Drīzulis.- Rīga: Zinātne, 1986.- 2.d.- 130.-132.lpp.

zums, kas spilgti izpaužās vairākās kopīgās iezīmēs. Dažos no nosauktajiem darbiem ir tieši norādīts, bet citos autori tur prātā domu par to, ka raksti par Latvijas Republikas sasniegumiem izglītības sfērā ir līdzvērtīgi padomju skolas diskreditācijai. Tāpēc visu šāda tipa sacerējumu autoriem no paša sākuma ir nostādne, ka 20.-30.gadu Latvijas izglītība bija reakcionāra un prettautiska kaut vai tāpēc, ka tā eksistēja buržuāziskās valsts ietvaros. Šo darbu autori ortodoksāli seko marksistiski ņeņinskajām dogmām. Ja V.Ļeņins ir teicis, ka bērnu apmācība nacionālajās skolās - tas ir slikti, tad viņa sekotāji pat nejautā: bet ar ko tad dažādu tautību bērnu apmācība "dotās teritorijas vienotajās skolās" ir labāka? Kādā valodā tur jā māca bērni? Marksistiskie vēsturnieki kritizēja vai nu pašu mazākuma tautību skolu eksistēšanas faktu, vai arī, pēc apgrieztās loģikas likumiem. - nepietiekošo buržuāzijas uzmanību dotajam jautājumam.

Lai īstenotu sākotnējās nostādnes, autoriem nācās atteikties no vēsturisko avotu objektīvās izmantošanas. Viņi akcentēja uzmanību un negatīvajām parādībām un noklusēja pozitīvās. Ja ar to nepietika, tad izmantoja statistikas un citu avotu *brīvo* traktējumu. Tādas pieejas ārējā izpausme ir savdabīgs šo darbu stils, kuram raksturīga

- netolerance pret citiem (nemarksistiskajiem) viedokļiem;
- personu un parādību trafaretums un vienpusība (*reakcionārs* [= buržuāzisks] vai *progresīvs* [= sociālistisks, padomju]), bez pustoņiem;
- faktu un uzvārdu izraušana no kopīgā konteksta un birku piekāršana uz vienas darbības vai personības īpašības pamata (L.Adamovičs parādās tikai un vienīgi kā *melnsvārcis*);
- vienādas leksikas izmantošana dažādos darbos - *melīgi buržuāziskie nacionālisti, buržuāzijas intereses, ideālistiskā pasaules uzskata propaganda, klerikālisms* u.c.

Mūsdienās, beidzot, sāk parādīties objektīvi pētījumi mūs interesējošā tēmā. Manuprāt, iepriecinošs notikums ir antoloģijas

"Pedagoģiskā doma Latvijā no 1890.g. līdz 1940.g."¹ iznākšana. V.Ūsiņa un A.Stara ievadrakstā dots īss, bet objektīvs skolu un pedagoģiskās domas vēstures apskats Latvijas Republikas veidošanas un pastāvēšanas laikā. Antoloģijā ir pārstāvēti autori ar dažādiem pedagoģiskajiem un politiskajiem uzskatiem; publicēti viņu darbu fragmenti, īss biogrāfijas pārskats un fotogrāfijas. Pie antoloģijas sastādīšanas strādāja liels kolektīvs, tas ļauj cerēt, ka tuvākajā nākotnē parādīsies šo autoru atsevišķi darbi un nopietni pētījumi par skolu un pedagoģiju Latvijā 20.-40.gados.

---

¹ Pedagoģiskā doma Latvijā no 1890.g. līdz 1940.g.: Antoloģija / Sast. J.Anspaks, M.Apīnis, J.Bariss u.c.- Rīga: Zvaigzne, 1994.

I DAĻA

Latvijas Republikas partiju politika izglītības jomā

Pievēršoties tēmai par Latvijas Republikas partiju skolu politiku, sāksim ar 1917.gadu. Toreiz vēl nebija pašas Latvijas Republikas, no politiskām partijām eksistēja tikai LSDSP (kopš 1904.gada) un tikko sāka veidoties Latviešu Zemnieku savienība (1917.gada pavasarī). Taču politiķi jau aizstāvēja Latvijas autonomijas ideju, un šī ideja aizrāva vairākus tūkstošus latviešu, kurus karš izmētāja pa dažādiem Krievijas nostūriem un kuri dzīvoja okupētajā Latvijā. Ģeogrāfiskā nošķirtība nevarēja apturēt latviešu tautas apvienošanas procesu, vēl jo vairāk tāpēc, ka jau pastāvēja organizācija, kura koordinēja latviešu bēgļu dzīvi un darbību, - Latviešu bēgļu apgādāšanas centrālkomiteja (1915.gads).

Komitejas daudzu jo daudzu rūpju skaitā ietilpa arī latviešu kultūrizglītojošo iestāžu - un pirmām kārtām - skolu - atbalsts. Bēgļu skolās Krievijas teritorijā latviešu valoda pirmoreiz kļuva par mācību valodu latviešiem. "Līdz ar to radās nepieciešamība pārgrozīt šauro, krievu valodai piemēroto Baltijas tautskolu programmu"¹, izstrādāt jaunu programmu, kas kļūtu par pamatu dažādu priekšmetu tautskolu programmām dzimtenē. Projektus sagatavoja Maskavas Bēgļu komitejas Kultūras biroja izglītības nodaļas darbinieki, kuru vidū bija J.Akuraters, A.Dauge, K.Dēķens, A.Ķeniņš, L.Laicens, L.Paegle, I.Rītiņš un citi. Viņi iestājās par principiāli jaunas skolas izveidošanu Latvijā un izstrādāja arī atbilstošā likuma projektu.

Skolu programmu un likuma projekts kļuva par apspriešanas objektu latviešu skolotāju sapulcēs Maskavā, Pēterpilī, Rīgā un ci-

---

¹ Latviešu tautskolas programmas projekts.- Maskava, 1916.-
2.lpp.

tur. Šis apspriešanas deva spēcīgu impulsu visu Latvijas skolotāju apvienošanai. Šis process sasniedza savu kulminācijas punktu Tērbatas latviešu skolotāju kongresā (1917.gada jūnijā), kurā tika noteikti Latvijas izglītības sistēmas veidošanas pamatprincipi. Latviešu nacionālās skolas pastāvēšana bija iespējama tikai autonomā Latvijā. Tāpēc skolotāju kongresā tika izskatīti arī politiskie jautājumi: visu latviešu apdzīvoto teritoriju apvienošanas nepieciešamība, Satversmes sapulces sasaukšana, likumdevēja varas piešķiršana Saeimai, izpildvaras piešķiršana Saeimas izvēlētai padomei un citi. Par skolotāju galveno pilsonisko uzdevumu tolaik uzskatīja: "aktīvi piedalīties sabiedriskā darbā, ejot kopā ar strādniecību, organizējot tautas masas uz Satversmes sapulces sasaukšanu demokrātisko ideju uzvarai."¹

Debatēs precizēja skolu likuma galvenās tēzes. Tika deklarēts tautskolas galvenais uzdevums: "...ar mācībām un darbu bērnus ievadīt savas tautas un vispārējās kultūras dzīvē, piemērojoties viņu miesas un gara vajadzībām un spējām, un ar to dot viņiem iespēju ne vien izlietot kultūras mantas, bet arī ražīgi piedalīties pašā kultūras veicināšanas un sekmēšanas darbā".²

Kongresa lēmumi paredzēja, ka Latvijā bērniem jāmacās no 6 līdz 18 gadiem: jabeidz mājmācība (no 6 - 8 gadiem), pamatskola (8-14), vidusskola vai papildskola (14-18). Latviešu bērniem jāmacās latviešu valodā, citu tautību bērniem - savā dzimtajā valodā attiecīgās tautības skolās. Visu pakāpju skolām ir jābūt organiski saistītām. Mācību iestādes jāuztur pašvaldībām. Obligātajai izglītībai visiem skolēniem ir jābūt bez maksas.³

---

¹ Dēkēns K. Latvijas Skolotāju Savienība. 1917.-1927.- Rīga, 1927.- 21.lpp.

² Latviešu skolotāju delegātu kongresa darbība un lēmumi Tērbatā no 8.-13.jūnijam 1917.gadā.- 10.lpp.

³ Turpat.

Strīdu izraisīja jautājums par skolas un politikas, skolas un baznīcas attiecībām. Par otro jautājumu debatēs piedalījās ap 40 delegātu. Vai jāšķir baznīca no valsts un skola no baznīcas? Vai nepieciešama ticības mācība skolā? Viedokļi bija dažādi: piedāvāja atstāt ticības mācību skolās kā obligātu priekšmetu, padarīt to neobligātu, izslēgt to no skolu programmām.¹ Atkārtotā balsošanā nolēma, ka "no sabiedriskām skolām reliģijas mācība izslēdzama".² Latgalei piešķīra pašnoteikšanās tiesības šajā jautājumā.

Tērbatas kongresa sagatavošanā un sarīkošanā piedalījās pazīstami latviešu pedagogi, dažādu politisko uzskatu pārstāvji - K.Dēķens, I.Rītiņš, L.Adamovičs, V.Seile un citi. Laikabiedri uztvēra šo kongresu kā cīņas arēnu starp divu virzienu - sociālistiskā un nesociālistiskā - skolotājiem, kurā uzvarēja pirmie. Prese novērtēja Tērbatas kongresu kā pagrieziena punktu latviešu skolas vēsturē, jo šis kongress par savu mērķi izvirzīja "...atrast ceļus, kā būtu pārveidojama latvju skola sakarā ar tagadējām iekarotām brīvībām."³

Tātad vēl pirms Latvijas valsts nodibināšanas izveidojās zināmi priekšstati par to, kādai jābūt izglītībai Latvijā. Tomēr, saskaņodams skolotāju prasības, Tērbatas kongress parādīja, ka skolotāju vidū pastāvēja uzskatu dažādība. Vispilgtāk to parādīja strīdi par ticības mācības vietu skolā. Kongresā diezgan apšaubāmu uzvaru⁴ guva sociāldemokrātu viedoklis, bet pretējās nometnes

---

¹ Jaunais Vārds.- 1917.- 16.(29.)jūnijā.

² Turpat.- 17.(30.)jūnijā.

³ Revolūcija latviešu skolā // Jaunais Vārds.- 1917.- 22.jūnijā (5.jūlijā).

⁴ "Par" ticības mācības izslēgšanu no skolu programmām atkārtotā balsošanā nobalsoja 83 delegāti, "pret"- 78, "atturējās"- 10. Pilsoniskie pedagogi nepiekrita šim lēmumam kā formālo, tā arī saturisko apsvērumu dēļ. Viņi apšaubīja kongresa pilnvaras, jo tajā piedalījās ne visi skolotāji, bet tikai delegāti. Jautāju-

pārstāvji - pilsoniskie padagogi - nedomāja atteikties no savām prasībām šajā jautājumā.

Kā redzam, pilnīgas vienprātības Latvijas skolu politikas veidošanā nebija no paša sākuma, kaut pagaidām tika nosprausti tikai šīs politikas pamatvilcieni. Ar Latvijas Republikas nodibināšanu un daudzpartiju sistēmas veidošanu kļuva skaidri redzama politisko uzskatu dažādība skolu politikas jomā. Kā atzīmēja pazīstams zinātnieks, pedagogs un sabiedriska darbinieks L.Adamovičs: "parlamentārisms padara skolu par cīņas objektu dažādu politisko partiju starpā. Partijas skatās uz skolu lietu arvien pārāk vienkārši: kam pieder skola, tam pieder jaunatne, - kam jaunatne, tam nākotne. Viņām skolas jautājums ir varas jautājums un katrai rodas sava skolu politika".¹ Iespējams, šis apgalvojums ir nedaudz pārspīlēts, bet pamatā tas ir patiess. Tiešām, katrai partijai (1920.-30.gados Latvijā to bija vairāki desmiti) bija savi priekšlikumi par izglītības sistēmu Latvijā. Tie atšķīrās pēc izstrādāšanas pakāpes, ne vienmēr varēja runāt par labi pārdomātas partijas izglītības politikas pastāvēšanu, bet katras partijas dokumentos var atrast spriedumus par šo tēmu.

Lauku partijas aicināja veltīt galveno uzmanību izglītības attīstībai uz laukiem: "Lauku kultūras dzīves jautājumiem piegriežama izcilus vērība",² rakstīja savā pirmsvēlēšanu platformā Latvijas jaunzemnieku savienība. Līdzīgus aicinājumus var atrast arī

---

mā par ticības mācības stundu izslēgšanu no skolu programmām "par" nobalsoja mazāk delegātu, nekā "pret" un "atturējās", tāpēc šo konkrēto lēmumu pilsoniskie delegāti neuzskatīja par saistošo. Vēl jo vairāk tāpēc, ka satura ziņā šis lēmums viņiem nebija pieņemams (skat.: Zālītis Fr. Skolotāju kongresa lēmums ticības mācības lietā // Līdums.- 1917.- 8.-30.jūnijā; A.B. (Augusts Briedis) Skola un dzīve // Brīvā Zeme.- 1919.- 25.septembrī.).

¹ Adamovičs L. Skolu politika Latvijā 1919.-1925.- 75.lpp.

² Latvijas jaunzemnieku savienība. 1925.gada vēlēšanu platforma // Līdums.- 1925.- 26.augustā.

citu zemnieku partiju dokumentos,¹ bet visnopietnāk šī tēma ir izstrādāta Zemnieku savienības programmās, platformās un citos tekstos.

Nacionālās partijas galveno uzsvaru lika uz nepieciešamību stiprināt jaunas paaudzes nacionālo apziņu: "Mūsu skolu pamatos ir jāliek nacionālā latviešu kultūra bez partiju politikas. Skolēnos ir izkopjama stingra tikumības apziņa un darba prieks ar vēsturisku garu",² rakstīja A.Bergs. Nacionālā tēma nebija sveša nevienai pilsoniskai partijai, tai skaitā Latviešu Zemnieku savienībai un Demokrātiskajam centram.

Sociālistiskās orientācijas partijas aizstāvēja mazturīgo interese izglītības iegūšanā un prasīja atdalīt skolu no baznīcas: "...atsvabināt skolu no baznīcas iespaida, lai skola būtu brīva no katras baznīcas organu iejaukšanās skolas darbībā un vadībā."³ Viskonsekvētāk šīs prasības ir izteiktas LSDSP dokumentos.

Diezgan pamatīgi izstrādāta bija Latgales partiju un mazākuma tautību partiju skolu politika, bet tā bija diezgan specifiska un tai mēs pievērsīsimies ļoti maz.

Šajā darba nodaļā mēģināsim izanalizēt dažu politisko partiju prasības izglītības jomā, noskaidrot tos uzskatus un pasaules skatījuma izpratni, kas noteica doto partiju skolu politikas formēšanu. Runa būs par Latviešu Zemnieku savienības, Demokrātiskā

---

¹ Skat.: Latvijas jaunsaimnieku un sīkgruntnieku partija. Statūti. Programma. Instrukcija nodaļām.- Rīga, 1925.- 15.lpp; Latvijas jaunzemnieku savienība. III Saeimas vēlēšanas.- Rīga, 1928.- 6.lpp. u.c.

² Bergs A. Par ko stāv Nacionālā Apvienība // Latvis.- 1925.- 16.augustā.

³ Skat.: Kreiso arodbiedrību apvienības vēlēšanu platforma.- Rīga, 1928.; Neatkarīgo sociālistu partijas vēlēšanu platforma.- Rīga, 1928.

centra un Latvijas Sociāldemokrātiskās Strādnieku Partijas skolu politiku. Kāpēc bija izvēlētas tieši šīs partijas?

Pirmkārt, tāpēc, ka tās bija lielākās un ietekmīgākās Latvijas Republikas politiskās partijas;

otrkārt, tāpēc, ka šo partiju skolu politika bija diezgan atšķirīga. Latviešu Zemnieku savienība parasti pauda uzskatus, kas bija diametrāli pretēji LSDSD uzskatiem. Demokrātiskais centrs, dažu jautājumu risināšanā pievienojoties Latviešu Zemnieku savienībai vai LSDSP, tomēr meklēja centrisko pozīciju. Pārējo partiju prasībās izglītības jomā tuvinājās vai Latviešu Zemnieku savienības, vai LSDSP, vai Demokrātiskā centra prasībām;

treškārt, vēsturiski tā izveidojās, ka tieši minētās partijas (kopā ar mazākuma tautību un latgaliešu partijām) bija visaktīvākie Latvijas Republikas skolu politikas veidošanas procesa dalībnieki, sākot jau ar viņu darbību Tautas Padomē vai pat vēl agrāk - Tērbatas Latviešu skolotāju kongresā - kaut arī uz to laiku vēl nebija pilnīgi izveidojusies neviena partija, izņemot LSDSP;

ceturtkārt, tieši šo partiju pārstāvji ļoti bieži nāca pie varas Latvijas Republikas valdībā un Izglītības ministrijā.

Mēģinājumu pētīt skolu politiku partiju līmenī nosaka mūsdienu vēsturniekiem aktuālais jautājums par vēsturiskā procesa "objektīvās" un "subjektīvās" puses samēru. Nenoliedzami, ka vēsturiskā procesa izpratnei nepietiek aprobežoties vienīgi ar šī procesa "objektīvās" puses pētīšanu (mūsu gadījumā - ar 1920.-30.gadu Latvijas Republikas skolu lietu faktiskā stāvokļa konstatēšanu). Nepieciešams mēģināt aptvert "subjektīvo" pusi, t.i. pašu vēsturisko notikumu dalībnieku izpratni par šo notikumu jēgu (dotajā gadījumā - noteikt tos uzskatus un priekšstatus, kuri lika partijai pieturēties pie attiecīgā skolu politikas virziena). Radās jautājums, kādas metodes ir jāizmanto, lai veiktu tādu pētījumu? Acīmredzot, pētīšanas metodēm "no ārpuses", no mūsdienu zinātnes

pozīcijām, no novērotāja viedokļa, kurš ieņem ārpus šī laika esoša cilvēka pozīciju attiecībā pret pētīšanas objektu, ir jābūt papildinātām ar pētīšanas metodēm "no iekšpuses", no pašu vēsturiskā procesa dalībnieku pozīcijām, pētāmās sabiedrības cilvēku pozīcijām.¹ Protams, nav runa par mēģinājumiem "iedzīvoties" pētāmā laikmetā, bet par šo cilvēku pasaules uztveršanas un uzvedības noskaidrošanas objektīvo veidu.² Tātad galvenais uzdevums ir atklāt šo cilvēku attieksmi pret pētāmo problēmu, attieksmi, kura daudzējādi vai pamatā noteica šo cilvēku sabiedriskās aktivitātes raksturu.³

Reālo iespēju aptvert attieksmi "no iekšpuses" ļauj kontentanalīzes izmantošana vēsturisko tekstu pētīšanai. Kontentanalīze ir pētnieciskā tehnika, kuras mērķis ir komunikācijas manifestējamā satura objektīvais, sistemātiskais un kvantitatīvais apraksts.⁴ Līdz ar tādām priekšrocībām kā secinājumu pierādāmība un to pārbaudes iespējamība, kontentanalīze atver ceļu iekļūšanai ārpus teksta teksta dziļumā un tālāk - autora vai autoru domāšanas struktūrā. Pastāv iespēja pētīt to, kas nav tieši izteikts ar vārdiem un ir atspoguļots tajos tikai netieši, kā saka "starp rindām".⁵ Tātad, šīs metodikas izmantošana nodrošina nevis teksta

---

¹ Гуревич А.Я. Социальная история и историческая наука // Вопросы философии.- 1990.- 4.- С.31.

² Там же.- С.32.

³ Гуревич А.Я. Теория формаций и реальность истории // Вопросы истории.- 1990.- 11.- С.38.

⁴ Арутюнова Н.Д., [Андерсон Б.] Количественные данные как показатели качества. Несколько замечаний о качественных элементах в количественном контент-анализе // Реферативный журнал.- 6.серия.- 1976.- 4.- С.62.

⁵ Ерофеев Н.А., Лоншаков Г.С. Контент-анализ восточных текстов // Народы Азии и Африки.- 1976.- XI.- С.50.

satura kopēšanu, bet jaunas informācijas par autora uzskatiem saņemšanu. Tekstā šī informācija nav tieši izteikta. Tādu rezultātu var sasniegt, izmantojot vārdu un izteicienu kvalitatīvi kvantitatīvo analīzi. Šī metodika ir kvalitatīva, jo izvirza par mērķi noskaidrot līdz galam avotu satura jēgu, bet kvantitatīva tā ir tāpēc, ka ļauj izmantot avotu dažu elementu kvantitatīvo izteiksmi.¹

Lai veiktu kontentanalīzi, nepieciešams izmantot virkni paņēmieni:

1) teksta sastāvdaļu - "indikatoru" - izdalīšana. Amerikāņu kontentanalīzes speciālisti par tādiem elementiem uzskata jēdzienus, kas ir izteikti vārdos, un izdala "noteicošos vārdus". Bijušās Padomju Savienības speciālisti izdala idejas. Jebkurā gadījumā uzskaitē pakļautiem elementiem ir jābūt stabiliem, t.i., skaidri definētiem un viegli izdalāmiem.²

2) "indikatoru" sistematizācija un statistiskā apstrāde. Statistiskai apstrādei var tikt izmantoti dažādi paņēmieni, tai skaitā - "indikatoru" uzskaitē, to izmantojamības biežuma noteikšana. Balstoties uz L.Blumfilda atzinumu, ka kaut kādas parādības nozīmīgums dotai cilvēku kopai atspoguļojas šo parādību apzīmējošā vārda atkārtojamības pakāpē,³ iespējams diezgan objektīvi novērtēt, kādu vietu viena vai otra parādība ieņem teksta autora priekšstatos. Interesu vai uzmanības izteiksmes kvantitatīvai uzskaitē ir neapšaubāmas priekšrocības salīdzinājumā ar tradicio-

---

¹ Ерофеев Н.А., Лоншаков Г.С. Контент-анализ восточных текстов. - С.50.

² Арутюнова Н.Д. [Андерсон Б.] Количественные данные как показатели качества. Несколько замечаний о качественных элементах в количественном контент-анализе. - С.62.

³ Блумфильд Л. Язык. - Москва, 1968. - С.435.

nālo pieeju, kad pētnieks apmierinājās ar intuitīviem, aptuveniem izlases vērtējumiem (piemēram, kad viņš apgalvo, ka teksta autora interesēs kaut kādi jautājumi "ieņēma pirmo vietu" vai "tiem bija svarīga loma").¹ Tomēr nevajag absolutizēt kvantitatīvos datus un domāt, ka ar to palīdzību var dabūt autora uzskatu vienā vai otrā jautājumā matemātiski precīzo atspoguļojumu. Kontenanalīze palīdz noskaidrot tikai tendences, kas ir būtiskās teksta autoram dotā jautājuma atrisināšanai. Absolūta precizitāte nav iespējama dažu iemeslu dēļ un, pirmkart, tāpēc, ka vārdi ir daudznozīmīgi un atkarībā no konteksta vienam un tam pašam vārdam var būt dažādas nozīmes nianšes. Šo grūtību pārvarēšanu var sekmēt kontekstuālās analīzes izmantošana līdz ar kontentanalīzi. Kontekstuālā analīze paredz vārda nozīmes noteikšanu konkrētos vārdu savienojumos. Otrs iemesls, kas izslēdz absolūti precīzu datu sasniegšanu kontentanalītiskās pētīšanas rezultātā, ir noteiktā subjektivitātes elementa pastāvēšana "indikatoru" izvēlē, to sistematizācijā un interpretācijā. Tāpēc vēsturnieks nevar aprobežoties ar kontentanalīzes izmantošanu vien. Tās pielietošana var būt visrezultatīvākā tikai kompleksā ar citām pētnieciskām metodēm. Turklāt, dažādu metožu izmantošanu mūsu tēmas izpētē nosaka arī avotu daudzums un dažādība.

Pētot Latvijas Republikas skolu politiku, kā pamatavoti tika izmantoti Latviešu Zemnieku savienības, Demokrātiskā centra un LSDSP materiāli.

Arhīva materiāli:

partiju vadošo orgānu, kongresu dokumenti, skolotāju sekciju sēžu protokoli, Saeimas frakciju dokumenti u.c., kas glabājas LVVA fondos:

3282.f.- 1.apr.- Latviešu Zemnieku savienība;

3710.f.- 1.apr.- Demokrātiskais centrs;

---

¹ Ерофеев Н.А., Лонцаков Г.С. Контент-анализ восточных текстов.- С.50.

3017.f.- 1., 2.apr.- Latvijas Sociāldemokrātiskā Strādnieku Partija.

Publicētie materiāli:

partiju programmas, pirmsvēlēšanu aģitācija u.c. No pirmsvēlēšanu dokumentiem jāatzīmē minēto partiju pirmsvēlēšanu platformas Latvijas Republikas I-IV Saeimas vēlēšanām. Tika analizētas platformu daļas, kuras satur partijas prasības kultūras jomā. Manuprāt, kontentanalīzes pielietošana dotajā gadījumā ir pieņemama, jo šīs daļas būtībā ir patstāvīgi teksti, kurus var viegli izdalīt no pirmsvēlēšanu platformām. Šī avotu grupa ļāva izsekot diahronisko uzskatu evolūciju partijā, kā arī deva labu vielu dažādu partiju prasību izglītības jomā sinhronam salīdzinājumam.

Preses izdevumi par 1917.-1934.gadiem:

Latviešu Zemnieku savienības avīzes "Līdums" (1917.-1919.gadi) un "Brīvā Zeme" (kopš 1919.gada), LSDSP - "Sociāldemokrāts", Demokrātiskā centra - "Latvijas Vēstnesis" (1920.-1928.gadi) un "Centra Balss" (kopš 1928.gada). Galvenokārt tika izmantoti raksti par skolu politikas problēmām.

I.1. Latvijas Sociāldemokrātiskās Strādnieku partijas skolu politika

Latvijas vecākā politiskā partija - LSDSP (nodibināta 1904.gadā) - parlamentārās republikas laikā bija viena no ietekmīgākām. Sociāldemokrātu frakcija Saeimā vienmēr bija vislielākā¹. Sociāldemokrāti par savu mērķi uzskatīja darbaļaužu (vispirms - fabrikas strādnieku) interešu aizstāvēšanu no buržuāzijas un cīņu par bezšķiru vispārīgās vienlīdzības un taisnības sabiedrības veidošanu. Attiecīgus uzdevumus bija aicināta risināt arī LSDSP skolu politika: "Sociāldemokrāti grib iznīcināt mantīgo šķiru priekš-

---

¹ Latviešu Konversācijas vārdnīca.- 20.sēj.- 39620.-39623.sleja.

tiesības uz izglītību un prasa skolas iekārtas, satura un metodes reformu",¹ kuras pamatā - bezmaksas, vispārīgās, laicīgās izglītības un visu skolas pakāpju vienotības principi.

Šīs prasības tika fiksētas pirmsvēlēšanu platformās, kuru sastādīšanai sociāldemokrāti piegāja ar visu nopietnību: "Sociāldemokrātu vēlēšanu platforma no partijas programmas atšķiras pēc saviem apmēriem, ne pēc politiskā virziena. Sociāldemokrātu programma ietver strādnieku šķiras centienus visā visumā... Platforma, turpretīm, vairāk piemērota tuvākā laika prasībām un iespējamībām un ietver tā saukto sociāldemokrātu programmas minimuma daļu, t.i., kuras izvešana iespējama vēl līdz sociālisma sasniegšanai un kura pēc savas būtības sociālismu vēl nesatura."² Tāda sociāldemokrātu attieksme pret pirmsvēlēšanu platformām ļauj cerēt, ka to analīzes rezultātā var diezgan precīzi noteikt LSDSP skolu politikas pamatvirzienus.

Šī politika bija diezgan stabila, par ko liecina gan partijas platformu tuvums visu četru Saeimu vēlēšanām (šeit un tālāk sk.: 1.-4.pielikumu), gan 1922., 1925., 1928.gadu pirmsvēlēšanu platformu struktūra. Tajās prasības kultūras attīstības jomā tika apvienotas nodaļā "Kultūras politika" un šī nodaļa sastāvēja 1922.gada platformā no septiņiem, 1925.gada - no deviņiem, 1928.gada - no desmit gandrīz identiska satura pantiem. Skolu politikas pamatvirzieni palika nemainīgi arī 1931.gada platformā, vienīgi to lakonisks formulējums iekļauts vienā pantā.

1922. un 1925.gadu pirmsvēlēšanu platformu nodaļas "Kultūras politika" gandrīz burtiski sakrīt. "Platforma galvenam kārtam tā paša, kura bij pagājušas Saeimas vēlēšanās, izņemot to, ka ieviesti daži jautājumi un izmesti daži anahronismi. Platforma

---

¹ LSDSP programma.- Rīga, 1930.- 30.lpp.

² A.R(udevics). Vēlēšanu platformas un lozungi // Sociāldemokrāts.- 1928.- 8.augustā.

pieskaņota miera laika apstākļiem,"¹ tā Saeimas LSDSP frakcijas sēdē ziņoja A.Rudevics 1925.gada 16.jūnijā. 1925.gada platformas tekstā iekļauti 4. un 5.pants, kuru nebija iepriekšējā platformā, par vienotu skolu, par tautas namu celšanu. Paplašināts arī 9.panta (1922.gada platformā - 6.) teksts par žūpības apkarošānu. Bez tam, 1925.gada tekstā ir izdarīti redakcionālie labojumi: 6.pantā (1922.gadā - 4.) vārds "neaprobežot" aizstāts ar vārdu "sekmēt" (tautas pašdarbību kultūras laukā), kas liecina par sociāldemokrātu tieksmi pēc aktīvas politikas. 8.pantā (1922.gadā - 5.), kas ir veltīts bezmaksas profesionālās izglītības nodrošināšanai, pielikts vārds "mazturīgiem". Tas uzreiz maina izteiciena toni, piešķirot tam tipiski sociāldemokrātisko nokrāsu: uzsvērtas rūpes par mazturīgiem un nevis par visiem bez izņēmuma.

1928.gada platformā tie paši punkti ir mainīti vietām un dažu saturs ir nedaudz paplašināts: 1925.gada platformas 2.pantā ir izdarīti daži precizējumi un tas ir sadalīts trijos pantos: par sešgadīgo pamatskolu, par papildus skolu un par lasītneprašanas izskaušanu un Latgales problēmu (1928.gada platformā - 1., 2., 3.panti), 1.pantā (1925.gadā - 2.) prasībai nodrošināt nemantīgo vecāku bērniem bezmaksas "apģērbu, apavus, mācību līdzekļus" pielikts "uzturs". Taču nekādas principiālas nozīmes šim pielikumam nebija, jo jau "...sākot ar 1925.gadu Rīgas pilsēta no saviem līdzekļiem ēdina apmēram 33% visu Rīgas skolēnu par brīvu, pārējie maksā paši, vai par viņiem maksā skolu padomes".²

5.pantā (1925.gadā - 8.) līdz ar prasību par arodskolu attīstību lūgti "...dažādi arodnieciski vakara kursi, kurus varētu apmeklēt arī pieaugušie."

10.pantā (1925.gadā - 6.) ir paplašināts iestāžu loks, kuru

---

¹ LVVA.- 3017.f.- 1.apr.-542.1.-112.lp.

² Aberbergs J. Rīgas skolas // Rīga kā galvaspilsēta.- Rīga, 1932.- 637.lpp.

darbību sociāldemokrāti domāja atbalstīt: "koncerti, populārziņātniskie priekšlasījumi un kursi, tautas augstskolas."

Šo divu pantu saturs atgādina par īpašu nozīmi, kuru sociāldemokrāti piešķīra ārpusskolas izglītībai un pašizglītībai. Viņi uzskatīja, ka viens no skolu politikas uzdevumiem ir iespēju nodrošināšana tādas izglītības iegūšanai. No 1928.gada pirmsvēlēšanu platformas teksta, salīdzinot ar iepriekšējiem gadiem, pazuda pants par žūpības apkarošanu un daļa no panta, kur bija runa par skolotāju materiālo nodrošinājumu. No vienas puses, tas ir izskaidrojams ar to, ka Saeima bija pieņēmusi attiecīgus likumus, un kaut arī šie likumi neapmierināja sociāldemokrātus, tomēr prasības tika īstenotas. Taču Demokrātiskais centrs šajā situācijā no savs platformas šīs prasības neizslēdza. No otras puses, iespējamu izskaidrojumu var atrast vienā no A.Rudevica pirmsvēlēšanu rakstiem, kur tika uzsvērts, ka nevajag "nogrimt sīkumos, cenšoties atminēt absolūti visas darba ļaužu dažādo grupu intereses, kaut arī svarīgas vienā otrā gadījumā. Viņu neatrašanās platformā vēl nenozīmē, ka partija tās mazāk doma aizstāvēt."¹

Līdz ar izglītības visu pakāpju vienotības principa aizstāvēšanu 4.pantā parādās prasība par "audzināšanu demokrātiskā garā un tagadējai dzīvei piemērotā veidā", kuru sociāldemokrātiskā presē vērtēja sekojoši: "Šis formulējums liekas arī pats pilnīgākais, jo viņš ietver arī garantiju par to, ka skolas darbiniekiem tiks dota iespēja strādāt reformētās skolas virzienā, kas nepieciešams tās atrašanai. Ka šī garantija nebūs tikai tukšs vēlēšanu solījums, par to mums vislabāko liecību dod nesenie kreisās vadības laiki, kad ikviens jauns pasākums skolas druvā atrada dzirdīgas ausis Izglītības ministrijā."²

---

¹ A.R(udevics). Vēlēšanu platformas un lozungi // Sociāldemokrāts.- 1928.- 8.augustā.

² (Skolotājs) Trīs platformas izglītības politikā // Sociāldemokrāts.- 1928.- 26.augustā.

1931.gada pirmsvēlēšanu platformas sastādītāji sekoja tendencei neiegrīmt detaļās, bet "...koncentrēties ap galvenākiem jautājumiem, par kuriem ieinteresētas masas ir gatavas arī nopietni cīnīties"¹, un saīsināja kultūrai veltīto platformas daļu līdz vienam punktam, iekļaujot tajā trīs galvenās prasības. Kaut gan bija skaidrs, ka pirmsvēlēšanu cīņā skolu politikas problēmas iegūs tādu asumu, kā nekad agrāk: "...Saeimas vēlēšanu cīņā mums šoreiz nenotiek par darbu un maizi vien, bet arī par krasu virziena maiņu tautas izglītības politikā. Laikā, kur pilsonība arvienu nekautrīgāk pārvērš skolas par savas varas instrumentu, kur arvienu nesaudzīgāk cenšas dabūt bērnus sava iespaida varā, šādā laikā mums jābūt sevišķi nomodā par mūsu bērniem."²

LSDSP pirmsvēlēšanu platformās izmantoto leksiku, iepriekš izdalot visnozīmīgākos un visbiežāk lietotos vārdus, var savilkt tabulā (skat. 5.pielikumu 1.tabulu). Tabula rāda, kā 1922., 1925. un 1928.gada platformās visbiežāk ir minēts vārds "skola" dažādās variācijās: "skola", "pamatskola", "vidusskola", "augstskola" u.c. Tas ļauj domāt, ka kultūras sfērā sociāldemokrātu prioritāte bija izglītības, un it īpaši - skolas, attīstība. Taču viņi neuztvēra izglītību kā specifisku parādību, kas prasa īpašu pieeju. Pēc viņu domām, "...pedagoģiskā problēma ir tikai sastāvdaļa sociālās iekārtas radikālās pārkārtošanas problēmā"³, "skola arī pati ir tikai dzīves saimnieciski-politisko attiecību produkts."⁴

Skolas uzdevums, sociāldemokrātisko autoru izpratnē, bija "sa-

---

¹ A.R(udevics). Vēlēšanu platformas un lozungi // Sociāldemokrāts.- 1928.- 8.augustā.

² (Skolotājs) Tautas izglītības jautājumi un Saeimas vēlēšanu cīņa // Sociāldemokrāts.- 1931.- 20.septembrī.

³ LVVA.- 3017.f.- 1.apr.- 454.1.- 2.lp.

⁴ Dzeivers A. Viela, metode, darba organizācija un skolas iekārta no demokrātisma viedokļa// CVVA.-3017.f.- 1.apr.- 454.1.- 3.lp.

gatavot uz dzīvi"¹, nodrošināt bērna "pareizu ieaugšanu sabiedrībā"², kur pirmā vietā ir rūpes par sabiedrību un tikai otrā - par bērnu. Sociāldemokrāti to uzsvēra, nostādot sevi pretī pilsoniskiem pedagogiem, kuri "cenšās izaudzēt krietnus, garīgi bagātus un lietišķus individuus ar noteikti pilsonisku dzīves uztveri..."³. Turpretim sociāldemokrāti pavisam citu redzēja "...mūsu skolas politikas ideālu - visas tautas spēku un spēju attīstību, bet ne īpašu izcilus personu radīšanu"⁴. Šādu formulējumu piedāvāja K.Dēkēns, uzstājoties ar referātu Baltijas valstu skolotāju 2.kongresā Tallinā 1928.gadā.

Izvirzot priekšplānā sabiedrības sociālpolitiskās pārkārtošanas uzdevumu, sociāldemokrātiskie pedagogi teorētiski neatsakās arī no personības harmoniskās attīstības idejas, tikai neuzskatīja to par prioritāru.

Nākošie bieži minētie vārdi - "tauta", "bērni". Kā tika atzīmēts, tieši šo vārdu savienojums izteica sociāldemokrātu skolu politikas galveno mērķi - bērnu "pareizo" iekļaušanu sabiedrības dzīvē visas tautas stiprināšanai - "...bērns ir patstāvīgs īpatnis, par kura pareizu ieaugšanu sabiedrībā ikvienam ir jārūpējās, palīdzot tam atrisināt dzīves jautājumus"⁵. Atzīmēsīm, ka starp "bērniem" sociāldemokrāti visu uzmanību veltīja "nemantīgo vecāku bērniem" (no 9 minējumiem - 6, pārējie 3 - "visi bērni skolas ga-

---

¹ Rītiņš I. Skola un dzīve // Latvijas Skola.- 1920.- 4.- 17.lpp.

² Medards Olis. Kādai jābūt pareizai bērnu audzināšanai // Sociāldemokrāts.- 1931.- 6.augustā.

³ Raksti par skolu reformu s-d garā.- CVVA.- 3017.f.- 1.apr.- 454.1.- 2.lp.

⁴ F.W. Baltijas valstu skolotāju 2.kongress Tallinā // Sociāldemokrāts.- 1928.- 8.jūlijā.

⁵ Medards Olis. Kādai jābūt pareizai bērnu audzināšanai // Sociāldemokrāts.- 1931.- 6.augustā.

dos"). Vārds "vecāki" visas 6 reizes ir minēts savienojumā "nemanīgo vecāku bērni".

Ar vārdu "tauta" analizējamajos tekstos parasti apzīmē iedzīvotāju maznodrošinātos slāņus, par kuriem sociāldemokrāti rūpējas pirmām kārtām. Bez tam, tekstos diezgan bieži sastopams substantivētais īpašības vārds "mazturīgie", kuru parasti lieto kā "nemanīgo vecāku bērni" sinonīmu. 1931.gada platformā šis vārds pat aizvieto vārdu "tauta" teikumā: "Darīt izglītību un kultūru pieejamu visiem mazturīgiem" (salīdz. 1922., 1925., 1928.gadu platformās - "kultūras un mākslas guvumus darīt pieejamus visai tautai.") Tādā kārtā pēdējā pirmsvēlēšanu platformā sociāldemokrāti vēlreiz nepārprotami deklarēja savu uzticību maznodrošināto iedzīvotāju slāņu interešu aizstāvēšanai pirmām kārtām un galvenokārt.

Sociāldemokrātiem nozīmīgo vārdu vidū ir "baznīca" un "mazākuma tautības (minoritātes)" - 7 reizes ir minēts katrs no šiem vārdiem. Kā pirmā, tā otrā jēdziena lietošana nemainas gadu gaitā. "Baznīca" vienmēr ir sastopama prasības atdalīt baznīcu no valsts un skolu no baznīcas kontekstā, bet "mazākuma tautības" - piešķirt tām nacionāli kulturālās attīstības brīvību.

Jāatzīmē, ka sociāldemokrātu pirmsvēlēšanu platformās reti sastopami vārdi "valsts" un "lauki" (pa 3 minējumiem četrās platformās) un "skolotājs" (1 minējums).

Pāriesim no leksikas analīzes tieši pie pirmsvēlēšanu platformu tekstu analīzes. Visas četras platformas satur trīs galvenās idejas, kuras veidoja LSDSP skolu (un plašāk - kultūras) politikas pamatsaturu, un proti:

**a) darīt kultūru un izglītību
pieejamu visiem mazturīgiem.**

1922., 1925. un 1928.gadu platformās šī prasība bija konkrētizēta trijos pantos. Tikai vienā no pantiem bija izvirzīta prasība nodrošināt bezmaksas obligāto izglītību visiem skolas vecuma bēr-

niem. Bet tur, kur ir runa par bezmaksas vidus- un augstskolu, mākslas un arodu skolu, sociāldemokrāti attiecina šo prasību tikai uz mazturīgo vecāku bērniem. Abās LSDSP programmās tika prasīta jebkura veida izglītības saņemšana par brīvu visiem bērniem, nabago cilvēku bērni nebija izdalīti atsevišķi.¹ Manuprāt, tāda prasību sašaurināšana izskaidrojama vienīgi ar pirmsvēlēšanu konjunktūru.

Pēc LSDSP pirmsvēlēšanu platformu sastādītāju domām, pavisam atstāti pabērna lomā bija Latgales un kara izpostīto rajonu iedzīvotāji. Tāpēc savu prasību lokā viņi konsekventi 1922., 1925. un 1928.gadā iekļāva materiālās palīdzības sniegšanu Latgales un izpostītiem rajoniem.

**b) atbrīvot laicīgo izglītību
no baznīcas iespaida**

tāds bija 1931.gada formulējums. Iepriekšējo gadu platformās šī prasība ir izteikta visai konkrēti: "šķirt baznīcu no valsts un skolu no baznīcas". Šī pozīcija ir atspoguļota visās LSDSP programmās un deklarācijās.² Sociāldemokrāti panāca šīs prasības iekļaušanu Tērbatas kongresa rezolūcijā un uzskatīja, ka šī lieta ir nokārtota. Tāpēc viņi bija vīlušies un sarūgtināti, kad nespēja nostiprināt to "Likumā par Latvijas izglītības iestādēm" (1919.gads). Likums atļāva skolēniem neapmeklēt ticības mācības stundas, ja viņu vecāki bija apliecinājuši to rakstiski, kā arī bija aizliegts piespiest skolotājus pasniegt ticības mācību. Taču sociāldemokrātus tas neapmierināja: "...loģiski būtu pieteikties tiem, kas vēlās mācīties ticības mācību, nevis otrādi, jo nav obligātorisks priekšmets. Pārāk liela konfesiju loma..., lai varētu

---

¹ Skat.: LSDSP programma un statūti.- Rīga, 1920; LSDSP programma.- Rīga, 1930.

² Skat.: LSDSP programma un Statūti.- Rīga, 1920.; LSDSP programma.- Rīga, 1930; LSDSP priekšstavju deklarācija Brīvās Latvijas pasludināšanas dienā // Sociāldemokrāts.- 1918.- 21.novembrī.

būt runa par morāles un ētikas pasniegšanu." ¹ Neskatoties uz apskaužamo neatlaidību savu uzskatu aizstāvēšanā, sociāldemokrāti nespēja pārliecināt plašas tautas masas par reliģijas kaitīgumu un panākt tās izslēgšanu no skolu programmām: "...neskatoties un itin kā skolas laicīgumu, ticības mācības arvien vēl visur tiek pasniegtas skolās. Latvijā - arī. Šīs stundas gan nav obligātas ne skolotājiem, ne skolēniem, bet ko tas līdz, jo skolai tās ir obligātas." ²

**c) nacionāli kulturālās attīstības
brīvību minoritātēm -**

vienmēr prasīja sociāldemokrāti savos pirmsvēlēšanu dokumentos, motivējot šo prasību ar to, ka "mums arī nacionālā mazākuma vidū ir savi brāļi, kas nes līdz ar mums netaisno sociālo slogu, tik runā citā mēlē." ³ Atzīstot "Likuma par mazākuma tautību skolu iekārtu Latvijā" (1919.gads) zināmu progresivitāti, jo šis likums piešķīra minoritātēm skolu autonomijas tiesības, sociāldemokrāti sprieda par iespējām nodrošināt mazākuma tautībām kulturāli nacionālo autonomiju. Par šīs diskusijas iegāni kļuva vācu nacionāli kulturālās autonomijas projekts, ko 1924.gadā izstrādāja P.Šīmanis. Saeimas sociāldemokrātiskās frakcijas sēdē 1925.gada 29.janvārī šis projekts bija visumā atzīts par labu. Iebildumus izraisīja tikai dažas detaļas: kadastra sastādīšana un sociālā nodokļa maksāšanas prasība. J.Rudzis izteicās par labu kulturāli nacionālās autonomijas piešķiršanu Latvijas poļiem, J.Rainis - baltkrieviem. ⁴ Citādi novērtēja šo projektu LSDSP ierindas biedri-

---

¹ Lanka. Likums par Latvijas izglītības iestādēm // Latvijas Skola.- 1920.- 1.- 21.lpp.

² (Skolotājs) Trīs platformas izglītības politikā // Sociāldemokrāts.- 1928.- 26.augustā.

³ Latvijas Tautas Padome. II.puse.- Rīga, 1925.- 591.lpp.

⁴ Latvijas Republikas Saeimas sociāldemokrātu frakcijas sēžu protokoli // LVVA.- 3017.f.- 1.apr.- 542.l.- 144.-145.lp.

1925.gada 27.martā F.Cielēns ziņoja frakcijai, ka "...partijas biedru aprindās ir nomanāms stiprs rūgtums ar vācu nacionālo autonomiju. Pie šā jautājuma izceļas lielākas debātes, kurās vairums biedru izsakās pret autonomiju."¹ Sociāldemokrātus neapmierināja galvenokārt tas fakts, ka politikā vācu minoritāte drīzāk bija gatava sadarboties ar pilsoniskām partijām, nevis ar sociālistiskām, tāpēc "...s-d frakcijai nav iemesla balsot par projektu, kad vācieši slēdz līgumu ar Zemnieku savienību. Nolēmjam pie likuma atturēties..., pieprasot vienu vispārēju likumu par minoritātu tiesībām."²

Turpmākās diskusijas gaitā nacionāli kulturālās autonomijas ideja tomēr nostiprinājās LSDSP biedru vairākuma apziņā un šis fakts atspoguļojās 1930.gadā pieņemtajā partijas programmā, kura satur prasību "piešķirt mazākuma tautībām nacionāli kulturālu autonomiju uz noteikti demokrātiskiem pamatiem"³. Šī programma paredzēja, ka minoritātes saņems līdzekļus savu nacionālo vajadzību apmierināšanai no valsts un pašvaldībām samērīgi ar dotās tautības iedzīvotāju skaitu. Iespējams, tieši pateicoties šādai nostājai kulturāli nacionālās autonomijas jautājumā, LSDSP izpelnījās internacionālas partijas reputāciju, kurai ir svešs viss latviskais, nacionālais. Bijušais Demokrātiskā centra biedrs E.Blanks tā izteicās par LSDSP: "...Es neesmu piecdesmit gadu laikā redzējis nekā pretnacionālākā par puspārkrievoto latviešu sociāldemokrātiju."⁴

Arī tas fakts, ka pētāmos LSDSP dokumentos nav sastopami vārdi

---

¹ Latvijas Republikas Saeimas sociāldemokrātu frakcijas sēžu protokoli // LVVA.- 3017.f.- 1.apr.- 542.l.- 108.lp.

² Turpat.

³ LSDSP programma.- Rīga, 1930.

⁴ Blanks E. Latvju tautas ceļš uz neatkarīgu valsti.- Zviedrija, Vasteras: Ziemeļblāzma.- 1970.- 196.lpp.

ar nacionālo kolorītu, liekas, liecina par sociāldemokrātu mazo interesi par šo tēmu. Taču J.Rainis apgalvoja, ka tā tas nav: "...nacionālais un sociālais taču nav pretstati. Sociāls var būt arī nacionāls.

...sociālisms nav pretstats nacionālismam, sociālists ir savas tautas un valsts aizstāvis. Tagadējā sociāldemokrātija ir iekārtota pēc valsts, un ja runā par internacionāli, tad te saprotamas attiecības starp nācijām."¹ Tāpēc prasība piešķirt nacionāli kulturālo autonomiju minoritātēm nenozīmēja latviešu tautas tiesību samīdīšanu vai vienaldzību pret nacionālo problēmu, bet vēlēšanos atrisināt to pēc iespējas demokrātiskāk.

No otras puses, šis solis bija izdevīgs taktiski, jo tas ļāva Sociāldemokrātu partijai atrisnāt sev par labu "...jautājumu par mazākuma tautību ieraušānu savas politikas iespaidā. Lai to panāktu, viņai jāpierāda, ka viņa ar savu politiku aizstāv visa Latvijas proletariāta intereses bez tautību izšķirības. Ka viņa aizstāv nevien šo masu sociālās un politiskās intereses, bet arī nacionāli-kulturālās intereses."²

Bez iepriekš minētiem trim atzinumiem, kuri noteica LSDSP kulturālo politiku un bija iekļauti visās četrās pirmsvēlēšanu platformās, atzīmēsim vēl dažas būtiskas prasības, kas sastopamas ne visās platformās. Galvenā no šīm prasībām - vienotas skolas principa ievērošana.

Pēc "Likuma par Latvijas izglītības iestādēm" pieņemšanas 1919.gadā, kurš "...de jure atzīst vienoto skolu",³ sociāldemokrāti kādu laiku uzskatīja, ka mērķis ir sasniegts: "Mūsu partija

---

¹ Latvijas Saeimas stenogrammas. II Saeima, 9.sesija.- 237.sleja.

² I.Rab(inovičs). Svarīgs jautājums // Sociāldemokrāts.- 1928.- 20.oktobrī.

³ Vienotā skola // Latvijas Skola.- 1920.- 2.- 34.lpp.

ir izcīnījuse vienotu un visiem pieejamu skolu..."¹ Bet jau 1925.gadā skolas vienotības prasība atkal tika iekļauta LSDSP pirmsvēlēšanu platformā un atkārtota 1928.gada platformā. Analizējot 1928.gada dokumentu, skolotājs sociāldemokrāts rakstīja: "...šīs prasības atkārtotai uzņemšanai platformā ir ļoti daudz motīvu. Vienotās skolas princips ir gan ievests mūsu skolas sistēmā kā revolūcionārais ieguvums, bet nav vēl galīgi nostiprināts, jo pret to visu laiku karo turīgā pilsonība un lauku lielgruntniecība..."² Šo pašu iemeslu dēļ šī prasība tika ievietota arī 1930.gada LSDSP programmā: "Vienota skola: visām mācību iestādēm, augstskolu ieskaitot, jābūt ciešā sakarā, lai pakāpeniska pāreja no vienas skolas uz otru būtu iespējama bez eksāmeņiem."³

1922., 1925., 1928.gada pirmsvēlēšanu platformas satur sociāldemokrātiem svarīgu prasību par ārpusskolas izglītības organizēšanu.

Šeit bija domāta gan lasītneprašanas likvidēšana, gan iedzīvotāju kultūras līmeņa pacelšana, gan iespējas saņemt profesionālo izglītību nodrošināšana ne tikai bērniem, bet arī pieaugušajiem.

Kā ļoti būtisku 1928.gada platformas autori izdalīja punktu par audzināšanu demokrātiskā garā.

Šo garu viņi cerēja ieviest gan ar mācību priekšmētu atbilstošu pasniegšanu, izmantojot jaunās metodikas un skolotāju mēģinātāju pieredzi, gan ar skolēnu un skolotāju sadarbību skolu padomēs u.c.

---

¹ Morics E. [LSDSP] Biedru tiesības un pienākumi.- Rīga, 1928.- 5.lpp.

² (Skolotājs) Trīs platformas un izglītības politikā // Sociāldemokrāts.- 1928.- 6.augustā.

³ LSDSP programma.- Rīga, 1930.- 31.lpp.

1925.gada platforma satur prasību par skolotāju nodrošināšanu, algas ziņā pielīdzinot viņus vismaz ierēdņiem.

Sociāldemokrāti aizstāvēja skolotāju intereses kā presē, tā arī valsts orgānos ar frakciju starpniecību. Viņi bieži uzņēmās iniciatoru lomu skolotāju materiālā stāvokļa apspriešanas reizēs Satversmes Sapulcē un Saeimā. Spriežot par izglītības finansēšanas avotu, sociāldemokrāti ne vienmēr bija konsekventi. Tā 1918.gadā tika deklarēts, ka līdzekļi jānodrošina valstij.¹ 1919.gadā komunālo vēlēšanu platformā viņi prasīja, lai "trūcīgiem izdevumus sedz pilsēta".² 1919.gadā Likuma par Latvijas izglītības iestādēm pieņemšanas laikā Tautas Padomē LSDSP frakcijā galīgi nostiprinājās doma, ka tautas izglītība ir jāfinansē vietējām pašvaldības iestādēm. Bet drīz kļuva skaidrs, ka tas ir pārmērīgi smags uzdevums. Pēc sociāldemokrātu domām, problēma bija ne tikai līdzekļu trūkumā, bet arī Zemnieku savienības politikā, kura mēģināja iestāstīt zemniekiem, kā citi iedzīvojas uz viņu rēķina, un aicināja ievērot visstingrāko taupību, pakļaujot tai arī izglītības lietas. Zemnieki "...sāk piekrist Zemnieku savienības "taupības" politikai un nolemj taupīt saviem bērniem izglītību. Nabaga jaunsaimnieki. Tiem pašiem vajadzētu iet vēl skolā, lai iemācītos aprēķināt, cik daudz saviem bērniem atrauj."³ Rezultātā skolotāji, kuru darbu apmaksāja pašvaldības (īpaši uz laukiem), bieži vien ilgi nevarēja saņemt algu vai saņēma to neregulāri. Tāpēc sociāldemokrāti meklēja kompromisu: "...skolotājiem alga izmaksājama no valsts līdzekļiem caur pašvaldību iestādēm un skolotāji pielīdzin-

---

¹ LSDSP priekšstāvju deklarācija Brīvās Latvijas pasludināšanas dienā // Sociāldemokrāts.- 1918.- 21.novembrī.

² Mūsu komunālpolitika // Sociāldemokrāts.- 1919.- 3.novembrī.

³ Latvija statistikas gaismā // Sociāldemokrāts.- 1922.- 5.novembrī.

nāmi valsts ierēdņiem"¹, - tā viņi sprieda pirms Likuma par obligātorisko skolu skolotāju algošanu apspriešanas Satversmes sapulcē 1921.gadā. 1931.gadā, kad atkal izvirzījās jautājums par skolotāju algām, sociāldemokrāti atkal atbalstīja ideju par algošanu no pašvaldībām, jo tādā gadījumā, viņuprāt, skolotājs bija daudz brīvāks nekā valsts ierēdnis.² Taču 1931.gada Likums par pašvaldību obligātorisko skolu skolotāju algošanu neatrisināja problēmu. 1932.gadā šo likumu atkal apsprieda Saeimā, un šoreiz LSDSP pārstāvji vairs neatbalstīja pašvaldības, bet nevarēja piekrist arī valsts noteicošai lomai skolotāju algošanā, jo tas būtu pretrunā ar sociāldemokrātu decentralizācijas ideju. Viņi tikai prasīja, lai skolotāji noteikti regulāri saņem algas. Tātad, mainoties uzskatiem par izglītības materiālā nodrošinājuma avotu, partijas dokumentos arvien nemainīga palika rūpe par darba darītāju - skolotāju.

Tādi bija LSDSP skolu politikas galvenie virzieni. Sākot ar 1917.gada Tērbatas kongresu, sociāldemokrāti uzskatīja sevi par šī kongresa ideju izplatītājiem un bija ļoti neapmierināti, ja kāds mēģināja apšaubīt šo viņu lomu, vai paša kongresa ideju nozīmīgumu. Tomēr pilsonisko partiju pārstāvju uzbrukumi bija bieži un bieži vien arī veiksmīgi. Atcerēsimies 1919.gada Likumu par Latvijas izglītības iestādēm, kas atstāja ticības mācības pasniegšanu skolās, neskatoties uz kongresa nostādni. Tāpat šajā likumā netika ievērota kongresa prasība par obligāto izglītību no 8 līdz 18 gadiem u.c. Netika īstenots arī kongresa lēmums par to, ka skolu politika Latvijā ir jāvada Latvijas Skolotāju Savienībai kā organizācijai, kas apvieno visus Latvijas skolotājus. Tērbatas kongresā sociāldemokrāti panāca šī lēmuma pieņemšanu, jo viņu

---

¹ Latvijas Satversmes sapulces sociāldemokrātu frakcijas sēžu protokoli // LVVA.- 3017.f.- 1.apr.- 540.l.- 48.lp.

² Skat.: Latvijas Saeimas stenogrammas. III Saeima, 9.sesija.- 666.sleja.

ietekme uz Latvijas Skolotāju Savienību bija neapšaubāma. Bet divdesmito gadu beigās Latvijas Skolotāju Savienība nebija vienīgā skolotāju organizācija Latvijā, tāpēc tā nevarēja reprezentēt visus Latvijas iedzīvotājus un uzņemties monopoltiesības visu ar skolu saistīto jautājumu risināšanā. Šo faktu ar rūgtumu konstatēja K.Dēķens: "Pie šādiem apstākļiem par izglītības politikas veidotājiem vairs nevarēja būt izglītības darbinieki, bet gan profesionālie politiķi, kuriem dažkārt izglītības lieta nestāv sevišķi tuvu..."¹ Un tā kā šie politiķi nenāca no LSDSP aprindām vien, tad sociāldemokrāti jutās vīlušies. Nenoliedzami, viņu ietekme skolu lietās bija kļuvusi mazāka, nekā Latvijas Republikas pastāvēšanas pirmajos gados. K.Dēķens, sociāldemokrātu galvenā autoritāte izglītības jautājumos, uzskatīja ka skolu politikas veidošanas nodošana politiķu un nevis pedagogu rokās noveda pie tā, ka divdesmito gadu beigās Latvijas skolu politika nav labi izstrādāta. Viņš pat izteicās, ka šīs politikas Latvijai nav vispār. Tādu secinājumu viņš izdarīja Latvijas Republikas pastāvēšanas desmitajā gadā.

I.2. Latviešu Zemnieku savienības skolu politika

Otrā pēc LSDSP ietekmīgākā politiskā partija Latvijas Republikā bija Latviešu Zemnieku savienība. Tā tika nodibināta 1917.gada pavasarī. Biedru skaita ziņā šī partija bija lielāka par LSDSP, bet visās Saeimās tai bija otrā (pēc LSDSP) lielāka deputātu frakcija. No 18 Latvijas Republikas valdībām 13 valdību priekšgalā bija Zemnieku savienības biedri, un 16 valdībās tā bija pār-

---

¹ Rect. Skola desmit gados // Sociāldemokrāts.- 1928.- 18.novembrī.

stāvēta kā koalīcijas partija.¹ Latviešu Zemnieku savienības lozungs bija: "Par Latviju nacionālo, daiļo un spēcīgu".² Tādas Latvijas veidošanu šīs partijas biedri saistīja ar zemniecības interešu aizstāvēšanu, jo zemniecība bija, pēc viņu domām, neatkarīgās Latvijas valsts avots un garants. Saskaņā ar šiem uzskatiem viņi veidoja arī savu skolu politiku.

Sākot Latviešu Zemnieku savienības kultūrai veltīto pirmsvēlēšanu platformu daļu (šeit un tālāk skat. 6.-9.pielikumu) analīzi, atzīmēsim, ka atšķirībā no LSDSP un Demokrātiskā centra dokumentiem, kuri bieži vien tika tikai rediģēti jaunai vēlēšanu kampaņai, Zemnieku savienības pirmsvēlēšanu platformas tika sastādītas katru reizi no jauna. Paretam atsevišķi izteicieni pārgāja no vienas platformas otrā. Pie tam dokumenta saturs kopumā saglabājās, mainījās tikai forma. Bez tam manāms ievērojams kultūrai veltīto platformu daļu apjoma saīsinājums. 1922.gada pirmsvēlēšanu platformā šo daļu veidoja 14 panti, 1925.- 11, 1928.- 7, 1931.- 3. Zināmā mērā šo parādību var izskaidrot ar jautājuma sīkāku, detalizētāku izstrādāšanu un jau īstenoto prasību, kuras zaudēja savu aktualitāti, noņemšanu. Iespējams, izskaidrojums meklējams arī faktā, ka Zemnieku savienība pakāpeniski zaudēja pārliecību, ka vienus vai otrs jautājumus var atrisināt parlamentārā ceļā. Daudzi partijas biedri juta zināmu vilšanos parlamentārajā darbībā.

Neskatoties uz pastāvīgām izmaiņām platformu struktūrā, to leksiskais sastāvs ir ļoti stabils (10.piel., 2.tabula).

Visbiežāk Zemnieku savienības pirmsvēlēšanu platformu tekstos ir minēts vārds "skola" (tai skaitā - "vidusskola", "pamatskola",

---

¹ Кузнецова Т. Реакционная сущность Латышского Крестьянского союза (1920-1934). - Рукопись диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук. - Рига, 1987. - С.152.

² LVVA.- 3282.f.- 1.apr.- 218.l.- 117.lp.

"arodskola" u.c.), kas liecina par šīs parādības īpašu nozīmīgumu platformu tekstu autoriem. Tas ir saprotams, jo pēc viņu domām, tieši skolai bija jābūt tai vietai, kur jaunajā paaudzē ieaudzina un attīsta tādas īpašības kā "nacionālā apziņa, darba gars, reliģiski-tikumiskā sajūta", kuras "tautu ir cēluse un novadījuse pie patstāvības. Šās īpašības arī turpmāk jāliek tautas un valsts dzīves pamatos" (6.piel.).

Nākošais pēc minējumu biežuma vārds - "baznīca". Atšķirībā no sociāldemokrātiem, Zemnieku savienības platformu autori stingri atdalīja "baznīcu" no "ticības mācības". Sociāldemokrātiem prasība par baznīcas atdalīšanu no valsts un skolas - no baznīcas nozīmēja gan baznīcas kā sabiedrības institūcijas ietekmes samazināšanu, gan ticības mācības stundu izslēgšanu no skolu programmām. Zemnieku savienības pārstāvji ar vārdu "baznīca" apzīmēja vienīgi baznīcu kā sabiedrisko institūtu, kuram līdzās skolai ir nozīmīga loma cilvēka pasaules uztveres veidošanā. Šajā sakarā baznīca izpelnījās īpašu ievērību no Zemnieku savienības ideologu puses. Vispirms tika atzīmēts, ka "mūsu baznīca tagad nav vairs vecā kungu baznīca. Mūsu baznīca tagad ir pašas tautas baznīca", tā rakstīja 1922.gada pirmsvēlēšanu platformā, bet 1925.gada platformā definēja jēdzienu "tautas baznīca", kurš bija drīzāk vēlamais nekā reālais: "lai mūsu baznīca tiešam taptu par tautas baznīcu, jādod iespēja draudzes locekļiem baznīcas lietās līdzdarboties... un uzliktot tiem pienākumus baznīcu uzturēt. Ar to bija domāts, ka "tautas baznīcai" ir jāveicina latviešu tautas vienotība, t.i., jāstiprina Latvijas valsts. Tāpēc "valstij jāuzņemās segt baznīcas uzturēšanai iztrūkstošie līdzekļi" (9.piel.).

Zemnieku savienības platformās bieži sastopamo vārdu vidū arī "valsts". Bez tā minēti arī valsts iestāžu nosaukumi: "Izglītības ministrija", "zinātnieku komiteja", "komisija" (pie Izglītības ministrijas). Mūsu izmantojamos tekstos vārdam "valsts" ir divas nozīmes: pirmkārt, tas ir ideāls, uz kuru tiecās latviešu tauta (6.piel.) un kuram jā saglabā sava pievilcība nākošajām latviešu

paaudzēm, jo jaunas paaudzes audzināšanas mērķis ir "...jaunatnē modināt un ieaudzēt stipru valstisku apziņu, patriotismu un mīlestību uz Latvijas valsti" (6.piel.). Vārda "valsts" otrā kontekstuālā nozīme Zemnieku savienības pirmsvēlēšanu platformās - sabiedrības institūcija, kura reglamentē sabiedrības dzīvi, tai skaitā arī kultūras attīstību. Pēc autoru domām, valsts funkcijas šajā ziņā ir: kultūras iestāžu (skolas, baznīcas u.c.) materiālais atbalsts (6.-9.piel.); kadru politika - "Izglītības ministrijai jāgādā par to, lai visās skolās strādātu tikai kārtīgi savam darbam sagatavoti skolotāji" (6.piel.); mācību literatūras cenzūra - "nepieciešams nodibināt pie izglītības ministrijas zinātnieku komiteju, kurai jānodod atsauksme par mūsu skolās lietojamām mācību grāmatām" (6.piel.), "skolā pielaižamas tikai sevišķā komisijā cenzētas grāmatas" (7.piel.), kā arī cenzūra mākslas jomā - "...ārzesmes mākslinieku ielaišanas ziņā Izglītības ministrijai dodama lielāka noteikšana" (6.piel.). Atzīmēsim, tomēr, ka viss iepriekšteiktais par vārda "valsts" izpratni no Zemnieku savienības ideologu puses ir vairāk raksturīgs Latvijas valsts pastāvēšanas sākuma posmam. Par to liecina arī uzskaitē: 1922. un 1925.gada platformās vārds "valsts" ir minēts 8 reizes un 5 reizes ir nosauktas dažādas valsts iestādes. 1928. un 1931.gada platformās "valsts" ir minēta tikai divas reizes un tikai kā kultūras iestāžu finansēšanas avots. Tas, manuprāt, apstiprina T.Kuzņecovas izdarītā slēdziena precizitāti, ka "...ja 20.gadu sākumā Zemnieku savienības programmatiskās nostādnes apzināti modināja patriotiskās jūtas, kuras izraisīja pats nacionālās valsts izveidošanas fakts, tad 20.gadu beigās - 30.gados nostiprinājās pārlicība par saiknes starp tautu un valsti citu raksturu: "valsts nav pašmērķis, bet tikai ceļš pie tautas iekšējās brīvības..." (Ulmanis K. Sabiedriskie raksti un runas. 2.sēj.- Rīga, 1935.- 90.- 91.lpp.). Tas formēja priekšstatu par pārstāvniecības varas orgānu - starpnieka starp tautu un valsti - it kā nevajadzību, veidoja negatīvo attieksmi pret valsts varas pastāvošo formu, pret

parlamentāro iekārtu un, rezultātā radīja sociāli psiholoģisko augsni pēdējās likvidācijai Latvijā."¹

Latviešu Zemnieku savienības pirmsvēlēšanu platformās bieži minēti vārdi "lauki" un ar to saistītie "laucinieki", "lauksaimniecība" u.c. Tas ir dabiski partijai, kura īstenoja agrārisma² politiku. Šī politika atzīst lauksaimniecību par ekonomikas pamatu, bet zemniecību - par sabiedrības vadošo politisko spēku. Tas gala rezultātā noved pie secinājuma, ka zemnieku interešu aizstāvība ir identiska visas tautas interešu aizstāvībai. Vēl jo vairāk tāpēc, ka zemniecība tika uzskatīta par vienīgo tautas kultūras glabātāju. Saskaņā ar šo nostādni Zemnieku savienības biedri vēlējās redzēt savu partiju par "kultūras partiju". Kā atzīmēja A.Ezergailis, Zemnieku savienībai bija raksturīgs "...mēģinājums sevi popularizēt par "kultūras partiju". Zemnieku savienība solījās būt ne tikvien visu šķiru pārstāve, bet arī visas tautas augstāko vērtību sargātāja. Šīs formulas galvenais pārstāvis bija M.Valters."³ Tātad vārds "kultūra" nav nejaušs starp tiem vārdiem, kuri ir bieži minēti Zemnieku savienības pirmsvēlēšanu dokumentos. "Kultūras" jēdziens Valtera izpratnē bija viņa spēcīgākais ierocis pret sociāldemokrātu ekonomiskā determinisma uzskatu:

"Saimnieciskās intereses ir nenoliedzami spēcīgs faktors politiskā cīņā, bet partija, kura rēķināsies vienīgi ar to, ir no iesākta gala nostājusies uz nepareiza ceļa, un tai agrāk vai vē-

---

¹ Кузнецова Т. Реакционная сущность Латвийского Крестьянского союза (1920-1934).- С.127.-128.

² См.: Носкова А.Ф. Людовское движение в буржуазной Польше (1918-1944г.г.) // Непролетарские партии и организации национальных районов России в Октябрьской революции и гражданской войне.- Москва: Наука, 1980.- С.182-192.

³ Ezergailis A. Latviešu Zemnieku savienība 1917.gadā // Ezergailis A. Esejas par 1917.gadu.- Rīga: Zinātne, 1991.- 75.lpp.

lāk garīgi jānīkuļo. Ir nepareizi domāt, ka cilvēkā ir tikai patmīlības spēki, var teikt, un tas ir vispārīgs atzīts, ka cilvēks nav bez ideāliem motīviem un pašā ļaunākā sirdī atradīsies spēki, kuri tikai jāmodina, lai tie izkoptos un parādītos politiskā darbībā." (Līdzums.- 1917.- 23., 25.jūlijā)."¹ Tātad, Zemnieku savienības apliecināšana par "kultūras partiju" M.Valteram vispirms nozīmēja "atzīt tās vērtības, kas mūs līdz šim ir cēlušas un daiļojušas (Līdzums.- 1917.- 18.jūlijā)."² Tādā pat nozīmē vārds "kultūra" tika izmantots arī pirmsvēlēšanu platformās, kur tas bija iekļauts daļu nosaukumos "Kultūra, skola un baznīca" (6.-9.piel.) kā jēdziens, kurā ietilpst tās pašas vērtības, kuras domāja aizstāvēt Zemnieku savienība. Bez tam, 1925., 1928. un 1931.gada platformās šis vārds ir sastopams arī savienojumā "kultūras dzīve" (uz laukiem).

"Dzīve" vēl figurē Zemnieku savienības platformās ar definējumu "praktiskā (6.-9.piel.). "Jaunās paaudzes mācīšanai un audzināšanai ir jābūt pakļautām praktiskās dzīves vajadzībām."

"Jaunatne" ("jaunā paaudze", "bērni", "audzēkņi") visbiežāk sastopama 1922.gada platformas tekstā (6.piel.), kur tā parādās kā skolu politikas objekts. Vēlākās platformās šis jēdziens parādās arvien retāk un pavisam pazūd 1931.gada platformā. Veidojas priekšstats, ka platformu autori rūpējās vispirms par sistēmas funkcionēšanu, kura nodrošināja sabiedrības locekļu attiecīgu sagatavošanu. Bet šis sistēmas (kurā ietilpa arī skola) iedarbības objekts - bērns - likās tik nenozīmīgs, ka pazuda no autoru redzesloka.

Starp vārdiem, ar kuriem operēja Zemnieku savienības platformu autori, - "tauta", "patriotisms" (1922. un 1925.gada dokumentos

---

¹ Ezergailis A. Latviešu Zemnieku savienība 1917.gadā // Ezergailis A. Esejas par 1917.gadu.- Rīga: Zinātne, 1991.- 75.-76.lpp.

² Turpat.- 76.lpp.

šis jēdziens ir izmantots kopā ar citu - "patriotisms un mīlestība uz Latvijas valsti". 1928.gadā analogiskā teikumā tas ir aizvietots ar citu - "tēvzemes mīlestība un nacionālais lepnums"), kā arī "apziņa", kuru dēvē par "nacionālo", "valstisko" vai "morālisko".

Pārejot citā analīzes līmenī, no leksikas analīzes pie teksta analīzes, vispirms piegriezīsim vērību prasībām, kuras atkārtojas visu gadu platformās. T.i., pievērsīsimies tām idejām izglītības jomā, kuras Zemnieku savienības biedri aizstāvēja visus parlamentārās republikas pastāvēšanas gadus. Tādas idejas bija četras:

a) kultūras attīstības veicināšana uz laukiem.

Kā jau atzīmējām, šī prasība bija dabiska partijai, kura oficiāli pasludināja sevi par "pašas zemniecības politisko organizāciju".¹ Zemniecības prioritārās tiesības tika pamatotas Ā.Klīves referātā "Zemnieks un politika", kuru viņš nolasīja Zemnieku savienības XV kongresā 1931.gadā: "Zemniecība ir tautas pamats, jo nodrošina pārtikas ražošanu, iedzīvotāju skaita pieaugumu, zemniecība - tautas politiskās pašnoteikšanas iemiesotājs un dabiskais garants, zemniecība - vienīgais nacionālās kultūras nesējs un garants".²

Prasība veicināt kultūras attīstību uz laukiem platformu autoriem nozīmēja praktisko soļu virknes realizēšanu izglītības jomā: "vidusskolu atvēršana uz laukiem, kur tas vajadzīgs" (6.piel.), tāpat arodskolu tīkla paplašināšana, kur "pirmā vietā stādāmas lauksaimniecības skolas" (6.piel.), pie tam vēlams, lai šīs skolas būtu specializētas: "jāatver skolas piensaimniecības un lopkopības darbinieku sagatavošanai" (7.piel.). Līdzekļi šim mērķim nē mami kā no valsts budžeta, tā arī no vietējām pašvaldībām un no

¹ Druva J. Rokas grāmata Latviešu Zemnieku savienības darbiniekiem.- Rīga, 1931.- 10.lpp.

² LVVA.- 3282.f.- 1.apr.- 222.l.- 68.-69.lp.

Kultūras fonda (7.piel.). Tikai vienmēr jāpatur prātā, ka "valsts, pašvaldību un Kultūras fonda līdzekļi, veicinot kultūras decentralizāciju, pirmā kārtā izlietojami lauku kulturālām vajadzībām un izsniedzami vienīgi nacionālām organizācijām un nacionāliem darbiniekiem",¹ - tā tika norādīts Zemnieku savienības VIII kongresa rezolūcijā, kas tika pieņemta 1924.gada martā.

Šeit parādās vēl viena no Zemnieku savienības skolu politikas pamattendencēm -

b) nacionālā gara izkopšana skolās.

Spriežot pēc 1922. un 1925.gada pirmsvēlēšanu programmām, šajā idejā no sākuma dominēja tieksme nodrošināt latviešu tautu no iespējamās nacionālās identitātes zaudēšanas. Būtiskus draudus šajā ziņā, pēc autoru domām, radīja krieviskā ietekme, kas draudēja latviešiem ar pārkrievošanu. 1922.gada platformā bija prasība: "Jāpārtrauc pārkrievošana un krieviskā gara piekopšana skolās" un kā šīs domas turpinājums: "krievu un vācu skolas atveramas saskaņā ar šo tautību bērnu skaitu" (6.piel). Šī prasība tika iekļauta, lai pārtrauktu tradīciju, ka latviešu bērni apmeklēja cittautiešu skolas. Šī bija diezgan izplatīta parādība, jo dažas mazākuma tautību skolas (īpaši vācu) bija labākas nekā latviešu skolas. 1925.gada platformā vienas daļas nosaukums bija "Nesaudzīga cīņa pret krievisko garu". "Krievisko garu" uztvēra kā "verdžības tumsības mantojumu no vecās cariskās Krievijas" un cīņa ar to tika dēvēta par "vislielāko un labāko pakalpojumu nacionālismam."²

Taču nacionālisms nenozīmēja pašizolāciju. Tika noliegts vienīgi austrumu iespaids: "izglītībā un visos kulturelos jautājumos

---

¹ LVVA.- 3282.f.- 1.apr.- 214.1.- 21.lp.

² Latviešu Zemnieku savienības vēlēšanu platforma // Brīvā Zeme.- 1925.- 17.septembrī.

jānogriežas no rītiem, bet jāņem paraugi no Vakareiropas" (7.piel.), par nepieciešamību uzskatīja atbrīvoties "...no austrumu iespaidiem, bet nepieciešamus paraugus ņemt no rietumiem" (8.piel.). Šai tendencei atbildēja arī prasība padarīt "...angļu un franču valodas vidusskolā obligātās" (6.piel.) obligāto vācu un krievu valodas vietā. "Brīvās Zemes" redaktors J.Druva šajā sakarā rakstīja: "...krievu kultūra uz mums līdz šim darījusi tikai sliktu iespaidu. Mums... jāpieliek visi spēki, lai mēs jo drīzāk tiktu vaļā no visa tā negatīvā, ko šī kultūra uz mums atstājusi. Pirmais un pats svarīgākais šai ziņā novērsties no krievu valodas",¹ iebilzdams pret sociāldemokrātu priekšlikumu atjaunot krievu valodas kā obligātās pasniegšanu visās skolās. "Kāpēc kreisie sociāldemokrāti grib atkal ievest krievu suselnieku mūsu skolās? To prasa viņu internacionālā tālredzība, kas gan tālāk par atgriešanos pie Krievijas netiek."² Latviešu Zemnieku savienības programmatiskās nostādnes nacionālisms figurē, kā Latvijas vienotības saglabāšanas veids. Šo vienotību it kā apdraudēja sociāldemokrātu politika. "Šķiru naidam tā [Zemnieku savienība] lika pretī šķiru harmoniju - nacionālismu pretim internacionālismam. Ja sociāldemokrāti sludināja, ka vienīgi bezzemnieki ir uzmanības cienīgi, tad Zemnieku savienība uzsvēra, ka saimniekiem un bezzemniekiem mērķi visumā līdzīgi, ja ne vienādi."³ Tāpēc tika noliegta "komunisma mācību izplatīšana un vispārīgi ...politikas dziļšana" skolā (6.piel.), un tika izvirzīta prasība "no skolas jāizmet visas šķiru cīņas mācības, bet jaunā paaudze jātuvina tautas vienības idejai" (8.piel.), jo "...skola ir svēta vieta, kur politikai nav vietas. Skolas uzdevums ir sniegt audzēkņiem zināšanas un pašus skolēnus audzināt par krietniem, valstij derī-

---

¹ Druva J. Internacionālā tālredzība // Brīvā Zeme.- 1925.- 26.maijā.

² Turpat.

³ Ezergailis A. Latviešu Zemnieku savienība 1917.gadā.- 73.lpp.

giem pilsoņiem." ¹ Lai skola varētu tikt galā ar izvirzīto uzdevumu, pie pedagoģiskā darba "...pielaižami vienīgi stingri nacionāli pedagogi". ² Šis nosacījums nozīmēja, ka skolā nav vēlama sociāldemokrātisku skolotāju klātbūtne. Zemnieku savienības pārstāvji no paša sākuma pārmeta tiem patriotisma trūkumu, pārmērīgo internacionālismu un pārāk aktīvo politisko darbību. Apspriežot šo problēmu, "Brīvā Zeme" vēl 1919.gadā rakstīja: "Ja skolotājs grib būt politikas piekopējs skolā, izpildīt partijas disciplīnu un programmu, tad lai viņš zin, ka sabiedrība savā visumā viņa darbību neatzīst... Kamēr sabiedrībā ir kopīga skola, šai skolai nedrīkst piekopt partiju politiku. Mums var būt kopīga skola ar kopīgu politiku - tā ir nacionālās skolas politika, kura sekmē izaudzināt stipru latviešu tautu." ³ Ir noskaidrots, ka "...Zemnieku savienības nacionālisma kā ideoloģijas īpašība ir tā "valstiskais raksturs". ⁴ Trīs pamati, uz kuriem turas Latvijas valsts - "politiskā, ekonomiskā un kultūras nostiprināšana". ⁵ Kultūras attīstībai nepieciešamais impulss - nacionālās pašapziņas stiprināšana, un tieši šo uzdevumu ir aicināta realizēt nacionālās skolas politika. Savdabīgās nacionālās kultūras glabātājs ir zemnieks: "izglītības jautājumos zemniecības prasības ir, lai jaunā paaudze izaugtu mīlestībā uz savu tēvu zemi, darbu un tautas tikumiem. Otra prasība - jaunatne jā sagatavo dzīvei, praktiskam darbam..." ⁶

---

¹ Mežmalu Atis. Sociāldemokrātu plāni skolu sagrābšanā // Brīvā Zeme.- 1925.- 10.jūlijā.

² LVVA.- 3282.f.- 1.apr.- 214.1.

³ (Vr) Mūsu tautskolotājs un sabiedrība // Brīvā Zeme.- 1919.- 21.decembrī.

⁴ Кузнецова Т. Реакционная сущность Латышского Крестьянского союза (1920-1934).- С.134.

⁵ LVVA.- 3282.f.- 1.apr.- 214.1.

⁶ Turpat.

Kā redzams, tiek izvirzīta vēl viena Zemnieku savienības skolu politikas pamatnostādne

**c) visu veidu mācību pieskaņošana
praktiskās dzīves vajadzībām.**

Pirmām kārtām šeit tika domāta pēc iespējas plašāka profesionālo skolu tīkla veidošana: arodniecisko un mājturības (7., 8.piel.), kooperatīvo un tirdzniecisko (7.piel.), bet vispirms, protams, lauksaimniecības skolu ar diezgan šauru specializāciju - zemkopības, lopkopības un atsevišķi - piensaimniecības (7., 8.piel.). Tādas prasības ļoti labi kombinējās ar agrāk atzīmēto Zemnieku savienības skolu politikas tendenci atbalstīt izglītības attīstību uz laukiem kā prioritāru.

Zemnieku savienība piedāvāja arī citas iespējas tuvināt skolu dzīves vajadzībām: "pēdējās divās pamatskolas klasēs jāpasniedz noapaļotas un dzīvei piemērotas zināšanas" (7.piel.). Vidusskolas skolēni "...nav sagatavojami tikai mācību turpināšanai, bet jāp dara spējīgi dzīvē atrast vietu derīgā darbā" (6.piel.). Augstskolā nepieciešams nodrošināt studentiem "izdevību nodoties praksei un noskatīties priekšzīmes un paraugus" (6.piel.).

Beidzot, visās Zemnieku savienības pirmsvēlēšanu platformās pastāv prasība par

d) ticības mācības pasniegšanu skolā..

1922.gada platformā šī prasība skan visai kategoriski: "Ticības mācības pasniegšana skolai obligātoriska". Atzīmēsim tikai, ka autori neprasa piespiest visus skolēnus mācīties ticības mācību, un arī neprasa, lai katrs skolotājs to pasniedz. Prasa, lai skola nodrošinātu katram iespējas apmeklēt ticības mācības stundas. Tātad ticības mācība ir obligāta nevis skolēnam vai skolotājam, bet skolai.

1925.gada platformā nav runas par ticības mācības pasniegšanu skolā. Droši vien, tas ir izskaidrojams ar to, ka "...pat sociāl-

demokrāti nav vairs pēdējos gados Saeimā pacēluši balsis pret ticības mācību skolās".¹ Varbūt teksta autori uzskatīja, ka jautājums ir atrisināts, un nav vairs nepieciešamības iekļaut to platformā. Taču šī mācību priekšmeta nozīme Zemnieku savienības teorētiķu acīs bija tik liela ("skaita to par pirmā vietā liekamo no audzinošiem priekšmetiem"),² ka nākošo gadu platformās tika rakstīts: "...skolās ierādāma piemērota vieta ticības mācībām" (8., 9.piel.).

Mēs izskatījām Zemnieku savienības galvenās prasības izglītības jomā - šīs partijas skolu politikas kodolu. Taču līdz ar tām dažādu gadu pirmsvēlēšanu platformās parādās arī citas prasības.

1922.gada platformā izvirzīta - **vispārīgās obligātās pamatskolas izglītības prasība.**

"Pamatskola jāapmeklē visiem. Mazturīgo vecāku bērniem sniedzami pabalsti no vispārības līdzekļiem" (6.piel.). 1925.gada platformā šī prasība nedaudz pārveidojas: izzūd obligātuma moments, tiek precizēts, kas ir jāsaprot ar jēdzienu "pamatizglītība"- jādod iespēja visiem valsts pilsoņiem baudīt izglītību 6 klasu pamatskolas apmērā". Bija paredzēta divu veidu pamatskola: sešgadīgā, kur "pēdējās divās pamatskolas klasēs jāpasniedz nopauļotas un dzīvei piemērotas zināšanas", tiem, kas domā ar to beigt savu izglītību. Tiem, kas mācīsies tālāk, bija paredzēta "pāreja no ceturttas pamatskolas klases uz sešklasīgās vidusskolas pirmo klasi bez eksāmena". A.Briedis, skolotājs un politiķis, Zemnieku savienības deputāts un autoritāte izglītības jautājumos, skaidroja: "...jau pamatskolas gados jāatļauj nozarošanās - nopauļojama izglītība tiem, kuri apmierinās ar pamatskolu, jāatver

---

¹ Ticības mācības stāvoklis skolās šinī mācību gadā // Brīvā Zeme.- 1925.- 19.septembrī.

² Briedis A. Kulturelie uzdevumi // Brīvā Zeme.- 1925.- 5.novembrī.

ceļi uz vidusskolu tiem, kuriem ir tieksme uz augstāko izglītību un uz arodniecisko skolu tiem, kuri grib gatavoties kādam amatam."¹ Sociāldemokrātiem tāda pieeja nebija pieņemama, jo viņi uzskatīja to par visu izglītības pakāpju vienotības principa pārkāpšanu. Viņi prasīja visiem vienādu sešklasīgu pamatskolu un ģimnāzijas sagatavošanas klašu likvidēšanu. Zemnieku savienības pārstāvji iebilda, ka šajā gadījumā "..uzmanama tā pati vienlīdzības un nolīdzināšanas tendence garīgā dzīvē, kuru par mērķi uzstāda saimnieciskā dzīvē... Nav jau nekāds noslēpums, ka šādas tendences nāk no austrumiem..."² Sociāldemokrātu uzticība Tērbatas kongresa lēmumiem, kuri prasīja skolas vienotību, izraisīja tikai īgnumu, it kā sociāldemokrāti "...nespēj iet laikam līdzi. Viņi paliek pie savām novecojušām doktrinām un neredz, ka dzīve iet uz priekšu."³ Par savu nopelnu Zemnieku savienības biedri uzskatīja spēju pielāgoties reāliem apstākļiem, kuri pēc viņu domām, pagaidām neļāva nodrošināt visu izglītības pakāpju vienotību: "mēs runājam par vienotu skolu, bet tādas skolas mums vēl nav, jo neviena zemākā pakāpe skolēnus nesagatavo tā, lai tie sekmīgi spētu mācīties augstākajās pakāpēs. Bet tas ir jāpanāk, un par tādu vienotu skolu stāv arī Zemnieku savienība..."⁴

Zemnieku savienības platformās diezgan nenoteikta izskatās prasība par iespēju nodrošināšanu papildu izglītībai.

1919.gada Likumā par Latvijas izglītības iestādēm papildskola līdz ar pirmskolu un pamatskolu ir iekļauta obligātās izglītības

---

¹ Briedis A. Kulturelie uzdevumi // Brīvā Zeme.- 1925.- 5.novembrī.

² (B.) Novecojušies ideāli audzināšanā // Brīvā Zeme.- 1925.- 10.janvārī.

³ (J.I.) Vienotā skola un sociāldemokrātu aģitācija // Brīvā Zeme.- 1925.- 17.jūlijā.

⁴ Turpat.

sistēmā. Zemnieku savienības pirmsvēlēšanu platformu autori neatzīst papildu izglītības obligātumu un min tikai iespēju nodrošināšanu tādas izglītības saņemšanai. "Pamatskolu beigušiem un viņiem, kuri atrodas praktiskā darbā, jādod iespēja paplašināt savas zināšanas..." (6.piel.), "Jāgādā par sistemātisko ārpusskolas izglītību..." (7., 8.piel.). Iespējams, vispārīgās obligātās papildskolas ideja nebija populāra Zemnieku savienības teorētiķu vidū tāpēc, ka tās uzturēšana kā smaga nasta gulās uz pašvaldību pleciem. Bez tam, lauku saimnieku intereses šajā gadījumā tika aizskārtas ne tikai nodokļu maksāšanā vien, bet arī pavisam tieši: papildskolas nodarbību laikā bija jāatbrīvo no darba jaunie laukstrādnieki.

Vienīgi 1922.gada platformā bija prasība par mazākuma tautību skolu nodrošināšanu.

"Katrai tautībai sava skola..." (6.piel.). Turpmāk nevienā no platformu tekstiem nav minētas mazākuma tautību skolas. Iespējams, šeit mēs sastopam Zemnieku savienības nacionālisma ideoloģijas īpatnību, "reāli sasāpējušais un saspringtais nacionālais jautājums tiek tīši ignorēts, lai radītu nacionālās nedalāmības ilūziju."¹ Protams, Zemnieku savienība neapšaubīja minoritāšu skolu nepieciešamību, taču vienmēr asi nostādīja jautājumu "...par to robežu, līdz kurai šī brīvība un tautību īpatnības attīstība var iet, lai neizjauktu un nepārplēstu visas valsts vienības garu un jēdzienu, bez kura šobrīd neviena no šīm sastāvdaļām gan laimīga nebūs."²

Tādi bija Zemnieku Savienības skolu politikas galvenie virzieni. Valsts mērogā tie ne vienmēr tika atzīti, bieži vien priekš-

---

¹ Кузнецова Т. Реакционная сущность Латвийского Крестьянского союза (1920-1934).- С.134.

² Spekke A. Izglītības politikas uzdevumi Latvijā // Latviešu Zemnieku savienības kandidāti 4.Saeimas vēlēšanās.- Rīga, 1931. (LVVA.- 3282.f.- 1.apr.- 221.l.).

rocība tika dota LSDSP vai citu partiju priekšlikumiem. Tas bija par pamatu Zemnieku savienības pārstāvju apgalvojumiem, ka Latvijā neeksistē skolu politika kā "...mūsu izglītības sistēmas principiālā puse" un ir "nepieciešama šīs politikas izstrādāšana,"¹ tā vērtēja situāciju Zemnieku savienības biedrs prof.A.Spekke 1931.gadā, kad Latvijas Republikas izglītības sistēmas principi jau bija noteikti un kad pati šī sistēma pamatā bija izveidojusies.

I.3. Demokrātiskā centra partijas skolu politika

Demokrātiskā centra partija Latvijas Republikā izceļas ar savu centristsko pozīciju. Demokrātiskā centra programmatiskie dokumenti par partijas ideoloģijas pamatu uzskata nacionāli demokrātiskās republikas atzišanu par tautvaldības vispilnīgāko formu. Šī partija dēvēja sevi par tautas vienotības partiju, kuras mērķis - "...organizēt latvju tautas spēkus ne kādas atsevišķas šķiras interešu aizstāvēšanai, bet gan šķiru pretišķību izlīdzināšanai, lai ar lietprātīgu un taisnīgu valsts varas palīdzību izveidotu latvju tautas dzīvi uz progresa un sociālās taisnības pamatiem."² Tāda nostāja novietoja Demokrātisko centru starp Zemnieku savienību un LSDSP. Turklāt partijas teorētiķis P.Berģis uzskatīja, ka līdz sociālistiskajai revolūcijai "...Demokrātiskajam centram kā īstiem demokrātisma reprezentētājiem tuvāk jāstāv sociāl-

---

¹ Spekke A. Izglītības politikas uzdevumi Latvijā // Latviešu Zemnieku savienības kandidāti 4.Saeimas vēlēšanās.- Rīga, 1931. (LVVA.- 3282.f.- 1.apr.- 221.l.).

² Demokrātiskā centra darba platforma.- LVVA.- 3710.f.- 1.apr.- 4.l.- 51.lp.

demokrātiem, nekā pilsoniem." ¹ Tomēr šis uzskats nebija pastāvīgs un jau 30.gadu sākumā Demokrātiskā centra biedri uzskatīja, ka "...komunisti un sociāldemokrāti ir vislielākie šķiru cīņas sludinātāji un reizē ar to arī vislielākie to politisko novirzienu pretinieki, kas aizstāv nacionāli valstisko politiku. Ar to jau ir teikts, ka visi viņu uzbrukumi Demokrātiskajam centram kā minētās ideoloģijas spilgtākajam aizstāvim aplūkojami no viņu ideoloģijas viedokļa." ²

Demokrātiskā centra partija galīgi izveidojās 1922.gadā, kad "...īsi pirms I Saeimas vēlēšanām apvienojās darba partija, tautas partija u.c." ³ Partijas biedru skaits bija neliels, deputātu skaits Saeimā nepārsniedza 6 cilvēkus. Taču "pirmais valsts prezidents Jānis Čakste ievēlēts I un II Saeimā no Demokrātiskā centra, bet nebij tā biedrs.

Prezidents G.Zemgals ir Demokrātiskā centra biedrs no tā dibināšanas." ⁴

Šīs partijas biedri piedalījās koalīcijas valdībās un viens no viņiem pat bija ievēlēts par ministru prezidentu (P.Juraševskis).

Vienotības ideja, kuru sludināja Demokrātiskais centrs, ne vienmēr realizējās tā praktiskajā darbībā. Tā Demokrātiskā centra skolotāji nespēja rast kopēju valodu ar saviem amata brāļiem - citu partiju pārstāvjiem - dažādu iemeslu dēļ, "...kas mūs spieda nostāties pret Skolotāju Savienību (sociāldemokrātiska orientācija) un pret Nacionālo skolotāju savienību (pilsoniskā), - apmierināties ar vienas vai otras puses darbību mēs, "centra" skolotāji,

---

¹ Mūsu politiskās partijas // Brīvā Zeme.- 1925.- 20.augustā.

² Dreimanis P. Mūsu ideoloģija un tās pretinieki // Centra Balss.- 1932.- 20.maijā.

³ Latviešu Konversācijas vārdnīca.- 3.sēj.- 5054.sleja.

⁴ Turpat.

nevaram."¹ Tāpēc veidojot savu skolu politiku, Demokrātiskais centrs meklēja savdabīgu pieeju, atšķirīgu gan no LSDSP, gan no Zemnieku savienības. Šī politika veidojās pakāpeniski. 1922.gada partijas pirmsvēlēšanu platformā vēl nav detalizēti izstrādātas skolū politikas, bet jau 1925.gadā pamatprasības bija noteiktas, un interese par kultūru saglabājās arī turpmāk (šeit un turpmāk skat. 11.-14.pielikumu).

Skolas un kultūras politikai veltītās daļas 1925. un 1928.gada platformās ir ļoti līdzīgas. Abu pamatā ir 1925.gada teksts, tikai 1928.gada platformā tas ir saīsināts uz to pantu rēķina, kuri raksturoja Demokrātiskā centra izpratni par izglītības, audzināšanas un kultūras attīstības problēmu saturisko pusi. Ir izlaisti I un II daļas ievadi un daļēji - 7. un 12.panti. 1928.gada tekstā pants par skolotāju interešu aizstāvību ir papildināts ar prasību rūpēties ne tikai par skolotāju materiālo, bet arī par tiesisko stāvokli.

1931.gada pirmsvēlēšanu platforma atšķīrās no iepriekšējām ar lielāku pantu skaitu, kur ir iztīrīts izglītības un audzināšanas saturs. Iepriekšējo gadu dokumentos (īpaši 1928.gada) vairāk uzmanības bija veltīts izglītības organizatoriskai pusei. Salīdzinājumā ar 1925. un 1928.gada platformām, 1931.gadā no teksta pazuda panti par bezmaksas pamatskolu (1925.- p.4), par vispārīgo obligāto sešgadīgo pamatskolu (1925.-p.5).

Leksiski statistiskā analīze rāda (skat. 15.pielikums, 3.tabula), ka atsevišķu bieži minēto vārdu starpā izceļas vārds "skola", kas ir minēts visbiežāk. Tas liecina par šī jēdziena izcilu nozīmīgumu tekstū autoriem. Tas ir saprotams, jo tieši skola, veicot izglītību un audzināšanu, ir spējīga vissekmīgāk atrisināt uzdevumu, kuru Demokrātiskais centrs uzskatīja par galveno kultū-

---

¹ Demokrātiskā centra Rīgas nodaļas skolotāju sekcijas protokoli (1931.gada 21.jūnijs).- LVVA.- 3710.f.- 1.apr.- 324.l.- 9.lp.

ras attīstībā: "...katra Latvijas pilsoņa dabisko spēju vispilnīgākā izkopšana un piemērošana Latvijas un latviešu tautas materiālās un garīgās kultūras vērtību radīšanai" (12.piel.). Turklāt, demcentristu politiskie uzskati arī piešķīra izglītībai nozīmīgu vietu. Viņi bija pārliecināti demokrātiskās (tautas vairākuma) iekārtas aizstāvji. Taču saprast, kas ir demokrātija un pareizi rīkoties ar savu pilsonisko brīvību ir spējīgs tikai izglītotais cilvēks. Demokrātiskā centra pārstāvis uzskatīja, ka "...mums trūkst šīs demokrātijas pamata - attiecīgās izglītības," un tāpēc "...tagadējai sabiedrībai vajadzētu piegriezt sevišķu vērību izglītībai..."¹

Demokrātiskā centra dokumentos runa ir, galvenokārt, par nacionālo latviešu skolu, kura "...jādibina uz personības attīstības, darba, nacionālās apziņas un gribas audzināšanas principiem."²

Latviešu nacionālās skolas galvenais uzdevums - "krietno cilvēku"³ audzināšana. Par krietnuma kritērijiem Demokrātiskā centra pārstāvji uzskatīja latviešu nacionālismu, tikumību, stingro raksturu, darba ētikas ievērošanu, kas neļāva vērtēt fizisko darbu zemāk par intelektuālo. Kāpēc tika izvirzīta prasība par izteikti nacionālās skolas stiprināšanu? Tāpēc, ka "...tautas īpatnējo kultūru radošais un tālāk veidojošais spēks ir nacionālisms"⁴.

---

¹ Dreimanis P. Demokrātijas pamats // Centra Balss.- 1933.- 10.martā.

² Demokrātiskā centra programma, statūti un instrukcija nodaļām.- Rīga, 1923.- 2.lpp.

³ Demokrātiskā centra platforma (bez gada).- CVVA.- 3710.f.- 1.apr.- 4.1.- 6.lp.

⁴ Dreimanis P. Skolu politikas jautājumi // Centra Balss.- 1931.- 3.jūlijā.

Nacionālisma jēdziens Demokrātiskā centra biedriem bija ļoti daudzpusīgs un visaptverošs, par to būs runa nedaudz vēlāk. Taču, kas attiecas uz skolu, tad viņi uzskatīja, ka nacionālisms nodrošina tās demokrātismu. Lūk kā to pamatoja Demokrātiskā centra teorētiķis P.Dreimanis, vēstures skolotājs, partijas referents izglītības jautājumā: "Latvijas nacionālā skola ir arī demokrātiskā, tautas skola šī vārda visplašākā un vislabākā nozīmē: viņu organizē un uztur visa tauta, viņā mācās pie tam vienādos tiesiskos un pa daļai arī faktiskos apstākļos visu šķiru un aprindu jaunatne".¹

Nākošais bieži minētais vārds pirmsvēlēšanu platformās - "kultūra" - viens no noteicošajiem vārdiem Demokrātiskā centra dokumentos. Tieši kultūra ir nacionālās vienotības pamats. Kultūra ir tā, kas apvieno atsevišķās individualitātes nācijā. Nacionālā kultūra ir unikāla - "tautas kultūrtipa sevišķa nozīme pastāv taisni tanī apstākļī, ka šis tips no citiem līdzvērtīgiem tipiēm atšķiras ar savu īpatnību".² Un tieši ar savu īpatnību nacionālā kultūra ir vērtīga un ar to bagātina cilvēces kultūru. Tāpēc augsta kultūra ir tas mērķis, uz kuru, pēc Demokrātiskā centra ideologu domām, ir jātiecas, lai nostātos "...līdzās citām izglītotām nācijām. Reizē ar to arī pašas tautas īpatnības labāk noskaidrosies un mēs iepīsim savu rozi krāšņajā cilvēces kultūras vainagā."³ No otras puses, kultūra ir līdzeklis, kas nodrošina cilvēka ienākšanu tautas dzīvē, līdzeklis "...kas pilsonus vienu otram tuvina, māca cienīt cilvēku, viņa spējas, uzskatus un jaunradītās vērtības, attīsta viņos līdzjūtību un vispār simpātiskās jūtas."⁴

---

¹ Dreimanis P. Skolu politikas jautājumi // Centra Balss.- 1931.- 3.jūlijā.

² K. Nācija un tauta // Centra Balss.- 1932.- 26.augustā.

³ Dreimanis P. Mūsu ideoloģija un tās pretinieki // Centra Balss.- 1932.- 8.aprīlī.

⁴ Turpat.- 29.aprīlī.

Visās Demokrātiskā centra platformās, atšķirībā no citu partiju platformām, bieži sastopams vārds "bērni" ("skolēni", "jaunatne"). Līdz ar "nabadzīgo vecāku bērni" (12., 13.piel.) un "mazturīgie skolēni (14.piel.) ir minēti "spējīgākie skolēni", "skolēnu individuālās tieksmes" (12., 13.piel.), "mazturīgie, bet apdāvinātie skolēni" (11., 14.piel.), "bērnu psihiķu pētīšana" (14.piel.). Tas liecina par Demokrātiskā centra interesi par bērna individualitāti. Bērns ir ārkārtīgi interesants ar savu iekšējo potenciālu. Viņš ir līdzīgs graudam, no kura ir jāizaug lieliskai ražai. Pēc viena no "Centra Balss" autoru terminoloģijas, katrs bērns ir persona, kurai jātop par personību. "Kas gan tad ir personība? Personība ir katras personas, resp., cilvēka, augstākais uzdevums, pienākums. ...

Personība nav pasīva lieta, bet radošs process. Tā ir augšana, nemitīga veidošanās. Un nepietiek, ja tas notiek tikai tā ārēji, it kā mehāniski pieliekot jaunas daļas, teiksim, dažādas zināšanas un citas labas lietas. Visam ir jānorisinās noteiktā saskaņā, tāpat kā kāds dzīvs organisms kad aug."¹ Šajā izteicienā īpaši uzsverama lielā nozīme, ko autors piešķir paša cilvēka aktivitātei. Tā nav nejaušība Demokrātiskā centra ideoloģijā. Būtībā, tā ir šīs ideoloģijas pamatnostādne, jo cilvēces progresu tā saista tikai ar tādiem apstākļiem, "...kur atsevišķa persona ir brīva savā dzīvē, darbā un pasaules uzskatu veidošanā."² Šai ideoloģijai ir raksturīga doma, ka "Personība ir neatvietoājama un dārga sabiedrībai, tautai."³ Turklāt šai "atsevišķai personai" ir jābūt aktīvai un nevajag pakļauties uz ārējo spēku palīdzību, jo "galu galā uzvar tie, kas vairāk ir paļāvušies uz saviem spēkiem, at-

---

¹ Slaucītājs K. Nacionālisms // Centra Balss.- 1932.- 2.decembrī.

² Dreimanis P. Mūsu ideoloģija un tās pretinieki // Centra Balss.- 1932.- 20.maijā.

³ Slaucītājs K. Nacionālism // Centra Balss.- 1932.- 2.decembrī.

tīstījuši lielāku pašdarbību, patstāvīgi cīnījušies ar grūtībām, norūdījušies cīņā un darbā un pieraduši grūtos brīžos sašaurināties un ierobežot savu vajadzību apmierināšanu." ¹

Taču cilvēks viens pats nespēj realizēties līdz galam. Lai sasniegtu pilnību, tam ir nepieciešams smelties spēku no savas tautas un tāpēc "...ikvienam apzinīgam pilsonim jāaizstāv visas tautas intereses, saimnieciskā un garīgā kultūra, no kuras ir atkarīgas atsevišķu pilsoņu un šķiru intereses: ja visai tautai labi klājas, tad labi klājas arī atsevišķiem tās pilsoņiem un atsevišķām šķirām." ² Savukārt, tauta (šis ir vēl viens no bieži minētiem vārdiem Demokrātiskā centra pirmsvēlēšanu platformās) ir ieinteresēta saglabāt katras personības neatkārtojamību. Tautas vispusīgās attīstības ideāls ir sasniedzams tikai tad, kad atsevišķam pilsonim dota iespējamība netraucēti attīstīt savas spējas līdz vislielākai pilnībai un visās dzīves un darba nozarēs; bet visiem pilsoņiem atkal nodrošināta brīva kultūras vērtību saskaņošana un saistīšana, kas gala rezultātā dod vispusīgu un pilnīgu tautas kultūru." ³

Personības un tautas interešu saskaņošana ir iespējama tikai tad, ja ir valsts (šis jēdziens arī pieder pie Demokrātiskā centra tekstu autoriem nozīmīgo jēdzienu loka), kura īsteno nacionāli demokrātisko valsts politiku. Demokrātiskā centra ideologa P.Dreimāņa izpratnē, tāda politika "...stāv par tautu, meklē cilvēku, ciena to kā patstāvīgu būtni, kas kulturāli aug un attīstās tautas klēpī." ⁴

---

¹ Dreimanis P. Mūsu ideoloģija un tās pretinieki // Centra Balss.- 1932.- 6.maijā.

² Turpat.- 1.aprīlī.

³ Turpat.

⁴ Turpat.- 6.maijā.

1925., 1928.gada platformās pa vienai reizei ir minētas "mazākuma tautības". 1925. un 1928.gada tekstā, atzīstot šo tautību brīvas attīstības tiesības, autori īpaši uzsver, ka "...nevienu no viņām nedrīkst nostādīt privilīģētā vai izņēmuma stāvoklī". 1931.gada platformā atkārtojas domas par minoritāšu tiesībām uz savām skolām, taču zuda agrāk raksturīgā vienaldzība pret to iekšējām lietām un tika izvirzīta prasība: "Latvijas visu tautību skolās savišķa vērība piegriežama valsts pilsoniskai audzināšanai". Šī lojalitātes prasība nebija pretrunā ar "konkrēto internacionālismu", kuru Demokrātiskā centra biedri uzskatīja par savas partijas demokrātiskā nacionālisma "...dabisko papildinājumu, jo tikai tas, kas mīl savu tautu, var mīlēt citas tautas un cilvēci."¹ Uz to nav spējīgs ne šovinisms, nedz abstraktais internacionālisms, kuri piemita citām partijām.

Pievēršoties tekstu analīzei, atzīmēsim, ka tiks izskatītas tikai trīs platformas, izslēdzot 1922.gada Demokrātiskā centra pirmsvēlēšanu platformu, jo tajā nav izdalīta atsevišķa kultūrai veltīta daļa.

Visās trīs platformās kā pirmā bija izvirzīta prasība par

a) jaunā skolu likuma pieņemšanu drīzākā laikā.

Jau 1922.gadā Demokrātiskā centra darbinieks E.Blanks šādi raksturoja "vecu skolas likumu" (kurš bija pieņemts pirms trim gadiem): "Tautas Padomē steigā pieņemtais skolu likums uzrāda tik daudz trūkumu, kurus jau sen bija laiks izlabot un pārgrozīt."² Kā galvenās likuma nepilnības tika atzīmētas nacionālisma trūkums un ar to sankcionētais mazākuma tautību privilīģētais stāvoklis.

---

¹ K. Nācija un tauta // Centra Balss.- 1932.- 26.augustā.

² Blanks E. Nacionālā skola apdraudēta // Latvijas Vēstnesis.- 1922.- 4.oktobrī.

Demokrātiskā centra Rīgas nodaļas skolotāju sekcijas locekļi apsprieda jauna likuma saturu savās sēdēs. Viņu uzmanības centrā bija skolu dzīves demokratizācijas jautājumi. Demokrātiskā centra pedagogi prasīja, lai skolotāju ievēlēšana pēc skolu valžu sarakstiem netiktu atdota "skolas priekšniekam, bet gan pedagoģiskai konferencei"¹; uzstājās par skolas padomes un pedagoģiskās konferences kompetences paplašināšanu.

Tika piedāvāti diezgan radikāli pasākumi attiecībā pret mazākuma tautībām, piemēram - "atcelt visas minoritāšu izglītības pārvaldes"², kuras pastāvēja saskaņā ar 1919.gada Likumu par mazākuma tautību skolu iekārtu Latvijā.

Bija izvirzīta prasība "obligatorisku mācību sākt ar pilniem 7 gadiem, bet uz laukiem, izņēmuma gadījumos - ar pilniem 8 gadiem. Maksimālais vecums pamatskolas beigšanai - 16 gadi, uz laukiem - 17. Izņēmuma gadījumus izšķir skolas padome."³

Kā arī tika izteikta gatavība "stāvēt par pašreizējo papildskolu"⁴, kas nozīmēja, ka Demokrātiskā centra skolotāji atbalsta tādu izglītības sistēmu, kur obligātā izglītība iekļauj pirmskolu, pamatskolu un papildskolu.

Tātad Demokrātiskā centra skolotāju prasības neparedzēja pastāvošās izglītības sistēmas sagraušanu, taču prasīja daudz izmaiņu, galvenokārt skolas demokratizācijas virzienā, "Pareizi saprastais demokrātisma princips", pēc Demokrātiskā centra biedra P.Dreimaņa domām, prasa "tautai tiesības ne tikai skolu uzturēšanā, bet arī to organizācijā un vadībā"⁵.

¹ 1931.gada 21.jūnija sēde.- LVVA.- 3710.f.- 1.apr.- 324.l.- 9.lp.

² Turpat.- 16.lp.

³ Turpat.- 20.lp.

⁴ Turpat.- 19.lp.

⁵ Dreimanis P. Skolu politikas jautājumi // Centra Balss.- 1931.- 10.jūlijā.

Šo tiesību realizēšanu var nodrošināt shēmas "tauta - likums - skola" praktiskā piepildīšana. Kā redzam, Izglītības ministrija tieši nav iekļauta šajā shēmā. "Centrālām iestādēm jāuzrauga autonomo skolu vadība un pedagoģiskais darbs un jāpiespiež tā rīkoties likuma robežās. Vairāk viņas nekā nespēj izdarīt"¹. Kāpēc? Pirmkārt, "ministrija ļoti atkarīga no politiskiem vējiem"; otrkārt - nav iespējams labi pārzināt skolu iekšējo dzīvi un vietējās īpatnības" un vispār - "centralizācija runā pretī demokrātisma principiem"². Saskaņā ar šādām nostādnēm ministrijas funkcijas izglītības jomā aprobežojās ar mācību programmu un plānu koordinēšanu, bet viss pārējais - metožu izvēle, disciplīna klasē u.c. - tika atstāts skolotāja ziņā. Audzināšanas jomā ministrijai būtu jāprasa no skolotājiem "...attieksmi pret skolniekiem, apgarotu ar cilvēka cieņu"³.

Vadoties no demokrātisma un cilvēka individualitātes cieņas principiem, Demokrātiskais centrs izvirzīja prasību par

b) vienotas skolas sistēmas realizēšanu,

kur "uz pabeigtas sešklasīgas pamatskolas ceļama vidusskola un uz tās augstskola" (12., 13.piel.). Šīs prasības formulējums sakrīta ar sociāldemokrātu prasību. Tāpēc strīdā par ģimnāziju sagatavošanas klasēm Demokrātiskais centrs nostājās sociāldemokrātiski orientētās Latvijas Skolotāju Savienības pusē pret pilsonisko Nacionālo Skolotāju Centru, kur darbojas pazīstamie pedagogi L.Ausējs, A.Spekke, A.Vičs u.c. "Sagatavošanas klases apmeklē aiz zināmas iedomības vai nu turīgu un iebildīgu vecāku bērni, kam patīk, ka viņu zēns vai meita apmeklē augstāku skolu"⁴, vai tie,

¹ Dreimanis P. Skolu politikas jautājumi // Centra Balss.- 1931.- 10.jūlijā.

² Turpat.

³ Turpat.- 31.jūlijā.

⁴ Jānkalnietis. Sajukums skolotāju "nacionālā" centrā // Latvijas Vēstnesis.- 1925.- 5.augustā.

no kuriem grib atkreatīties pamatskola - nesekmīgie un nolaidīgie, vai tie, kam mājas tuvumā nav sešgadīgas pamatskolas. Par nožēlu otrās pakāpes pamatskola vēl nebija nodrošināta pilnā apjomā (pēc Demokrātiskā centra avīzes datiem, tikai 50% pamatskolu bija sešgadīgas¹), tāpēc pilnas pamatizglītības realizēšanai Demokrātiskais centrs prasīja pamatskolas otrās pakāpes organizēšanu visur, un nevis ģimnāziju sagatavošanas klašu skaita palielināšanu.²

Bez stabilas pilnas pamatskolas nebija iespējama Demokrātiskam centram svarīgās prasības realizēšana -

c) sagatavot skolēnus dzīvei un darbam.

Par sagatavotiem dzīvei Demokrātiskais centrs uzskatīja vispusīgi (fiziski un garīgi) attīstītus cilvēkus, kuru "spējas un talanti" (14.piel.) ir pamodināti un dzīvo pilnīgu radošu dzīvi. Šī mērķa sasniegšana ir iespējama tikai tad, ja ir ņemta vērā katra skolēna individualitāte, palīdzot "katram atsevišķam indivīdam sasniegt viņa spējām un tieksmēm iespējamo pilnību".³ Šīs prasības izpildīšanai ir nepieciešama pēc iespējas agrākā bērna spēju noteikšana un attiecīgās mācību iestādes izvēle, jo "vienāda izglītība visiem nav iespējama. Vienlīdzība izglītības laukā ir tur, kur katram indivīdam nodrošināta iespēja attīstīt savas spējas līdz augstākai pakāpei un reizē ar to pacelt tautas izglītības līmeni iespējamajos augstumos".⁴ Šeit, kā redzam, beidzas vienprātība ar sociāldemokrātiem, kuri vienlīdzības vārdā noliedza agro specializāciju un uzskatīja, ka galvenais ir - "visas tautas spēku un spēju attīstība, bet ne īpašu izcilu personību radīša-

---

¹ Par jauniem stundu plāniem vidusskolās // Latvijas Vēstnesis.- 1925.- 18.jūlijā.

² Dreimanis P. Skolu politikas jautājumi // Centra Balss.- 1931.- 28.augustā.

³ Turpat.- 28.augustā.

⁴ Turpat.- 17.jūlijā.

na..."¹ Demokrātiskais centrs masā nezaudē atsevišķu cilvēku, pamatoti uzskatot, ka sabiedrības pilnveidošana ir iespējama tikai caur tās atsevišķo locekļu pilnveidošanu un nevis otrādi, kā apgalvoja sociāldemokrāti. Tāpēc Demokrātiskā centra teorētiku veidotajā izglītības modeli (atšķirībā no sociāldemokrātu modeļa) nevis cilvēkam ir jāpielāgojas sabiedrībai, bet ir nepieciešams "...piemērot skolu sistēmu atsevišķu indivīdu spējām un tieksmēm, lai dotu tiem iespēju visīsākā laikā un vismazāk patērējot enerģiju, sagatavoties darbam".² Visaugstāku sagatavošanas pakāpi viņš sasniegs gadījumā, ja skolu programmas būs piemērotas vietējiem apstākļiem. "Gala rezultāts ir skaidrs - jaunatne, dabiski attīstīta, pazīst savas dzimtenes dzīvi, darba apstākļus un būs ar to saistīta. Tad atkritīs laimes meklēšana un bēgšana uz citiem novadiem... Tad latvietis piederēs savai tēvijai un dzimtenei."³

No šī viedokļa Demokrātiskais centrs atbalstīja dažādu profesiju mācību iestāžu darbību, pirmām kārtām - lauksaimniecības (12., 13., 14.piel.)⁴ un praktisko priekšmetu (kooperācijas pamati, mājturība u.c.) iekļaušanu mācību programmās.⁵

Vispār Demokrātiskajam centram nebija sveša izglītības problēmas praktiskā puse. Piemēram, partijas presē rakstīja par lauku bērnu dzīves apstākļiem pilsētās, kur viņi mācās vidusskolās vai citās mācību iestādēs un ir spiesti mitināties mēbelētās istabās

---

¹ (F.W.) Baltijas valstu skolotāju 2.kongress Tallinā // Sociāldemokrāts.- 1928.- 8.jūlijā.

² Dreimanis P. Skolu politikas jautājumi // Centra Balss.- 1931.- 24.jūlijā.

³ Turpat.- 28.augustā.

⁴ Turpat.- 4.septembrī, 11.septembrī.

⁵ Skat.: Šlovs A. Kooperācija un skola // Latvijas Vēstnesis.- 1925.- 14.jūlijā; Jāņkalnietis. Skola un audzināšana // Latvijas Vēstnesis.- 1925.- 22.jūlijā; Kosinus. Skolu jaunatnei // Latvijas Vēstnesis.- 1925.- 5.augustā.

vai pat apmierināties ar "gultas vietām". Demokrātiskais centrs prasīja internātu atvēršanu un ēdināšanas nodrošināšanu tādiem bērniem.¹ Līdzīgas prasības Demokrātiskais centrs izvirzīja vietējo pašvaldību vēlēšanu priekšvakarā: lauku pamatskolu tīkla plašināšana; bērnu kopēdināšana ne tikai uz laukiem, bet arī pilsētās; maznodrošināto bērnu apgādāšana ar apģērbu, apaviem, grāmatām un siltām brokastīm; higiēnisko apstākļu uzlabošana skolās un internātos.² Demokrātiskā centra darbinieku acīs šiem jautājumiem piemita ne tikai praktiskā, bet arī politiskā nozīme, jo "skolas kopdzīve un kopdarbība tuvina dažādu šķiru un aprindu bērnus. ...Līdz ar to [pilsoniskā skola] liek nopietnus pamatus demokrātiskam principam par visu pilsoņu vienādām tiesībām un pienākumiem. Šāda skola ir demokrātiskā un audzina demokrātus."³

Tāpēc, kaut arī prasība par

d) bezmaksas obligāto skolu,

kas bija iekļauta 1925. un 1928.gada platformās, jau ir realizēta "un par to nav vairs jācinās"⁴ (sakarā ar ko šī prasība pazuda no 1931.gada platformas), valstij ir jānodrošina arī augšminēto prasību par skolēnu materiālā stāvokļa uzlabošanu izpildi. Tikai tādā gadījumā valsts var saukties par demokrātisku. Jo "...cilvēka pareiza audzināšana un mācīšana gan ir svarīgāka par dažādu sugas lopu audzināšanu un lauksaimniecības izmēģinājumu stacijām, kam mūsu valstī līdzekļu netrūkst".⁵

---

¹ (I.B.) Lauku skolēnu dzīves apstākļi pilsētā // Latvijas Vēstnesis.- 1925.- 23.jūlijā.

² Demokrātiskā centra prasības pirms pašvaldību vēlēšanām // Centra Balss.- 1931.- 9.janvārī.

³ Dreimanis P. Ko sniedz demokrātiskā skola // Centra Balss.- 1928.- 16.jūnijā.

⁴ Dreimanis P. Skolu politikas jautājumi // Centra Balss.- 1931.- 28.augustā.

⁵ Turpat.- 28.augustā.

Praktisko jautājumu lokā Demokrātiska centra platformās nonāk arī

e) skolotāju nodrošināšanas jautājums.

1925. un 1928.gada tekstos ir prasība uzlabot skolotāju materiālo stāvokli, "...pārejot uz tādu atalgošanas veidu, kurš novērstu nekārtīgu algas izmaksu vai samazināšanu" (12., 13.piel.). Formulēts diezgan vispārīgi, taču labi atspoguļo Demokrātiskā centra nostāju šajā jautājumā. Vēlāk, pēc ilgstošām diskusijām, Demokrātiskā centra Rīgas nodaļas skolotāju sekcijas sēdēs,¹ 1931.gada platformā tika norādīts, ka skolotāju alga "izmaksājama no valsts kases" (14.piel.). Lai varētu labāk orientēties šajā jautājumā, Demokrātiskā centra biedrs K.Kiršteins ierēdņu stāvoklim veltītajā brošūrā salīdzināja skolotāju algas Latvijā un citās valstīs (latos): Latvijā - 131; Igaunijā - 98; Lietuvā - 155-170, ieskaitot 20% dzīvokļa piemaksu; Beļģijā - 840. Secinājums bija šāds: "Lai gan mūsu valsts ir samērā lielāka un bagātāka par Igauniju un Lietuvu, tomēr mūsu ierēdņu algas visumā līdzinās Igaunijas algām un ir krietni zemākas par Lietuvas darbinieku algām",² nemaz nerunājot par algām vecās Eiropas zemēs.

Sākot ar 1928.gadu, Demokrātiskā centra platformu autoru redzeslokā nonāk skolotāju tiesiskais stāvoklis, viņi izvirza jautājumu par pilntiesīgo skolotāju apliecību izdošanas kārtību (13.piel.). Demokrātiskā centra pārstāvjus jau sen neapmierināja skolotāju cenza piešķiršanas oficiālā procedūra, jo "...bez diploma tai nav citas mērauklas, kas noteiktu skolotāja derīgumu vai nē".³ Tika atzīts, ka nepieciešams ņemt vērā darba mīlestību, darba stāžu, pedagoģisko talantu, - vispār - "morālisko cenzu", jo

¹ LVVA.- 3710.f.- 1.apr.- 324.1.- 10.lp.

² Kiršteins K. Ierēdņu jautājums mūsu valstī.- Rīga, 1931.- 14.-15.lpp.

³ Avens A. Mūsu skola // Latvijas Vēstnesis.- 1922.- 10.jūlijā.

"...ne diploms liekams pirmā vietā, bet gan skolotāja spējas".¹ Tāpēc ārkārtīgi svarīga ir atlase, kurai jānotiek jau skolotāju institūtā² un arī vēlāk, kad notiek skolotāja vēlēšanas pedagoģiskajā padomē.³ Šo ļoti stingro attieksmi pret skolotāju Demokrātiskā centra biedri pamatoja ar skolotājam piešķirto tiesību izcilo nozīmi. Skolotājs taču ir bērna likteņa noteicējs, jo tieši viņš atlasa spējīgākos un apmāca viņus pēc īpašām programmām, "reizē ar to skolotājiem ir dotas tiesības atvieglot un paātrināt visas tautas kultūras līmeņa pacelšanu".⁴ Demokrātiskā centra teorētiķa skatījumā, šīs tiesības vienlaicīgi ir arī skolotāja lielākais pienākums: "individuālisma un tehnikas laikmetā skolotājam jā rūpējas par to, ka viņa audzēkņi izveidojas par stiprām personībām ar viņu tieksmēm un spējām piemērotām zināšanām, kas dod viņām iespēju, ātri un vismazāk patērējot enerģiju, ražot un radīt vērtības, kuras nepieciešamas sabiedrībai".⁵ Demokrātiskā centra pārstāvim neizbēgama ir atgriešanās pie domas, ka pirmkārt, pati sabiedrība ir ieinteresēta indivīda vispilnīgākā attīstībā. Pie kam šīs tiesības attīstīties, pilnveidoties pieder jebkuram, neatkarīgi no viņa materiālā un sabiedriskā stāvokļa. Vienīgais kritērijs - paša cilvēka spējas. Tātad šī prasība, līdzīgi citām Demokrātiskā centra prasībām izglītības jomā, ir ļoti demokrātiska.

---

¹ (ps) Skolotāju tiesiskais stāvoklis un pārmaiņas skolu programmās // Latvijas Vēstnesis.- 1925.- 21.septembrī.

² Dreimanis P. Skolu politikas jautājumi // Centra Balss.- 1931.- 31.jūlijā.

³ Turpat.- 14.augustā.

⁴ Dreimanis P. Skolotāju jaunās tiesības un pienākumi // Centra Balss.- 1928.- 21.jūlijā.

⁵ Dreimanis P. Skolu politikas jautājumi // Centra Balss.- 1931.- 21.augustā.

Tikai jāņem vērā, ka tas viss attiecas vienīgi uz latviešu skolu. Galvenā Demokrātiskā centra prasība ir

f) nacionālā skola

kā viena no latviešu nācijas prioritātes sastāvdaļām, jo "Latvija ir latviešu nacionālā valsts, kas tikai latvju tautas izcīnīta un starptautiski atzīta viņas etnogrāfiskās robežās uz latvju tautas pašnoteikšanas principiem".¹ Tāpēc, latviešiem Latvijā ir jābauda privilēģijas visās dzīves jomās. Ievērojama daļa Demokrātiskā centra biedru uzskatīja, ka nācijas izdzīvošanas interesēs "...nepietiek, ja ievēlētie deputāti ir demokrāti, mums vajag pilnīgu drošību, ka ievēlētie būs lieli patrioti un nacionālisti".² Jo tieši nacionālisms ir "...mūsu jaunās valsts vienotājs un stiprākais pamats".³ Tautas un valsts varenība balstās vienīgi uz "tautas plašāko masu apziņas, ka viņas, neskatoties uz sīkām diferencēm sastāda vienu veselu, ko apvieno kopējas nacionālās un valsts intereses".⁴ Tāpēc Demokrātiskā centra biedri uzstājās pret LSDSP un Zemnieku savienības šķeltniecieciski šķirisko politiku. Nenoliedzami, ka šo divu partiju diferencētās politiskās simpātijas deva tām lielu piekrišanu viņu aizstāvāmo iedzīvotāju slāņu vidū, taču Demokrātiskais centrs asi kritizēja spēkus, kuri aizšaurām politiskām interesēm aizmirsā nacionālās vienotības ideju un pašu galveno - cilvēku. Tad tika aizskarti gan Zemnieku savienības "atsevišķas šķiras aizstāvji", kuri "atstāj novārtā pat pašu cilvēku, vairāk interesējoties par teļu audzināšanu nekā par

---

¹ Demokrātiskā centra darba platforma // LVVA.- 3710.f.- 1.apr.- 4.1.- 51.lp.

² Blanks E. Vēlēšanu lozungi // Latvijas Vēstnesis.- 1922.- 21.augustā.

³ Blanks E. Viltus nacionālisms // Latvijas Vēstnesis.- 1922.- 23.septembrī.

⁴ Lazdiņš R. Partijas un valsts // Latvijas Vēstnesis.- 1922.- 4.oktobrī.

jaunatnes audzināšanu"¹, gan sociāldemokrāti, kas "...grib visus pilsonus pārvērst par proletāriešiem" un uzspiest viņiem vienīgo pasaules uzskatu ar vēsturisko materiālismu pamatā, vienādus dzīves apstākļus un nekādas izredzes savas personīgās un ģimenes dzīves pārveidošanā.²

Tātad, personības tiesību aizstāvēšana un nacionālisms bija Demokrātiskā centra partijas pamatprincipi. Šo divu jēdzienu ("personība" - "nacionālisms") savienojums nav nejaušs Demokrātiskajam centram: "Nacionālisms ir tautas kolektīvā personība. Un tas ir tautas aicinājums, viņas augstākais uzdevums. Tikai istā nacionālismā izpaužas tautas vērtības, tautas dzīvais radošais gars, kas neskaitāmiem pavedieniem saistīts ar tautas pagātņi un mundri tiecās nākotnē. Tautas dvēseles spēki tiecas izteikties un caur nacionālismu tas realizējas. Un visam tam ir vadoša augstākā ideja - cilvēcības ideja. Tāds ir nacionālisms."³

Nacionālisma jēdziena izpratnē Demokrātiskā centra darbinieki izdalīja dažādus aspektus. Pirmkārt, viņus saistīja tas, ka "...tīrais nacionālisms, pēc savas dziļākās būtības ir altruisms, kura uzdevums - ziedot, darīt tautu stipru..."⁴. Tāpēc tika kritizēta "nacionālisma parodija" vai "kabatas nacionālisms", kuru demonstrēja citas partijas, izmantojot šo pievilcīgo jēdzienu tikai kā aizsegu savtīgām interesēm. Šeit ir domātas Zemnieku savienības koalīcijas ar mazākuma tautībām.

Otrkārt, ļoti būtisks nacionālismā Demokrātiskā centra biedriem bija demokrātisms: "Patiess nacionālisms un patiesa demokrā-

---

¹ Dreimanis P. Mūsu ideoloģija un tās pretinieki // Centra Balss.- 1932.- 1.aprīlī.

² Turpat.- 20.maijā.

³ Slaucītājs K. Nacionālisms // Centra Balss.- 1932.- 2.decembrī.

⁴ Ārzemnieks J. Mūsu nacionālo mērķu nenoteiktība // Latvijas Vēstnesis.- 1925.- 10.septembrī.

tija ir nešķiramas paralēles, brīžam pat vienots jēdziens".¹ Īstais nacionālisms aizstāv visas nācijas intereses, nešķirojot tās pārstāvjus - "demokrātiskais nacionālisms aug dziļumā, cenšas arī viszemākos slāņos modināt snaudošo tautas kultūras īpatnības apziņu un pamudināt tos uz kultūru radošo darbu, ar ko varētu padarīt bagātāku cilvēces kultūru uz jaunu īpatnēju kultūras vērtību ieguldījumiem".²

Treškārt, atšķirībā no "pseido-" vai "viltus" nacionālisma (fašisma), kurš tiecas pēc "neaprobežotiem" iekarojumiem uz citu tautu rēķina un "kultivē nacionālo nošķirtību",³ "īstais" nacionālisms ir ieinteresēts "kulturālā sacensībā ar tautām, kas mums priekšā"⁴.

K.Skalbe kā augstāko nacionālisma formu izdalīja "kultūras nacionālismu", "kas pamatā stāda garīgas kultūras vērtības".⁵

Vārdu sakot, Demokrātiskā centra ideologu spriedumu loģiskā kāde bija šāda: galvenā vērtība ir cilvēks kā kultūras radītājs. Taču "spēki un spējas, kas atsevišķos indivīdos attīstīti zināmā vienpusībā, valsts kopdzīvē savstarpēji viens otru papildina, viens otram pakalpo un veido vispilnīgāku visas tautas dzīvi. Tāpēc sevišķi jā rūpējas un jā aizstāv valsts..."⁶ Latvijas Republika ir nacionālā valsts, tāpēc šeit vienīgi iespējamai valstiskai po-

---

¹ B. Kāds vārds par nacionālismu un nacionālistiem // Latvijas Vēstnesis.- 1925.- 3.oktobrī.

² K. Nācija un tauta // Centra Balss.- 1932.- 26.augustā.

³ Slaucītājs K. Nacionālisms // Centra Balss.- 1932.- 2.decembrī.

⁴ Krisbergs A. Par nacionāli-patriotisko audzināšanu // Latvijas Vēstnesis.- 1925.- 29.oktobrī.

⁵ LVVA.- 3710.f.- 1.apr.- 324.1.- 15.lp.

⁶ Dreimanis P. Mūsu ideoloģija un tās pretinieki // Centra Balss.- 1932.- 1.aprīlī.

litikai ir jābūt nacionālai. Taču nacionālisms neatdalāms no demokrātijas, jo nacionālisma mērķis - latviešu tautas dziļumos snaudošo radošo spēku atmodināšana. Šiem iekšējiem spēkiem demokrātijā nodrošināta brīva attīstība un darba lauks; viņi visi vienlīdzīgi likuma priekšā, tiesību un pienākumu ziņā: ikkatrs darbojas saskaņā ar savām spējām un dod tautai to, ko spēj; arī pats viņš saņem no tautas pēc saviem nopelniem, t.i., saskaņā ar savām spējām un to attīstību ieņem sabiedrisko stāvokli un saņem tam piemērotu atalgojumu".¹ Demokrātiskas iekārtas neatņemamas pazīmes ir drošība un brīvība. "Brīvība sevišķi nepieciešama izglītotiem pilsoņiem, jo viņiem ir dažādas intereses un daudz lielāks vajadzību skaits nekā mazāk izglītotiem ļaudīm. Tie ļoti bieži pat nespēj pilsonisko brīvību izmantot..."² Tātad demokrātijas pamats ir attiecīgais pilsoņu izglītības līmenis. Taču tas ir visas sabiedrības spraiga darba rezultāts. Trīsdesmito gadu sākumā Latvija bija visai tālu no šī Demokrātiskā centra nospraustā ideāla. Tomēr perspektīvā viņi cerēja to sasniegt, jo ar Ata Ķeniņa (Demokrātiskais centrs) atnākšanu Izglītības ministrijā sāka īstenoties nacionāldemokrātiskā kultūrpolitika, kuru Demokrātiskais centrs uzskatīja par sava mērķa saniešanas līdzekli. Taču viņi labi apzinājās, ka "šādas politikas realizējums dažos gados nav iespējams. Tas prasa ļoti nopietnu iedziļināšanos sabiedriskos jautājumos un diezgan augstu inteliģenci, kas ir ilgstoša kulturāla darba rezultāts."³

LSDSP, Latviešu Zemnieku savienības un Demokrātiskā centra priekšvēlēšanu platformu (precīzāk, kultūras politikai veltīto platformu daļu) leksiski statistiskās analīzes datus var apkopot

---

¹ Dreimanis P. Mūsu ideoloģija un tās pretinieki // Centra Balss.- 1932.- 15.aprīlī.

² Turpat.

³ Turpat.- 29.aprīlī.

tabulā (16.piel., 4.tabula). Ar tās palīdzību leksikas līmenī var noteikt pirmsvēlēšanu platformu tekstiem kopējo un specifisko izglītības problēmas izpratnē.

Nenoliedzami, ka kultūras jomā visnozīmīgākā parādība visu platformu autoriem bija skola, jo gandrīz visās platformās kultūrpolitikai veltītajās daļās ir runa par skolu. To apstiprina arī statistiskie dati: no 587 lietvārdu minējumiem visās platformās vārds "skola" ir minēts 119 reizes, kas ir 20% no visiem lietvārdu minējumiem. Ja pieskaitītu vēl citus ar skolu un izglītību saistītus vārdus, tad minējumu skaits būtu 250 (42%). Pedagoģs un valsts darbinieks, LSDSP biedrs K.Dēķens rakstīja: "Skola, audzināšana un mācība ir sociāldemokrātu partijas programmas viens no pamtakmeņiem, un visa sabiedrības dzīves uzbūve pēc šīs partijas teorijas un programmas pirmām kārtām iet caur skolu un audzināšanu", jo "jautājums grozās ap to, kam pieder bērni - vecākiem vai visai sabiedrībai"¹. Taču ne tikai sociāldemokrātiem, bet arī pārējām partijām skolas lieta bija ļoti nozīmīga, jo tikai izglītoti cilvēki ir spējīgi dzīvot demokrātiskā sabiedrībā, kuru aizstāvēja visas Latvijas Republikas partijas.

Tāpat visām partijām bija nozīmīgi jēdzieni "bērns" un "tauta" izglītības kontekstā, jo visi uzskatīja, ka izglītības uzdevums ir bērnu kā tautas turpinājuma sagatavošana. Atšķirīgs bija tikai šo jēdzienu saturs dažādu partiju dokumentos. Ja "bērni" nozīmēja aptuveni to pašu, tad "tauta" Zemnieku savienības dokumentos saprotama kā "latviešu zemniecības" sinonīms. LSDSP ar vārdu "tauta" parasti dēvēja maznodrošinātos iedzīvotāju slāņus, bet Demokrātiskajam centram "tauta" bija nacionālā kopība, kuru apvieno piederība vienai kultūrai. Attiecīgi tika izvirzīti arī izglītības mērķi. Zemnieku savienībai tā bija līdzeklis bērna integrēšanai sabiedrībā, kuras augstākā pakāpe ir "nacionālā latviešu

---

¹ Dēķens K. Vienības skola // Latvijas Skola.- 1917.- 1.

valsts". Sociāldemokrāti cerēja ar audzināšanas un izglītības palīdzību izveidot jaunu cilvēku tipu, kuri, sabiedrības iekārtai mainoties, saplūdīs jaunā taisnīgā sabiedrībā. Citu izglītības mērķi redzēja Demokrātiskais centrs. Bērns no pasīvas figūras pārvērtās par aktīvo figūru, no objekta subjektā. Izglītība un audzināšana nedrīkst unificēt cilvēkus atbilstoši sabiedrības prasībām, bet ir aicinātas pilnveidot individualitāti, tādā ceļā veicinot sabiedrības, tautas attīstību.

Izglītības politikas veidošanā galvenās pretrunas bija starp sociāldemokrātiem un Zemnieku savienības biedriem. Par to liecina arī leksikas analīze. Ja LSDSP uzmanības centrā allaž bija "mazturīgie", tad Zemnieku savienību šī ļaužu kategorija pavisam neinteresēja. Turpretim Zemnieku savienības visaktuālākais uzdevums - izglītības attīstība uz laukiem - guva visai niecīgu atsaucību no sociāldemokrātu puses. "Mazākuma tautības", rūpes par kurām ir LSDSP platformās, nekļuva par Zemnieku savienības uzmanības objektu. Nostāja šinī jautājumā, kā arī fakts, ka sociāldemokrātu platformās nekur nav runas par bērnu audzināšanu patriotiskā garā, pat vārds "Latvija" nav minēts, ļāva Zemnieku savienības un Demokrātiska centra biedriem izdarīt secinājumu par sociāldemokrātu nacionālo nihilismu. Šīs partijas LSDSP šķiru cīņas teorijai pretstatīja šķiru harmonijas teoriju, par kuras iemiesojumu viņas uzskatīja nacionālismu.

Kaut arī nacionālisma izpratnē vienotības nebija, Zemnieku savienība pārmeta Demokrātiskam centram sadarbību ar sociāldemokrātiem un nacionālās idejas nodevību, savukārt Demokrātiskais centrs uzskatīja, ka nacionālisms ir "Latvijas Republikas laikmeta vadošā zvaigzne", kuru nevar aizstāt veikalnieciskās intereses, kā tas bieži bija Zemnieku savienības darbībā, kad savtīgo interešu dēļ tā labprāt sadarbojās ar minoritāšu pilsonību pret latviešu sociāldemokrātiem.

Nacionālisma jēdziens Zemnieku savienībai noteikti ietvēra sevī reliģiju. Tāpēc šīs partijas biedri aizstāvēja ticības mācības kā obligātā priekšmeta iekļaušanu skolas programmā. Sociāldemokrāti uzskatīja, ka ticības mācība ir izslēdzama no mācību priekšmetu sarakstiem. Demokrātiskā centra pedagogi mazāk uzmanības pievērta šai problēmai, viņu galvenā prasība šai ziņā bija baznīcas atdalīšana no valsts, "lai katra pārlicība un ticība būtu brīva un neatkarīga".¹

Paradoksālā kārtā Zemnieku savienībai un LSDSP izveidojās ļoti līdzīgs pasaules modelis, kur galvenā nozīme bija cilvēku kopai un nevis konkrētam cilvēkam. Protams, priekšstati par ideālo cilvēku kopu viņiem bija dažādi, taču neskatoties uz šīm atšķirībām izglītības mērķi sakrita: izglītībai bija jābūt līdzeklim, kā piemērot cilvēku šai ideālajai struktūrai un iekausēt viņu tajā. Demokrātiskā centra pasaules modeļa centrā bija cilvēks. Izglītība bija domāta kā līdzeklis ikkatra cilvēka spēju pilnīgākai attīstībai, līdz ar to attīstīsies un pilnveidosies arī tauta un sabiedrība.

Savas nostādnes izglītības jomā partijas ne tikai popularizēja presē un uzstāšanās, bet arī mēģināja tās realizēt likumos. Tās konsekventi aizstāvēja savu izglītības politiku Latvijas Republikas likumdošanas iestādēs, sīkāks izklāsts par to būs nākošajā daļā.

---

¹ Skat.: Demokrātiskā centra partijas pirmsvēlēšanu platformas 1925. un 1928.gadā.

II DAĻA

Skolu politikas problēmas likumdošanas orgānu darbībā

Tautas izglītības, un pirmām kārtām - skolas, problēmu apspriešana ieņēma ievērojamu vietu Latvijas Republikas likumdošanas orgānu darbībā. Tautas Padome, Satversmes sapulce un I-IV Saeima pieņēma attiecīgus likumus un to labojumus, apstiprināja izglītības sistēmai veltītus deputātu pieprasījumus. Likumdevēju diskusiju saturu plaši apgaismoja un komentēja prese, un ar tās starpniecību šī polemika nonāca sabiedrības uzmanības centrā, kas savukārt ietekmēja deputātus.

Šīs daļas tēmas izpētei tika izmantoti šādi avoti:

Likumdošanas orgānu
(Tautas Padome, Satversmes sapulce, Saeima)
sēžu stenogrammas

"**Tautas Padome**, Latvijas, patstāvīgās Latvijas valsts pirmā likumdevēja iestāde, kas darbojās no 18.11.1918.-30.04.1920.

...**Tautas Padome**, kā Latvijas pagaidu parlaments nebija tautas vēlēta, bet sastādījās no politisko partiju, nacionālo minoritātu, Kurzemes un Latgales novadu deputātiem."¹ **Tautas Padomē** darbojās 183 locekļi. Notika 8 sesijas (57 kopsēdes), strādāja 22 pastāvīgās komisijas, tai skaitā - izglītības komisija.

Tika izpētītas Tautas Padomes sestās sesijas 1.(1919.gada 19.novembrī)-10.(1919.gada 8.decembrī) sēžu stenogrammas, kur ir fiksēta Likuma par Latvijas izglītības iestādēm un Likuma par māzākuma tautību skolu iekārtu Latvijā apspriešanas gaita.

¹ Latviešu konversācijas vārdnīca.- 22.sēj.- 42315.sleja.

"Satversmes sapulce, tautas priekšstāvības iestāde, kuras uzdevums izstrādāt valstij Satversmi. Latvijā Satversmes sapulci ievēlēja tauta 17. un 18.04.1920. Tā darbojās no 1.5.1920.-7.11.1922. Sākumā Satversmes sapulcē bij 150 locekļi, bet 1920.gada rudenī ievēlēja vēl divus locekļus no apvidiem, kuros aprīļa mēnesī vēl atradās igauņu okupācijas vara."¹

1920.gada 1.maijā sākot darbu, Satversmes sapulcē bija šāds deputātu sastāvs:²

Partija	LSDSP	Latviešu Zemnieku savienība	Demokrātiskā savienība	Latvijas tautas partija	Citas partijas
Deputātu skaits	62	27	9	5	47

Bez Latvijas Republikas Satversmes pieņemšanas Satversmes sapulce vēl pieņēma agrārās reformas likuma 1.-4.daļas un virkni citu likumu, tai skaitā izglītības jomā. Satversmes sapulce noturēja 213 plenārsēdes, darbojās 21 pastāvīga komisija, arī izglītības komisija.

Te izmantotas I sesijas 33. un 35.sēžu (1920.gada septembris) stenogrammas, kurās fiksēta Likuma par skolotāju algām apspriešanas gaita, III sesijas 22.sēdes (1921.gada 26.aprīlī) - par kredīta piešķiršanu Latgales skolām, IV sesijas 6.sēdes (1921.gada 20.septembrī) - par mācību un svētku dienām Latvijas skolās.

No I sesijas 17.sēdes (1920.gada 12.augustā) stenogrammas var gūt priekšstatu par sociāldemokrātu mēģinājumu izdarīt grozījumu Likuma par Latvijas izglītības iestādēm 10.paragrāfā (par ticības mācības pasniegšanu). Dažās V sesijas sēžu stenogrammās - no 55.-58., 61. (1921.gada jūnijā) - atspoguļota izglītībai veltīto bu-

¹ Latviešu konversācijas vārdnīca.- 19.sēj.- 37768.sleja.

² Latvijas Satversmes sapulces stenogrammas, I sesija. Deputātu sadalījums pa frakcijām.- 6.-10.lpp.

džeta pantu apspriešana. III sesijas 17.sēdē (1921.gada 16.martā) Satversmes sapulce izskatīja sociāldemokrātu interpelāciju par viņuprāt nelikumīgu izglītības ministra J.Plāķa darbību.

Latvijas Republikas Saeima.

- I Saeima - 1922.gada 7.novembris - 1925.gada 29.maijs.
- II Saeima - 1925.gada 3.novembris - 1928.gada 8.jūnijs.
- III Saeima - 1928.gada 6.novembris - 1931.gada 23.jūnijs.
- IV Saeima - 1931.gada 3.novembris - 1934.gada 15.maijs.

"...Latvijas Republikas tautas priekšstāvības iestāde sastāvēja no 100 tautas priekšstavjiem... Saeimas locekļus ievēlēja vispārīgās vienlīdzīgās, tiešās, aizklātās un proporcionālās vēlēšanās uz 3 gadiem."¹

Saeimas deputāti pēc frakcijām dalījās šādi:²

Partija / Saeima	LSDSP	Latviešu Zemnieku savienība	Demokrātiskais centrs	Citas partijas
I	30	17	6	47
II	32	16	5	47
III	25	16	3	56
IV	21	14	6	59

Saeimas svarīgākā funkcija bija likumdošana, tomēr arī izpildvaras sfērā tai bija nozīmīga loma: valsts budžetu pieņemšana, amatpersonu apstiprināšana, kontrole pār ministru kabineta darbību.

¹ Latviešu konversācijas vārdnīca.- 19.sēj.- 37150.sleja

² Skat.: Latvijas Republikas I Saeimas stenogrammas, I sesija.- Rīga, 1925.- 8.-10.lpp.; Latvijas Republikas II Saeimas stenogrammas, I sesija.- Rīga, 1925.- 1.-12.lpp.; Latvijas Republikas III Saeimas stenogrammas, I sesija.- Rīga, 1928.- 8.-12.lpp.; Latvijas Republikas IV Saeimas stenogrammu satura rādītājs.-Rīga, 1931.- 8.-10.lpp.

Saeimas darbs noritēja plenārsēdēs (1334 sēdes Saeimas pastāvēšanas laikā) un pastāvīgās komisijās, kuru vidū darbojās arī izglītības komisija.¹

Tika izpētīts stenogrammu saturs, kurās fiksēta:

likumu apspriešanas gaita -

I Saeimas III sesijas 1. un 6.sēdes (1923.gada oktobrī)- Likums par veselības kopšanas sekmēšanu skolās;

VII sesijas 3., 4., 11., 12., 15.sēdes (1925.gada janvārī-februārī) - Likums par skolotāju pensijām;

III Saeimas IV sesijas 13. un 17.sēdes (1929.gada decembrī)- Likums par Izglītības ministrijas iekārtu;

IX sesijas 12., 19., 23.sēdes (1931.gada maijā-jūnijā)- Likums par pašvaldību obligātorisko skolu skolotāju algošanu;

IV Saeimas III sesijas 9., 21.sēdes (1932.gada maijā-jūnijā)- Likums par pašvaldību obligātorisko skolu skolotāju algošanu;

likumu grozījumu apspriešanas gaita -

I Saeimas IV sesijas 11.sēdes (1924.gada 19.februārī) - pārgrozījumi Likumā par skolotāju algošanu;

III Saeimas I sesijas 11.sēdes (1928.gada 19.decembrī) - pārgrozījumi Likumā par skolotāju algošanu;

IV Saeimas V sesijas 2.sēdes (1933.gada 3.februārī), VI sesijas 5.sēdes (1933.gada 12.maijā);VII sesijas 16.sēdes (1933.gada 12.decembrī); - pārgrozījumi un papildinājumi Likumā par Latvijas izglītības iestādēm un Likumā par mazākuma tautību skolu iekārtu Latvijā;

deputātu pieprasījumu izskatīšana -

II Saeimas IV sesijas 2., 3.sēdes (1926.gada oktobrī) - pārmaiņas Izglītības ministrijā;

V, VI sesijas 22.sēdes (1927.gada maijā) - skolotāju hospitēšana;

VII sesijas 2., 8., 11.sēdes (1927.gada oktobrī-novembrī) - nelikumības Izglītības ministrijā;

IX sesijas 2., 6., 7.sēdes (1928.gada maijā) - Izglītības ministrijas pārorganizēšana un ierēdņu atlaišana.

¹ Skat.: Latviešu konversācijas vārdnīca.- 19.sēj.- 37150.- 37153.sleja.

Bez Latvijas Republikas likumdošanas orgānu sēžu stenogrammām tika izmantoti arī citi avoti:

Latvijas Republikas likumu teksti,

kuri regulēja skolu lietas Latvijā:

1. Likums par Latvijas izglītības iestādēm (1919.gads), 17., 18.pielikums;
2. Likums par mazākuma tautību skolu iekārtu Latvijā (1919.gads), 19.pielikums;
3. Likums par 55 mlj.rbl. kredīta atvēlēšanu Latgales skolām (1921.gads), 20.pielikums;
4. Likums par obligātorisko skolu skolotāju algošanu (1921.gads), 21.pielikums;
5. Likums par mācību un svētku dienām (1921.gads), 22.pielikums;
6. Likums par veselības kopšanas sekmēšanu skolās (1923.gads), 23.pielikums;
7. Skolotāju penziju likums (1925.gads), 24.pielikums;
8. Izglītības ministrijas iekārta (1929.gads), 25.pielikums;
9. Likums par pašvaldību obligātorisko skolu skolotāju algošanu (1931.gads), 26.pielikums;
10. Likums par pašvaldību obligātorisko skolu skolotāju algošanu (1932.gads), 27.pielikums.

Latvijas Valsts vēstures arhīva materiāli:

No 5486.fonda 1.apraksta 393.-428.lietām - Satversmes sapulces izglītības komisijas dokumenti;

No 5485.fonda 1.apraksta 2785.-2926.lietām - I-IV Saeimas izglītības komisijas dokumenti;

No 1632.fonda 2.apraksta 4.-167.lietām - Izglītības ministrijas Vispārīgās daļas dokumenti (likumi, noteikumi, rīkojumi, Izglītības ministrijā iesniegtie projekti u.c.).

Interesantus papildinājumus iepriekšminētajiem pamatavotiem sniedz

periodiskie izdevumi.

Partiju avīzes - "Sociāldemokrāts" (LSDSP), "Brīvā Zeme" (Latviešu Zemnieku savienība), "Latvijas Vēstnesis", "Centra Balss" un zināmā mērā "Jaunākās Ziņas" (Demokrātiskais centrs)-raksturo-

ja partiju pozīcijas, apspriežot skolu politikas problēmas Saeimas sapulcē un Saeimā.

"Izglītības Ministrijas Mēnešraksts" atspoguļoja Izglītības ministrijas pozīciju. Citos pedagoģiskos žurnālos savus viedokļus pauda dažādas politiskās orientācijas izglītības darbinieki: "Latvijas Skolā", "Mūsu Nākotnē" - tie, kas atbalstīja sociāldemokrātus; "Audzinātājā", "Sējējā" - labējo uzskatu piekritēji.

Minēto avotu izpēte ļauj domāt, ka Latvijas Republikas likumdošanas orgānu darbībā skolas politikas veidošanā ietekmīgākās bija LSDSP un Zemnieku savienības frakcijas, kuru uzskati šajā jomā bija diezgan atšķirīgi.

Tomēr jau Tautas Padomē sāk parādīties centriskā pozīcija, kuru pauda dažādu demokrātisko partiju biedri. Pirms I Saeimas vēlēšanām viņi apvienojās Demokrātiskā centra partijā, kurai bija sava politika Saeimā. Risinot sociālos jautājumus šī partija bieži bloķējās ar sociāldemokrātiem, bet nacionālajā jautājumā drīzāk tuvinājās Zemnieku savienībai. Taču Demokrātiskā centra un citu partiju prasību sakritība vienā vai otrā jautājumā nozīmēja nevis nedrošas svārstības, bet specifisku pozīciju, jo Demokrātiskais centrs katru prasību argumentēja savādāk, nekā citas partijas. Tas ļāva Zemnieku savienības politiķiem atzīmēt, ka Demokrātiskajam centram "...likumdošanas darbā bieži vien nevar sa-
prast, kur beidzas pilsoniskais un sākas sociāldemokrātiskais".¹

Latvijas Republikas izglītības politikas veidošanā ļoti aktīvi darbojās arī mazākuma tautību un Latgales pārstāvju frakcijas Saeimas sapulcē un Saeimā. Tomēr viņu pozīcijas bija diezgan specifiskas un prasa konkrētus pētījumus katrā atsevišķā gadījumā, kas varētu būt pat par atsevišķas disertācijas izpētes objektu.

---

¹ Mūsu politiskās partijas // Brīvā Zeme.- 1925.- 20.augustā.

Mūsu pētījuma mērķis ir, pamatojoties uz likumu un to apspriešanas gaitas Tautas Padomē, Satversmes sapulcē un Saeimā analīzi, izsekot, kā LSDSP, Latviešu Zemnieku savienības un Demokrātiskā centra deputāti mēģināja sasniegt savas partijas skolas politikas nostiprināšanu Latvijas Republikas likumdošanā.

II.1. Likumu par Latvijas skolu lietu organizācijas principiem apspriešana un pieņemšana

Pie tādiem likumiem, manuprāt, attiecināmi
Likums par Latvijas izglītības iestādēm (1919.gads),
Likums par mazākuma tautību skolu iekārtu Latvijā (1919.gads),
kā arī diezgan specifiski

Likums par mācību un svētku dienām (1921.gads),

Likums par veselības kopšanas sekmēšanu skolās (1923.gads).

Kā jau bija minēts iepriekšējā daļā, uz Latvijas Republikas proklamēšanas momentu nepastāvēja nedz latviešu skola, nedz stabilas skolu programmas un mācību grāmatas latviešu valodā. Toties bija tautskolotāji ar nelokāmu nostāju izveidot nacionālo tautas izglītības sistēmu. Tieši viņi 1917.gada jūnijā Tērbatas latviešu skolotāju kongresā nosprauda latviešu nacionālās skolas attīstības pamatlīnijas. 1918.gada beigās bija izstrādāti Latvijas tautas izglītības sistēmas principi, skolu likuma projekts. Taču Latvijas Republikas varas orgānu reālā darbība kļuva iespējama tikai 1919.gada otrajā pusē. Tad, lai varētu regulēt skolu dzīvi Latvijā, kamēr vēl nebija pieņemts skolu likums, Ministru kabinets apstiprināja Pagaidu noteikumus par skolu iekārtošanu un uzturēšanu.¹ Saskaņā ar šiem noteikumiem visu tipu elementārskolas bija ietvertas vienotā pamatskolā, kura jāuztur vietējai pašval-

---

¹ Valdības Vēstnesis.- 1919.- 28.augustā.

dībai. Tajos pamatota nepieciešamība pamatskolas un vidusskolas pēctecībai. Obligātajā skolā visiem bija paredzētas bezmaksas mācības, vidusskolām bija atļauts prasīt skolu naudu no skolēniem. Mācībām bija jānotiek skolēnu dzimtajā valodā ("ģimenes valodā"). Cittautiešiem obligāti bija jāapgūst valsts valoda, Latvijas vēsture un ģeogrāfija. Bija atļauta ticības mācība, bet to neuzskatīja par obligātu.

Latvijas skolas 1919./20.mācību gadu sāka saskaņā ar Pagaidu noteikumiem, taču Latvijas Republikas varas vīri nedomāja aprobežoties ar pagaidu rakstura noteikumiem. Neskatoties uz ārkārtīgi sarežģīto situāciju valstī, Tautas Padomes locekļi kā vienu no galvenajiem uzdevumiem izvirzīja tautas izglītības organizēšanu, kam bija nepieciešama izglītības likuma pieņemšana. Tāpēc blakus informācijai par Latvijas valsts proklamēšanas pirmās gadadienas svinībām, kuras traucēja lielinieku un vācu karaspēka uzbrukuma draudi, "Valdības Vēstnesis" ievietoja ziņas, ka Tautas Padomes skolu komisija apsprieda un apstiprināja likuma projektu un to iesniedza Latvijas Tautas Padomei.¹

Pirmā šī likuma apspriešanai veltīta Tautas Padomes sēde notika 1919.gada 19.novembrī plkst. 4(16) un 45 minūtēs.² Sēdē piedalījās tikai 78 Tautas Padomes locekļi. Zālē bija ļoti auksti, tāpēc labās puses deputāti bija spiesti visu laiku atrasties kuļuros.³

No skolu komisijas plenārsēdē referēja Valērija Seile (1891.-1970. Pēterburgas Bestuževa kursu absolvente; izglītības darbiniece, Latvijas Tautas Padomes un Satversmes sapulces locekle, vadīja skolu komisijas darbību, no 1921.-1922.gadam izglītības

---

¹ Valdības Vēstnesis.- 1919.- 18.novembrī.

² Latvijas Tautas Padome. II puse.- Rīga, 1925.- 473.lpp.

³ Сегодня.- 1919.- 21 ноября.

ministra biedrs, no 1923.-1940.gadam Daugāvpils skolotāju institūta direktise, pēc 1940.gada strādāja par skolotāju. Nomira nabadzībā un pamestībā). Viņa pastāstīja par komisijas darbību, par likumprojektā izdarītajām izmaiņām. Neskatoties uz likumprojekta nepilnībām, komisija uzskatīja par nepieciešamu nodot to apspriešanai Tautas Padomes plenārsēdē, "...lai mūsu skolai būtu zināms pamats, kāda līdz šim priekš izglītības nav"¹, jo vairāk tāpēc, ka ministrija solīja, ka "...par visiem tiem jautājumiem, kuri šajā projektā nav paredzēti, kā par centrālo pārvaldi, par augstskolu, privātskolām un arodskolām tiks visdrīzākā laikā iesniegti jauni projekti..."²

Debates Tautas Padomē uzsāka Demokrātu savienības pārstāvis M.Bružis ar priekšlikumu nepieņemt likumprojektu, kā neatbilstošu reālās dzīves iespējām, un atgriezties pie tā tikai pēc budžeta izstrādāšanas. M.Bruža priekšlikumu atbalstīja daļa latgaliešu frakcijas (no viņiem uzstājās B.Kublinskis), kura uzskatīja, ka likumprojektā ir ignorētas Latgales intereses.

Ar reti sastopamu vienprātību M.Bružim oponēja kā sociāldemokrāti, tā arī Zemnieku savienības, Radikaldemokrātu partijas, daļas latgaliešu frakcijas pārstāvji.

Uzstājoties Latviešu Zemnieku savienības vārdā, A.Klīve uzsvēra: "...ja nu ievadam demokrātisko kārtību, tad mums jāieved zemē apstākļi, kas dod iespēju šo uzturēt... Tur, kur nebūs pienācīgas izglītības, nebūs arī demokrātijas. Labākā iekārta, kāda līdz šim atzīta, ir demokrātija un viņas nāvīgākais ienaidnieks, kas varētu būt, ir izglītības trūkums. ...ja mēs gribam uzturēt tādu iekārtu, kur katram pilsonim tiesības lemt, tad jādod iespēja

---

¹ Latvijas Tautas Padome.- 474.lpp.

² Turpat.

iegūt arī attiecīgas zināšanas." ¹ Izglītības attīstība, formējot cilvēkos "valstisko domāšanas veidu", veicinās valsts pamatu nostiprināšanu, kas pēc Zemnieku savienības pārstāvja domām, ir identisks cilvēku tikumības nostiprināšanai: "Tur, kur vairojas skolas, mazinājas cietumi - tā ir veca patiesība.

Izglītības trūkums patiesi noved pie nevalstiskā domāšanas veida, ko ļoti plašā mērā nācās izbaudīt latviešu tautai. Komunisms pa lielākai daļai būs izskaidrojams ar to, ka mūsu jaunība bija piespiesta apmeklēt krievu skolas, kur no pirmās dienas bija piespiesti nodarboties ar svešas valodas kalšanu, bet kur nebija audzināšanas, tālab cilvēkiem trūka izglītības un zināms morāles pamats." ² Bez valstiskuma nostiprināšanas, izglītības (īpaši - tehniskās) attīstība paver iespējas materiālo bagātību iegūšanā, latviešu pārvēršanā par "bagāto tautu". Tādā kārtā, "...izglītība tikpat nepieciešama, kā gaiss un tālab mums jāstāv par izglītību..." ³

Tanī pat laikā, apzinoties likumprojekta trūkumus, A.Klīve aicināja ievērot reālos apstākļus (sešgadīgais karš, sabrukums un politiskās stabilitātes trūkums) un uzņemt to kā perspektīvo programmu, bet nevis kā dogmu. Pēc viņa domām, tur, kur nav iespēju īstenot likumu pilnā apjomā, var aprobežoties ar dažiem pasākumiem: obligāti ieviest tikai 4-gadīgo pamatskolu, bet pirmācības nodrošināšanu atstāt ģimenes ziņā, un papildskolu organizēt kursu veidā. Taču katrā ziņā, pēc Zemnieku savienības pārstāvja domām, izglītībai ir jābūt prioritāram virzienam Latvijas

---

¹ Latvijas Tautas Padome.- 475.lpp.

² Turpat.- 476.lpp.

³ Turpat.- 476.lpp.

attīstībā: "Drošs pamats, kur varam ieguldīt savu kapitālu, ir skolas. Tie ir mūsu bērni, mūsu nākotne..."¹

Līdzīgus slēdzienus, kaut uz citu premisu pamata, izdarīja arī sociāldemokrāti. Viņu pārstāvis Kārlis Dēķens savā runā teica: "Mēs, socialdemokrāti, jau esam nākuši pie tās atziņas, ka izglītība ir spēks un ka zināšanas ir vara kaut kurā nozarē: saimniecībā, politikā, karā un visur citur."² Tāpat kā Zemnieku savienība, LSDSP pastāvēja uz vispārīgās obligātās izglītības nodrošināšanas nepieciešamību. Tikai viņus interesēja nevis "valstiskās domāšanas" attīstība, bet "dabiskas tiesības sev izglītību prasīt"³ nodrošināšana katram cilvēkam. Tāpat kā Zemnieku savienība, LSDSP aicināja pēc iespējas ātrāk pieņemt likumu, kaut arī labi redzēja tā trūkumus un pat izteicās, ka šo partiju "...šis likuma projekts pilnīgi neapmierina"⁴. Atšķirībā no Zemnieku savienības, sociāldemokrāti par likumprojekta trūkumu uzskatīja nevis to, ka līdzekļu trūkuma dēļ likumprojektā paredzētos pasākumus nevar īstenot visur Latvijā pilnā apjomā, bet gan to, ka, rēķinoties ar materiālām grūtībām, likumprojekta autori atteicās no virknes Tērbatas kongresa prasību. Un proti, likumprojekts pieļauj 4-gadīgas pamatskolas pagaidu pastāvēšanu, kaut gan kongresā bija paredzēta 6-gadīga pamatskola; ievieš 2-gadīgu papildskolu kongresā paredzētās 4-gadīgās vietā; tikai deklarē bezmaksas obligāto izglītību, nevis reāli to nodrošina: "Vajag bezmaksas mācību līdzekļus. Mūsu valdība aizbildinās ar līdzekļu trūkumu, bet taisni tagad pašvaldības un valsts iestādēm vajadzēja gādāt par

---

¹ Latvijas Tautas Padome.- 477.lpp.

² Turpat.- 478.lpp.

³ Turpat.

⁴ Turpat.- 479.lpp.

mācību līdzekļiem, lai spekulanti nekaunīgā kārtā neizmantotu trūcīgo šķiru bērnus. Vajadzīgs arī apģērbs un uzturs."¹

Pateicoties sociāldemokrātu un Latvijas Zemnieku savienības nostājai, kā arī referentes V.Seiles neatlaidībai, kura savā enerģiskajā nobeiguma runā noraidīja visas iebildes pret projektu, aizrādīdama uz to, ka projekta trūkumus var novērst, apspriežot to frakcijās un iesniedzot labojumus, likumprojekts bija pieņemts apspriešanai. Debates ritēja mierīgi un ātri, jo priekšstati par skolu sistēmas pamatprincipiem dažādu frakciju pārstāvjiem bija diezgan līdzīgi.

Tikai daži likumprojekta panti izsauca strīdus likumdevēju vidū, un tie bija:

- par privātpersonu tiesībām atvērt un uzturēt mācību iestādes.

Sociāldemokrāti iebilda pret privātskolām: "Sabiedrības pašas pienākums ir ņemt izglītību savā pārziņā un privātās skolas aprobežot"². Zemnieku savienības viedoklis bija pretējs: "Jo vairāk skolu, jo labāk. Vajaga vairāk brīvības šinī jautājumā."³

Likumā saglabāja likumprojekta variantu: "Izglītības un audzināšanas iestādes dibina un uztur valsts un pašvaldības iestādes un ar ministrijas atļauju juridiskas un fiziskas personas" (17.pielikums, 2.p.);

- par papildskolu organizēšanu.

Sociāldemokrāti pieprasīja izpildīt Tērbatas kongresa lēmumu par obligātās papildskolas nodrošināšanu. Pēc kongresa lēmuma,

---

¹ Lanka. Likums par Latvijas izglītības iestādēm // Latvijas Skola.- 1920.- 1.- 15.lpp.

² Latvijas Tautas Padome.- 489.lpp.

³ Turpat.

papildskolai bija jābūt 4-gadīgai un to vajadzēja apmeklēt bērniem no 13 līdz 17 gadiem (nevis līdz 15 gadiem, kā bija paredzēts likumprojektā). Tērbatas kongresa rezolūcijā bija paredzēta papildskolas mācību programma 300 stundu apjomā. Sociāldemokrāti E.Tomass, R.Bīlmanis aizstāvēja šīs prasības diskusijā ar Latvijas Zemnieku savienības pārstāvjiem (J.Vārsbergs), kuri uzskatīja, ka pat 180 stundu programma ir pārāk plaša un praktiskāk būtu aprobežoties ar 120 stundām. Interesanti, ka Zemnieku savienības pārstāvis šajā situācijā motivēja savu priekšlikumu vienīgi ar rūpēm par lauku skolotājiem, nemaz neminot lauku saimnieku intereses: "...mēs negribam no savas puses ievest likumā stundu skaitli, kas nebūtu praktiski dzīvē izvedams... kas mums var garantēt, ka pamatskolu skolotāji, sevišķi no jaunajiem, paliks mūsu svētdienas skolā. Es domāju, ka arī sociāldemokrāti pret to, ka skolotājam, kurš visu nedēļu būs nostrādājis, jāpaliek arī svētdienas skolā..."¹

Ne LSDSP, ne Latviešu Zemnieku savienības pārstāvjiem neizdevās dabūt cauri savu priekšlikumu. Likuma panti par obligāto papildskolu bija pieņemti izglītības komisijas piedāvātajā redakcijā: apmācība no 14 līdz 15 gadiem (2 gadi), mācības stundu skaits ne mazāks par 180 (17.pielikums, p.34, 50);

- par latviešu valodas, Latvijas vēstures un ģeogrāfijas pasniegšanu mazākuma tautību skolās.

Centra partiju pārstāvji - J.Paegle, J.Akuraters (Demokrātu savienība), M.Antons (Radikāldemokrātu partija) - uzstāja, lai Latvijas vēsturi un ģeogrāfiju pasniegtu uzreiz latviešu valodā. M.Antons kā piemēru minēja ASV, kur pretendētājam uz pilsoņa statusu vajag nokārtot eksāmenu angļu valodā, Amerikas vēsturē un ģeogrāfijā: "...tas arī mums ir pieņemams un pat nepieciešams, jo mums ir jaunā valsts un arī krievi saka, ka šī zeme ir viņu zeme.

---

¹ Latvijas Tautas Padome.- 505.lpp.

Tāpēc vajaga rūpēties, lai mūsu pilsoņi zinātu, kas ir mūsu zeme, un lai dažiem nebūtu par savu zemi jāskaita Vācija un Krievija."¹ K.Dēķens, pārmetot saviem oponentiem šovinismu, sociāldemokrātu frakcijas vārdā mēģināja pierādīt, ka nav pareizi jau mazākuma tautību pamatskolas 3.klasē prasīt Latvijas vēstures un ģeogrāfijas mācīšanu latviešu valodā, jo tikai 2.klasē sāk mācīt pašu latviešu valodu. "Ja jūs gribat, lai mūsu nelatvieši iegūst riebumu pret latviešu valodu, pret Latvijas vēsturi un ģeogrāfiju, tad pieņemiet šo nepedagoģisko prasību,"² teica K.Dēķens.

Minoritāšu pārstāvji, skolu komisijas referente un Tautas Padome kopumā atbalstīja K.Dēķenu. Bija tikai ievērots J.Vārsberga (Zemnieku savienība) priekšlikums par Latvijas vēstures un ģeogrāfijas sistemātiskā kursa pasniegšanu latviešu valodā mazākuma tautību skolu vecākajās klasēs³ (17.pielikums, 7., 8., 9.panti).

Šajā sakarā avīzes "Сегодня" žurnālists atzīmēja Tautas Padomes vairākuma toleranto attieksmi pret mazākuma tautību bērnu apmācību, jo ne centra, ne kreisās frakcijas neļāvās šovinisma kārdinājumam, neskatoties uz Demokrātu savienības pūliņiem ievirzīt problēmu šajā gultnē. Pēc žurnālista domām, tagad mazākuma tautībām ir pilnīgi nodrošinātas skolas un bērnu apmācība dzimtajā valodā (atzīmēsim, ka tas bija rakstīts vēl pirms Likuma par mazākuma tautību skolu iekārtu Latvijā apspriešanas sākuma), pat jautājums par Latvijas vēstures un ģeogrāfijas pasniegšanu pirmajās trīs klasēs ir atrisināts par labu dabiskai bērnu apmācībai dzimtajā valodā;⁴

---

¹ Latvijas Tautas Padome.- 509.lpp.

² Turpat.- 510.lpp.

³ Turpat.- 513.lpp.

⁴ Гранов Ю. Школьный закон // Сегодня.- 1919.- 1 декабря.

- par ticības mācības pasniegšanu skolā.

Tieši šis jautājums izraisīja visasāko un visilgstošāko diskusiju izglītības likuma apspriešanas gaitā. Tas bija likumsakarīgi, jo vēl Tērbatas latviešu skolotāju kongresa gaitā parādījās divas nesamierināmās pozīcijas šajā jautājumā - sociāldemokrātiskā un pilsoniskā. Sociāldemokrātu partijas programmā bija ietverta prasība šķirt baznīcu no valsts un skolu no baznīcas. Starp citu tas sociāldemokrātiem nozīmēja arī ticības mācības stundu izslēgšanu no skolu mācību programmām. Pilsoniskā spārna pārstāvji pat tādā gadījumā, ja runāja par skolas atdalīšanu no baznīcas,¹ domāja tikai par skolas dzīves organizatorisko pusi un nevis par mācību saturu. Tāda jautājuma nostādne viņiem nenozīmēja atteikšanos no ticības mācības stundām skolā.

Tērbatas kongresa rezolūciju par reliģijas stundu izslēgšanas no mācību programmām nepieciešamību² sociāldemokrāti vērtēja kā savu uzskatu neapstrīdāmu uzvaru. Un viņi bija nepatīkami pārsteigti, izlasot likumprojektā: "Ticības mācība skolās pasniedzama, bet nav obligātoriska".³ Tāpēc šī likuma panta apspriešanu atklāja LSDSP biedra E.Tomasa enerģiskā uzstāšanās, kurš, atsaucoties uz Tērbatas kongresa lēmumu, uzsvēra: "...ticības mācība skolās nav pielaižama".⁴ Vēl, pēc E.Tomasa domām, likuma pieņemšana šādā redakcijā draud ar to, ka "mēs laidīsim baznīcu skolās",⁵ jo vairākums skolotāju, kas, pēc sociāldemokrātu domām, ir noskaņoti pret reliģiju, negribēs pasniegt ticības mācību, un nāksies

---

¹ Zemnieku savienības programma // Lūdums.- 1917.- 3.maijā.

² Latviešu skolotāju delegātu kongresa darbība un lēmumi Tērbatā, no 8.-13.jūnijam 1917.g.- 12.lpp.

³ Latvijas Tautas Padome.- 514.lpp.

⁴ Turpat.- 514.lpp.

⁵ Turpat.- 515.lpp.

viņu vietā aicināt skolā baznīckungus. Cits LSDSP pārstāvis kā svarīgu argumentu pret ticības mācības iekļaušanu skolu programmā izmantoja domu, ka "...ticība jau 2000 gadu pastāv, bet cilvēci nav atsvabinājusi."¹ K.Dēķens pamatoja atteikšanos no tāda mācību priekšmeta ka ticības mācība ar to, ka "ticība, vispār, nav iemācāma... Subjektīvā reliģija nāk no piedzīvojumiem, no pārdzīvojumiem un ir ikkatras personas visdziļākais noslēpums, svētums, ar kuru cilvēks nekad neies plātīties citu priekšā, bet kas viņam pašam dod spēku. Skolā to iemācīt nevar..."² Tādā kārtā, ticības mācība skolā dod nevis "ticību, bet zināmu zināšanu krājumu",³ kas nekādā ziņā negarantē augstu tikumību (par to liecina, kā uzskatīja orators, kaut vai mācītāja A.Niedras piemērs). Un vispār, ko nozīmē jēdziens "ticība" latviešiem? "Kur tad ir mūsu tautas ticība? Mums tādas nav. Šķeļ tautu - ticība mums ir nevis spēka, bet nespēka avots. Latviešu tautas spēka avots sastāv viņas garantās, it īpaši tautas dziesmās... Lieciet to par pamatu latviešu nacionālai skolai un atsakaties no reliģijas, jo tā mūs latviešus šķeļ trijās, četrās un vēl vairākās daļās, un tad mēs tiksim pie apvienotas latviešu skolas, pie apvienotas latviešu nācijas,"⁴ ar tādu aicinājumu noslēdza savu runu sociāldemokrātu deputāts K.Dēķens, kas šajā gadījumā bija gatavs pat uzņemties latviešu nacionālās idejas aktīvā aizstāvja lomu. Šajā gadījumā tas viņam likās mazāks ļaunums nekā reliģijas tieša ienākšana (ar baznīckungu starpniecību) skolā.

LSDSP pārstāvis E.Skubiķis, vērtējot aptaujas rezultātus, kuri liecināja par vecāku vairākuma vēlēšanos saglabāt skolā ticības mācību, pieļauj sociāldemokrātam pat ķecerīgu domu: "...ne katrā

---

¹ Latvijas Tautas Padome.- 519.lpp.

² Turpat.- 521.lpp.

³ Turpat.

⁴ Turpat.- 523.lpp.

gadījumā tautas balss lai ir izšķirošā, kas mums jādara." ¹ Viņaprāt, šeit tieši ir tāds gadījums, jo "...nekad baznīca kā tāda ar ticību nav spējusi tautu pacelt ētiski augstu, bet to var darīt izglītība un vēl pamatīgā sociāla pacelšana uz augšu." ²

Sociāldemokrāts F.Cielēns uzsvēra: "mūsu partija, tas jau ir teikts viņas programmā, atzīst ticības mācību par katra cilvēka privātu lietu, sirdsapziņas lietu." ³ Pārmetot valstij netoleranto attieksmi pret ateistiem, F.Cielēns šajā sakarā, kā jau nākas sociālisma mācības piekritējiem, pamatīgi izskatīja jautājuma materiālo pusi: "...uzliekot par pienākumu skolās mācīt reliģiju, viņa [valsts] piespiež maksāt līdzekļus tādu ideju un pasaules uzskatu sludināšanai, kuriem viņi nepiekrīt, jeb pareizāki sakot, kuras viņi pilnīgi toleranti atstāj sludināt kuram katram tādā veidā, kā viņam patīk, nemaz neaizskarot kāda reliģiskās jūtas." ⁴ Kā tik reliģija pārstāj būt privātā lieta, šis jautājums kļūst politisks, brīdināja F.Cielēns: "...nedomājat, ka tās grupas un partijas, kuras redzēs, ka no viņu maksātiem līdzekļiem tiek tērēts priekš tādām vajadzībām, kuras ir katra cilvēka privātā lieta, neuzsāks cīņu pret tādām iestādēm." ⁵

Sociāldemokrāts J.Celms pievienoja iepriekš minētai argumentācijai savu: "Ja ir skola priekš zinībām, tad tādu zinību, kas nesaskan ar skolu, mēs arī lūgšim laukā. To mēs saprotam kā toleranci, bet jūs saprotat tā, ka nesmēkētāju istabā var smēkēt katrs, kam patīk, un ja ir skola priekš zinībām, tad tur var slu-

---

¹ Latviešu Tautas Padome.- 531.lpp.

² Turpat.- 532.lpp.

³ Turpat.- 533.lpp.

⁴ Turpat.

⁵ Turpat.

dināt arī vislielāko tumsību." ¹ Viņš aicināja: "Laujiet, lai bērns attīstas brīvi, lai viņš iet pamazām pa tām pakāpēm, pa kurām daudzi ir gājuši meklēt patiesību", acīmredzot uzskatot, ka reliģijas pamatu nezināšana ir ilgotā brīvība.

Sociāldemokrātu deputāts R.Bīlmanis bija atgriezies pie Tērbatas kongresa lēmuma: "bērnam no 8-14 gadiem nevar mācīt reliģiju, jo viņi nav spējīgi uztvert šo jautājumu" ². Pie tam vēl grūti noteikt, kādam ir jābūt ticības saturam, ko grib pasniegt bērniem: "Ir arī tādi, kas tic debesu tēvam, pie kura mēs aiziesim aizsaulē, bet ir arī tādi, kuri grib dibināt debesu valstību zemes virsū." ³ Bez šaubām, sociāldemokrāts R.Bīlmanis gribētu, lai skolā dotu priekšroku šai otrai ticībai.

A.Veckalns sociāldemokrātu attieksmi pret ticības mācības pasniegšanu noformulēja šādi: "Mēs nebūt neesam pret to, ka ticības mācības pasniedz, bet gan esam pretim, ka baznīcu neatšķir no valsts. Lejiet saldo opiumu mazās bērnu dvēselītēs... Bet lai to lej viņu vecāki, lai to dara draudze, bet lai to nedara nekādā ziņā oficiāli valsts." ⁴

K.Dēķens, sociāldemokrātu galvenā autoritāte izglītības jautājumos, ticības mācības sakarā uzstājās divas reizes. Viņa otrā uzstāšanās bija kā apkopojums visam kreisā spārna deputātu teiktajam. Šī runa bija ļoti loģiski uzbūvēta un pārdomāta, bet bija nesamierināma, pat netoleranta pret likumprojektā izteikto viedokli. Vispirms K.Dēķens apvainoja likumprojekta autorus netolerancē jau uz tā fakta pamata, ka šis jautājums bija iekļauts Tautas Padomes apspriežamo tēmu lokā: "Mācību priekšmetu noteikšana

---

¹ Latviešu Tautas Padome.- 541.lpp.

² Turpat.- 542.lpp.

³ Turpat.

⁴ Latviešu Tautas Padome.- 545.lpp.

piekrīt izglītības ministrijai. Arī par reliģijas mācību lai noteic izglītības ministrija. Tāpēc, ja jūs gribat toleranci panākt, tad atstājiat šo jautājumu izglītības ministrijas un vietējās izglītības nodaļas ziņā."¹ Šķiet, tā bija tikai viltība no K.Dēķena puses: pieķert Tautas Padomes locekļus loģiskā nekoncekcencē un tādā ceļā piespiest viņus atteikties no jautājuma par ticības mācības pasniegšanu apspriešanas. Nedomāju, ka Dēķens bija tik naivs un pats īpaši ticēja šim argumentam. Visticamāk tas bija mēģinājums izmantot jebkuru iespēju, lai panāktu savu - izglītības likumā pat neminēt ticības mācību. K.Dēķena otrais arguments bija saistīts ar to, ka likumprojekts paredzēja skolēniem iespēju neapmeklēt ticības mācības stundas, ja viņu vecāki uzraksta attiecīgu iesniegumu: "ja kāds priekšmets ir neobligātorisks, tad dabiski ir, ka paziņo tie, kas vēlas, lai to māca... Te slēpjas netolerance. Par neobligātorisku priekšmetu jūs reliģiju atzīstat, bet nepielaižat ar to rīkoties pilnīgi kā ar neobligātorisku."² Ir diezgan grūti piekrist pazīstamam pedagogam, ja izmanto Izglītības ministrijas statistiku. Pēc 1919.gada datiem, no 4141 Rīgas skolās aptaujātajiem vecākiem tikai 52 negribēja, lai viņu bērniem pasniedz ticības mācību. Tomēr ir loģiskāk, lai iesniegumus raksta 52, un nevis 4089 cilvēki. Liekas, ka no K.Dēķena argumentiem visvairāk vērā ņemams bija trešais: "Vidusskolā tas būs atsevišķs priekšmets, arī papildu skolā to varēs ievest. Bet nevar piespiest skolēnam mācīties un klausīties ticības mācību, ja viņš to nevar saprast un aptvert. Bērnam rodas iekšējais konflikts: reliģijas, vēstures, dabas zinātnes stundas - kam tad bērns lai nu tic? Un ja vēl vienam un tam pašam skolotājam spiež to visu mācīt..."³ Tomēr, šeit arī nepieciešami iebildumi, jo ti-

---

¹ Latviešu Tautas Padome.- 545.lpp.

² Turpat.

³ Turpat.- 546.lpp.

kai nedaudzi tiks vidusskolā, bet papildskolas apmācības kurss ir pārāk epizodisks, lai tā ietvaros varētu nopietni runāt par reliģiju. Turklāt K.Dēķena doma par neizbēgamo iekšējo konfliktu bērnos liekas, vispār ir ļoti strīdīga. Jo sociāldemokrāti taču neiebilst pret reliģijas piekopšanu ģimenē un baznīcā. Vai tādā gadījumā kas mainīsies? Šķiet, šis iespējamais konflikts var būt vēl bīstamāks. Bērna apziņā tiks pretstatīta skola un ģimene, un diez vai skolai izdosies gūt šeit virsroku.

Kā redzam, sociāldemokrāti ļoti sāpīgi uztvēra ticības mācības pasniegšanas problēmu. 8 oratori no LSDSP frakcijas (viens no tiem, K.Dēķens - pat divas reizes) uzstājās debatēs, apspriežot šo jautājumu. Salīdzinājumam: Zemnieku savienību pārstāvēja 2 oratori, visas pārējās frakcijas - 14. Acīmredzot, sociāldemokrāti vērtēja situāciju tieši tā, kā teica viņu deputāts J.Celms: tās nav parastas debates atsevišķā jautājumā, bet gadījums "kur cīnās divas pasaules, divi pasaules uzskati"¹. Citas partijas pārstāvis J.Freivalds (seniors) izteicās vēl precīzāk: "te ir cīņa starp divām ticības šķirām: starp kristīgo ticību un sociālo ticību"².

Šajā diskusijā sociāldemokrātu pusē nostājās tikai "Bunds", visas pārējās frakcijas prasīja atstāt ticības mācības stundas skolu programmās.

Zemnieku savienības pārstāvju A.Brieža un J.Pauļuka runās jau minētie Rīgas vecāku aptaujas dati figurēja kā neapstrīdams pierādījums nepieciešamībai atstāt ticības mācību skolās: "...vecāki vēlas ticības mācības, un mums nav tiesības iet pret demokrātisko tautas gribu un teikt, ne mēs to nevēlamies, tamdēļ, ka tas vals-

---

¹ Latvijas Tautas Padome.- 537.lpp.

² Turpat.- 536.lpp.

tij daudz maksā." ¹ J.Pauļuks savu runu veidoja kā atbildi sociāldemokrātu pārstāvjiem, kuri uzstājās pirms viņa. Tieši šiem sociāldemokrātiem viņš pāradresēja pārmetumu tolerances trūkumā: "Es nesaprotu arī to nicināšanu, kāda tika izteikta pret ticību un visiem tiem, kuri piekrīt ticībai, baznīcai un reliģijai." ² Atceroties sociāldemokrāta Sējas izteikumu, ka reliģija pastāv 2000 gadus un nav nesusi cilvēcei glābiņu, J.Pauļuks uzsvēra reliģijas kā pretstata sociālismam īpašu vērtību: "Ticība ir valdījusi 2000 gadus un nav pestīšanu nesusi, bet sociālisms ir valdījis tikai 2 gadus un jūs redziet, cik tālu viss ir nogājis, ir gan progresējis, tik diemžēl ne uz priekšu, bet atpakaļ. Bet ja tas progresēs vēl 2000 gadus tādā pašā ceļā, tad mēs varam teikt, ka mēs nonāksim līdz mežonu tautu stāvoklim." ³ Pēc J.Pauļuka domām, tikai reliģija spēj pasargāt tautu no visbriesmīgākā - no sociālistisko uzskatu ietekmes. Pilsoniskās partijas, aizstāvot baznīcu un reliģiju, aizstāv pilsonisku sabiedrību ar visiem tajā ietilpstošiem politiskiem institūtiem. Tātad šajā gadījumā tās objektīvi aizstāv arī pašu sociāldemokrātu eksistenci: "Tagad mums ir kreisā pusē nevis sociālisti, bet sociāldemokrāti, tas ir tas akcents guļ uz demokrātisma, bet ne uz sociālisma. Kungi, mēs ļoti labi kopā strādājam, un ļoti labi saprotamies tik ilgi, kamēr jūs esiet sociāldemokrāti un tik ilgi, kamēr demokrātiskā pilsonība jūs apsargā. Tanī momentā, kur jūs, sociāldemokrāti, nobīdīsiet demokrātisko pilsonību pie malas, kur jūs nāksiet pie varas, tad arī jūsu vara beigsies. Tā bija Krievijā 17.gada pavasarī, kad valdīja sociāldemokrāti, kuri noveda pie minētā tīrasīnu sociālisma, kas tūlīt nobīdīja pie malas sociāldemokrātus un

---

¹ Latvijas Tautas Padome.- 543.lpp.

² Turpat..- 543.lpp.

³ Turpat.

deva varu sociālistiem... sociālisms aizvedīs jūs pie tādas pat diktatūras, kāda ir Krievijā."¹

Bez tam, Zemnieku savienības pārstāvju acīs reliģija un tās vēsture ir kultūras neatņemama sastāvdaļa, tāpēc "...katram izglītotam cilvēkam jāzin kristīgas dogmas un baznīcas vēsture. Izglītība to prasa... Kungi, mēs visi to esam mācījušies. Kāpēc mēs gribam priekš jaunatnes to aizzēģelēt ar septiņām zēģelēm? Iedomājaties, ar kādu interesi mēs te šo jautājumu apspriežam un kāpēc mēs gribam mūsu jaunatnei liegt apspriest arī šo jautājumu."² Uzskatot savus argumentus par pietiekami pārlicinošiem, J.Pauluks iesniedza priekšlikumu svītrot no likumprojekta vārdus "nav obligātoriskā", lai paliktu tikai: "ticības mācība skolā ir pasniedzama".

Kā aktīvi ticības mācības aizstāvji sevi parādīja arī centra partiju pārstāvji, it īpaši - Demokrātu savienība. Atšķirībā no Zemnieku savienības, kuras lielāko uzmanību saistīja problēmas politiskā puse, Demokrātiskā savienība to izskatīja visas kultūras kontekstā: "Es domāju, ja, vispāri, mums ir tik daudz nīrgas par ticību, tad kļūda tikai meklējama tur, kur nav pietiekoši izglītoti skolotāji... vajaga pacelt skolotāju izglītības līmeni un tad viņi būs spējīgi pasniegt ticības mācību,"³ teica J.Paegle. Pēc viņa partijas biedra M.Bruža domām, valstij ir jānodrošina katram bērnam tiesības iekļauties pasaules kultūrā, kas nav iespējams bez zināšanām par reliģiju: "...tika daudz aizrādīts, ka vecākiem ir tiesības izšķirties, vai bērnam pasniegt reliģiju vai ne... Es gribu aizstāvēt bērna tiesības uz reliģiju. Vai mēs varam zināt, ka bērns, kurš tiek skolā sūtīts, neies pavisam uz citu pusi nekā viņa vecāki. Vai nav mūsu pienākums katru valsts

---

¹ Latvijas Tautas Padome.- 543.lpp.

² Turpat.- 544.lpp.

³ Turpat.- 518.lpp.

pilsoni mazākais iepazīstināt ar tām mūžīgām mācībām, par kurām Kristus un Sokrāts, tie vislabākie cilvēki, savu dzīvību kīlā likuši." ¹ Manuprāt, uzmanības vērta ir šeit uzsvērtā interese par bērna personību.

Tautas Padomes locekļu vairākums neatbalstīja nedz sociāldemokrātu prasību izslēgt ticības mācības stundas no skolu programmām, nedz Zemnieku savienības priekšlikumu padarīt to par obligāto priekšmetu. 27.pantu pieņēma tādā redakcijā, kādu piedāvāja likumprojekts: "Ticības mācība skolās pasniedzama. No viņas atsvabinami tie bērni, kuru vecāki iesniedz par to skolas pārzinim rakstisku paziņojumu" (17.pielikums, 10.p.).

Bet šis lēmums nebūt nelika sociāldemokrātiem atteikties no cīņas par savu pārliecību. Likumprojekta trešā lasījuma laikā viņi lika priekšā mainīt likuma pantu kārtību, starp citu izslēdzot 27.pantu. Tautas Padome atbalstīja likuma struktūras izmaiņu, bet 27.pantu atstāja likumā. Jaunajā variantā tagad tas ir 10.pants (17.pielikums).

Tomēr šāds cīņas iznākums neapmierināja LSDSP biedrus. Viņi izmantoja pirmo iespēju atgriezties pie šī jautājuma. Nepagāja pat gads kopš likuma pieņemšanas, bet jau Satversmes sapulces 1.sesijā LSDSP frakcija lika priekšā grozīt Likuma par Latvijas izglītības iestādēm 10.pantu. Piedāvāja šādu redakciju: "Valsts un pašvaldības iestāžu uzturamās skolās reliģijas mācība nav uzņemama mācāmo priekšmetu skaitā. PIEZĪME. Ievērojot Latgales īpatnības, Latgales pašvaldību skolām ir tiesības uzņemt ticības mācību savās skolās kā neobligatorisku priekšmetu ar noteikumu, ka skolotājiem nevar uzlikt par pienākumu mācīt šo priekšmetu un ņemt dalību konfesionālos rituālos, un ka par skolēnu piedalīšanos tiklab reliģijas mācībā, kā arī garīgajās ceremonijās līdz

---

¹ Latvijas Tautas Padome.- 536.lpp.

viņu 14 gadu vecumam noteic vecāki vai aizbildņi." ¹ K.Dēķens motivēja grozījuma nepieciešamību ar līdzšinējiem apsvērumiem par ticības mācības pasniegšanas neapmierinošo līmeni, par reliģijas nezinātniskumu, par reliģiski tikumisko normu novecošanos: "Mūsu tikumība neatbalstas uz reliģijas pamatiem, bet vispārīgi uz sabiedrisko iekārtu. Mēs ceļam nākotni uz mūsu kopdarbību un sabiedrisku pabalstu. Kad krusa nāk, tad mēs vis nelienam baznīcās un nelūdzam, lai nāk kāda augstākā vara un krusu novērš, bet mēs iestājamies krusas apdrošināšanas biedrībās un saņemam no turienes pabalstu." ² Frakcijas biedri (J.Sterns, A.Petrevics, Fr.Menders) atbalstīja K.Dēķenu savās runās, dažādi variējot domu par ticības mācības it kā piespiedu mācīšanu pēc 1919.gada 8.decembra izglītības likuma. Viņi aicināja pieņemt grozījumus, jo "...priekšlikums, kuru ienesa sociāldemokrāti, ir visdemokrātiskākais un demokrātiskākā jūs izdomāt nevariet". ³

Šajā jautājumā sociāldemokrātiem oponenti gan Latgales deputāti, gan arī Zemnieku savienības un Demokrātu savienības pārstāvji. Viņi novērtēja K.Dēķena uzstāšanos kā "nirgāšanos". A.Briedis (Zemnieku savienība) uzsvēra, ka ticības mācības pasniegšana skolā ir latviešu tautas vairākuma neatlaidīgs lūgums, un 1919.gada 8.decembra likums, tāpat kā Latviešu Zemnieku savienības programma, paredz īstenot šo prasību: "Mēs ar savu programmu ticības mācību nevienam neuzspiežam, un atstājam katram brīvību rīkoties, kā tas vēlas. Mēs paturam apziņu, ka pildam tautas gribu, mēs nekad neapslāpējam tautas balsi ar uzspiestām rezolūcijām." ⁴ K.Skalbe, runājot Demokrātiskās savienības vārdā, pārmeta sociāl-

---

¹ Latvijas Satversmes sapulces stenogrammas. I sesija.- 373.lpp.

² Turpat.- 377.lpp.

³ Turpat.- 387.lpp.

⁴ Turpat.- 392.lpp.

demokrātiem fanātismu, ar kuru viņi grib ekonomisko kustību (sociālismu) padarīt par reliģiju. Pēc oratora domām, tas ir viduslaiku gars, kuram jānostāda pretī jauno laiku tolerance. Lai reliģija nepārvērstos par gara važām, ir nepieciešams atbrīvot tās pasniegšanu no konfesiju ietekmes un dot brīvību skolotājam: "Es nedomāju, ka šolaiku skolotājs būtu tādā mērā ierobežots, ka viņš šīs Bībeles leģendas nevarētu tulkot brīvi, pasniegt reliģiju un izlobīt to kodolu, kas bērna dvēselei vajadzīgs. Bērna dvēsele vislabāk pieņem tikumu tad, ja mēs viņu stāstam kā leģendu. Šīs Bībeles leģendas ir tik pateicīga viela, ka arī mūsu dzejnieks Rainis ir pārstrādājis leģendu *Jāzeps un viņa brāļi* lugā."¹ K.Skalbes runas galvenais motīvs - garīgās pilnveidošanas un iekļaušanās pasaules kultūrā nepieciešamība. No viņa teiktā var saprast, cik lielu atbildību viņš, likumdevējs būdams, jūt savas tautas priekšā: "...mums ir viss lielais pasaules apvārsnis un ir cilvēku bērni, kuri pasaules apvārsnim vislabāk pieiet ar reliģijas palīdzību. Tāpēc mēs nedrīkstam norobežot gara dzīvi."²

Balsošanas rezultātā (53 - "pret", 61 - "par", 7 - "atturējās"³) 10.pants tika atstāts spēkā, sociāldemokrātu piedāvātais grozījums netika akceptēts;

- par skolēnu piedalīšanos pedagoģisko padomju sēdēs.

LSDSP pārstāvji izteicās par skolēnu obligāto piedalīšanos pedagoģisko padomju sēdēs. Kā parasti, viņi balstījās uz rezolūciju, šoreiz - uz Latvijas Skolotāju Savienības konferences lēmumu: "...skolēni uzaicināmi dalību ņemt pedagoģiskajā padomē"⁴. A.Briedis (Zemnieku savienība) domāja, ka tas nav nepieciešams: "Ar li-

---

¹ Latvijas Satversmes sapulces stenogrammas. I sesija.- 378.lpp.

² Turpat.- 379.lpp.

³ Turpat.- 400.lpp.

⁴ Latvijas Tautas Padome.- 565.lpp.

kumu paredzot skolēnu piedalīšanos pedagoģiskā padomē var dot nevēlamu ieroci tiem skolotājiem, kuri nepaļaujas uz savām pedagoģiskām un morāliskām spējām, bet iziet uz iztapšanu".¹ Līdzīgas domas izteica arī K.Skalbe (Demokrātu savienība): "Es nedomāju, ka pedagogi varētu stāvēt ar savu autoritāti tik zemu, ka viņiem vajaga bērnu audzināšanas un padoma".²

Tautas Padomes locekļu vairākums atbalstīja ideju, ka skolotājam jābūt atbildīgam par mācību un audzināšanas gaitu un tāpēc viņam jābūt noteicošajam skolas dzīves organizēšanā. Bet skolēnus var pieaicināt dažu jautājumu apspriešanai tad, kad skolotāji uzskata to par nepieciešamu. (17.pielikums, 22.p.)

Likuma par Latvijas izglītības iestādēm apspriešanas laikā Tautas Padomē neguva atzinību sociāldemokrātu priekšlikumi par visu skolotāju piederību vienotai arodbiedrībai, par skolu lietu pilnīgu decentralizāciju un pašvaldību autonomiju šajā jautājumā.

1919.gada 8.decembrī Likums par Latvijas izglītības iestādēm bija pieņemts trešajā lasījumā. Tajā bija fiksēti Latvijas Republikas skolu politikas pamatprincipi: vispārīgā bezmaksas obligātā izglītība dzimtajā valodā.

Likuma preambula noteica, ka Latvijas Republikas mācību iestādes (izņemot jūras un kara skolas, kā arī dažas lauksaimniecības mācību iestādes) ir pakļautas Izglītības ministrijai, tās uztur valsts, pašvaldības, kā arī organizācijas un privātpersonas.

"Vispārīgie noteikumi" noteica visu viena tipa mācību iestāžu vienlīdzību, noteica skolotāju un skolu direktoru tiesības un pienākumus, paredzēja skolu un pedagoģisko padomju sastāvu un funkcijas.

---

¹ Latvijas Tautas Padome.- 564.lpp.

² Turpat.- 567.lpp.

Nodaļā "Obligātoriskā mācība" bija uzsvērts, ka katram Latvijas pilsonim ir obligāti jāmacās no 5 līdz 15 gadiem. Obligātās izglītības sistēmā ietilpa pirmmācība, 6-gadīgā divpakāpju pamatskola un papildskola. Bija paredzēta visu izglītības pakāpju (tai skaitā neobligātās) vienotība, kas nozīmēja brīvo pāreju no vienas izglītības pakāpes uz otru. Rūpes par vispārīgās obligātās izglītības īstenošanu likums uzlika galvenokārt vietējām pašvaldībām. Par obligātās skolas neapmeklēšanu bija jāatbild bērnu vecākiem vai aizbildņiem, kā arī darba devējiem. Skolu lietu organizēšanai, novērošanai un kontrolei par izglītības nodrošināšanu apriņķos (pilsētās) bija nodibinātas apriņķa (pilsētas) skolu valdes kā īpašas apriņķa (pilsētas) valdes nodaļas. Šī iestāde koordinēja visu apriņķa (pilsētas) skolu darbību un nodrošināja skolas sakarus ar apriņķa valdi (saimnieciskos jautājumos) un ar Izglītības ministriju (pedagoģiskos jautājumos). Izglītības ministrijas pārstāvji uz vietām bija pamatskolu inspektori, kuri piedalījās arī apriņķa skolu valžu darbībā.

Tāds bija to likuma daļu saturs, kuras Tautas Padome apstiprināja 1919.gada 8.decembrī. Kā redzam, tas bija nepilns, jo trūka pantu, kuri regulētu neobligāto izglītību. 1920.gada aprīlī (Ministru kabinets (1919.gada 16.jūlija likuma kārtībā) izdeva vēl divas šī likuma daļas: "Vidusskola", "Arodu skolas" (18.pielikums).

Bija ieviesta 4-gadīgā vidusskola, kurā par apmācību bija atļauts ņemt skolas naudu. Bija paredzēts, ka "pārraudzības ziņā vidusskolas padotas tieši izglītības ministrijai" (18.pielikums, 76.p.).

Arodu skolas bija sadalītas zemākajās (amatniecības skolas) un vidējās. Amatniecības skolā varēja iestāties bērni, kas beiguši Pamatskolas pirmo pakāpi (4 klases). Beidzot 4-gadīgo amatniecības skolu viņi saņēma pilnu pamatskolas izglītību un "mācīta amatnieka nosaukumu". Apmācības kurss vidējā arodskolā arī bija

četrgadīgs. Tajā varēja iestāties pēc pamatskolas pilna kursa beigšanas vai pēc amatniecības skolas diviem kursiem. Tāpat kā vidusskolas, "pārraudzības ziņā arodu skolas padotas tieši izglītības ministrijai" (18.pielikums, 84.p.).

Tāds pamatvilcienos bija Likuma par Latvijas izglītības iestādēm saturs, kas kopā ar Likumu par mazākuma tautību skolu iekārtu regulēja skolu lietas Latvijā līdz 1934.gadam, kad bija pieņemts cits izglītības likums.

Grozījumi un papildinājumi, kas bija izdarīti Likumā parlamentārās republikas pastāvēšanas laikā, neko būtiski nemainīja (skat., piemēram, I Saeimas VI sesijas 22.sēdes stenogrammu,¹ kur bija runa par izmaiņām un papildinājumiem pie Likuma par Latvijas izglītības iestādēm 54. un 55.panta, kas paredzēja naudas sodus vecākiem un darba devējiem, kad bērni neapmeklēja obligāto skolu).

Laiku pa laikam dažādu partiju pārstāvji piedāvāja grozīt vienu vai otru Likuma pantu, bet šie priekšlikumi neguva atsaucību Satversmes sapulcē vai Saeimā un netika iekļauti Likumā. (Skat., piemēram, jau minēto Satversmes sapulces I sesijas 17.sēdes stenogrammu,² kad sociāldemokrāti mēģināja izslēgt ticības mācību no skolu programmām).

Tas tomēr nenozīmēja, ka Likums par Latvijas izglītības iestādēm visus apmierināja. Gluži otrādi, jau tā pieņemšanas brīdī Tautas Padomes deputāti uzsvēra likuma pagaidu raksturu. Bija paredzēts, ka pieņemtais likums darbosies līdz tam laikam, kad Satversmes sapulce, kā tautas vēlētā likumdošanas vara, pieņems stabilus, labi izstrādātus likumus visās dzīves jomās, tai skaitā

---

¹ Latvijas Republikas I Saeimas stenogrammas, VI sesija.- 870.- 871.lpp.

² Latvijas Satversmes sapulces stenogrammas, I sesija.- 373.- 399.lpp.

arī izglītībā. Kā visām pagaidu celtnēm, šim likumam izrādījas visai ilgs mūžs.

Jaunais likums tapa ilgi. Tā radišanas procesu Kārlis Dēķens, kas tieši piedalījās tajā, aprakstīja šādi: "Jau Satversmes sapulce uzdeva valdībai revidēt likumu par izglītības iestādēm, to papildināt un likumprojektu iesniegt parlamentam. Valdībai, resp., izglītības ministrijai vajadzēja gandrīz $3\frac{1}{2}$ gadu laika, kamēr projektu Valdemāra ielā 36^a izstrādāja. Tikai 1924.gada 19.februārī, I Saeimai jau vairāk kā pusceļā esot, ienāca šis likumprojekts.

Saeimas izglītības komisija šim projektam ir veltījusi pavisam 228 sēdes un šai darbā ir piedalījies 31 deputāts. Tur ir strādājuši visi labāki skolu pazinēji no pilsoņu aprindām. Tur ir strādājuši Briedis, ..., Ausējs, Dišlers, Endzelīns, Gustavs, Ozoliņš, tagad - Mežaraups un Laimiņš. Gandrīz visi panti ir pieņemti bez balsošanas, vienbalsīgi..."¹

Šis darbs turpinājās līdz 1933.gada beigām, kad jau darbojās IV Saeima. Jauns izglītības likums bija gandrīz gatavs. Bet A. Bļodnieka (Jaunsaimnieku un sīkgruntnieku partija, kuras prasības izglītības jomā bija tuvas Zemnieku savienības prasībām) sastādītais Ministru kabinets, kur liela loma bija arī Latviešu Zemnieku savienības pārstāvjiem, griezies pie Saeimas ar lūgumu atdot valdībai likumprojektu par tautas izglītību. Tāda prasība likās nesaprotama un bīstama gan LSDSP, gan Demokrātiskā centra deputātiem: "Kāpēc tagad valdība tik līdzjūtīgi grib nākt palīgā Saeimai? Taču ne savas labas sirds dēļ. ...Valdība saka, ka viņa gribētu atvieglot likuma pieņemšanu, izdodot to Satversmes 81.panta kārtībā. Valdība grib nākt Saeimai palīgā, bet Saeima taču ir ievēlēta, lai izdotu likumus, un šis ir viens no svarīgā-

---

¹ Latvijas Republikas IV Saeimas stenogrammas, VII sesija.- 749.lpp.

kajiem likumiem. Mūsu skolas satversmi, vienu no valsts pamatlīkumiem, tagad grib izņemt Saeimai no rokām. Man liekas, ka šeit nolūks ir ...parādīt, ka Saeima ir darba nespējīga..."¹, teica K.Skalbe. Arī sociāldemokrāts J.Ankipans atzīmēja, ka, neskatoties uz nepārtrauktām deklaratīvām prasībām par likumdošanas varas striktu atdalīšanu no izpildvaras, Zemnieku savienība īstenībā cenšas panākt pretējo - koncentrēt visu varu savās rokās.²

Demokrātiskais centrs kārtējo reizi izvirzīja jautājumu par istu un viltotu nacionālismu. K.Skalbe vienmēr saistīja isto nacionālismu vispirms ar garīgām vērtībām, tāpēc viņš apvainoja Zemnieku savienību nacionālās idejas nodevībā uz tā pamata, ka "Zemnieku savienība arvien ir pratusi tautas garīgās vērtības apmainīt pret politiskās varas un saimnieciskiem labumiem, ko viņai ir piešķīrušas minoritātes".³ Pēc runātāja domām, Zemnieku savienības galvenā vaina slēpjas apstākļi, ka viņa grib izmantot cēlo nacionālisma jēdzienu savas politikas reakcionārās būtības maskēšanai: "Šis reakcionārais virziens it kā gribot pasargāt tautu no marksisma iespaida - marksisms it kā būtu izdzēnams ar fašisma palīdzību, bet ...nevienam no mums nav noslēpums, ka fašisms nav nekas cits kā marksisms no otra gala, tā ir tā pati marksisma metode."⁴ Tātad, pēc K.Skalbes domām, Latviešu Zemnieku savienības politikai nebija nekas kopīgs ar isto nacionālismu. Zemnieku savienības pārstāvji pierādīja to praktiski, kad neiebilda pret instruktora amata ieviešanu Izglītības ministrijas mazākuma tautību izglītības nodaļās. K.Skalbe saskatīja šeit tiešu diskrimināciju, jo latviešiem šis amats nebija ieviests līdzekļu trūkuma

---

¹ Latvijas Republikas IV Saeimas stenogrammas, VII sesija.- 750.lpp.

² Turpat.- 753.lpp.

³ Turpat.

⁴ Turpat.- 750.lpp.

dē]. K.Skalbe uzskatīja, ka vācu skolās šie instruktori nodarbojas galvenokārt ar fašisma ideju popularizēšanu.

Tāpat par kaitīgu latviešu tautas interesēm K.Skalbe atzina arī Zemnieku savienības tradicionālo viedokli, ka vidusskola gatavo tikai inteliģentus bezdarbniekus un ka apmācībai ir noteikti jābūt vairāk praktiskai - jāorientējas uz lauksaimniecības speciālistu sagatavošanu, uz savas zemes saimnieka audzināšanu. Tādā jautājuma nostādņē K.Skalbe redzēja mēģinājumu nozākāt latviešu tautas svētumu - ar tādām grūtībām izveidotu nacionālo vidusskolu: "Zemnieku savienība prasa, lai uz latvisko vidusskolu rēķina tiktu nodibinātas lauksaimniecības vidusskolas - grib iznīcināt patiesos latviska gara centrus, lai to vietā radītu lauksaimniecības vidusskolas... Latviešu vidusskola nav radusies no augšas. Kur bija dzīva latviešu sabiedrība, tur viņa radīja vidusskolas, šīs latviešu gara iestādes..."¹ Tas deva K.Skalbem pamatu beigt savu runu tādā veidā: "Kur ir Zemnieku savienības nacionālisms? To mēs nekur neredzam. Ir tikai frāžu pušķi. Jūs, kungi, staigājat ar vācu cepurēm, kas izpušķotas nacionālām frāzēm. Mēs te vēlamies redzēt nopietnu nacionālismu, kas parādās arī darbos."²

Tomēr Zemnieku savienība ar citu zemnieku partiju un minoritāšu pārstāvju atbalstu panāca savu: gandrīz pabeigtais likumprojekts bija atdots valdībai, lai vairāk nekad neatgrieztos Saeimā.

Jaunu skolu likumu Ministru kabinets pieņēma 1934.gada jūlijā un ar tā ieviešanu iezīmējās jauna posma sākums Latvijas Republikas skolas un skolas politikas vēsturē.

---

¹ Latvijas Republikas IV Saeimas stenogrammas, VII sesija.- 751.-752.lpp.

² Turpat.- 752.lpp.

Līdz ar Likumu par Latvijas izglītības iestādēm skolas dzīvi Latvijā no 1919.gada līdz 1934.gadam regulēja Likums par mazākuma tautību skolu iekārtu (19.pielikums).

Šim likumam bija sava priekšvēsture. 1919.gada augustā vācu un krievu minoritāšu pārstāvji izstrādāja nolikumu projektus par vācu un krievu skolu autonomiju Latvijā.¹ Abiem projektiem bija līdzīgs saturs, un tie paredzēja kā krievu, tā vācu skolas pilnīgu patstāvību savas organizācijas, pārvaldes un iekšējās dzīves kārtotāšanā. Līdzekļus vācu un krievu skolu uzturēšanai bija paredzēts iegūt no vietējām pašvaldībām un valsts atbilstoši katras tautības skolēnu skaitam. Bija iecerēts ikvienā skolā nodibināt padomi (kolēģiju) saimniecisko un citu jautājumu atrisināšanai. Bija noteikta obligāta izglītība visiem bērniem no 7 līdz 14 gadiem, kā arī latviešu valodas obligāta mācīšana. Projektu autori uzskatīja, ka prasības krievu un vācu skolās nedrīkst būt mazākas kā valsts latviešu skolās. Tāpat mācību iestāžu un skolotāju tiesībām jābūt vienādām. Bija paredzēts, ka vācu skolas Latvijā pārziņās izglītības ministram pakļautais palīgs, kuru ievēlēs visi Latvijā dzīvojošie vācieši. Pēc projekta visas krievu skolas Latvijā pakļautas Krievu skolu padomei, bet tiešā vadība uzticēta izglītības ministra biedram un viņa palīgam.

Apspriežot šos projektus ministru kabineta sēdē, izglītības ministrs K.Kasparsons apšaubīja šo projektu pieņemšanas iespējas. Konkrēti runa bija par vācu projektu, jo pēc ministra domām, tas autonomijas jēdzienu traktēja pārāk plaši: "Projektā ir paredzēta nacionālā autonomija, kamēr Izglītības ministrijas viedokli apzīmēja ar vārdiem *skolu autonomija*".² Ministrijas attieksme pret šo problēmu bija sīki izklāstīta dokumentā "Izglītības ministrijas 1.departamenta domas par autonomijas piešķiršanu cittautiešu sko-

---

¹ LVVA.- 1632.f.- 2.apr.- 4.l.

² Valdības Vēstnesis.- 1919.- 19.augustā.

lu organizācijā, vadībā un pārvaldē"¹, kurā tika norādīts, ka Latvijas skolu likumā paredzēta plaša autonomija cittautiešu skolām, jo

- "a) katrai mazākuma tautībai Latvijā piekrīt viņu bērnu skaitam piemērīga daļa no dažādu tipu valsts un komunālām skolām - tātad pamatskolām un vidusskolām,
- b) katrai Latvijas pilntiesīgai juridiskai personai ir tiesības atvērt dažāda tipa privātskolas ar savas tautības mācību valodu,
- c) katra skola savā vadība un pārvaldē ir autonoma, jo tur vada un pārvalda uz demokrātiskiem principiem dibināta skolas padome."²

Bija paredzēts izveidot aprinķu skolu padomes, kurās cittautiešiem līdzīgi latviešiem jāpiedalās (pa vienam loceklim no ikkataras mazākuma tautības, kurai attiecīgā aprinķī ir vismaz viena sava skola). Beidzot, lai panāktu vienotību skolu problēmu risināšanā valstī, Izglītības ministrijā izveidojama ministra padome, kurā ar balss tiesībām piedalītos pa vienam pārstāvim no katras mazākuma tautības.

Pēc ministrijas 1.departamenta darbinieku domām, kuri sastādīja šo informāciju, "principā nevar piekrist tam, ka skolu organizācijā, vadīšanā un pārvaldē vāciešiem, krieviem, ebrejiem un citiem būtu radāma tāda iekārta, kādu pieprasa mazākuma tautības. Tādā gadījumā rastos vairākas paralēlas ministrijas, kas traucētu Izglītības ministrijas produktīvo un intensīvo darbību."³

Taču Ministru kabinets nepiekrīta Izglītības ministra argumentiem un pēc ilgstošas apspriešanas nolēma izveidot speciālu komi-

---

¹ LVVA.- 1632.f.- 2.apr.- 5.l.

² Turpat.

³ Turpat.

siju, kurā būtu izglītības, iekšlietu, finansu, tieslietu ministri un Valsts kontrolieris, kurai vajadzēja "iesniegtos projektus saskaņot un izstrādāt noteiktus priekšlikumus, pieprasot projektus, ja iespējams, arī no tām tautībām, kuras to vēl nav darījušas (ebreji)..."¹ Augusta beigās šis darbs bija paveikts un nolikums "Mazākuma tautību skolu iekārta"² bija apstiprināts. Šī dokumenta pamatā lielākā mērā bija izmantoti minoritāšu priekšlikumi (vācu un krievu autonomijas projekti), nevis Izglītības ministrijas ieteikumi. Pēc šī nolikuma minoritātēm pienākas proporcionālā daļa no valsts un komunālo pamatskolu līdzekļiem un ēkām un ir tiesības atvērt privātās skolas ar attiecīgās tautības mācību valodu. Attiecībā pret skolas apmeklēšanu, skolēnu zināšanu līmeni, skolotāju tiesībām un pienākumiem bija izvirzītas tādas pašas prasības kā latviešu skolās. Mazākuma tautību skolu audzēkņiem obligāti jāmacās latviešu valoda, Latvijas vēsture un ģeogrāfija. Lai pārvaldītu mazākuma tautību skolas, bija paredzēts izveidot speciālu izglītības ministrijas mazākuma tautību skolu departamentu (II departamentu), kuru vadītu skolēnu skaita ziņā lielākās minoritātes skolu nodaļas pārvaldnieks. II departamenta vadītājam jābūt tieši padotam izglītības ministram. Viņam par palīgiem jābūt citu minoritāšu skolu nodaļu pārvaldniekiem.

Šis nolikums reglamentēja minoritāšu skolu darbību līdz likuma pieņemšanai. Tautas Padomē likumprojekta apspriešana sākās 1919.gada 2.decembrī. Apspriežamā dokumenta pamatā bija Ministru kabineta priekšlikumi (acīmredzot, tie sakrita ar nolikumu "Mazākuma tautību skolu iekārta"). Tautas Padomes izglītības komisija, kas gatavoja likumprojektu apspriešanai plenārsēdē, piekrita Ministru kabineta pozīcijai šajā jautājumā. Iebildumus izraisīja tikai viens pants, kurā bija aprakstīta mazākuma tautību skolu

---

¹ LVVA.- 1632.f.- 2.apr.- 104.1.

² Turpat.- 62.1.

centrālā pārvalde. Ministru kabinets piedāvāja izveidot divus departamentus Izglītības ministrijas ietvaros - vienu latviešu skolu pārvaldīšanai, otru - minoritāšu skolu pārvaldīšanai. Otrā departamenta priekšgalā, pēc projekta autoru domām, bija jābūt tās minoritātes pārstāvim, kurai ir lielāks skolēnu skaits. Kā Tautas Padomes izglītības komisijas referente uzstājās V.Seile. Šajā jautājumā viņa uzskatīja: "...tas nav pielaižams, jo tas radītu plaisu starp tautībām, kas ir Latvijā. Ja ir pielaižams departamenta priekšnieks mazākuma tautībām, tad vajag lietu nostādīt tā, ka katrai tautībai lai būtu vienādas tiesības. Izejot no šī stāvokļa, komisija ieveda 6.pantu, kurā paredzēts, ka tāds departaments ir, bet ar vairākām nodaļām un katra nodaļa vada savas tautības skolu lietas un bauda vienādas tiesības attiecībā pret otru tautību."¹

Mazākuma tautību pārstāvji lūdza pieņemt šo likumu, lai, kā izteicās nākošais Vācu nodaļas vadītājs mācītājs K.Kellers, "...Latvijas saulei lecot nebūtu neviena, kas stāv pavēnī, un lai ceļas drīzumā mūsu skaistās, dārgās dzimtenes balta diena"². Šī daiļrunība, iespējams, bija pat pārlika, jo neviens Tautas Padomes loceklis nepacēla balsi pret likuma pieņemšanu, neviens neapstrīdēja mazākuma tautību tiesības.

Vienīgu disonansi ienesa Franča Trasuna (Latgales frakcija) uzstāšanās. Viņš piedāvāja pārstrādāt likumu, jo "...latviešu valstī valsts skolām vajaga būt latviskām"³. Tas, tomēr, pēc Fr.Trasuna domām, ne mazākā mērā neierobežotu minoritāšu tiesības, jo tām neviens neliedza atvērt privātās mācību iestādes. Latgales pārstāvis uzskatīja, ka Latvijā visvairāk ierobežotas ir

---

¹ Latvijas Tautas Padome.- 590.lpp.

² Turpat.- 591.lpp.

³ Turpat.

latgaliešu tiesības, . tāpēc nepieciešami pārorientēt likumdošanu, ievērojot latgaliešu intereses. Fr.Trasuna uzstāšanās neatrada atbalstu Tautas Padomē un sākās pantu lasīšana.

Sociāldemokrāti kārtējo reizi demonstrēja savu internacionālismu, cīnoties par visu tautību vienlīdzību: "tautībām kulturēlos jautājumos pašnoteikšanas tiesības ir jādod"¹, - teica K.Dēķens. Vēl jo vairāk tagad, kad "...mēs esam tikuši pie brīvības, un kultūras brīvību mēs nevaram liegt arī citiem"². Tomēr viņš uzsvēra, ka viņa partijai ir specifiska interese. Katrā nācijā tā atbalsta mazturīgos un nemantīgos: "...mums sociāldemokrātiem, nevien nacionālais ir no svara, bet arī sociālais. Mēs prasam saulīti tiem, kas sociālā ziņā apspiesti un nostādīti pavēnī... mums arī nacionālā mazākuma vidū ir savi brāļi, kas nes līdz ar mums netaisno sociālo slogu, tikai runā citā mēlē."³

1919.gada 8.decembrī Tautas Padome pieņēma Likumu par mazākuma tautību skolu iekārtu Latvijā (19.pielikums). Šo autonomiju nodrošināja valsts un komunālie līdzekļi, kurus likuma 2.pants prasīja iedalīt starp visu tautību skolām proporcionāli katras tautības iedzīvotāju skaitam.

Vēl Likums par Latvijas izglītības iestādēm (17.pielikums, p.41) valstij un vietējām pašvaldībām uzlika par pienākumu uzturēt tik daudz pamatskolu, lai varētu nodrošināt katras tautības visu bērnu obligātās izglītības īstenošanu. Pēc Likuma par mazākuma tautību skolu iekārtu Latvijā 3.panta minoritātēm bija atļauts nodibināt privātskolas savās valodās. Attiecībā uz mācību programmu apjomu (p.4), skolotāju izglītības līmeni (p.14), skolu

---

¹ Latvijas Tautas Padome.- 591.lpp.

² Turpat.

³ Turpat.

iekšējās kārtības noteikumiem (p.15) pret mazākuma tautību skolām bija izvirzītas tādas pašas prasības kā pret latviešu skolām.

Likums paredzēja, ka mazākuma tautību skolas pārvaldīs attiecīgās skolu nodaļas, kuras apvienos speciālais Izglītības ministrijas departaments. Šim departamentam nebūs direktora. Katras nodaļas vadītājs būs pakļauts tieši ministram (p.6). Katras mazākuma tautības nodaļas vadītājam tika piešķirtas tiesības "...reprezentēt savu tautību visos kultūras jautājumos, ar tiesību stāties sakaros ar visiem izglītības ministrijas departamentiem, kā arī piedalīties Ministru kabineta sēdēs ar padomdevēja balsi visos jautājumos, kuri aizķer viņa reprezentējamās tautības kultūrēlo dzīvi" (p.7). Nodaļu vadītājus apstiprināja Ministru kabinets no to kandidatūru skaita, kuras piedāvāja mazākuma tautība (sākotnējā posmā - minoritāšu politisko partiju pārstāvji Tautas Padomē). Pēc minoritāšu frakciju priekšlikuma Tautas Padome par krievu skolu pārvaldes vadītāju apstiprināja O.Ļišinu, ebreju - J.Landau.¹ Par vācu pārvaldes vadītāju jau agrāk bija iecelts K.Kellers.² Poļu un baltkrievu pārvaldes bija nodibinātas vēlāk.

Katrā mazākuma tautību skolu nodaļā jādarbojas attiecīgai skolu padomei, kuras sastāvā jābūt nodaļas priekšniekam, apakšnodaļu vadītājiem, trim delegātiem no attiecīgas minoritātes un trim šīs minoritātes skolotāju savienības locekļiem (p.10).

Likumu par mazākuma tautību skolu iekārtu Latvijā sabiedrībā vērtēja ļoti dažādi. Piemēram, sociāldemokrāti bija noskanoti ļoti kritiski: "...nekā jauna nedod mazākuma skolai, izņemot vēl dažus priekšniekus un ierēdņus klāt... Galvenos jautājumos - programmā, pārraudzībā - mazākuma tautību skolas padotas vispārī-

---

¹ LVVA.- 1632.f.- 2.apr.- 4.l.

² Turpat..- 104.l.- 171.lp.

giem noteikumiem,"¹ likuma sakarā rakstīja Ed.Tomass. Pēc autora domām, šis likums tomēr dod priekšrocības minoritātēm salīdzinot ar latviešiem - "mazākuma tautībām mūsu konservatīvā Tautas Padome ir devusi vairāk, nekā latviešu skolai un skolotājiem",² jo latviešiem nebija paredzēts izglītības ministra biedra amats, kurā iecelta persona pārstāvētu savu tautību Ministru kabinetā, kad tur lemj par visiem kultūras jautājumiem. Taču šis likums neatrietināja mazākuma tautību problēmu. Pirmkārt, tāpēc ka "...nevar izstrādāt autonomu iekārtu vienai atsevišķai nozarei, ja nav izstrādāts vispārējs likums par minoritāšu kulturālo autonomiju Latvijā."³ Otrkārt, Ed.Tomass uzskatīja, ka mazākuma tautību pārstāvji - izglītības ministra biedri - nespēs kompetenti risināt savas minoritātes problēmas "it īpaši tāpēc, ka viņus izvirzīs šis mazākuma tautības Tautas Padomes frakcija, kura nebūt nepārstāv visu savu tautu, bet tikai Rīgas buržuāziju."⁴ Tātad sociāldemokrāti atzina Likumu par mazākuma tautību skolu iekārtu "par pavirši izstrādātu un nedemokrātisku",⁵ tāpēc ka, viņuprāt, šis likums deva pārāk lielu varu nacionālo jautājumu risināšanā mazākuma tautību pilsonisko aprindu pārstāvjiem.

Savukārt, viens no redzamiem nacionāli pilsoniskā virziena pedagogiem, L.Adamovičs (1884.-1942., izglītības darbinieks, teologs, LU profesors, 1934.-1935. - Izglītības ministrs), piekrītot, ka "mazākuma tautībām, 23% no Latvijas iedzīvotājiem... bij

---

¹ Tomass Ed. Likums par mazākuma tautību skolu iekārtu Latvijā // Latvijas Skola.- 1920.- 3.- 77.lpp.

² Turpat.

³ Turpat.

⁴ Turpat.- 78.lpp.

⁵ Turpat.

pamatotas tiesības uz savu nacionālo skolu"¹, - tomēr uzskatīja, ka 1919.gadā "minoritātes sev izkaulēja īpašu Likumu par mazākuma tautību skolu iekārtu"². Tas kļuva iespējams Tautas Padomes mazākuma tautību frakciju separātiskās politikas dēļ, jo viņas negribēja "nostāties uz nacionāli valstiska viedokļa"³. Tautas Padomes latviskais vairākums neatspēkoja šādas tendences, kaut "centās ārēji demonstrēt savu tautiskumu un valstiskumu"⁴. Rezultātā bija pieņemts likums, kas neapmierināja L.Adamoviču, jo tas deva pārāk daudz tiesību mazākuma tautībām, ievērojot gandrīz visas prasības, kuras bija izvirzījušas vācu un krievu minoritātes: "...projektam nolauž tikai pāris vismeilākos ragus:

- atmet prasību par līdzekļu piešķiršanu mazākuma tautībām, piemērojoties skolas gados esošo bērnu skaitam (tai vietā liek "iedzīvotāju skaita piemērīgu daļu"),
- atmet prasību par ēku dalīšanu,
- nolemj, ka mazākuma tautību skolu pārraudzība piekrīt Izglītības ministrijai uz vispārēju noteikumu pamata."⁵

Paši minoritāšu pārstāvji vērtēja likumu savādāk. 9 gadus pēc tā pieņemšanas, kad jau varēja spriest par tā darbības dažiem rezultātiem, viņi rakstīja tā: "...Latvija pretēji lielākai daļai nacionāli valstisko dibinājumu ir nākusi pretīm mazākuma tautību īpatnējas kultūras attīstības vajadzībai, 1919.gada decembrī izdodama likumu par mazākuma tautību skolām, kas mums deva iespēju pašiem dibināt un izveidot savas izglītības lietas,"⁶ uzskatīja

---

¹ Adamovičs L. Skolu politika Latvijā 1919.-1925.- 76.lpp.

² Turpat.- 80.lpp.

³ Turpat.

⁴ Turpat.

⁵ Turpat.

⁶ Schiemanis P. Baltijas vāci un Latvijas valsts // Latvijas Republika desmit pastāvēšanas gados.- Rīga, 1928.- 48.lpp.

vācu minoritātes līderis Latvijā P.Šīmanis (1876.-....., vācietis, publicists un jurists, 1918.- izraidīts no Latvijas kā letofils. Veicinājis Latvijas valsts atzīšanu ārvalstīs. Tautas Padomes, Satversmes sapulces, visu Saeimu loceklis, vācu frakcijas līderis¹).

Izglītības ministrijas II departamenta krievu nodaļas vadītājs J.Tichonickis (1875.-....., dz.Vjatkas guberņā Krievijā. Beidzis Kazaņas garīgo semināru. Pazīstams krievu skolu darbinieks.²) rakstīja, ka "taisnībai par godu jāatzīst, ka demokrātiskā Latvijā krievu iedzīvotāju kultūras attīstība atrodas labvēlīgos apstākļos. Tiesiskā ziņā krievu iedzīvotāju minoritāte Latvijā uz 1919.gada 8.decembra likuma pamatiem bauda kulturālo autonomiju, kas dod krievu bērniem tiesību mācīties mātes valodā un Izglītības ministrijas Krievu izglītības nodaļai tiesību pārraudzīt krievu skolas."³

Līdzīgi Latvijas Republikas nacionālo politiku vērtēja viens no Latvijas baltkrievu kopienas vadītājiem K.Jezovitovs. Viņš atzīmēja baltkrievu īpatnējo stāvokli Latvijā, jo atšķirībā no citām minoritātēm viņi "neorientējas uz "apvienoto mazākuma fronti", bet meklē tiešo tuvināšanos un savstarpēju saprašanos ar Latvijas demokrātiju."⁴ Par iemeslu tam bija cenšanās pasargāt baltkrievu minoritāti no asimilācijas, ar kuru draudēja gan poļi, gan krievi.

---

¹ Es viņu pazīstu. Latviešu biogrāfiskā vārdnīca.- 1975.- 472.lpp.

² Latvijas darbinieku galerija. 1918.-1928.- 79.lpp.

³ Tichonickis E. Krievi Latvijā // Latvijas Republika desmit pastāvēšanas gados.- 51.lpp.

⁴ Jezovitovs K. Baltkrievi Latvijā // Latvijas Republika desmit pastāvēšanas gados.- 53.lpp.

Poļu minoritātes pārstāvis J.Veržbickis raksturoja skolu likumu mazākuma tautību prasību vispārīgā kontekstā: "...Ja mūsu centieni pēc nacionāli kulturālās autonomijas, kopā ar pārējām Latvijā dzīvojošām mazākumtautībām, nav vainagojušies izcilus sekmes, tad tomēr republikā valdošie likumi par tautas izglītību ir devuši mums noteiktas likumīgas tiesības šajā virzienā.." ¹

Likuma par mazākuma tautību skolu iekārtu Latvijā nozīmi pozitīvi vērtēja arī viens no redzamiem Latvijas ebreju kopienas darbiniekiem M.Lazersons (1887.-..... Pēterpils universitāte. Krievijas pagaidu valdības laikā Iekšlietu ministrijas mazākuma tautību departamenta vicedirektors, aizstāvēja latviešu un igauņu autonomijas tiesības. Saeimas deputāts ²): "...žīdiem, līdzīgi citām valsts minoritātēm, nodrošināja kulturālo autonomiju. Nodibinot ar 1919.gada 8.decembra likumu sevišķas nacionālās izglītības pārvaldes Izglītības ministrijas sastāvā, tika radīta nacionālo minoritātu skolu pašvaldība. Šīm nodaļām atvēlēja attiecīgas summas valsts budžetā un piešķīra tiesības iekārtot un pārraudzīt pamat- un vidusskolas. Kā skolu tīkla gandrīz 9 gadu attīstības rezultāts mums tagad Latvijā ir vesela rinda pamatskolu un vidusskolu ar *jidiš* un klasisko *ivrit* kā mācības valodām. Žīdu iekšējā dzīvē vienu otru reizi stipri paasinas cīņa šo divu valodu starpā, bet valsts šinī strīdā izturās pilnīgi neitrāli." ³ Krietni vēlāk, jau būdams ASV Kolumbijas Universitātes profesors, M.Lazersons principā nemainīja savus uzskatus šajā jautājumā. 1919.gada 8.decembra likumu viņš raksturoja kā likumu, kurš vēlāk kļuva slavens Eiropā, mazākuma tautību tiesību vēsturē un teori-

---

¹ Veršbickis J. Poļi Latvijā // Latvijas Republika desmit pastāvēšanas gados.- 52.lpp.

² Latvijas darbinieku galerija. 1918.-1928.- 63.lpp.

³ Lazersons M. Žīdu minoritātes stāvoklis Latvijā // Latvijas Republika desmit pastāvēšanas gados.- 49.lpp.

jā, kā viens no likumdošanas paraugiem.¹ Analizējot šī likuma pieņemšanas apstākļus un gaitu, M.Lazersons īpaši uzsvēra ebreju minoritātes pasivitāti apspriešanas laikā, kā arī faktu, ka latviešu vairākums uzreiz atzina mazākuma tautību kulturālās tiesības, tāpat kā viņu tiesības aktīvi piedalīties valsts politiskajā dzīvē. Mēģinot izskaidrot tik labvēlīgu attieksmi pret mazākuma tautību problēmām, autors kā pamatcēloni uzsvēra faktu, ka latviešu politiskā pagātne, kad viņi paši bija viena no nacionālajām minoritātēm cariskajā Krievijā, neļāva viņiem neatkarīgās Latvijas valsts nodibināšanās brīdī tūlīn attīstīt šovinismu.² Tas ir viens no pamatfaktoriem, kas pamudināja Latvijas Tautas Padomi izteikt pozitīvo attieksmi pret tās nacionālajām minoritātēm ilgi pirms tam, kad Latvija uzņēmās jebkādas starptautiskās saistības šinī ziņā.³ Svarīga loma bija, pēc M.Lazersona domām, arī tam, ka

1) Latvijas valstij bija nepieciešams nostiprināt fronti pret Vāciju un pret Sarkano Armiju. Šajā darbā Latvijas Republikai varēja sniegt palīdzību minoritātes, starp kuru pārstāvjiem bija ne mazums lietišķu cilvēku ar plašiem ārzemju sakariem;

2) jaunizveidotā Latvijas valsts gribēja pierādīt sabiedrotājiem - Lielbritānijai, Francijai un ASV,- ka tā nav šovinistu zeme, bet mūsdienīga parlamentāra valsts, kura ciena likumu un kārtību;

3) Latvijas valsts cerēja atturēt Latvijas vāciešus no atbalsta sniegšanas fon der Holcam, bet krievus - Bermontam-Avalovam vai Judeņičam.⁴

---

¹ Laserson M.M. The Jews and the Latvian Parliament, 1918.-1934. // The Jews in Latvia.- Tel-Aviv, 1971.- P.107.

² Ibid.- P.95.

³ Ibid.

⁴ Ibid.- P.100-106.

Cits ievērojams ebreju kultūras darbinieks Z.Mihelsons par minēto likumu rakstīja ar sajūsumu. Viņš uzskatīja, ka šis likums, unikāls un bezprecedenta likums savam laikam, bija Latvijas valstsvīru izcils sasniegums. Jo Latvijas valsts nodibināšanās vēsturiskajā momentā viņiem izdevās pacelties pāri senajam strīdam starp tautībām, pāri naida izpausmei pret Krieviju un Vāciju un pārvarēt bailes no iespējamiem draudiem, kurus Latvijas suverenitātei varēja radīt kulturālā autonomija.¹

Likuma par mazākuma tautību skolu iekārtu Latvijā 15 gadu darbības laikā vairākas reizes mēģināja grozīt šo likumu.

1933.gada sākumā izglītības ministrs Atis Ķeniņš (Demokrātiskais centrs) nāca ar priekšlikumu pārskatīt abus 1919.gada izglītības likumus un grozīt tos pantus, kuri regulē mazākuma tautību skolu finansēšanu. Viņš piedāvāja apvienot valsts un komunālās minoritāšu vidusskolas ar latviešu vidusskolām un par apvienoto skolu mācību valodu noteikt latviešu valodu. Pēc viņa aprēķiniem, mazākuma tautību bērniem pēc pamatskolas beigšanas ir brīvi jāpārvalda valsts valoda. Šāds priekšlikums izrietēja no Demokrātiskā centra programmas nacionālajā jautājumā. Tomēr Saeimā A.Ķeniņš motivēja savu domu galvenokārt ar materiālām grūtībām, kurās nonāca Latvija vispārējās krīzes laikā. Viņš uzsvēra, ka situācijā, kad trūkst līdzekļu vispārīgās pamatizglītības nodrošināšanai latviešu valodā, mazākuma tautību vidusskolu uzturēšana par valsts līdzekļiem ir izšķērdība. "Šo izšķērdību tomēr sargā likums, kas mums nedod tiesību kontrolēt, kā minoritātes izmanto attiecīgos līdzekļus."²

A.Ķeniņa priekšlikums izraisīja asu protestu no minoritāšu un sociāldemokrātu frakciju puses. P.Šīmanis, uzstājoties vācu frak-

---

¹ Z.Michaeli (Michelson). Jewish cultural autonomy and the Jewish school system // The Jews in Latvia.- P.186.

² Latvijas Republikas IV Saeimas stenogrammas, V sesija.- 49.lpp.

cijas vārdā, A.Ķeniņa prasību novērtēja kā "...pamata principu radikālo laušanu, uz kuriem uzcelta nacionālo minoritāšu līdzsīnējā kulturālā situācija."¹

Tāpat sociāldemokrāts K.Dēķens atzīmēja, ka "...likumprojekts pilnīgi lauž to līniju, ko mēs līdz šim savā skolu politikā esam gājuši"². Raksturojot skolas attīstību pagājušo desmit gadu laikā, viņš secināja, ka latviešu skola ļoti progresējusi: izdots daudz mācību grāmatu un mācību līdzekļu, skolotāji tiek gatavoti arvien labāk. Turklāt latviešu skolu absolventu izredzes iekārtoties darbā vai iestāties augstskolā pēc vidusskolas beigšanas ir daudz labākas nekā mazākuma tautību skolu absolventiem. Tas saista ne-latviešu bērnus apmeklēt latviešu skolas: "...cittautiešu skolēni paši labprātīgi nāk latviešu vidusskolās ...tas ir pats labākais ceļš. Tas ir dabīgi, ja nāk, kad paši grib, bet nevis piespiesti."³ Un vispār, pēc sociāldemokrātu domām, lai palielinātu skolēnu skaitu latviešu skolās, "ir tikai viena izeja - ne valodas, bet gan sociālā ziņā. Nolieciet skolas naudu procentuāli vecāku ienākuma nodoklim, trūcīgos, bet centīgos pilnīgi atbrīvojiet no skolas naudas, bet tiem, kas spēj maksāt, prasiet, lai samaksā tik daudz, cik faktiski valstij vai pašvaldībai caurmērā izmaksā skolēns vidusskolā - tad drīzāk tiksit pie vēlamā samēra nekā ja ar varmācību visas vidusskolas pārvērtīsiet par latviešu vidusskolām."⁴ Kas attiecas uz ideju par citu tautību vidusskolu likvidēšanu, tad K.Dēķens bija kategoriski pret to: "Gimnāzija - vispārīgās izglītības iestāde, kuras uzdevums nav mākas iebāzt

---

¹ Latvijas Republikas IV Saeimas stenogrammas, V sesija.- 51.lpp.

² Turpat.- 51.lpp.

³ Turpat.- 43.lpp.

⁴ Turpat.- 53.lpp.

galvā [kā arodskolā], bet - attīstīt personību. Vienīgais instruments personības attīstīšanai ir valoda." ¹ Tomēr sociāldemokrātu galvenā rūpe - mazzurīgie (šajā gadījumā - minoritāšu vidū), uz kuru pleciem kritīs A.Ķeniņa iecerētā likuma grozījuma smagums. Tieši viņu bērni reāli paliks ārpus vidusskolas, jo, kad viņiem būs jāiet latviešu vidusskolā: "Viņi aizies uz skolu un sēdēs kā pusmēmi, kā puskurli, dzirdēs, bet nesapratis, viņi gribēs, bet nevarēs... Mēs uzstādāmies pret šo likumu, vadāmies vairāk no sociālās, nekā no nacionālās vajadzības." ²

Cits LSDSP orators - A.Rudevics - pārmeta likumprojekta autoriem (Demokrātiskam centram) izdabāšanu mazākuma tautību buržuāzijai zem nacionālā demokrātisma maskas: "Šī likuma aizstāvji nedarbojas ar skolu jautājumu vien, bet ar savu reakcionārā nacionālisma filozofiju. Šodien grib saduļķot visu mūsu politisku dzīvi, tāpēc viņi izliekas par vislielākiem nabadzības aizstāvjiem pret turīgo cittautiešu pilsonību." ³ Kas attiecas uz līdzekļu trūkumu latviešu pamatskolu tīkla paplašināšanai, tad A.Rudevics ieteica meklēt tos nevis slēdzot minoritāšu vidusskolas, bet gan samazinot izdevumus baznīcu, cietumu, aizsargu un armijas uzturēšanai.

Demokrātiskā centra vārdā bez A.Ķeniņa runāja K.Skalbe un J.Breikšs. K.Skalbe tēlainos izteicienos atbalstīja ministru: valstij ir jānodrošina visiem rupjmaizi [pamatizglītību], bet nedrīkst no tās prasīt arī baltmaizi [vidējo izglītību] visiem. K.Skalbe diezgan demagoģiski piedāvāja: "Mums jāspiežas ciešāk kopā. Mēs, latvieši, esam ar mieru, mēs labprāt ierādām mazākuma tautību jaunekļiem vietas sev blakus, uz tā paša sola, uz kura

---

¹ Latvijas Republikas IV Saeimas stenogrammas, V sesija.- 54.lpp.

² Turpat.- 68.lpp.

³ Turpat.- 79.lpp.

mēs sēžam. Cittautiešos tomēr pastāv zināmas nošķiršanas tendences, kuras, man liekas, iet pārāk tālu. Ir cittautieši, kuri grib nošķirties no mums, latviešiem, tāpēc, ka viņi uzskata sevi par labākiem cilvēkiem."¹ J.Breikša uzstāšanās bija vērsta pret Zemnieku savienību. Šī partija neatbalstīja A.Ķeniņa priekšlikumu, un uz šī pamata Demokrātiskā centra pārstāvis apvainoja Zemnieku savienību nacionālisma trūkumā: "Ministru kabinetā Zemnieku savienība nepiekrita šī likuma izdošanai Satversmes 81.panta kārtībā un tādēļ tas nonāca šeit,"² teica J.Breikšs.

Tāpat ietekmīgākās Saeimas frakcijas neatbalstīja A.Ķeniņa likumprojektu. Balsošanas rezultātā (25 - "par", 64 - "pret", 2 - "atturējās", 3- nederīgie)³ likumprojekts bija noraidīts.

Tāds pats liktenis bija arī sociāldemokrātu 1933.gada 12.decembra priekšlikumam papildināt Likuma par mazākuma tautību skolu iekārtu Latvijā 6.pantu un atcelt "vācu skolu pārvaldi, lai tās vietā nodibinātu citu iestādi, kas atrastos vispārīgo skolu iestāžu pārraudzībā."⁴ Sociāldemokrāti pamatoja savu priekšlikumu ar to, ka ar Hitlera nākšanu pie varas Vācijā Izglītības ministrijas vācu nodaļas darbībā parādījās fašistiskas tendences. Tas bija īpaši bīstami tāpēc, ka "...arī latviešu pilsonībā briest fašistiskās tieksmes."⁵ Šajā sakarā "...sociāldemokrāti groza savu līdzšinējo izturēšanos attiecībā pret vācu skolu pārvaldi, bet nebūt viņi negroza savu politiku minoritāšau kulturālās autonomi-

---

¹ Latvijas Republikas IV Saeimas stenogrammas, V sesija.- 70.lpp.

² Turpat.- 56.lpp.

³ Turpat.- 80.lpp.

⁴ Latvijas Republikas IV Saeimas stenogrammas, VII sesija.- 757.lpp.

⁵ Turpat.- 759.lpp.

jas jautājumā. Ja kam, tad strādniekam ir nepieciešama izglītībai mātes valoda, sevišķi skolā.

...Nacionāli-kulturālās autonomijas uzdevums - šīs iespējas (klūt par cīnītāju - cīņā par strādnieku mērķiem) strādniecībai nodrošināt pret vairākuma tautības iespējamem nacionālistiskiem uzbrukumiem."¹

Demokrātiskais centrs ar prieku atbalstīja sociāldemokrātus, nožēlojot vienīgi to, ka sociāldemokrātu priekšlikuma pamatā nav nacionālistisko motīvu un ka šis priekšlikums neattiecas uz citu minoritāšu izglītības nodaļām: "Valsts drošība un vienība prasa, lai pazustu 1918. vai 1919.gadā radītās normas, kas visu laiku ir dezorganizējušas mūsu sabiedrisko dzīvi".²

Tomēr, neskatoties uz Demokrātiskā centra atbalstu, arī sociāldemokrātu priekšlikums tika noraidīts. Tādā kārtā, 1919.gada 8.decembra Likums par Latvijas izglītības iestādēm un Likums par mazākuma tautību skolu iekārtu Latvijā, kas papildināja viens otru, darbojās līdz 1934.gadam.

Tas pats tolerances gars, kas caurstrāvo abus iepriekšminētos likumus, diktēja Satversmes sapulcei Likuma par mācību un svētku dienām pieņemšanu 1921.gada 7.oktobrī (22.pielikums). Būtībā, tas bija viens no likumiem, kas visiem Latvijas iedzīvotājiem garantēja sirdapziņas brīvību, jo likumā bija oficiāli atzīta konfesionālo svētku svinēšana blakus valsts svētku svinēšanai. Bija noteiktas svētku dienas skolām, kur bērnu vairākums bija luterticīgie, katoļi, pareizticīgie un vecticībnieki, Mozus ticīgie (p.4). Tiem, kas nepiederēja pie minētajām konfesijām, bija atļauts (saskaņojot ar skolas administrāciju) svinēt savus svētkus

---

¹ Latvijas Republikas IV Saeimas stenogrammas, VII sesija.- 759.lpp.

² Turpat.- 760.lpp.

(p.6). Tāpat bija atļauts svinēt vietējos svētkus, ja to prasīja ne mazāk kā puse šīs skolas skolēnu vecāku, un savu piekrišanu deva skolas valde (p.5). Pilsoņiem bija nodrošināta zināma brīvība šajā jautājumā. Vienīgais, ko stingri prasīja likums, - lai dienu skaits mācību gadā nebūtu mazāks par 170-200 pamatskolā un 200-220 - vidusskolā (p.1). Starp citu, šī prasība kļuva par vienīgo strīdīgo jautājumu šī likuma apspriešanas laikā Satversmes sapulcē. Pret šīs prasības pieņemšanu uzstājās Latviešu Zemnieku savienības frakcija. H.Salnis mēģināja pierādīt, ka "...to var izpildīt tikai pilsētu skolas. Pilsētā darbs sākas par mēnesi agrāk un turpinās ilgāk nekā lauku skolās",¹ - tāpēc, lūk, nepieciešams vienoties, ka mācību gada ilgums lauku skolās var svārstīties no 150 līdz 200 mācību dienām. Šo prasību Zemnieku savienības pārstāvis motivēja ar rūpēm par bērniem: "Ja mēs varētu dot šiem skolēniem uzturu un apģērbu, tad varētu noliegt iet viņiem uz ganiem.

...paskataties uz tiem, kas nāk mājā no ganiem, un uz tiem, kas dzīvo pilsētā, tad jūs redzēsiet, cik apaļi ir tie, kas nāk no ganiem."²

Sociāldemokrātu frakcija atbalstīja izglītības komisijas priekšlikumu. K.Dēķens kategoriski protestēja pret Zemnieku savienības prasību, kurai "...skolēni vajadzīgi par ganiem".³ Tādos gadījumos, uzskatīja sociāldemokrāti, "...nevar vadīties no saimnieciskā viedokļa, te jānostājas uz pedagoģiska viedokļa."⁴ Satversmes sapulce tā arī darīja un noraidīja Zemnieku savienības priekšlikumu.

---

¹ Latvijas Republikas I Saeimas stenogrammas, IV sesija.- 1452.lpp.

² Turpat.- 1454.lpp.

³ Turpat.- 1453.lpp.

⁴ Turpat.

Pie vispārīgā rakstura likumiem var attiecināt arī Likumu par veselības kopšanas sekmēšanu skolās (23.pielikums), ko Saeima pieņēma 1923.gada 9.novembrī. Liekas, tas ir viens no nedaudzajiem likumiem, kuru pieņemšanas laikā valdīja visu Saeimas frakciju pilnīga vienprātība. Sākotnēji bija paredzēts apspriest šo likumu kā "Likumu par veselības kopšanas mācības ieviešanu skolā", bet debašu gaitā parādījās jauns nosaukums, kas atspoguļoja jautājuma nostādnes principiālo izmaiņu: tagad bija runa ne par atsevišķa mācību priekšmeta ieviešanu, bet par tāda režīma nodibināšanu skolās, kas sekmētu veselīga dzīves veida (*veselības kopšana*) pamatprincipu ievērošanu.¹

Beidzot šo Latvijas Republikas pastāvēšanas pirmajos gados pieņemto likumu analīzi, jāatzīmē to demokrātiskais raksturs. Kā redzējam, dažādu frakciju deputāti spēja atrast tādus lēmumus, kuri bija pieņemami visiem, un vienoties par visai tolerantu likumu pieņemšanu. Liekas, šajā laika posmā lielāka ietekme Latvijas Republikas skolu politikas veidošanā bija sociāldemokrātiem. Šajā sakarā L.Adamovičs atzīmēja, ka sociāldemokrātu ietekme uz skolotājiem saglabājās kopš 1905.gada un tika uzturēta ar sociāldemokrātu aktīvo lomu skolotāju organizācijās. Jau Tērbatas kongresā viņi uzstājās kā apvienotais bloks un panāca daudzu savu rezolūciju pieņemšanu. Turklāt sociāldemokrātu frakcijās Latvijas Republikas likumdošanas orgānos darbojās daudz pazīstamu pedagogu: "Skolu likumu apspriežot, sociāldemokrāti kārtīgi sūta katedrā skolotājus Dēķēnu un Tomasu, kuriem asistē arī skolotājs Bīlmanis, un pa lielākai daļai šie runātāji noturas pedagoģisko principu līmenī, kaut arī pārspīlētu, reizēm faktiski nepārbaudītu, pat nerealizējamo prasību veidā. Tikai šad un tad tie iekrīt partiju politiku lomās un nedomā vairs tieši par skolas intere-

---

¹ Latvijas Republikas I Saeimas stenogrammas, III sesija.- 116.- 118.lpp.

sēm. Pilsoniskām partijām trūkst pazīstamāku skolas darbinieku." ¹
Var piebilst, ka pilsoniskās partijas nodibinājās vēlāk, un viņu skolu politika vēl nebija pilnīgi izstrādāta.

II.2. Likumu par skolas un skolotāju materiālo nodrošināšanu apspriešana un pieņemšana

Pēc Likuma par Latvijas izglītības iestādēm organizēt un uzturēt skolas bija noteikts valstij un pašvaldībām (17.pielikums, p.2). Šo ideju sīkāk izskatīja 52. un 53.pantos, kur konkretizēti pašvaldību pienākumi: "skolotāju pieņemšana, skolu uzturēšana un gādība par ārpusskolas izglītību". Jautājums par skolotāju darba apmaksu palika atklāts līdz attiecīgā likuma pieņemšanai (p.19).

Līdzekļus, kurus valsts izdalīja izglītības vajadzībām, apstiprināja Satversmes sapulce (vēlāk - Saeima), pieņemot valsts budžetus. Budžeti paredzēja summas visu tipu valsts skolu (pamat-, vidus-, arodskolu) uzturēšanai, kā arī Izglītības ministrijas vajadzībām. Mazākuma tautību izglītībai paredzētos līdzekļus piešķīra tieši Izglītības ministrijas mazākuma tautību skolu nodaļām. Parasti Izglītības ministrijas budžetu apspriešana pārvēršas par vētrainām diskusijām, kuru gaitā katra no frakcijām aizstāvēja savus uzskatus skolu politikā:

- Sociāldemokrāti tradicionāli aizstāvēja maznodrošināto tiesības;
- Zemnieku savienība prasīja izdalīt vairāk līdzekļu un vispār pievērst vairāk uzmanības lauksaimniecības izglītības attīstībai;

---

¹ Adamovičs L. Skolu politika Latvijā 1919.-1925.- 79.lpp.

- Demokrātiskais centrs galveno uzsvaru lika uz latviešu nacionālās skolas pilnveidošanu (jāatzīmē, ka šajā jautājumā viņiem piekrita arī citas latviešu partijas, ieskaitot sociāldemokrātus, tikai tās nebija tik neatlaidīgas);
- Latgaliešu partijas aicināja palīdzēt Latgalei, minoritāšu partijas - stingri ievērot mazākuma tautību skolu autonomiju.

Šo aptverošo tēmu apspriešana budžeta pieņemšanas laikā ļāva pieskarties visdažādākiem skolu dzīves jautājumiem.

Vēl pirms tam, kad sāka formēt valsts budžetus, bija skaidrs, ka dažādos Latvijas novados ir pārāk nevienlīdzīgi skolu sistēmas attīstības apstākļi. Ja dažās Kurzemes vietās jau 20.gadu sākumā pastāvēja reāla iespēja ieviest vispārējo obligāto 6-gadīgo pamatskolu, tad kara izpostītajos rajonos (īpaši Latgalē) vietām nebija pat skolu ēku. Šī iemesla dēļ Satversmes sapulce atbalstīja viena no latgaļu līderiem Franča Trasuna (1864.-1926. Baznīc-kungs un rakstnieks, Latgales atmodas darbinieks; 1905.- Krievijas Domes loceklis, 1917.- latgaliešu kongresa organizētājs. Tautas Padomes, Satversmes sapulces un Saeimas loceklis, kādu laiku - Latgales lietu ministrs.¹) priekšlikumu pieņemt likumu par 50 miljonu rubļu kredīta piešķiršanu Latgales skolām. Satversmes sapulces 1921.gada 26.apriļa sēdē skolu komisijas referente V.Seile izteica komisijas domu par tāda kredīta piešķiršanas nepieciešamību, "...lai visi Latvijas pilsoņi baudītu vienlīdzīgu izglītību",² t.i., lai kaut nedaudz izlīdzinātu izglītības attīstības apstākļus Latgalē ar citiem Latvijas novadiem. Finanšu un budžeta komisijas referents A.Īlodnieks pat naudas asa deficīta apstākļos

---

¹ Es viņu pazīstu. Latviešu biogrāfiskā vārdnīca.- 494.lpp.

² Latvijas Satversmes sapulces stenogrammas, III sesija.- 712.lpp.

atbalstīja šo priekšlikumu: "...izglītības lietai jāstāv pirmā vietā un to bremzēt nevar".¹

Vienprātīgi bija arī dažādu frakciju pārstāvji. Tas ļāva F.Trasunam pateikt: "Kas zīmējas uz izglītības jautājumu, tad šai lietā mūs kā no laba spārna, tā arī no kreisā nekas nevar šķirt. Te ir viens un tas pamats".² Tomēr drošības labad latgaļu deputāti atgādināja par sociāldemokrātu neuzmanību pret Latgales vajadzībām (kad Satversmes sapulcē apsprieda jautājumu par piemaksām Latgales skolotājiem, sociāldemokrāti balsoja "pret"). Sociāldemokrātu vārdā uzstājas K.Dēķens un piedāvāja 50 milj. rbļ. vietā piešķirt 55 milj.rbļ. kredītu Latgales skolām. Ar K.Dēķena papildinājumu, un ņemot vērā A.Ļodnieka priekšlikumu par kredīta summas sadalīšanu uz trim gadiem, 1921.gada 10.maijā bija pieņemts Likums par 55000000 rbļ. kredīta atvēlēšanu Latgales skolām (20.pielikums). 67 Satversmes delegāti balsoja "par", 29 - atturējās.³

Tādā veidā Satversmes sapulce nodemonstrēja savas rūpes par izglītības stāvokli Latgalē un nodomu sniegt palīdzību. Kaut gan šī likuma pieņemšanas praktiskais rezultāts nebija diez cik iespaidīgs: "Izstrōdojūt šūs 55 milj.rub. izlītōšanas nūteikumus, valdeiba beja paredzējuse tū realizēt 3 godūs, taitod, pa 18 milj. godā. Pyrmō goda beigōs vēl nav bejuši izsnāgti pat 9 milj. (Sal.LSS 1922.- 2.- 132.lpp).

---

¹ Latvijas Satversmes sapulces stenogrammas, III sesija.- 712.lpp.

² Turpat.- 715.lpp.

³ Turpat.- 726.lpp.

...tei līta ir īstyguse kaut kur pusceļā vai pat sākumā,"¹ uzskatīja pazīstams latgaļu vēsturnieks Miķelis Bukšs.

Starp visiem mūsu uzmanības lokā esošiem likumiem visnestabilāks izrādījies likums par skolotāju algām, kuru mainīja vairākas reizes (21., 26., 27.pielikums).

1920.gada vasarā Satversmes sapulces skolu komisija izstrādāja "Pagaidu noteikumu par obligatorisku skolu skolotāju algošanu" projektu. Impulsu šādai rīcībai deva "...ziņas, kuras nāca no plašām sabiedrības aprindām, no skolotājiem, no pašvaldības iestādēm. Šīs ziņas tēloja šausmīgo stāvokli, kādā pašlaik atrodas skolotāji, kuriem algas netiek maksātas par 5, 4, 3 mēnešiem, un ka tiem, kuru algas tiek maksātas, maksā ne pēc valdības noteikumiem, ne pēc salīgšanas noteikumiem, kādus bieži pašvaldības iestādes izstrādā, bet maksā tā, kā pašvaldības iestādēm ienāk prātā. Ievērojot tagadējo šausmīgo dzīves dārdzību, protama lieta, skolotāji nokļuvuši galīgā bezizejas stāvoklī."²

Vienlaicīgi savu projektu piedāvāja arī Ministru kabinets. Satversmes sapulces 1920.gada 10.septembra plenārsēdē bija izskatīti abi projekti. Skolu komisijas projekta pamatā, pēc referentes V.Seiles vārdiem, bija likta ideja, ka "skolotāji algas un penzijas ziņā ir ieskaitāmi valsts ierēdņu kategorijās un algu un penziju saņem ne no pašvaldības iestādēm, bet no valsts"³. Ministru kabineta projektā pamatalgas izmaksa, kā arī dzīvoklis, apkure un apgaismošana skolotājiem bija atstāta vietējo pašvaldību ziņā. Valstij bija jā rūpējas tikai par dārdzības piemaksu izmaksāšanu.

---

¹ Bukšs M. Skices un dokumenti nu Latvijas topšonas laikiem.- Mīnhene: Andryva Jūrdža fonda izdavums Vl.Lōča izdevnīceiba, 1954.- 217.lpp.

² Latvijas Satversmes sapulces stenogrammas, I sesija.- 883.lpp.

³ Turpat.- 884.lpp.

Skolotāju materiālā stāvokļa vērtējumā šoreiz bija vienprātīgas Satversmes sapulces lielākās frakcijas - sociāldemokrāti un Zemnieku savienība: "...pienācis pēdējais laiks uzlabot skolotāju materiālo stāvokli. Neviens darbinieks pie mums nav materiāli tik slikti nostādīts, kā skolotājs... Cēloņi - dažu pašvaldības orgānu nolaidībā un arī tai lietā, ka nav sevišķa likuma, kas noteic skolotāju algošanu,"¹ teica Zemnieku savienības pārstāvis H.Salnis. Viņam piebalsoja sociāldemokrāts K.Dēķens: "...šīnī augstā namā tiešām nebūs neviena, kas teorētiski būtu pret skolu, skolotāju pabalstīšanu, skolotāju atalgošanu. Šīnī un laikam tikai šīnī lietā mēs esam viens prātis ar iepriekšējo runātāju."²

Šīs problēmas risinājumu meklējot, sākās asa diskusija, kuras centrā izvirzījās jautājums par valsts un vietējo pašvaldību lomu. Zemnieku savienība uzskatīja, ka valsts nespēs uzņemties algu izmaksu visiem skolotājiem. Pēc Zemnieku savienības domām, tas arī nemaz nav vajadzīgs, jo ir pilnīgi pa spēkam vietējām pašvaldībām: "Skolotājs uz laukiem saņem 400 rbļ., bez tam gaismu, dzīvokli, siltumu, lielākā daļa saņem arī 3 pūrvietas zemes. Turpretī pilsētas skolotājiem jāiztiek ar 408 līdz 510 rbļ. Ar to es negribu teikt, ka skolotāji uz laukiem ir apskaužāmi. Es gribu parādīt, cik netaisns ir šī likumprojekta samērs un starpība starp pilsētas un lauku skolotājiem."³ Zemnieku savienības orators demonstrēja savu partiju ka centralizācijas pretinieku, jo tā, lūk, ir pretrunā ar demokrātiskiem principiem: "...ja gaidīsim tikai uz to, ko dos valdība, un paši nekā nedarīsim, tad nonāksim vēl kļūmīgākos apstākļos, nekā esam... labāk, ja mēs no centralizācijas vairāk attālināsimies."⁴

---

¹ Latvijas Satversmes sapulces stenogrammas, I sesija.- 885.lpp.

² Turpat.

³ Turpat.- 886.lpp.

⁴ Turpat.- 899.lpp.

Jāatzīmē, ka tā bija arī viena no sociāldemokrātu iemīļotākām idejām (atcerēsīsimies kaut vai skolu likuma apspriešanu Tautas Padomē, kur tieši sociāldemokrāti aizstāvēja vietējo pašvaldību noteicošo lomu skolu lietās), par ko atgādināja H.Salnis: "Neilgi atpakaļ taisni no sociāldemokrātiem tika teiks, ka valdībai jāatņem skolotāju algošana, lai viņi uzklausa vairāk sabiedrību, bet ne valdību. Tagad sociāldemokrāti aizstāv šo projektu un saka, ka vajaga atņemt pašvaldības iestādēm skolotāju algošanu un nodot to valdībai."¹ Tas pats orators, griežoties pie sociāldemokrātiem, pārmeta viņiem: "...jūs vēl atsaucaties uz tautas masām, lai gan paši viņām neticiet. Šodien jūs visu dienu sakiat, cik viņas nekrietni rīkojas."²

Sociāldemokrāti motivēja savu atbalstu skolu komisijas projektam ar skolotāju interešu aizstāvēšanu. Kā parasti, viņi atsaucās uz skolotāju sapulču rezolūcijām: "Skolotāji visā visumā ir izteikušies par šiem principiem, t.i., lai algošanas ziņā viņi tiktu pielīdzināti valsts ierēdņiem, lai viņiem būtu cieta noteiktā alga, lai viņi būtu ierindoti zināmās kategorijās. Tiklīdz valsts ierēdņiem tiks paaugstināta alga, arī skolotāji dabūs lielāku, bez tam algai jātiek izmaksātai noteiktos laikos. Tas pēc skolotāju, sevišķi laucinieku, piedzīvojumiem iespējams tikai tad, ja valdība to ņem savā rokā. Skolotājiem galu galā viena alga, kas viņiem algu izmaksā...",³ teica K.Dēķens. Aspāzija uzsvēra jaunizveidotās valsts ieinteresētību skolotāju vislabākā nodrošinājumā, jo skolotāji ir tautas kultūras veidotāji. Viņa pretstatīja Latvijas valsts un agrākās impērijas, kura bija naidīga latviešu skolotājiem un visai latviešu tautai, intereses: "Tagad mēs esam viens kopīgs, viens vesels, kam jāsaslejas kopīgā sabiedrībā un

---

¹ Latvijas Satversmes sapulces stenogrammas, I sesija.- 887.lpp.

² Turpat.- 912.lpp.

³ Turpat.- 889.lpp.

valstī. Tas ir pats elementārākais uzdevums. Ja to nespējam, tad tautas kultūra tiek apdraudēta pašos pamatos.

Kultūra ir tautas dvēsele, tautas iekšējais stiprums un tautas raksturs. Jo vairāk mums būs šī iekšējā garīgā stipruma, jo bagātāki mēs būsim, jo plašākā mērā mēs varēsim vadīt visus darbus un veidot valsts dzīvi."¹ Aspāzija uzsvēra, ka kultūra - valsts "galvenais pamatakmens", ka "...mēs, maza tauta, bez kultūras nevaram pastāvēt, tad mēs starp lielām kultūras tautām tiksim saberzti kā grauds starp akmeņiem", tāpēc "...valsts augstākais uzdevums ir rūpēties, lai mūsu kultūra būtu nodrošināta un lai mūsu skolotājiem nebūtu badā jāmirst..."² K.Dēķens piebilda, ka valstij vēl arī tāpēc tieši jāapmaksā skolotāju darbs, ka "...skolotājs strādā valstisku darbu. Viņš audzē valstij jaunus darbiniekus, audzē tēvijas aizstāvjus"³. Tomēr, pēc K.Dēķena domām, tas nebūt nenozīmē, ka skolotājam jāpārveršas par ierēdņi: "Skolotājs paliek joprojām tāds pats sabiedriskais darbinieks kā līdz šim, kas daļu no savas algas, par dzīvokli, saņem no pašvaldības iestādēm, kurš paredzētā kārtībā tiek prezentēts no skolas padomes, ievēlēts no uzturētājas iestādes un apstiprināts no attiecīgās skolas valdes."⁴

Kas attiecas uz pārmetumu par pārlietu centralizāciju, tad sociāldemokrāts A.Petrēvics pāradresēja to saviem oponentiem: "Es bīstos, ka ierēdņu štats mūsu mazo valsti neapēd,"⁵ domājot policiju, Ārlietu ministriju u.c. Bet, ja par centralizācijas tendenci uzskatīt priekšlikumu, lai valsts izmaksā skolotājiem algas,

---

¹ Latvijas Satversmes sapulces stenogrammas, I sesija.- 897.lpp.

² Turpat.

³ Turpat..- 905.lpp.

⁴ Turpat.

⁵ Turpat.- 907.lpp.

tad, pēc A.Petrevica uzskatiem, "...tā ir ļoti vulgāra centralizācijas izpratne. Sociāldemokrāti ir arvienu stāvējuši uz decentralizācijas principa un atzīst to, ka pašvaldībām ir jādod plašas tiesības. Jūs maksāsiet no centra tikai algu..."¹, bet pašvaldībām paliks pienākumi uzturēt skolas ēkas, un galvenais - nodrošināt mazturīgiem mācību līdzekļus, apģērbus, apavus un ēdināšanu: "tai šķirai, kuru reprezentējam mēs, sociāldemokrāti, strādniecībai, darba tautai - tai šo līdzekļu nav un tāpēc mēs nobrīnamies, ka jūs gribiet uzvelt pašvaldību iestādēm rūpes par skolu pilnā mērā, arī skolotāju algas."² Aspazija, nepiekrītot pārmetumam centralizācijas tendencēs, teica: "Mēs no savas puses uzskatām valdību tikai kā starpnieku, kā regulātoru starp pašvaldībām un skolotājiem."³

Pati problēmas nostādne - par valsts un vietējo pašvaldību lomu - pamudināja sociāldemokrātus izteikt savu attieksmi pret valsti kā tādu. Pretēji diezgan izplatītam starp sociāldemokrātu oponentu viedoklim par šīs partijas naidīgo attieksmi pret pašu valsts ideju, J.Rainis teica: "mēs stāvam uz valstiskā viedokļa, darbojamies pie valsts līdzī un par kultūru vairāk rūpējamies, nekā jūs, bet jūs vienmēr sakiat, ka mēs nestāvam uz valstiskā viedokļa."⁴ Protams, šo apgalvojumu jāuztver kopējā sarunas kontekstā - šoreiz sociāldemokrātus vairāk uztrauc skolotāju interešu aizstāvēšana, bet šīs intereses drošāk varēja garantēt valsts un nevis vietējās pašvaldības.

Tomēr skolu komisijas projekta pretinieki izrādījās spēcīgāki, un 1920.gada 15.septembrī bija pieņemti "Pagaidu noteikumi par

---

¹ Latvijas Satversmes sapulces stenogrammas, I sesija.- 909.lpp.

² Turpat.- 908.lpp.

³ Turpat.- 910.lpp.

⁴ Turpat.- 925.lpp.

obligatorisko skolu skolotāju algošanu", kuru pamatā lika projektu, kurš saskaņā ar Ministru kabineta priekšlikumiem paredzēja skolotāju pamatalgu izmaksāšanu no pašvaldībām.

Pēc dažiem mēnešiem atkal izvirzījās jautājums par skolotāju darba apmaksu: "...skolotāji atrodas vissliktākos apstākļos. Uz ministru kabineta lēmumu citiem valsts ierēdņiem algas ir palielinātas, tas darīts sakarā ar dārdzību, kas pastāvīgi pieaug. Bet skolotāju algas nav paaugstinātas, jo tos algo pašvaldību iestādes, un ministru kabinets nevar izdot priekš tām nekādu rīkojumu, tikai Satversmes sapulce ar savu likumu var regulēt skolotāju algas."¹

Tādu likumu - Likumu par obligatorisko skolu skolotāju algošanu Satversmes sapulce pieņēma 1921.gada 10.jūnijā (21.pielikums). Likuma pamatā bija 1920.gada 15.septembra "Pagaidu noteikumi". Skolotāju minimālā alga bija paredzēta atbilstoši normām, kas attiecas uz XV-X valsts kalpotāju kategorijām atkarībā no skolotāju izglītības līmeņa un darba stāža (p.1). Tāpat kā valsts ierēdņiem, skolotājiem bija paredzētas "ģimenes piemaksas un naturālijas" (p.2). Pusi algas skolotājiem bija jāsaņem no pašvaldībām, otro pusi un ģimenes piemaksas - no valsts (ar aprinķu (pilsētu) pašvaldību starpniecību). Vienīgs izņēmums bija kara izpostītie apgabali, kur visas saistības sakarā ar skolotāju algošanu uzņēmās valsts (p.3). Bez algas naudas izteiksmē skolotājiem pienākas arī dzīvoklis ar apgaismošanu un apkurināšanu (vai kompensācija, ja darba devējs nespēja nodrošināt dzīvokli), kā arī lauku darbiem piemērota zeme (pp.4-5). Kā jaunumu var atzīmēt to, ka likumā bija iekļauts pants par skolu ārstu apmaksu uz līguma pamata (p.6).

1928.gada beigās Saeimas plenārsēdē Jaunsaimnieku un sīkgruntnieku partija izvirzīja likumprojektu par grozījumiem 1921.gada likumā. Grozījumu būtība bija šāda: lai valsts maksā skolotājiem

---

¹ Latvijas Satversmes sapulces stenogrammas, I sesija.- 1029.lpp.

algu pilnā apjomā, jo pašvaldības finansiālo sarežģījumu dēļ nespēj segt izdevumus $\frac{1}{2}$ skolotāju algu izmaksām.¹

Sociāldemokrāti apsveica šo priekšlikumu no sociālā taisnīguma viedokļa: "...jānovērš tā netaisnība, kas tagad pastāv obligātorisko skolu skolotāju algošanā, ka viena daļa no viņiem saņem kārtīgi savu algu no valsts, kamēr otra daļa pilnīgi nepelnīti to nesaņem un tai jāgaida ilgu laiku uz algas izmaksu."²

No cita viedokļa, bet arī pozitīvi, likumprojektu novērtēja Demokrātiskā centra pārstāvis K.Kiršteins: "Šāda algu izmaksa uzlabos ne tikai materiālo stāvokli vien, bet lielā mērā arī tiesisko stāvokli, jo ja mums tagad valsts darbiniekiem ir diezgan beztiesisks stāvoklis, tad jāsaprot, ka uz laukiem skolotājs ir vēl nedrošāks, tas atkarīgs no vietējām pašvaldībām. Mainoties pašvaldību izpildu orgāniem, saprotams, arī skolotāji bieži spiesti mainīt savus uzskatus, un tas ir ļoti nevēlami."³ Tomēr šis likumprojekts nenonāca līdz apspriešanai, jo iestrēga budžeta komisijā.

1931.gada pavasarī Saeimas apspriešanai bija piedāvāts Likums par pašvaldību obligātorisko skolu skolotāju algošanu. III Saeimas skolu komisija (ref. K.Dēķens) un sociālās likumdošanas komisija (ref. K.Kiršteins) prasīja, lai algas skolotājiem maksā valsts (tikai pilsētās - pusi no algas - valsts un pusi - pašvaldība). Pašvaldību komisija (ref. J.Birznieks) piedāvāja, lai valsts izdala līdzekļus skolotāju algošanai, bet nodod tos aprinķu pašvaldībām, kuras izmaksās algas tieši skolotājiem.

---

¹ Latvijas Republikas III Saeimas stenogrammas, I sesija.- 370.lpp.

² Turpat.- 372.lpp.

³ Turpat.

Sociāldemokrāts A.Ulpe teica, ka "...demokrātiskie skolotāji ir atzinuši, ka viņiem nav ne mazākās vajadzības pārvērsties par valsts ierēdņiem, un viņi nebūt neizteic savu nemieru ar to stāvokli, kāds ir tagad,"¹ tādā kārtā atbalstot ideju par skolotāju algošanu no pašvaldībām. Šī ideja guva atbalstu un tika fiksēta 1931.gada 5.jūnijā pieņemtajā Likumā par pašvaldību obligātorisko skolu skolotāju algošanu (26.pielikums): "pašvaldību obligātorisko skolu skolotāji, bērnu dārzu vadītāji un audzinātāji saņem algu līdz ar ģimenes piemaksas no aprinča pašvaldības pilnos apmēros, izņemot pilsētu pašvaldības, kur pusi no algas un pusi no ģimenes piemaksas pēc valsts noteiktām algu normām maksā no valsts, pārējo daļu no pašvaldības līdzekļiem. Kur apstākļi to prasa, valsts izsniedz minētām vajadzībām nepieciešamos līdzekļus pilnos apmēros arī pilsētām" (p.2).

Pārējie šī likuma panti bija līdzīgi 1921.gada likuma atzinumiem.

Tomēr 1931.gada likums tā arī nestājās spēkā. Tāpat kā agrāk palika jautājums par skolotāju algošanas avotu, jo neskatoties uz 1931.gada likuma nostāju, ka visa alga jaizmaksā no pašvaldību līdzekļiem, daudziem skolotājiem pilna alga tomēr netika izmaksāta par dažiem mēnešiem. Skolotāju algu jautājumam bija veltītas dažas Saeimas sēdes 1932.gada pavasarī. Saeimas deputātus aicināja piedalīties skolotāju sapulcēs, kur izvirzīja prasības nokārtot skolotāju algu izmaksas. Beidzot, Saeimas plenārsēdē, kas bija veltīta skolotāju algu likuma apspriešanai, piedalījās skolotāju organizāciju pārstāvji un prasīja uzlabot skolotāju stāvokli, jo daudziem no viņiem pašvaldības kavē algu izmaksas. Aizbildinoties ar ekonomisko krīzi, aprinču pašvaldības no valsts saņemtos līdzekļus bieži vien pārdalīja pēc saviem ieskatiem, nerē-

---

¹ Latvijas Republikas III Saeimas stenogrammas, IX sesija.- 666.lpp.

ķinoties ar skolotāju interesēm. Bija pamats par aizdomām par pašvaldību nevis ekonomisko, bet politisko aprēķinu, jo šeit slēpjās laba iespēja sodīt opozicionāri noskaņotos skolotājus.

Šī doma īpaši skaidri skanēja Demokrātiskā centra pārstāvju runās. K.Skalbe teica: "...tagad skolotāji bieži vien morāliski ir nostādīti tādā stāvoklī, ka viņi kļūst bailīgi, ka viņi nedrīkst uzstāties sabiedriski un brīvi un atklāti izteikt savus uzskatus. Viņi jūt savu pārāk lielo atkarību no vietējas sabiedrības, no zināmu aprindu politiskiem iespaidiem. Ja algu maksās valsts, tad, saprotams, viņi būs morāliski neatkarīgāki, drošāki un ražīgāki sabiedriski darbinieki."¹ Līdzīgas idejas izteica viņa partijas biedrs K.Kiršteins, kas vēlējās, "lai tautskolotāji, kuriem ir tik daudz nopelnu mūsu valsts neatkarības veidošanā,... butu neatkarīgi, lai viņi būtu garīgi brīvi."² Demokrātiskais centrs saskatīja tikai vienu izeju no šīs situācijas:

1) paredzēt skolotāju algas Izglītības ministrijas budžetā un

2) lai Ministrija tās izmaksā tieši skolotājiem bez aprinķu pašvaldības orgānu starpniecības: "Kāpēc šīs izmaksas jānodod Izglītības ministrijai? Vienkārši tāpēc, lai atkratītos no visiem vidutājiem. Tādas ir mūsu aprinķu valdes, no tām mums reiz jātiek vaļā,"³ teica B.Pīpiņa. Tieši aprinķa valžu darbībā Demokrātiskais centrs saskatīja ļaunuma sakni: "...tā vienprātība, vienība un sadarbība, kas agrāk bija pašvaldībās, tagad ir izzudusi, un taisni pašvaldībās... ir tā asākā politiskā sacensība un, diemžēl, taisni skolu darbiniekiem tā jāizcieš vissmagāk. Teiciens,

---

¹ Latvijas Republikas IV Saeimas stenogrammas, II sesija.- 102.lpp.

² Turpat.- 848.lpp.

³ Latvijas Republikas IV Saeimas stenogrammas, III sesija.- 849.lpp.

ar kuru skolotājiem parasti piedraud, ir: "Apzinies, kā maizi tu ēd, pie tā tev arī jāpieturas!"

...Arī tanī ziņā, ka mūsu skolu tīkls nav kārtīgi izveidots, vainīga bijusi pašvaldību pārmērīgā iejaukšanās šinī lietā. Ja to lietu būtu nokārtojusi Izglītības ministrija, tad skolu tīkls būtu vienmērīgs un lietderīgs."¹ Pēc Demokrātiskā centra darbinieku domām izmaiņas vietējo pašvaldību darbības raksturā bija saistītas ar Zemnieku savienības partijas politikas ietekmes pieaugumu tajās.

Tādus pat uzskatus pauda arī sociāldemokrāti: "...Līdz šim mūsu uzskati noteikti bija tādi, ka vēlētas pašvaldības iestādes vietējo dzīvi pārziņa labāk un savus uzdevumus uz vietām veic labāk, nekā valsts aparāts, kur valda liels birokrātisms. Pēdējā laika piedzīvojumi mūs tomēr ir mācījuši..."², teica V.Bastjānis. Konkrēti šī mācība izpaudās tanī faktā, ka sociāldemokrāti sastādīja no 1/3 līdz 1/4 apriņķu pašvaldību orgānu vēlēto locekļu skaita, "...bet tomēr nevienā apriņķī par valdes priekšnieku nav iecelts sociāldemokrātu pārstāvis, priekšnieki visur ir Zemnieku savienības un Bļodnieka partijas biedri,"³ tas piespieda sociāldemokrātus mainīt viņu attieksmi pret apriņķa valdēm. Vispār, liekas, sociāldemokrāti zaudēja cerību kaut ko mainīt apstākļos, kad pie varas atrodas pilsoniskā koalīcija: "Mums nav nekādas cerības, ka valdība gribēs dot līdzekļus tautas izglītībai. Tāpēc ne viens, ne otrs priekšlikums, iekams pastāv šī koalīcija, neiespalīgā skolotāju algošanas lietai."⁴ Tātad šajā gadījumā sociāl-

---

¹ Latvijas Republikas IV Saeimas stenogrammas, III sesija.- 849.lpp.

² Turpat.- 864.lpp.

³ Turpat.

⁴ Turpat.- 858.lpp.

demokrāti atsakās no jautājuma par pašvaldību un valsts funkciju un pilnvaru sadali principiālas atrisināšanas, lai novērstu konkrētu netaisnību attiecībā pret skolotājiem. Šī doma skanēja dažādu sociāldemokrātu deputātu runās: "Galvena lieta ir tā, lai skolotāji saņem savu algu laikā - vienalga, vai no pašvaldībām, vai no kā cita,"¹ teica K.Dēķens. J.Ankipans atbalstīja viņu: "runājot principā par to, vai skolotāju algošanai jānotiek no Izglītības ministrijas sumām, vai Iekšlietu ministrijas, jāsaka, ka skolotājiem tas ir vienalga. Viņi prasa tikai algas saņemšanu..."²

Zemnieku savienība konsekventi aizstāvēja savu prasību par visu vietējo izglītības lietu nodošanu pašvaldībām. Tāpēc Zemnieku savienības deputāti uzskatīja par nepieciešamu iekļaut līdzekļus skolotāju algām Iekšlietu ministrijas budžetā un izmaksāt tās ar aprinķu valžu starpniecību, vēl jo vairāk tāpēc, ka vietējo pašvaldību ziņā jebkurā gadījumā paliek ievērojama daļa skolotāju apgādes - dzīvokļa, apgaismojuma, apkures nodrošināšana: "Ja arī skolotāju algošanu nodotu Izglītības ministrijai, vai tad šī daļa nepaliktu pašvaldībām un vai tad ar to nevarētu notikt iespaidošana arī turpmāk?"³ uzdeva retorisku jautājumu E.Laimiņš. Sava priekšlikuma dziļāko jēgu Zemnieku savienības pārstāvji atklāja šādi: "...lai skolotāji būtu tuvāk lauku dzīvei, lai viņi būtu saistīti ar lauku pašvaldībām un strādātu ar tām visciešākā sakarā."⁴

Tomēr šādas idejas vairs nebija tik populāras deputātu vidū. Arī skolotāju klātbūtne Saeimas sēžu zālē ietekmēja lēmuma pie-

---

¹ Latvijas Republikas IV Saeimas stenogrammas, III sesija.- 105.lpp.

² Turpat.- 857.lpp.

³ Turpat.- 873.lpp.

⁴ Turpat.- 893.lpp.

ņemšanu. Valsts tika atzīta par visdrošāko skolotāju interešu garantu. Ar balsu vairākumu (51 - "par", 28 - "pret", 2 - "atturējās")¹ tika pieņemts Demokrātiskā centra priekšlikums par skolotāju algu izmaksu no valsts budžeta. 1932.gada jūnijā tika pieņemts Likums par pašvaldību oblagātorisko skolu skolotāju algošanu (27.pielikums), kurš nedaudz atšķīrās no 1931.gada likuma ar tādu pašu nosaukumu. Konkrēti tika mainīts 2.panta saturs. Tagad tas skanēja šādi: skolotāji "saņem algu līdz ar ģimenes piemaksām pilnos apmēros no valsts līdzekļiem no Izglītības ministrijas budžeta paredzētām sumām..."

Tā tika atrisināts šis jautājums, kas 11 gadu laikā nodarbināja Latvijas Republikas likumdevēju prātus.

Šai likumu grupai var attiecināt arī Skolotāju penziju likumu, ko Saeima pieņēma 1925.gada martā (24.pielikums). Šim likumam ir diezgan gara priekšvēsture. Vēl 1920.gada martā 6 skolotāji izstrādāja likumprojektu par skolotāju pensijām. Valdība apsoliya izstrādāt savu variantu, bet pagaidām apstiprināja "Pagaidu nolikumu par pensijām" (1920.gada 20.septembrī), kuru periodiski papildināja. Taču skolotājiem bija nepieciešams pensiju likums, - tāds, kāds uz to laiku bija valsts ierēdņiem. 1923.gada novembrī Saeimas Skolu komisija ierosināja izstrādāt skolotāju pensiju likumprojektu.²

1925.gada janvārī I Saeimas plenārsēdē bija iesniegti 2 likumprojekti: valdības un izglītības komisijas. Nedaudz vēlāk parādījās arī sociālās likumdošanas un budžeta komisijas likumprojekti. Atšķirības likumprojektos nebija principiālas, un tas ļāva Sa-

---

¹ Latvijas Republikas IV Saeimas stenogrammas, III sesija.- 893.lpp.

² Latvijas Republikas I Saeimas stenogrammas, III sesija.- 203.- 205.lpp.

eimas deputātiem visai ātri atrast kompromisa variantus. No mūs interesējošām partijām tikai sociāldemokrāts E.Gulbis izteicās par apspriežamo likumprojektu: "Mūsu frakcija ...ar vislielāko prieku atbalstīs skolotājus, jo mēs esam tanī pārliecībā, ka tiešām pienācis pēdējais laiks, lai skolotāji, mūsu tautas kultūras darbinieki, tiktu nodrošināti savās vecuma dienās, bet nodrošinot viņus, mēs nedrīkstam aizmirst strādniekus,... šos dzīves pabērnus..."¹

No citu partiju pārstāvjiem likumprojektu asi kritizēja G.Reinhardts (Kristīgā nacionālā savienība). Bet, neskatoties uz viņa uzbrukumiem, tika nolemts sākt šī nepieciešamā likuma apspriešanu: "Ir mums jau skolotāju pensiju likums, bet tas nāk par labu tikai tiem, kas strādā valsts skolās, izslēgti ir pašvaldību skolu skolotāji, visi vecie skolotāji, kas izaudzinājuši mūsu varoņus, bet izstājušies no darba pirms Latvijas tapšanas. Tā ir netaisnība. Un ar šo likumu mēs gribam šo netaisnību izlabot, nevis radīt pilnīgi ko jaunu,"² paskaidroja Saeimas izglītības komisijas referents P.Gailīts.

Debašu gaitā domstarpības izraisīja:

- jautājums par tiesībām uz pensiju personām, kas nav Latvijas Republikas pilsoņi;

Tika nolemts nepievērst uzmanību pilsonībai un neiekļaut likumā nosacījumu, ka uz pensiju var pretendēt tikai Latvijas Republikas pilsoņi (24.pielikums, p.1);

- jautājums par valsts, komunālo un privāto mācību iestāžu skolotāju tiesībām;

Tika nolemts, ka visu skolu tipu skolotājiem ir jābūt vienādām tiesībām uz pensijas saņemšanu (24.pielikums, p.1, 10);

---

¹ Latvijas Republikas I Saeimas stenogrammas, VII sesija.- 115.lpp.

² Turpat.- 128.lpp.

- jautājums par pensijas vecumu;

Tika noteikts 55 gadu vecums (24.pielikums, p.2), kaut deputāti piedāvāja diapazonu no 55 līdz 65 gadiem.

Rezultātā, pēc speciālistu vērtējuma, likums izdevies ne slik- tāks, kā "dod vecās lielās kultūras valstis, kuras mums materiālā ziņā ir tālu priekšā."¹

Tādejādi, ik gadu Latvijas Republikas likumdevēji izskatīja izglītības materiālās nodrošināšanas jautājumus. Tas notika gan valsts budžetus apspriežot, gan arī pieņemot speciālus likumus - par skolotāju algošanu (1921., 1931., 1932.gadā), par skolotāju pensijām (1925.gadā). Šādos gadījumos visas frakcijas deklarēja savu ieinteresētību un gatavību sniegt materiālo atbalstu izglītības sistēmai un tās darbiniekiem. Tomēr triju ietekmīgāko frakciju - sociāldemokrātu, Zemnieku savienības un Demokrātiskā centra - nodomu realizācijas ceļi bija diezgan atšķirīgi.

Bez divām izanalizētajām likumu gupām, kas reglamentēja vispārīga rakstura jautājumus un izglītības sistēmas materiālā nodrošinājuma jautājumus, Saeimā bija apspriests un 1929.gada 17.decembrī tika pieņemts likums, kas noteica Izglītības ministrijas darbību - Izglītības ministrijas iekārta (25.pielikums). Taču šī likuma satura un pieņemšanas priekšnoteikumu izskatīšana labāk iederas nākošajā nodaļā, kur tiks aplūkota Latvijas Republikas Izglītības ministrijas darbība.

Tātad mēs izskatījām, kādas skolu politikas problēmas intereseja Latvijas Republikas likumdevējus, un varam secināt, ka šī politikas sfēra bija diezgan nozīmīga gan Tautas Padomes locekļiem, gan Satversmes sapulces un Saeimas deputātiem.

---

¹ Latvijas Republikas I Saeimas stenogrammas, VII sesija.- 143.lpp.

Tautas Padome pieņēma 2 skolu likumus:

Likums par Latvijas izglītības iestādēm (1919.),

Likums par mazākuma tautību skolu iekārtu Latvijā (1919.).

*

Satversmes sapulce - 3 likumus:

Likums par 55 milj. rbļ. kredīta atvēlēšanu Latgales skolām (1921.),

Likums par obligātorisku skolu skolotāju algošanu (1921.),

Likums par mācību un svētku dienām (1921.).

*

I Saeima - 2 likumus:

Likums par veselības kopšanas sekmēšanu skolās (1923.),

Skolotāju penziju likums (1925.).

*

III Saeima - 2 likumus:

Izglītības ministrijas iekārta (1929.),

Likums par pašvaldību obligātorisko skolu skolotāju algošanu (1931.).

*

IV Saeima - 1 likumu:

Likums par pašvaldību obligātorisko skolu skolotāju algošanu (1932.).

Jāpieskaita vēl daudzu likumu grozījumu un papildinājumu apspriešana, ikgadējo budžetu pieņemšana un ar skolas problēmām saistītu deputātu pieprasījumu izskatīšana.

Visu šī laika posma ar izglītību saistīto likumu raksturīgās īpašības bija demokrātisms un tolerance, kā arī tieksme pēc iespējas labāk un mūsdienīgāk iekārtot skolas dzīvi (dažreiz arī nerēķinoties ar reālām materiālām iespējām).

Manuprāt, Latvijas Republikas demokrātiskā perioda skolu sistēma izveidojās lielā mērā sociāldemokrātu ietekmē. Vispārīgā obligātā bezmaksas izglītība, vienotās skolas princips, mazākuma

tautību skolu autonomija - šie sociāldemokrātu skolu politikas stūrakmeņi kļuva par pamatu Latvijas Republikas likumdošanai parlamentārā posmā. Jāpiebilst gan, ka pārējo frakciju pārstāvjiem nebija principiālu iebildumu pret šīm prasībām.

Kā LSDSP frakcijas oponenti parasti uzstājās Latvijas Zemnieku savienības frakcijas pārstāvji. Diskusiju galvenās tēmas bija: ticības mācības pasniegšana skolā, vienotas skolas principa izpratne, vietējo pašvaldību un valsts loma skolu lietās. Pirmo divu problēmu risināšanā abas frakcijas bija konsekventas visā apskatāmā laika periodā. Trešajā jautājumā vērojama uzskatu evolūcija reālo apstākļu ietekmē. Zemnieku savienība no valsts prioritātes bezierunu atzīšanas pārgāja uz vietējo pašvaldību vadošās lomas skolu dzīves jautājumu risināšanā pamatojumu. Turpretim, sociāldemokrāti, kas vēl Tautas Padomē absolutizēja vietējo pašvaldību lomu, principā neatteicās no decentralizācijas idejas, tomēr praktisko jautājumu atrisināšanā bija spiesti paļauties uz valsts struktūrām.

Pamazām arvien ievērojamāku lomu Latvijas Republikas likumdošanas iestādēs sāka spēlēt politiskā centra spēki, kas Saeimās darbojās kā Demokrātiskā centra frakcija. Viņu galvenās tēmas bija latviešu nācijas prioritāte izglītības jomā, kā arī personības (skolotāja, skolēna) interešu aizstāvēšana.

Minētās frakcijas izvirzīja savus skolu politikas līderus. Sociāldemokrātiem tas, bez šaubām, bija K.Dēķens - visu Latvijas Republikas likumdošanas iestāžu loceklis, pazīstams pedagogs, viens no demokrātiskās Latvijas skolas radītājiem un veidotājiem. Arī J.Rainis aktīvi piedalījās parlamentārajā cīņā izglītības jautājumos. Zemnieku savienība nevarēja lepoties ar tik spilgtām personībām šajā sfērā. Zemnieku savienības vārdā (izņemot IV Saeimu) skolas jautājumos parasti runāja skolotājs A.Briedis, vēlāk arī E.Laimiņš. Demokrātiskā centra spilgtākais orators šajā jomā bija K.Skalbe, III un IV Saeimā bieži uzstājās arī K.Kiršteins.

Vispār uz trīsdesmito gadu sākumu izveidojās zināma prakse skolu politikas problēmu risināšanā, kur noteikta loma bija arī Latvijas Republikas likumdošanas varas orgāniem. Protams, skolu dzīves jautājumi, pedagoģiskās problēmas šeit bieži vien kļuva par politiskās cīņas objektiem, tomēr nevar nepiekrīst domai, ka "caur palamentu demokrātiskā valstī iet vienīgais ceļš visiem skolu un izglītības likumiem."¹

---

¹ Adamovičs L. Skolu politika Latvijā 1919.-1925.- 75.lpp.

III. Skolu politikas dažu aspektu realizēšana Izglītības ministrijas darbībā

Disertācijas iepriekšējā nodaļā mēģinājām noskaidrot, kā izglītības jautājumi tika risināti Latvijas Republikas parlamentā, kur pieņēma skolu dzīvi noteicošos likumus. Lai īstenotu šos likumus, bija nepieciešams nodrošināt apstākļus to izpildei, kā arī kontroli par to. Attiecībā uz izglītības likumiem šo funkciju izpildi bija jāuzņemas Izglītības ministrijai, kurai piederēja izpildvara kultūras sfērā un kura reprezentēja valsti attiecību sistēmā sakarā ar izglītības saņemšanu. Šajā nodaļā mēģināsim izsekot, kā Izglītības ministrijas un atsevišķu ministru darbībā tika realizētas politisko partiju nostādnes un Saeimas lēmumi. Lai izgaismotu šo jautājumu, tika izmantoti dažādi avoti:

arhīva materiāli

LVVA 1632.fonda (2.apr.) dokumenti sniedz ziņas par Izglītības ministrijas darbību kopumā, 6637.fonda (1.apr.) dokumenti - par Izglītības ministrijas Skolu departamenta darbību.

Par politisko partiju attieksmi pret Izglītības ministrijas darbību arī var spriest pēc LVVA materiāliem: 3017.fondā 1.aprakstā ir apkopoti LSDSP un 3710.fondā 1.aprakstā - Demokrātiskā centra dokumenti, no kuriem visvairāk tika izmantoti šo partiju skolotāju sekciju materiāli.

Izglītības ministra Augusta Tenteļa raksturojumam tika izmantoti personīgās lietas materiāli no 1307.fonda 3.apraksta (Valsts kancleja);

publicētie avoti

Šajā avotu grupā visplašāko informāciju varēja smelties no Saeimas sapulces un I-IV Saeimas sēžu stenogrammām. To saturs

tika izmantots, lai parādītu strīdu būtību par Izglītības ministrijas struktūru un darbību, un lai raksturotu dažu izglītības ministru darbību un tās vērtējumus no dažādu politisko spēku puses;

periodiskie izdevumi

Šo avotu grupu var sadalīt oficiālajos, kuri atspoguļoja valdības viedokli, un partiju izdevumos. Pirmajā apakšgrupā īpaši vērtīgs ir žurnāls „Izglītības Ministrijas Mēnešraksts”, kurā publicēja Izglītības ministrijas oficiālos dokumentus un to skaidrojumus. Tika izmantots arī „Valdības Vēstnesis”.

Otrajā apakšgrupā - partiju periodikā - „Sociāldemokrāts”, „Mūsu nākotne” (LSDSP), „Brīvā Zeme”, „Latvis”, „Audzinātājs” (Zemnieku savienība, Nacionālā apvienība), „Centra Balss” (Demokrātiskais centrs), - veido priekšstatu par partijas attieksmi pret "savu" ministru un par politisko pretinieku partiju reprezentējošā ministra darbības vērtējumu. Tika izmantoti izglītības ministru raksti un intervijas, kā arī analītiskie raksti par izglītības problēmām;

memuāri, dienasgrāmatas

Šīs avotu grupas izmantošana bija nepieciešama, lai dziļāk izpētīt triju izglītības ministru - J.Raiņa, A.Tenteļa un A.Ķeniņa - personību īpašības. Ministra atmiņas un iespaidi (A.Ķeniņa "Atziņas", J.Raiņa dienasgrāmata), kā arī partijas biedru (F.Cielēns. "Laikmetu maiņā", V.Bastjānis "Demokrātiskā Latvija" (LSDSP), P.Dreimanis "Dzīves virpulī" (Demokrātiskais centrs) u.c.), skolēnu un kolēģu piezīmes ļāva izskaidrot minēto darbinieku domas un rīcību.

Izpētītie materiāli liecina, ka 1920.-30.gadu sākumā Izglītības ministrijā notika tāda pati politisko spēku cīņa skolu politikas jautājumos, kāda bija vērojama Latvijas Republikas likumdošanas orgānos. Taču šis pretstats bija mazāk izteikts, jo Ministrijas stratēģiju izstrādāja likumdošanas instances, un Ministri-

jai vajadzēja īstenot to neatkarīgi no darbinieku personīgajām politiskajām simpātijām vai antipātijām. Tomēr Izglītības ministrijas konkrēto rīcību bieži vien noteica šī resora vadītāja politiskā orientācija.

III.1. Politisko tendenču ietekme Izglītības ministrijas darbībā.

Latvijas Republikas Skolu ministrija tika nodibināta 1918.gada novembrī. Pirmais Latvijas Republikas skolu ministrs bija Kārlis Kasparsons (1865.-1962. LU Dr.med.h.c., zinātnieks un publicists. 1918.-1920. izglītības ministrs. Tautas padomes, Satversmes sapulces un I Saeimas loceklis)¹.

Skolu ministrija vispirms izstrādāja lēmumus par dažādu tautību skolu izveidošanu, latviešu mācību valodas obligātu ieviešanu latviešu skolās, skolotāju ievēlēšanu. Saskaņā ar šo pēdējo lēmumu "... visi krievu valdības inspektoru, vācu okupācijas varas un garīgo resoru ieceltie skolotāji ar šā gada (1918.) beigām uzskatāmi par atlaistiem no savām līdzšinējām vietām"². Latvijas skolās varēja strādāt tikai vietējās pašvaldības ievēlētie skolotāji.

Kad lielinieki ieņēma Rīgu, Pagaidu valdība evakuējās uz Liepāju, bet skolu ministrs K.Kasparsons nepaspēja aizbraukt. Šajā laikā Skolu ministriju pārvaldīja iekšlietu ministrs dr.M.Valters. Bija nodibināta Skolu komisija ar padomdevēja balss tiesībām, un tā sasauca 22 sēdes. Bija izstrādāts un apspriests skolu

---

¹ Latvijas darbinieku galerija. 1918.-1928.- Rīga: Grāmatu Draugs, 1929.- 56.lpp.

² Valdības Vēstnesis.- 1918.- 14.decembrī.

pārvaldes projekts, nolikums par skolu tiptiem un mācību plāniem u.c. dokumenti. Ministru kabinets apstiprināja Skolu komisijas izstrādāto nolikumu par stundu skaitu latviešu valodā latviešu un cittautiešu skolās, nolikumu par skolotāju mobilizāciju un viņu ģimeņu apgādāšanu.¹

A.Niedras valdības darbības laikā (no 1919.gada 16.aprīļa līdz 7.jūnijam) Skolu ministrijas līdzstrādnieki savu darbu pārtrauca, kaut uzturēja sakarus ar pilsētu un lauku skolām. Tajā laikā "...gāja zudumā daudzi papīri un vairāki skolu lietās izstrādātie projekti".²

1919.gada jūlijā Latvijas valdībai daudz kas bija jāsāk no jauna. Skolu ministrija (konkrēti - skolu lietu pārzinis pie Pagaidu valdības J.Laudams), uzskatīja, ka nepieciešams:

- sadalīt Skolu ministrijas darbus pa departamentiem un nodaļām;
- iecelt skolu inspektoros un Kurzemes, Vidzemes, Latgales skolu kuratorus;
- izdot noteikumus, kas noskaidrotu valdības un pašvaldības iestāžu tiesības un pienākumus skolu lietās;
- līdz skolu darbības sākšanai sagādāt pietiekami daudz mācību līdzekļu, sevišķi mācību grāmatas latviešu valodā;
- nodrošināt skolotāju tiesisko un materiālo stāvokli, lai viņi neatstātu skolas;
- rūpēties par mācību iestāžu atvēršanu, kurās sagatavotu skolotājus.³

Izvirzītos uzdevumus sāka īstenot Skolu ministrija pārveidotā un paplašinātā sastāvā. 1919.gada jūlijā Skolu ministriju pārdē-

---

¹ LVVA.- 1632.f.- 2.apr.- 5.l.

² Valdības Vēstnesis.- 1919.- 6.augustā.

³ LVVA.- 1632.f.- 2.apr.- 170.l.

vēja par Izglītības ministriju¹. Bija izstrādāti un apstiprināti likuma kārtībā "Noteikumi par Izglītības ministrijas tiesībām un pienākumiem"², kuros tā tika atzīta par vadošo iestādi izglītības lietās. Noteikumi paredzēja, ka ministrijas pārziņā būs likumprojektu izstrādāšana un vispārējo administratīvo priekšrakstu izdošana izglītības jautājumos, valsts budžeta sastādīšana izglītības vajadzībām, mācību plānu un programmu izstrādāšana, ar skolu un skolotāju interesēm saistīto jautājumu izskatīšana utt.

Ministrijā par sevišķo uzdevumu vecāko ierēdni iecēla cand. phil. Paulu Dāli; I (Skolu) departamentā par pamatskolu nodaļas vadītāju - skolotāju Krišu Melnalksni, par vidusskolu nodaļas vadītāju - skolotāju Jūliju Arāju, par arodskolu nodaļas vadītāju - inženieri tehnologu Ādolfu Vickopfu, par kancelejas pārvaldnieku - Jāni Laudamu, bijušo skolotāju, kas līdz šim Pagaidu valdībā izpildīja Skolu lietu pārziņa pienākumus³. Par Skolu departamenta priekšnieku kļuva Longins Ausējs. Sākot savu darbību, viņš apsolīja, ka "...pie skolu iekārtas pārvaldes, programmu utt. izstrādāšanas Izglītības ministrija ievēros visas demokrātiskās valsts un modernās pedagoģiskās prasības, kuras atspoguļojās skolotāju kongresa un konferences lēmumos, atturoties tomēr no riskantiem, nepārbaudītiem mēģinājumiem"⁴.

Latviešu skolotāju kreisā spārna pārstāvjus neapmierināja tāds spēku samērs. No tiem izglītības darbiniekiem, kurus Tērbatas kongress un Rīgas konference (1919.gada februārī) atzina par Latvijas skolu sistēmas pamatlicējiem, Izglītības ministrijā strādāja tikai K.Melnalksnis. Ministrijas darbība bieži bija pretrunā

---

¹ LVVA.- 1632.f.- 2.apr.- 104.1.

² Turpat.- 2.1.

³ Valdības Vēstnesis.- 1919.- 1.augustā.

⁴ Turpat.

ar Latvijas skolotāju savienības nostādņēm. Vēlāk K.Dēķens ar rūgtumu norādīja: "...brīvajam skolas darbam vilktas robežas: pieturēties pie pārbaudītā, vecā, nedoties nedrošos mēģinājumos, ...Tautas Padomei iesniegtais likumprojekts par izglītību rāda, ka Ausējs daudz vis neievēro kongresa un konferences lēmumus. Savu izstrādāto likumprojektu viņš Skolotāju savienības valdei piesūta, bet tikai uz pāris dienām. Skolotāju organizācijās un presē to apspriest nedabū. Savienības valdes principiālie iebildumi pret dažiem projekta noteikumiem nenonāk līdz Tautas Padomes izglītības komisijai, bet nogrimst Skolu departamenta papīru grozā. Tautas Padomes likums iznāk daudz nedemokrātiskāks par kongresa projektu."¹

Jau savas darbības pašā sākumā ministrija izdeva rīkojumus skolotāju stāvokļa uzlabošanai:

1. Par skolotāju pārvēlēšanām. Priekšrocības bija tiem skolotājiem, kurus no darba atlaidusi okupācijas vai padomju vara. Mobilizētiem skolotājiem saglabātas tiesības atgriezties savās darba vietās;
2. Par 1919.gada pirmās puses neizmaksātajām algām. Līdz 20.augustam algas vajadzēja izmaksāt tiem skolotājiem, kas pildīja savus pienākumus.²

Valdība meklēja iespējas palīdzēt skolām un skolotājiem, izsniedza Izglītības ministrijai avansus un kredītus. Spriežot pēc Ministru kabineta sēžu protokoliem, no 1919.gada 28.jūnija līdz 22.decembrim ministrijai bija izmaksāts ne mazāk par 4,4 miljoniem Latvijas rubļu, lai attīstītu kultūru (mācību iestādes, muzejus, mākslu utt.).³ Šīs summas sadali regulēja īpaši noteikumi.

---

¹ Dēķens K. Latvijas skolotāju savienība. 1917.-1927.- Rīga: Latvijas Skolotāju sav-ba, 1927.- 35.lpp.

² Valdības Vēstnesis.- 1919.- 3.augustā.

³ LVVA.- 1632.- 2.apr.- 104.l.

Izglītības ministrijai bija atļauts izsniegt aizņēmumu tām vietējām pašvaldībām, kuras kara postījumu dēļ nevarēja segt savus izdevumus. Tur, kur pašvaldības vēl nebija izveidojušās (Augškurzeme, Latgale), izņēmuma gadījumos atsevišķiem skolotājiem pabalstu varēja izsniegt uz algas rēķina. Šīs izmaksas uzskatīja par izdevumu tām pašvaldības iestādēm, kurām bija jāmaksā alga attiecīgajam skolotājam.¹

Lai sagatavotu pedagogus, bija paredzēts atvērt bezmaksas viengadīgos skolotāju kursus Rīgā, Cēsīs, Jelgavā. To programmā tika iecerēts iekļaut Latvijas vēsturi un ģeogrāfiju, latviešu un vispārīgo literatūru, latviešu valodu, ievadu sabiedriskajās zinībās, dabas zinībās, pedagoģisko psiholoģiju un citus priekšmetus.²

Turpinājās Latvijas izglītības sistēmas optimālās izveides meklējumi. 1919.gada septembrī apsprieda jautājumu par visu mācību iestāžu pārzināšanu. Izglītības ministrija prasīja to pakļaušanu sev, uzskatot to par vislabāko iespēju nodrošināt vienotību Latvijas skolu sistēmā, plānveidīgi sadalīt mācību iestādes, visefektīvāk un ekonomiskāk izmantot valsts naudu. Savukārt Zemkopības ministrija, Tirdzniecības un Rūpniecības ministrija gribēja savā pakļautībā dabūt tām atbilstošo arodu skolas. Tad Izglītības ministrija darīja zināmu Latvijas mācību iestāžu autonomijas projektu, pēc kura mācību iestāžu tiešo vadību vajadzēja realizēt pedagogu padomei un skolas padomei. Lai saskaņotu dažādu mācību iestāžu intereses un darbību, bija paredzēts izveidot apriņķa skolu padomes. Nākamais centrālais orgāns - Izglītības ministrijas padome, kuru "...veido no dažādu resoru pārstāvjiem, no paš-

---

¹ LVVA.- 1632.- 2.apr.- 104.1.

² Valdības Vēstnesis.- 1919.- 2.septembrī.

valdības iestāžu delegātiem, kā arī no sabiedrisko organizāciju pārstāvjiem."¹

Starpresoru apspriedēs panāca vienošanos, ka "...visas audzināšanas, mācīšanas un izglītības lietas un iestādes Latvijā atrodas Izglītības ministrijas pārziņā un vadībā, izņemot tādas arodu skolas un kursus, kuros vispārizglītojošo priekšmetu apmēri nav saskaņojami ar vispārīgo skolu tīkla plānu."²

1919.gada oktobrī vērojams Izglītības ministrijas darbības pārtraukums, ko izraisīja Bermonta-Avalova karaspēka uzbrukums. Šajā sakarā 24.oktobrī bija izdots cirkulārs, kurā izglītības ministrs aicināja "...visus savus darbiniekus, ierēdņus, zinātnes un mākslas spēkus, skolotājus un studējošo jaunatni, kā sievietes, tā vīriešus, visus, kas vēl nebūtu iestājušies aizsargu pulkos un armijas palīdzības organizācijās ...nekavējoties piedalīties valsts aizsardzības darbā, palīdzot kareivjiem cīņā, iestājoties iekšējās aizsardzības rotās Rīgā un citur, kur kara apstākļu dēļ izglītības iestādes nevarētu darboties... Pilsētās un uz laukiem, kur iestādes darbojas, piedalīties iekšējā aizsardzībā, nepārtraucot kārtējo darbību."³

Pēc uzbrukuma atvairīšanas ministrijas darbinieki turpināja pārtraukto darbu. 1919.gada 8.decembra Likums par Latvijas izglītības iestādēm galīgi nostiprināja Izglītības ministrijas vadošo lomu Latvijas Republikas izglītības sistēmā - "...visas Latvijas izglītības un audzināšanas iestādes un lietas pārziņ Izglītības ministrija, izņemot tās skolas, kas dibinājās uz atsevišķu likumu pamata", - ir rakstīts Likuma 1.pantā.⁴

¹ LVVA.- 1632.f.- 2.apr.- 128.l.

² Turpat.

³ Turpat.- 5.l.

⁴ Valdības Vēstnesis.- 1919.- 17.decembrī.

Taču Ministrijas iekšējās problēmas netika atrisinātas ar šo likumu. Ministrijas iekšējo dzīvi reglamentēja jau agrāk minētie Noteikumi par Izglītības ministrijas tiesībām un pienākumiem¹, kas bija izdoti 1919.gada vasarā. Tas deva zināmas iespējas dažādu partiju pārstāvju cīņai par ietekmi ministrijā.

Kā jau tika minēts agrāk, sociāldemokrāti nebija apmierināti ar to spēku samēru, kas izveidojās ministrijā 1919.gada vidū. Tāpēc viņi pastāvīgi publiski norādīja uz trūkumiem šī resora darbībā. 1921.gada 16.marta Satversmes sapulces sēdē sociāldemokrātu frakcija izvirzīja interpelāciju "Par izglītības ministra J.Plāķa nelikumīgo un Latvijas kultūras uzplaukumam kaitīgo rīcību", kurā ministru apsūdzēja Likuma par Latvijas izglītības iestādēm pārkāpšanā, par ģimnāziju sagatavošanas klašu ieviešanu, par iejaukšanos skolu padomju un skolu valžu kompetencē, par eksāmenu ieviešanu².

Satversmes sapulces interpelāciju komisija izglītības ministra Jura Plāķa (valodnieks, dz.1869.- miris deportācijā. Beidzis Kazanas universitāti, skolotājs; 1920.- profesors Kazanas, vēlāk Latvijas universitātē; 1920.-1921. - izglītības ministrs)³ darbībā saskatīja tikai nenozīmīgu atkāpšanos no likuma burta, pilnīgi ievērojot tā garu.

Komisijas referents O.Nonacs piezīmēja "... ar šo interpelāciju interpelanti ir gribējuši teikt, ka mūsu skola cieš no birokrātisma žnaugiem, un ka viņai tiek uzspiestas pārāk nedemokrātiskas tendences... Pat viskreisākais no ekspertiem - Rītiņš - sacīja: "Bez šaubām mūsu skola ir demokrātiskā". Tā bija eksperta beigu liecība. Bet viņš tālāk sacīja: "Mums ir bailes, ka skola

---

¹ LVVA.- 1632.f.- 1.apr.- 2.l.

² Latvijas Satversmes sapulces stenogrammas, III sesija.- 542.lpp.

³ Es viņu pazīstu.- 384.lpp.

var palikt nedemokrātiskā", lielā mērā no šim bailēm bij vadījušies interpelanti. Šīs bailes liek noprast, ka ap mūsu skolu vijas politikas tīkls. Un tas ir tas bīstamais. Skolai ir jābūt tikai priekš pedagoģijas, skolā ir jāvalda pedagoģiskiem principiem un ne politikai."¹

Komisija atzina interpelāciju par nepamatotu un noraidīja to. Taču debašu gaita liecināja, ka aicinājums - atstāt skolu ārpus politikas - neguva atsaucību. Deputātu pieeja izglītības ministra darbības novērtējumam parādīja divu grupējumu - kreisā un pilsoniskā - pastāvēšanu. Kreisā virziena deputāti (V.Dermanis, K.Dēķens, J.Trasuns) apvainoja ministru birokrātismā un skolas lietu pārspilētā centralizēšanā, demokrātisma principa neievērošanā un necienā pret skolotāju patstāvību: "pirmais mūsu izglītības ministrs Kasparsons kgs atzina skolotāju nopelnus un vēlējās skolotāju līdzdarbību, sevišķi savas darbības pirmajā laikā. Skolotāji tātad ir pierādījuši, ka viņi grib strādāt, un viss, kas mums galu galā sasniegts skolas lietās, ir taču nācis no skolotājiem... Plāķa laikā to vairs neatzīst."², sūdzējās K.Dēķens.

Pilsoniskā virziena deputāti (Fr.Trasuns, K.Kasparsons, H.Salnis) neatbalstīja interpelāciju. Viņi uzskatīja, ka sociāldemokrātu prasības ir pārspilētas, neatbilstošas reālajai situācijai: "... viņi [s-d] domā absolūtos jēgumos, viņiem ir tikai absolūts nē un absolūts jā, dodas ekstremos, iziet uz relativitātes robežām. Bet dzīvē mums ir viss relatīvs,"³ teica K.Kasparsons. Turpretī, ministra J.Plāķa darbība tika novērtēta visai atzinīgi: "...šī politika ir izvedusi skolu uz pareizām sliedēm un pa šīm

---

¹ Latvijas Satversmes sapulces stenogrammas, III sesija.- 771.lpp.

² Turpat.- 789.lpp.

³ Turpat.- 794.lpp.

sliedēm jāiet tālāk, lai paceltu mūsu skolu vajadzīgā augstumā,"¹ atzīmēja H.Salnis, piebilstot, ka interpelācija ir vērsta pret ministru personīgi, jo viņš savā laikā (pēc Tērbatas kongresa) atteicās sadarboties ar sociāldemokrātiem.

Balsojot Satversmes sapulce atraidīja interpelāciju.

Taču sociāldemokrātus neapmierināja ne tikai izglītības ministra J.Plāķa personība - viņu galvenā prasība bija Tērbatas kongresa lēmumu un Likuma par Latvijas izglītības iestādēm pantu burtiska un bezierunu izpildīšana pat tad, ja reālie apstākļi to neatļauj. Tāpēc sociāldemokrāti kritizēja visus izglītības ministrus, kuri vārdos vai darbos kaut nedaudz novirzījās no nospraustā kursa. Tā, apspriežot 1922/23.gada valsts budžetu, K.Dēķens teica: "Visbiežāk administrācija cildina tautiskumu, nacionālo audzināšanu. Katru reizi, kad uzstājās ar runu mūsu ministra kgs (A.Dauge), viņš arvien uzsver, ka audzināšana var būt tikai nacionālā, citādi tā nav audzināšana, bet ir kropļošana. Bet - kā to saprast? ... Kad uzsver tautisko, tad ar to domā visu, kas ir pretējs sociāldemokrātiskam. Viss, kas nav sociāldemokrātisks, tas esot tautisks, jo sociāldemokrāts esot internacionālists un tam no tautiskuma nekā neesot."²

Savukārt pilsoniskie spēki uzskatīja, ka Latvijas Republikas skolu politikā ir pārmērīga sociāldemokrātu ietekme: "Mūsu skola tika uzbūvēta pēc sociāldemokrātu vienotās skolas dogmas. Tagad redzam un dzirdam, ka šī skolu sistēma galīgi bankrotējusi, tā ir nederīga un atmetama. Šī sociāldemokrātu vienotās skolas dogma ... tika radīta Tērbatā, tā saucamā skolotāju kongresā. Šo dogmu radīja no bijušās krievu vidusskolas,"³ teica H.Salnis (Zemnieku

¹ Latvijas Satversmes sapulces stenogrammas, III sesija.- 794.lpp.

² Latvijas Satversmes sapulces stenogrammas, V sesija.- 1946.lpp.

³ Turpat.

savienība). Šī nosauktā iemesla dēļ skola nespēj sagatavot bērnus ne turpmākajām mācībām, ne patstāvīgajam darbam, un kas ir visbīstamākais (pēc H.Salņa domām), tā neaudzina īstus pilsoņus. Tāpēc valdībai, un precīzāk - Izglītības ministrijai, ir jāizbeidz "...luncināšanos sociāldemokrātu priekšā un viņiem iztapšanu"¹ un kamēr nav par vēlu, ir jāmaina skolas attīstības virziens. "Skolām ir jābūt nacionālām un es teikšu vēl vairāk - skolām jābūt ar kristīgām, jo mūsu tauta ir nacionāla un kristīga. ...mēs varam nonākt pie tā, ka mūsu nākošā paaudze nebūs spējīga saņemt to mantojumu, par kuru ir tik daudz upuru nests - tas ir brīvo Latviju!"²

Pat izglītības ministra Aleksandra Dauges (1896-1937, rakstnieks un zinātnieks, LU Dr.h.c, beidzis Tērbatas universitātes vēstures nodaļu, skolotājs, LU docents, profesors, 1921.-22. - izglītības ministrs)³ miermīlīgie aicinājumi: "...nekad nevaru teikt, ka man ar sociālistiem nav nekādas darīšanas. ...bet [rāda uz labo pusi] arī ir liels garīgs spēks iekšā. ... Nāciet jūs visi man palīgā, nevis viena otra frakcija, bet visas frakcijas, un es ticu, ka visa mūsu izglītības ministrija grib, lai tas tā būtu,"⁴ nevarēja samazināt sociāldemokrātu un pilsonisko partiju pretrunas skolu jautājumā.

Cīņa norisinājās ar mainīgām sekmēm, kamēr 1924.gadā ministrijā notika būtiskas izmaiņas, kuru rezultātā sociāldemokrātu pozīcijas ievērojami nostiprinājās. 1924.gada 7.augustā Skolu departaments ar L.Ausēju priekšgalā tika pārveidots par Skolu virsvaldi. Par tās vadītāju tika iecelts kreiso pārstāvis Reinis Liepiņš

---

¹ Latvijas Satversmes sapulces stenogrammas, V sesija.- 1946.lpp.

² Turpat.

³ Es viņu pazīstu.- 126.lpp.

⁴ Latvijas Satversmes sapulces stenogrammas, V sesija.- 2030.lpp.

(1885.-1946. Maskavas universitāte, dabas zinātņu stud. No 1920. ģimnāzijas skolotājs Rīgā; 1924-28. - IM Skolu virsvaldes direktors, vēlāk skolotājs)¹. Skolu virsvaldi sadalīja 3 direkcijās: tautskolu, vidusskolu, arodskolu.

Sociāldemokrāti cerēja uz savu pozīciju saglabāšanu un nostiprināšanu ministrijā, bet atkal nāca kabineta maiņa. K.Ulmaņa (Zemnieku savienība) un A.Alberinga (Zemnieku savienība) valdību sastāvā izglītības ministrs bija Edmunds Ziemelis (Dr.ing., LU profesors, dz.1880 - deportēts, vēlāk atgriezies; būvinženieris,; 1925.dec-1926.dec; 1928.-31. - izglītības ministrs)². Ar viņa atnākšanu ministrijā atkal sākās kadru pārkārtošanās, kas šoreiz skāra LSDSP piekritējus. Tā, K.Melnalksni pārcēla no Tautskolu direkcijas vadītāja amata uz Izglītības ministrijas lietvedības vadītāja amatu, un līdz ar to viņš zaudēja tiešo ietekmi uz tautskolām. Bija nomainīti 9 iecirkņu inspektori (41%). Pēc sociāldemokrātu domām, tas tika izdarīts partejisko interešu labā. Šajā sakarā II Saeimas IV sesijas 2.sēdē 1926.gada 15.oktobrī LSDSP frakcija izvirzīja pieprasījumu "Pārmaiņas Izglītības ministrijā". Interpelācijas iesniegšanu pamatoja K.Dēķens. Viņš apvainoja Izglītības ministriju, ka "...Izglītības ministrijas atbildīgo darbinieku amati palikuši par politiskās tirgošanas priekšmetu..."³. Kaut formālā atbildība par to bija jāuzņemas ministram E.Ziemelim, pēc K.Dēķena domām, "...moraliskā atbildība nekrīt uz ministru vien; tā krīt uz koalīciju, kā arī uz koalīcijas partijām un šīs koalīcijas atbalstītājiem, it sevišķi uz labo spārnu. Tā pati dzīšanās pēc amatiem, tā pati tirgošanās pēc ienesīgām vietām, kas redzama citos resoros, diemžēl parādās arī Izglītības

---

¹ Es viņu pazīstu.- 312.lpp.

² Es viņu pazīstu.- 551.lpp.

³ Latvijas Republikas II Saeimas stenogramma, IV sesija.- 234.lpp.

ministrijā. ...ministrs patiesībā ir tapis par rotaļu bumbu sīkām politiskām grupiņām tikai tāpēc, lai uzturētu šo koalīciju."¹

Pilsoniskās partijas pozitīvi vērtēja ministra darbību, jo tā nedaudz ierobežoja sociāldemokrātu ietekmi skolu lietās. Labējos spēkus uztrauca šīs ietekmes pārmērība. Kopīgo viedokli izteica A.Bergs (Nacionālā apvienība). Viņš uzskatīja, ka Latvijas Republikā pastāvēja divas Izglītības ministrijas - oficiālā un faktiskā. Otra, pēc viņa domām, darbojās zem izkārtnes "Latvijas skolotāju savienības valde" un tajā ietilpa R.Liepiņš, I.Rītiņš, J.Aberbergs, K.Dēķens, J.Ivanovskis. Nacionālās apvienības vadītājs uzskatīja, ka šī otrā ministrija spēlēja nozīmīgāku lomu nekā pirmā. A.Bergu un viņa domubiedrus tas uztrauca, jo Latvijas Skolotāju Savienība bija diezgan cieši saistīta ar sociāldemokrātiem. Tāpēc, griežoties pie LSDSP frakcijas pārstāvjiem, A.Bergs teica: "...patiesībā jūs karojat pret tagadējo ministru Ziemeļkungu ne tādēļ, ka viņš ir slikts ministrs, bet tādēļ, ka jums ir otra ministrija, kuras priekšā jūs gribat, lai katrs ministrs danco."² Orators griezies arī pie pārējiem deputātiem: "Šodien, atbildot uz pieprasījumu, balsojot par to, mēs stāvam jautājuma priekšā, vai gribat ciest šo blakus ministriju, jeb vai mēs stāvam par vienu oficiālo Izglītības ministriju..."³

Balsošanas iznākums parādīja, cik nesamierināma cīņa notiek Saeimā: 50 deputāti balsoja "par" neitrālās pārejas formulas pieņemšanu bez Izglītības ministrijas darba atzīšanas par neapmierinošu, 45 - "pret", 1 deputāts atturējās.⁴ Tātad labējo spēku pārsvaru nodrošināja tikai dažas balsis. Sociāldemokrāti bija spies-

---

¹ Latvijas Republikas II Saeimas stenogrammas, IV sesija.- 232.lpp.

² Turpat.- 301.lpp.

³ Turpat.- 303.lpp.

⁴ Turpat.- 303.lpp.

ti nedaudz atkāpties. Taču tas nebija uz ilgu laiku, jo jau 1926.gada decembrī pie varas nāca sociālistiskā valdība un par Izglītības ministru kļuva viens no LSDSP līderiem Jānis Rainis.

Pienāca labējo partiju kārtā kritizēt ministrijas darbu. Viņas nemitīgi to darīja gan presē, gan Saeimā, izvirzot interpelācijas. Tās bija veltītas obligātās hospitēšanas ieviešanai (II Saeimas VI sesijas 22.sēde 1927.gada 31.maijā) un nelikumībām Izglītības ministrijā (II Saeimas VII sesijas 2.sēde 1927.gada 14.oktobrī). Šī otrā interpelācija attiecās uz kadru jautājumu. Nacionālā apvienība, Zemnieku savienība u.c. partijas, kuras parakstīja šo pieprasījumu, apgalvoja, ka ministrija atbrīvoja no amatiem vai pārvietoja virkni skolotāju un inspektoru politisku apsvērumu dēļ, pieļaujot "...likuma pārkāpumi un patvarīgā rīkošanās ar skolotājiem, kas nes politiskas izrēķināšanās raksturu, nevar palikt bez ļoti jūtama demoralizējoša un dezorganizējoša iespaida uz skolu dzīvi un rāda, ka ministrijas vadība atrodas nederīgās rokās."¹ Atbildība tika uzlikta uz Skolu virsvaldes direktoru R.Liepiņu, bet, protams, atskanēja pārmetumi arī ministram: "...Pats izglītības resora vadītājs lielāko laiku no tā, kuru viņš formāli ir ministrs, nav bijis klāt pie lietu vadības. Tādēļ es nezinu, vai viņš varēs dot izsmelošu atbildi par to, ko citi dara aiz viņa muguras"², uzstājās A.Bergs (Nacionālā apvienība). Līdzīgas domas izteica arī pieredzējis pedagogs un tautas izglītības darbinieks L.Ausējs (Nacionālā apvienība), kurš atzīmēja, ka J.Rainim, stājoties ministra amatā, daudzi baidījās, "...ka mūsu lielajam dzejniekam ir maz piedzīvojumu skolu lietās, un ka tāpēc var sagaidīt, ka viņš ļausies iespaidoties no citiem, un pat tādā virzienā, kādu varbūt pats nemaz negribētu."³ L.Ausējam

---

¹ Latvijas Republikas II Saeimas stenogrammas, VII sesija.- 64.lpp.

² Turpat.- 70.lpp.

³ Turpat.- 394.lpp.

visbīstamākais likās tas, ka "...no demokrātiskās skolu uzbūves un iekārtas praksē nekas vairs lāga pāri nepaliek, ...skolotājus svaida no vienas puses uz otru, kā kuru reizi pagadās,"¹ un to dara tie, kuri tik karsti iestājās par demokrātismu. L.Ausējs uzdeva jautājumu: "kādā virzienā iet mūsu skolu politika tālāk?", un, izanalizējot Raiņa ideju par skolas reformu nepieciešamību un skolas reformu komisijas izveidošanu, nonāca pie neiepriecinoša secinājuma, ka par paraugu tiek ņemta padomju skolas kompleksā sistēma un pionieru organizācija. Tātad "politika sāk ņemt pārsvaru pār pedagoģiju."²

L.Ausēja viedokli atbalstīja L.Ozoliņš (katoļu un kristīgo zemnieku partija): "Sociāldemokrāti grib saņemt mūsu skolu savās rokās ne tikai centrā, bet arī ārpus tā"³, un Fr.Zeps (Latgales demokrātiskā zemnieku apvienība). Vēl asāki bija A.Brieža (Zemnieku savienība) izteicieni, kurš J.Raiņa darbību ministra postenī novērtēja šādi "viņš nav tāds izglītības lietu vadītājs un jaunatnes audzinātājs, ka mēs varētu uz viņu paļauties."⁴ Kāpēc? Vispirms tā iemesla dēļ, ka tas virziens, pie kura pieturas Rainis, "...ir tāds, kas tiecas uz austrumiem, kas apliecina savas simpātijas tai valsts iekārtai, kas mums nevar būt pieņemama."⁵ Orators izteica aizdomas, ka arī Raiņa svešzemju ceļojumu laikā "...nav domājams, ka viņš meklē to, kas būtu vajadzīgs nacionālisma izkopšanai un Latvijas jaunatnes audzināšanai, jo iekšēji viņš būs paturējis savas simpātijas pret Maskavu."⁶

---

¹ Latvijas Republikas II Saeimas stenogrammas, VII sesija.- 398.lpp.

² Turpat.- 400.lpp.

³ Turpat.- 111.lpp.

⁴ Turpat.- 434.lpp.

⁵ Turpat.

⁶ Turpat.

Taču labējo partiju pārstāvji šajā gadījumā neguva plašu atbalstu Saeimā. Demokrātiskā centra (uzstājās J.Breikšs) un mazākuma tautību partiju /M.Lazersons (Ceire Cion), K.Kellers (vācu baltiešu partija), N.Maizels (Bund)/ deputāti, nenoliedzot kļūdas ministrijas darbībā, tomēr atteicās atbalstīt interpelāciju.

Kreisie spēki, protams, aizstāvēja savu ministru. Sociāldemokrātu vārdā uzstājās K.Dēķens. Viņš mēģināja pierādīt, ka ministrijas rīcība bija pareiza, ka visi minētie skolotāju atlaišanas gadījumi nebija pretrunā ar likumu. Taču galvenais šīs uzstāšanās patoss bija oponentu izdomājuma par Raiņa nepatstāvību atspēkošana. K.Dēķenā izraisīja sašutumu pat doma par to, ka "...Raiņa partija, kuru Rainis pats ir dibinājis un uzaudzinājis, tagad bīda Raini tur, kur viņš pats negribētu iet!

Rainis nav bīdamais, bet bīdītājs. Rainim ir informētāji un viņa rīkojumu un aizrādījumu izpildītāji, bet Rainis ir pats bīdītājs."¹ Vēl jo lielāks bija K.Dēķena sašutums tāpēc, ka Rainis, pēc viņa domām, pieder pie to cilvēku skaita, "...kas ir ienesuši viskonsekventākā demokrātisma idejas Latvijā, centušies tas izplatīt, ir par tām cīnījušies, cietuši..."²

Interpelācija tika atraidīta (47 - "pret", 36 - "par" interpelācijas pieņemšanu³), turklāt pirms balsošanas Saeimas interpelāciju komisijas referents N.Kalniņš izteicās par šī pieprasījuma nepamatotību, kas ļāva viņam secināt, ka tas bija vienkārši mēģinājums gāzt valdību.

1928.gada 27.janvārī pie varas nāca koalīcijas valdība P.Juraševska vadībā, kur izglītības ministra portfeli saņēma Augusts Tentelis (Nacionālā apvienība) un skolu lietu vadībā pārsvaru gu-

---

¹ Latvijas Republikas II Saeimas stenogrammas, VII sesija.- 420.lpp.

² Turpat.- 418.lpp.

³ Turpat.- 475.lpp.

va pilsoniskie spēki. Vispirms tas izpaudās kadru politikā. No darba tika atlaisti ilggadīgie ministrijas ierēdņi - R.Liepiņš, K.Melnalksnis un daži citi - kuriem piemita kreisā politiskā orientācija. Atlaišanu motivēja ar lietderības un taupības apsvērumiem, jo vienlaicīgi tika reorganizētas arī dažas ministrijas struktūras. Taču Saeimas kreisā spārna deputāti, un it īpaši sociāldemokrāti, uzskatīja, ka šeit slēpjas politiskas dabas iemesli. II Saeimas IX sesijas 2.sēdē 1928.gada 2.maijā viņi izvirzīja pieprasījumu "Izglītības ministrijas pārorganizēšana un ierēdņu atlaišana". Pieprasījuma apspriešana parvērtās par asu diskusiju skolu politikas jautājumos, kuras gaitā pretējie politiskie spēki - kreisie un pilsoņi - strikti iezīmēja savas pozīcijas.

Sociāldemokrāti un citu kreiso partiju pārstāvji (radikāldemokrāti, Progresīvā tautas apvienība u.c.) aizstāvēja ministrijas darbības virzienu, pie kura tā pieturējās 9 gadus: "...mūsu tautskolai vajadzēja būt demokrātiskai, kāda ir arī mūsu valsts iekārta. ...Pret šo garu neprotēta visus šos 9 gadus, kas izskaidrojams ar to, ka arī tie, kas vēlējās redzēt citu garu mūsu tautskolā, tomēr atrada, ka cits gars nav iespējams mūsu skolās, mūsu valstī,"¹ - teica J.Rainis.

Šī virziena galvenie principi bija šādi:

- vienotā skola, kuras visos pakāpienos var mācīties jebkurš, neatkarīgi no mantiskā stāvokļa, t.i. sociālā vienlīdzība izglītības iegūšanā;
- internacionālisms - visu Latvijas Republikā dzīvojošo nāciju absolūti vienlīdzīgu tiesību atzīšana uz izglītības saņemšanu;
- skolas izglītības antireliģiskais raksturs.

---

¹ Latvijas Republikas II Saeimas stenogrammas, IX sesija.- 235.lpp.

Šī skolu politikas virziena pretinieki to kritizēja. A.Briedis (Zemnieku savienība) griezies pie sociāldemokrātiem: "...kur mums jāgādā par nākošo paaudzi, kur jāgādā, lai mūsu pilsoņi izaugtu valstiski domājoši, tur jūs izlietojat visu, lai tik dabūtu tos zem sava iespaida, pie kam jūs cenšaties ārdīt visu to, ko latviešu tauta augstu stāda - vecāku autoritāti, reliģiju..."¹ Cits Zemnieku savienības frakcijas pārstāvis Hugo Celmiņš ne tikai sīki izanalizēja iepriekšējās skolu politikas kļūdas, bet arī iezīmēja jaunās politikas pamatlīnijas, kuras viņš formulēja šādi:

- sniegt tautai pēc iespējas plašu izglītību;
- skolai jābūt tautas audzināšanas iestādei, kas veido mūsu jauno brīvo pilsoņu paaudzi nacionālā, patriotiskā, tikumiskā, reliģiozā garā;
- jāpiegriež vairāk vērības praktiskai, dzīvei piemērotai izglītībai.²

Pie tam, pēc Zemnieku savienības biedra domām, skolas un izglītības attīstība latviešu tautai ir nevis pašmērķis, bet līdzeklis, "lai mēs, dzīvodami tik tuvu Āzijai, varētu atturēties kā mūris ar savu augsto izglītību pret Āzijas zemākās kultūras invāziju, kas vienmēr draud un arī turpmāk draudēs mūsu kultūrai no Austrumiem. Kā maza tauta mēs varēsim pastāvēt vienīgi ar savu augsto izglītību, izkopjot savu īpatnejo kultūru, tautas pašapziņu un tautas pašlepmu."³

Vai tā laika latviešu skolai bija izredzes īstenot šo mērķi, šo sapni par spēcīgo Latvijas valsti? H.Celmiņa atbilde: "Nē!" Kāpēc? Tāpēc, ka visas sociāldemokrātu pamatprasības izglītības jomā, pēc oratora domām, bija pretrunā ar šī mērķa sasniegšanu.

---

¹ Latvijas Republikas II Saeimas stenogrammas, IX sesija.- 209.lpp.

² Turpat.- 222.lpp.

³ Turpat.- 223.lpp.

Pirmkārt, "vienotās skolas" ideja. H.Celmiņš uzskatīja, ka tā ir aizgūta no austrumiem un nav piemērota latviešu padagoģijai: "Demokrātiskā, brīvā valstī, kāda ir mūsu Latvija, nevar būt tādas dogmatiskas vienotas skolas. Tautas izglītībai jāpiemērojas ...individualitātei, katra pilsoņa vajadzībām un arī tautas daļai. Mūsu skolai jāizveidojas simtējādos virzienos, lai katrs tautas loceklis iegūtu to izglītību, kādu viņš vēlas, tādu izglītību, kāda viņa dzīvei piemērota. Vispārīgi mūsu tautas psiholoģija neatzīst šo nivelēšanu. Mēs neesam pūļa laudis, mēs pēc savas vēstures, dzīvodami savās viensētās, esam individualisti, mēs katrs prasam kaut ko sev un tādēļ nevaram pieturēties pie vienotas skolas, kur visiem vienāda izglītība, pie tam vēl trūcīga un nederīga."¹ Turklāt individualizētās izglītības saņemšanu H.Celmiņš saistīja ar cilvēka materiālo labklājību, paredzot nodrošināt attiecīgo izglītību, "...katram pilsonim, ja līdzekļi viņam atļauj"². Šeit skaidri redzama nesaskaņa ar sociāldemokrātu prasību ievērot sociāli-mantisko vienlīdzību to starpā, kuriem nepieciešama izglītība.

Otrkārt, internacionālisms, kas pēc H.Celmiņa uzskatiem, apdraudēja pašu latviešu tautas eksistēšanu: "...mēs varam pastāvēt tikai kā nacionālā valsts. Tiklīdz mēs kļūsim internacionālisti, Latvijas arī vairs nebūs."³

Treškārt, vienaldzība pret reliģisko audzināšanu, kura, pēc H.Celmiņa domām, liecināja par sociāldemokrātu necieņu pret latviešu tautas svētumu.

H.Celmiņš apvainoja sociāldemokrātus patriotisma trūkumā realizējot skolu politiku, jo šīs politikas ideāli tika nokopēti no

---

¹ Latvijas Republikas II Saeimas stenogrammas, IX sesija.- 225.lpp.

² Turpat.- 224.lpp.

³ Turpat.

pirmskara ideāliem: "Šie ideāli pirms kara beidzās ar melniem svārkiem un skaistām ierēdņu zelta pogām. ... Gribētos sacīt, ka tā bija antinacionāla latviešu izglītība, antinacionāla kultūra, un jāsaprot, ka toreiz mūs mācīja un gatavoja dzīvei tieši eksporta nolūkā."¹ Steidzīgi nepieciešama kursa maiņa skolu lietās: "Mūsu skolai jāsaprot pilsoņi, kas strādātu mūsu pašu zemē un sētā, kas mīlētu savu tēva māju, mīlētu tēva un mātes dzīves darbu, celtu ar savu darbu tēva celto saimniecību. Mums vajadzīga jauna paaudze, kas uzkrātu vērtības, - bez šaubām, laicīgās vērtības, lai tad tauta varētu gūt un uzkrāt arī garīgās vērtības,"² tā vērtēja latviešu tautas vajadzības Zemnieku savienības biedrs. Viņa partija uzskatīja par savu uzdevumu izteikt šīs vajadzības, jo uzskatīja sevi par latviešu tautas balsi.

Starp Zemnieku savienības sabiedrotajiem bija Nacionālā apvienība (precīzāk, Nacionālā apvienība un tās pārstāvis A.Tentelis uzsāka cīņu pret sociāldemokrātu dominēšanu skolu lietās. Šīs cīņas virziens izrādījās tik tuvs Zemnieku savienības interesēm, ka tā pārņēma iniciatīvu savās rokās), Jaunsaimnieku un sīkgruntnieku partija, Latgales demokrātisko zemnieku apvienība u.c. Diezgan neveiklā situācijā nonāca Demokrātiskā centra frakcija. Koalīcijas valdības priekšgalā bija šīs partijas biedrs P.Juraševskis, tāpēc Demokrātiskais centrs nevarēja atbalstīt savu bijušo sabiedroto skolu lietās - sociāldemokrātu - interpelāciju. Demokrātiskā centra frakcijas loceklis J.Breikšs paziņoja: "...interpelācija ir tukša."³ Ministru prezidenta P.Juraševska runā tika atzīmēts, ka izglītības ministra A.Tenteļa rīcībā viņš "...neat-

---

¹ Latvijas Republikas II Saeimas stenogrammas, IX sesija.- 225.lpp.

² Turpat.- 225.lpp.

³ Turpat.- 30.lpp.

rod likuma pārkāpumus."¹ Bez tam, kā pirmais, tā otrais orators izteicās par iepriekšējās skolu politikas trūkumiem. "Skolu lieta, cien.deputātu kungi, ir liela sāpju lieta, sevišķi bērnu vecākiem,"² teica P.Juraševskis. Viņu atbalstīja J.Breikšs: "mūsu skolā ir tik daudz defektu, ka neviena sabiedrības daļa, ne skolotāji, ne bērni, ne bērnu vecāki nav apmierināti."³ Tik bēdīgā skolas stāvokļa cēlonis, pēc Demokrātiskā centra pārstāvju domām, slēpjās tanī apstākļi, ka "...esam aizmirsuši skolnieku, šo galveno skolas priekšmetu,"⁴ un vēl - "...mūsu līdzšinējie izglītības resora vadītāji uz skolotāju visu laiku ir skatījušies kā uz atskolnieku..."⁵

Tādā veidā sakrīt daži Demokrātiskā centra un Zemnieku savienības pārstāvju uzskati skolu lietās. Iespējams, šī sakritība ir šķietama, taču, kā viena, tā otra partija aizstāv individualitātes tiesības skolā. Demokrātiskā centra un Zemnieku savienības argumentācija ir stipri atšķirīga, taču abu partiju biedri par saviem pretiniekiem šajā jautājumā uzskata sociāldemokrātus - "vienotas skolas" idejas nesējus, kuri itkā prasa izglītības unifikāciju. Īstenībā sociāldemokrāti savādāk uztvēra vienotās skolas ideju. Viņiem tā vispirms bija iespēja nodrošināt visiem vienādas tiesības visu veidu izglītības iegūšanā. Viņi nebūt negribēja ignorēt individualitāti, taču, kad radās alternatīva "sociālais - individuālais", par prioritāti vienmēr izvēlējās sociālo. Demokrātiskā centra prioritāte vienmēr bija individuālais. To nevar teikt par Zemnieku savienību, taču šajā gadījumā taktiskie

---

¹ Latvijas Republikas II Saeimas stenogrammas, IX sesija.- 185.lpp.

² Turpat.- 191.lpp.

³ Turpat.- 203.lpp.

⁴ Turpat.- 192.lpp.

⁵ Turpat.- 206.lpp.

apsvērumi noteica Zemnieku savienības izvēli par labu individuālajam. Šajā gadījumā sociāldemokrātu oponenti izmantoja formālo iemeslu, lai aizstāvētu koalīcijas valdības politiku. Vismaz tā domāja sociāldemokrāti, un to pateica A.Rudevics: "Demokrātiskajam centram nu galu galā ir nožēlojams uzdevums nākt un mēģināt šo politiku attaisnot: Reini Liepiņu vajadzējis padzīt, Krišu Melnalksni atlaist, jo citādi tā lieta nav varējusi iet. Pirms pusgada Demokrātiskais centrs bija kreisā valdībā. Pirms tam viņš bijis arī citās valdībās. Tur viņi sēdējuši ar Reini Liepiņu un citiem blakus, un toreiz viņiem vēl nebija ienākusi galvā tā ģeniālā doma, ka ja Latvijas skolu politiku vajaga reformēt, tad papriekšu jāpadzen R.Liepiņš."¹

Tātad debates ļāva secināt, ka strīda pamatā ir nevis dažu Izglītības ministrijas ierēdņu atlaišanas konkrētais gadījums, bet divu viedokļu nepārvaramas pretrunas skolu lietās. Tas bija skaidrs arī abu viedokļu aizstāvjiem. K.Dēķens (LSDSP) citējot pilsonisko „Kurzemes Vārdu”, apgalvoja: "Pilsoniskā koalīcija bija atradusi par lietderīgu pārveidot Izglītības ministrijas iekārtu un sakarā ar to atlaida no amatiem vairākus ministrijas darbiniekus. Gadījums ar Melnalksni, Reini Liepiņu u.c. kreisi noskaņoto ierēdņu atlaišanu no Izglītības ministrijas ir ilgās cīņas rezultāts."²

J.Raiņa secinājums bija šāds: "Lietas kodols ir tāds, ka ministrijā ir virzienu maiņa, un viņa šo maiņu gribēja izvest un kā līdzekli izvēlējās ierēdņu maiņu. Ja viņa būtu tieši pateikusi: šie ierēdņi mums neder tāpēc, ka viņi nav mūsu virziena piekritēji; mēs gribam maiņu arī iekārtā tāpēc, ka šī mūsu demokrātiskā iekārta nav pieņemama,- ja teiktu tā, kā saka daļa koalīcijas:

---

¹ Latvijas Republikas II Saeimas stenogrammas,- IX sesija.- 202.lpp.

² Turpat.- 170.lpp.

nost ar šo demokrātisko satversmi, lai dzīvo fašisms, - tad ministrija būtu nogriezusi daudz zaru, uz kuriem tā sēd. To viņa nevarēja darīt, tāpēc viņai vajadzēja nākt ar sīkumiem, kuri itkā būtu attaisnojuši viņas rīcību."¹

Labējā spārna politiķi arī paziņoja par notikušo apvērsumu skolu politikā. Protams, viņu vērtējums notikušajām izmaiņām bija pilnīgi pretējs. Kā teica H.Celmiņš (Zemnieku savienība): "...līdzšinējais skolu politikas virziens neatbilst tautas un valsts interesēm un prasībām, neatbilst tādēļ, ka līdz šim tas nepārprotami bijis zem kreisā spārna iespaida. ...Skolu politika tātad radikāli grozāma, lai nodrošinātu tautai plašāku, dziļāku izglītību un ievestu skolā nacionālu, patriotisku un reliģisku audzināšanu."² Pilsoniskās koalīcijas vārdā orators izteica pateicību ministram A.Tentelim "...par notikušām pārmaiņām, jo mēs viņās redzam noteiktu skolas politikas virziena maiņu..."³

Beidzot viss tika noskaidrots. Ja Izglītības ministrijā ir noticis apvērsums, un skolu politika ir radikāli grozāma, tad vairs nav vajadzības un ir pat neiespējami turēt ministrijas štatos iepriekšējā virziena piekritējus. Taču atlaist strādniekus no darba pēc politiskiem motīviem nedrīkstēja. Tāpēc tika izdomāts labs iegansts - Izglītības ministrijas reorganizācija taupības nolūkos. Tikpat formālu ieganstu savā laikā izmantoja arī sociāldemokrāti, lai izvāktu no ministrijas citādi domājošos ierēdņus. Arī toreiz formālā kārtība bija ievērota, un neviens neņēma vērā izcēlušās pretenzijas. Lai nākotnē izvairītos no līdzīgām intriģām, bija nepieciešams izstrādāt un pieņemt likumu par Izglītības ministrijas iekārtu. Līdz šim ministrijas iekšējo iekārtu regulē-

---

¹ Latvijas Republikas II Saeimas stenogrammas, IX sesija.- 235.lpp.

² Turpat.- 225.lpp.

³ Turpat.- 206.lpp.

ja 1919.gada vasarā pieņemtie Noteikumi par Izglītības ministrijas tiesībām un pienākumiem. Pēc šiem noteikumiem Izglītības ministrijas reorganizācijas tiesības piederēja Ministru kabinetam, kas nespēja garantēt ministrijas struktūras pilnīgu stabilitāti.

1929.gada 3.decembrī Saeimas plenārsēdē apspriešanai tika piedāvāts likumprojekts „Izglītības ministrijas iekārta”. Kā Izglītības komisijas referents uzstājās L.Ausējs. Viņš sīki aprakstīja daudzās izmaiņas, kuras notikušas Izglītības ministrijas struktūrā no 1919. līdz 1928.gadam, un lūdza "...pieņemt šo iekārtu, lai tādā kārtā nodibinātos stabilitāte un lai turpmākos gados vairs nebūtu vajadzības to tik daudz reižu mainīt."¹ Lasījumi noritēja praktiski bez debatēm un 1929.gada 17.decembrī Saeima apstiprināja likumu Izglītības ministrijas iekārta (24.pielikums). Likumā bija rakstīts, ka "Izglītības ministrija pārzina visas izglītības - mācīšanas, audzināšanas, zinātnes un mākslas - iestādes un lietas" (p.1). Izglītības ministram tika piešķirtas tiesības likuma ietvaros pārvaldīt izglītības lietas (p.2), tika nodibināts ministra biedra amats (p.3). Likums noteica visu ministrijas apakšnodaļu funkcijas un galīgi apstiprināja šī resora struktūru (p.5), kurā ietilpa:

- 1) ministra sekretariāts lietvedības un saimniecisko lietu kārtošanai (p.6-8);
- 2) skolu departaments, kurā ietilpa:
  - tautskolu direkcija,
  - vidusskolu direkcija,
  - arodskolu direkcija;
- 3) grāmatvedība;
- 4) statistikas birojs;
- 5) būvniecības birojs;
- 6) vietējo inspektoru institūts (p.9-21);
- 7) mazākuma tautību (krievu, žīdu, vācu, poļu, baltkrievu) izglītības pārvaldes (p.22-24);

---

¹ Latvijas Republikas III Saeimas stenogrammas, IV sesija.- 631.lpp.

Ministrijai tika pakļautas visas Latvijas augstskolas un kultūras iestādes - Valsts Arhīvs, Bibliotēka, muzeji, teātri, fondi (p.25-27).

Publisko tiesību komisijas referents M.Lazersons uzskatīja par nepieciešamu sīki izskaidrot to likuma nodaļu, kurā ir runa par mazākuma tautību izglītības pārvaldi. Viņš uzsvēra, ka šajā jautājumā komisija stingri vadījās pēc 1919.gada 8.decembra Likuma prasībām, un tāpēc tika fiksēts, ka mazākuma tautību izglītības pārvalžu priekšnieki tiks pakļauti tieši ministram un nebūs apvienoti kopīgā departamentā ar vienu direktoru priekšgalā. Tādā veidā tika garantēta mazākuma tautību skolu autonomija. "Ministru kabineta iekārtas likuma 16.pantā teikts, ka katras tautības pārvaldes pārstāvji var piedalīties ministru kabinetā ar padomdevēja balsi. Tātad būtu neerti nostādīt viņus tā, lai viņi būtu padoti kādam departamenta direktoram."¹

Tātad, šī likuma pieņemšanas nepieciešamību diktēja tautas izglītības vadošo amatpersonu funkciju nenoteiktība, nepietiekamā diferenciacija. Augstākās vadības maiņai parasti sekoja kadru pārkārtošana. Tas, savukārt, izraisīja interpelāciju plūsmu likumdošanas orgānos. Laika posmā no 1921.-1929.gadam Satversmes sapulce un Saeima izskatīja 5 tāda veida interpelācijas. Bez tam, pati Izglītības ministrijas struktūra, veidojoties, pakāpeniski mainījās, un, kā precīzi atzīmēja L.Ausējs, likums tikai fiksēja "...tagadējo stāvokli, kāds tas faktiski šo 10 gadu laikā ir izveidojies."²

Tā, politiski neitrāls likums ieguva politisku nozīmi tādā veidā, ka Izglītības ministrijā nostiprināja pilsonisko partiju 1928.gadā ieņemtās pozīcijas.

---

¹ Latvijas Republikas III Saeimas stenogrammas, IV sesija.- 635.lpp.

² Turpat.- 632.lpp.

Līdz 1934.gadam Izglītības ministrijas struktūrā un darbībā nekādas principiālas izmaiņas vairs nenotika. Tomēr bija daži mēģinājumi, bet tie nebija veiksmīgi. Šie mēģinājumi bija saistīti ar **Ata Ķeniņa** (Demokrātiskais centrs) darbību, kurš strādāja par izglītības ministru no 1931.gada beigām līdz 1933.gadam. Par savu uzdevumu viņš uzskatīja nacionālās kultūrpolitikas realizēšanu un šajā sakarā "sāka likvidēt mazākuma tautību privilēģijas."¹

Par privilēģijām viņš uzskatīja arī to, ka katrai mazākuma tautībai bija sava izglītības pārvalde, kuras priekšnieks bija padots tieši Izglītības ministrim. A.Ķeniņa partijas biedrs I.Sviķis šajā sakarā rakstīja, "Visdabiskāk, protams, būtu bijis, ka visi šie pārvalžu priekšnieki būtu padoti skolu departamenta direktoram, bet tādu pārgrozījumu ministrs ar savu rīkojumu izdarīt nevar, turpretim likuma grozījums šinī gadījumā atdurtos uz nepārvaramiem šķēršļiem."² Šajā gadījumā izglītības ministra novītātēm pretojas ne tikai mazākuma tautību pārstāvji, bet arī Zemnieku savienība un sociāldemokrāti. Viņi ievēroja 1919.gada 8.decembra izglītības likumu pantus, kuri paredzēja diezgan lielu minoritāšu patstāvību kultūras jautājumos, jo mazākuma tautību izglītības nodaļu vadītājiem bija pat atļauts ar padomdevēja tiesībām piedalīties ministru kabineta sēdēs, kurās izskatīja ar šo minoritāti saistītos jautājumus.

Tāpēc A.Ķeniņš bija spiests aprobežoties tikai ar dažiem pasākumiem mazākuma tautību tiesību ierobežošanā izglītības jomā (mazākuma tautību separatās skolotāju pārbaudīšanas un cenzēšanas komisiju likvidēšana; mazākuma tautību inspektoru likvidēšana; dažu mazākuma tautību ierēdņu (proti, pārvalžu priekšnieku) algu

---

¹ Sviķis I. Mūsu kultūras politika pagājušā gadā // Centra Balss.- 1933.- 27.janvārī.

² Turpat.

kategoriiju samazināšana), nespēdams radikāli mainīt eksistējošo struktūru.

Izglītības ministrijas pastāvēšanas laikā no 1918. līdz 1934.gadam tās vadītāja postenī nomainījās 14 ministri, kuri pārstāvēja dažādus politiskus spēkus (28.pielikums). Katrs ministrs lielākā vai mazākā mērā turējās pie savas partijas nostādnēm izglītības politikā. Bez šaubām, skolas dzīvi noteica oficiāli pieņemtie likumi, taču to traktējums un reālā īstenošana bija atkarīga no tām tendencēm, kuras valdīja izpildvaras struktūrā - Izglītības ministrijā. Ministrs lielā mērā noteica ministrijas virzienu, taču daudz bija atkarīgs arī no ierēdņiem - departamentu un nodaļu vadītājiem, inspektoriem u.c. Savukārt, ministram bija iespējas ietekmēt kadru izraudzīšanu. Par to liecināja, piemēram, 1928.gada situācija, kad pie varas nākušais A.Tentelis no darba ministrijā atlaida kreisā virziena piekritējus.

Lai apstiprinātu iepriekš teikto, mēģināsim tuvāk izskatīt dažu ministru - dažādo politisko orientāciju pārstāvju - darbību. Šim nolūkam autors apskata J.Raiņa, A.Tentela un A.Ķeniņa darbību. Kāpēc tieši tāda izvēle?

Pirmkārt, šie darbinieki reprezentēja trīs visietekmīgākos politiskos virzienus Latvijas Republikas skolu politikā: sociāldemokrātiju (J.Rainis), Demokrātisko centru (A.Ķeniņš) un Zemnieku savienību un citas labējās partijas (A.Tentelis. Jāpiezīmē, ka ministrijas laikā viņš bija Nacionālās apvienības biedrs, taču vēlāk iestājas Zemnieku savienībā).

Otrkārt, neskatoties uz viņu politisko viedokļu un cilvēcisko raksturu atšķirību, visi trīs atstāja lielu iespaidu latviešu kultūras vēsturē, un ir pelnījuši pēcteču uzmanību visās viņu darbības jomās.

Mēģināsim izsekot J.Raiņa, A.Tenteļa un A.Ķeniņa ceļam uz izglītības ministra posteni, izanalizēt viņu paveikto un novērtēt, cik lielā mērā viņu darbība atbilda viņu partijas interesēm.

III.2. Jānis Rainis - izglītības ministrs (1926.gada 19.decembris - 1928.gada 24.janvāris)

"Rainis - Pliekšans Jānis, 1865-1929, dzejnieks, dz. 11.septembrī Rubenes Varoslavānos. Tēvs Krišjānis - muižas nomnieks, māte Dārta, dz.Grikovska,"¹ - tā rakstīts biogrāfiskajā rādītājā "Es viņu pazīstu", kā arī citās vārdnīcās, rādītājos un grāmatās (skat. 29.pielik.). Tajos visos ir minēts par Raiņa studiju gadiem Grīvas vācu skolā, Rīgas pilsētas ģimnāzijā, Pēterburgas universitātes Juridiskajā fakultātē, par patstāvīgas juridiskas prakses sākumu. Daži autori, (piemēram, A.Birkerts) mēģināja izsekot Raiņa personības sākumiem bērnībā un jaunībā. Plaši pazīstami ir Raiņa literārie darbi, viņa lielais talants apzīmē veselu laikmetu latviešu literatūrā un kultūrā, kuru pēta literatūrziņātnieki un literatūras vēsturnieki. Diezgan labi izpētīta ir arī J.Raiņa politiskā darbība, sākot ar viņa līdzdalību "Dienas Lapas" rediģēšanā (1891.) un "jaunās strāvas" kustībā, kad viņš "...pirmā vietā stāda tautas garīgo attīstību, demokrātiskus centienus, izglītību visiem un sevišķi zemākām šķirām".² Kopš šī laika J.Rainis sāka savu darbību latviešu sociāldemokrātu aprindās: viņš ir slavens ka viens no latviešu tautas garīgajiem iedvesmotājiem 1905.-07.gada revolūcijā. Pēc šiem notikumiem dzejnieks bija spiests emigrēt no Latvijas, taču viņa saikne ar Dzimteni nebija pārtraukta, un viņa vārds un tēls stiprināja tos, kas proklamēja neatkarīgo Latvijas valsti 1918.gada 18.novembrī. Tā-

¹ Es viņu pazīstu.- 403.lpp.

² Latviešu konversācijas vārdnīca.- 18.sēj.- 34855.sleja

pēc "tūlīn pēc pārbraukšanas no ārzemēm viņu ievēlēja Latvijas Satversmes sapulcē kā deputātu partija, kuras centienu dēļ viņš bija cietis ilgos grūtos trimdas gadus, un kura no maza pulciņa, kas 30 gadus atpakaļ tikai konspiratīvi varēja rīkoties, bij izaugusi par lielu atklātu politisku spēku.

Šis viņa paša audzinātās partijas piekritēji un tautas plašās, arī pilsoniskās masas vēlēšanās nodeva par dzejnieku gandrīz 250.000 balsis, tā ir 1/4 no visām nodotām balsīm... Rainis vēlēšanās dabūja tik lielu balsu skaitu, kā neviens cits deputāts.

...Rainis tika kā deputāts ievēlēts arī Saeimā, kur darbojas līdz mūža galam kā sociāldemokrātu deputāts".¹

Tomēr nebūtu pareizi uzskatīt, ka starp J.Raini un LSDSP vadību vienmēr bija pilnīga saprašanās. Gluži otrādi, LSDSP līderu 1920.-30.gados - F.Cielēna un V.Bastjāņa - memuāri liecina par saprašanās trūkumu. V.Bastjānis vaino partijas vadību un personīgi sevi Raina politisko pretenziju neizpratnē, kā arī nespējā novērtēt Raina praktiskā darba spējas. Par šīm vainām liecināja fakts, ka pēc J.Raina neievēlēšanas par Satversmes sapulces vadītāju LSDSP pat neizvirzīja viņa kandidatūru I Saeimas priekšsēža postenim, nedz valsts prezidenta vai izglītības ministra postenim 1923.gada lielās koalīcijas valdībā. J.Rainis jutās aizvainots un turēja aizdomās partijas vadību necienīgās intrigās. V.Bastjānis vēlāk novērtēja šo situāciju kā liktenīgu pārpratumu: "Mēs visi Raini cienījām un mīlējām, un neviens negribēja viņam kaitēt. Gluži otrādi - mēs gribējām Raini pasargāt no iegrimšanas praktiskajos dzīves jautājumos un to kārtošanā, sagādājot ar to viņam iespēju nodziļināties filozofa un dzejnieka darbā, radot lielus, visu tautu virzītājus darbus. Bet mēs kļūdījāmies. Mēs nesapratām, ka pie tādiem konflikta apstākļiem, pie tādas psiholoģiskās

---

¹ Birkerts A. J.Raina dzīve.- Rīga: Gulbis, 1937.- 192.lpp.

un psihiskas depresijas, kādu mēs ar savu labi domāto rīcību Rainim sagādājām, nekāds liels garīgs darbs ne filozofijā, ne dzejā vai rakstniecībā nav veicināms. Raini neizprazdami, nepareizi viņa praktiskā darba spējas novērtēdami un tāpēc stājoties ceļā viņa personīgai gribai, mēs pazaudējām arī to, ko šis ģeniālais gars būtu varējis dot pie citiem, labvēlīgākiem apstākļiem."¹

Tomēr Rainis tāpat kā agrāk bija galvenā garīgā autoritāte sociāldemokrātu vidū. Tāpēc, kad 1926.gada beigās LSDSP iegāja "kreisajā" valdībā, izglītības ministra posteni pamatoti ieguva J.Rainis. Liekas, ka no visiem J.Raiņa darbības aspektiem viņa darbs ministra amatā ir izpētīts vismazāk. Mēģināsim aizpildīt šo robu un izpētīt tos dokumentus, kuri tapa Izglītības ministrijā J.Raiņa darbības laikā no 1926.gada decembra līdz 1928.gada janvārim.

Stājoties izglītības ministra amatā, J.Rainim bija pārdomāta darbības programma, jo kultūras lietas Latvijā bija tas, kas interesēja viņu visvairāk, un viņš bieži pārdomāja šo problēmu. Tuvākie mērķi, kurus ministrs nosprauda skolu lietās, bija šādi:

- 1) skolotāju vispārējā izglītības līmeņa pacelšana;
- 2) skolēnu sistemātiskā patstāvīgā darba veicināšana;
- 3) nacionālā jautājuma atrisināšana.²

Kā precīzi atzīmēja J.Raiņa biogrāfs A.Birkerts, "stādamies darbā Rainis kā galvenos principus pasludināja: audzināt skolniekus un skolotājus uz pašdarbību un garīgo progresu. Rainim nācās vadīt Izglītības ministriju 1 gadu un 1 mēnesi. Kādus redzamākus sasniegumus šai virzienā tik īsā laikā gūt bij grūti iespējams,"³

---

¹ Bastjānis V. Demokrātiskā Latvija. Vērojumi un vērtējumi.- Stokholma, 1966.- 145.lpp.

² Ko dara Izglītības ministrijā // Sociāldemokrāts.- 1927.- 5.februārī.

³ Birkerts A. J.Raiņa dzīve.- 205.lpp.

tomēr Rainim izdevās spert dažus praktiskus soļus, neskatoties uz to, ka īstenībā viņa reālā darba laiks ministrijā bija vēl mazāks par gadu: "...gada sākumā viņš vairākkārt slimoja, pēc tam divreiz bija ārzemju braucienos - uz Franciju un Lugano (14.aprīlis-12.maijs un 5.augusts-5.septembris)." ¹

Starp tiem soļiem, kurus ministrija spēra J.Raiņa vadībā, pie pirmās grupas ("skolotāju vispārējā izglītības līmeņa pacelšana") vispirms var pieskaitīt obligātās hospitēšanas ieviešanu. 1927.gada 5.februāra intervijā avīzei „Sociāldemokrāts” J.Rainis teica: "Skolu virsvalde šodien izsūta visiem pamatskolu inspektoriem apkārtrakstu par hospitēšanas iekārtošanu visās Latvijas pamatskolās." ² Savstarpējie apmeklējumi un pieredzes apmaiņa, pēc ministra domām, bija nepieciešami, "lai sekmētu un attīstītu skolotāju kulturālo pašdarbību, lai izkoptu pedagoģisko domu un veicinātu uzskatu apmaiņu audzināšanas metodēs un jautājumos." ³ Šī ideja ļoti labi iederējās sociāldemokrātu kopīgajā koncepcijā par darbaļaužu pašdarbību visās dzīves jomās kā sabiedrības pakāpeniskas pārkārtošanas nepieciešamu priekšnoteikumu. J.Rainis - katra cilvēka aktīvās darbības nepieciešamības aizstāvis. Cīņa, kustība - ir viņa kredo ne tikai politikā, bet arī daiļradē - "...Raina uzmodinošā mācība, kas cilvēku mudina dzīvot - mīlēt un strādāt, kas raida cīņā un vēsta saulainu nākamību." ⁴

Tātad hospitēšanas ieviešana skolās nebija pretrunā ar Raina uzskatiem. Taču šī pasākuma detalizētā izstrādāšanā un īstenošanā

---

¹ Rainis. Dienasgrāmata // Kopoti raksti.- Rīga: Zinātne, 1986.- 25.sēj.- 505.lpp.

² Ko dara Izglītības ministrijā // Sociāldemokrāts.- 1927.- 5.februārī.

³ Turpat.

⁴ Sudrabkalns J. Vienīgais un neatdarināmais. // Latviešu literatūras kritika.- Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1960.- IV sēj.- 1.grām.- 404.lpp.

aktīvākā persona bija nevis pats ministrs, bet viņa līdzgaitnieks, Izglītības ministrijas Skolu virsvaldes direktors Reinis Liepiņš. Par to liecina sīkās rekomendācijas un skaidrojumi sakarā ar hospitēšanas organizēšanu, kurus R.Liepiņš ievietoja Izglītības Ministrijas Mēnešrakstā. 1927.gada aprīļa numurā ir viņa raksts "Hospitēšana mūsu pamatskolās", kurā sīki aprakstīta hospitēšanas organizatoriskā un tehniskā puse. Šim pasākumam ir jānotiek pamatskolu inspektoru vadībā un ar vispārīgo Izglītības ministrijas skolu virsvaldes kontroli. Bija paredzēta hospitēšanas iecirkņu nodibināšana 15-20 km rādiusā. Šajā teritorijā strādājošajiem skolotājiem ne retāk kā 5 reizes mācību gada laikā bija jāveic hospitēšana - savu kolēģu stundu apmeklēšana un apspriešana. Bija paredzēts veikt hospitēšanu svetdienās un uzreiz sniegt 2-4 stundas. Visiem hospitēšanas iecirkņa skolotājiem bija obligāti jāpiedalās šajos pasākumos.¹

Reinis Liepiņš pamatoja hospitēšanas ieviešanas nepieciešamību ar skolotāju tieksmi uz izglītību. Par šo tieksmi, pēc viņa domām, liecināja pārpildītie skolotāju kursi. Pasvītvoja hospitēšanas priekšrocību kā iespēju iedziļināties pedagoģiskās meistarības smalkākajās niansēs. R.Liepiņš rakstīja: "Ja neaizmirsīsim, ka dzīvojam laikmetā, kad mums garīgi jānostiprina mūsu ieņemtās pozīcijas un jāgatavojas uz lieliem kultūras darbiem, ko mums uzliek un ko no mums prasa mūsu patstāvība, tad gan laikam maz būs tādu, kas sevi uzskata par nobriedušu, gatavu skolotāju, kam vairs nav jāmacās."² Bez šī tīri izglītojošā mērķa sasniegšanas hospitēšana, pēc R.Liepiņa domām, varēja dot lielu organizatorisku efektu - saliedēt skolotājus un perspektīvā novest pie hospitēšanas rajona skolotāju darba apvienību nodibināšanas. Gala rezultātā hospitēšanai vajadzēja stimulēt skolotāju pašdarbību,

---

¹ Liepiņš R. Hospitēšana mūsu pamatskolās // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts.- 1927.- Nr.4.- 306-307.lpp.

² Turpat.- 312.lpp.

ievadīt "...skolotājus intensīva darba posmā, kurā izkopsies mūsu skolas iekšējā dzīve un nacionālais raksturs; kurā celsies uz augšu latvju skolotājs, kā skolas dvēsele."¹

Līdzīgas cerības ar hospitēšanas ieviešanu saistīja latviešu skolotāju kreisā spārna pārstāvji. Taču pilnīgi pretējs izrādījās pilsonisko pedagogu vērtējums. Viņus neapmierināja obligātuma moments hospitēšanas organizēšanā, kā arī laiks - svētdiena. Šo faktu saistīja ar Izglītības ministrijas antireliģisko virzienu. Tādā kārtā jautājums tika pārcelts politiskajā plāksnē. Tas kļuva par ieganstu pilsonisko partiju interpelācijai II Saeimas VI sesijā 1927.gada 31.maijā.² Galvenā pretenzija ministrijai bija saistīta ar hospitēšanas dienu - svētdienu. Pēc interpelantu domām, tas bija pretrunā ar Likumu par mācību un svētku dienām skolās, kur svētdiena bija atzīta par izejamo dienu. Interpelācijas apspriešanas laikā pilsonisko partiju pārstāvji neiebilda pret hospitēšanas ideju, taču apšaubīja tās organizēšanu, kādu piedāvāja Izglītības ministrija. Pretenzijas var sagrupēt šādi:

- hospitēšanas piespiedu raksturs (G.Reinhardt (Kristīgi nacionālā savienība), A.Briedis (Zemnieku savienība));
- hospitēšanas apšaubāmā lietderība, jo stundas ir iepriekš sagatavotas - "teātris" (G.Milbergs (Jaunsaimnieku un sīkgruntnieku partija), L.Ozoliņš (Zemgales katolis));
- hospitēšanas diena - svētdiena. Tas atņem atpūtu gan skolotājiem, gan skolēniem, sagādā materiālas grūtības skolēniem (G.Milbergs, L.Ozoliņš, A.Briedis). Turklāt, "tāda hospitēšana taču laupa svētdienas mieru un sacel sabiedrību pret skolu, jo vecāki grib vest savus bērnus uz baznīcu, bet sko-

---

¹ Liepiņš R. Hospitēšana mūsu pamatskolās.- 308.lpp.

² Latvijas Republikas II Saeimas stenogrammas, VI sesija.- 795.- 820.lpp.

lotājs prasa, lai bērni nāk skolā".¹ (L.Ozoliņš; līdzīgas domas izteica arī Fr.Zeps (Latgales demokrātisko zemnieku apvienība));

- hospitēšanas formālās puses trūkumi: pārāk lieli hospitēšanas rajoni, hospitēšanas protokolu iespējamā neobjektivitāte (G.Mīlbergs).

Sociāldemokrātu pretargumentus par labu hospitēšanai Saeimas sēdē izklāstīja K.Dēķens. Viņš atspēkoja oponentu domu par to, ka obligātās hospitēšanas ieviešana nozīmē šī pasākuma piespiedu raksturu. Pretēji, uzskatīja K.Dēķens, bija nepieciešams padarīt hospitēšanu par obligātu, jo sākumu šim pasākumam lika brīvprātīgie, patstāvīgie skolotāju savstarpējie apmeklējumi dažādos Latvijas rajonos: "no brīvprātīgiem pasākumiem ir izaudzis arī šis cirkulārs!". Tātad pēc viņa domām, "...ja reiz hospitēšana ir atzīstama par labu lietu, tad taču inspektoriem vajadzētu zināt, ka tai jābūt obligātoriskai, kā tas sen ir jau izvests arī citās valstīs."²

Kas attiecas uz lietderību, tad K.Dēķens arī nepiekrīta pretinieku viedoklim: "...vislabākā stunda, varbūt, būs tā, kur skolotājs pats neko nerunās, bet runās tikai bērni,- tos nevar sagatavot, noturot mēģinājumus."³ Beidzot, sakarā ar hospitēšanas organizēšanas laiku viņš atzīmēja, ka "hospitēšana - svētdienas īsta svētīšana"⁴, turklāt "likums neaizliedz skolai strādāt svētdienā, kā piemēram, papildskolā ("Likums par Latvijas izglītības iestādēm" 50.pants).⁵ Tomēr orators piekrīta, ka "...nevajag prasīt

---

¹ Latvijas Republikas II Saeimas stenogrammas, VI sesija.- 799.lpp.

² Turpat.- 807.lpp.

³ Turpat.- 810.lpp.

⁴ Turpat.- 810.lpp.

⁵ Turpat.- 810.lpp.

hospitēšanu obligāti svētdienā." ¹ Noslēgumā K.Dēķens teica: "Šis ir pirmais solis. Mūsu pienākums ir uzmodināt viņus [skolotājus] uz tālāku jaunu ceļu meklēšanu. Mēs viņus nedrīkstam traucēt. ... Tas ir pirmais solis uz to [Latvijas latvisku skolu], un kam dārga Latvijas skola un viņas nākotne, tas nedrīkst iet pret šo hospitēšanu." ²

Likās, K.Dēķena uzstāšanās atspēkoja interpelāciju, taču pilsonisko partiju pārstāvji nevarēja atteikties no šīs izdevīgās iespējas uzsākt kreiso spēku izcilākās personības - J.Raiņa - publisku kritiku.

Tika pielietoti visdažādākie argumenti līdz pat ne pārāk korektiem. Rainim piedēvēja bezatbildīgu attieksmi pret ministra pienākumiem: "...mums nav darīšana ar tādu resora vadītāju, kurš apsver visus savus priekšlikumus - nopietni, un kurš zina, ko dara. Viņš pats ir svaids, šaubīgs, un mēs nemaz nezinām, vai pēc šī rīkojuma nenāks kāds 3., 4. u.t.t." ³ teica A.Briedis (Zemnieku savienība). L.Ozoliņš (Zemgales katolis) aizgāja vēl tālāk, iztēlojot Raini par marioneti sociāldemokrātu rokās: "Dēķena kungs tās izglītības lietas labāk pārzin un deva daudz izsmelošāku paskaidrojumu kā pats ministra kungs (Sauciens pa labi: "Faktiski ministrs tāpat ir cits.")." ⁴ Bija izteiktas šaubas par Raiņa kā jurista profesionālo kompetenci: "Jūsu jurists - izglītības ministrs ir devis savu atļauju un piekrišanu nelikumīga rīkojuma izdošanai. Tāds jurists, saprotama lieta, neder..." ⁵ - uzstājās G.Reinhards (Kristīgi nacionālā savienība), taču ar šo ap-

---

¹ Latvijas Republikas II Saeimas stenogrammas, VI sesija.- 811.lpp.

² Turpat.- 811.lpp.

³ Turpat.- 814.lpp.

⁴ Turpat.

⁵ Turpat.- 802.lpp.

galvojumu viņam nepietika, lai aizvainotu politisko pretinieku. Viņš izmantoja arī tādu argumentu, kura izmantošana diskusijā nesakrīt ar priekšstatu par cilvēka godīgumu: "...mēs negribam to [bērnu veselību, bērnu labklājību] nodot mūsu izglītības ministra rokās, kuram pašam bērnu nav, kas nemaz nezina, kas bērni ir...".¹

Neskatoties uz opozīcijas agresīvo nostāju interpelācija tika noraidīta un hospitēšanas palika spēkā. Drīzumā noskaidrojās, ko domāja K.Dēķens, kad apgalvoja, ka šajā virzienā ir sperts tikai pirmais solis. 1927.gada septembrī R.Liepiņš parakstīja "Aizrādījumus par hospitēšanas iekārtu pamatskolās 1927./28.m.g.". Tajos tika atzīmēts, ka hospitēšana izrādījās dzīvotspējīga un tāpēc šo praksi nolēma paplašināt. Turklāt tai jābūt noteiktā virzienā, lai "veicinātu skolotāju pedagoģiskās pašizglītības un skolas līmeņa pacelšanu. Hospitēšanas iecirkņiem līdz ar to jāpieņem vairāk darba apvienību raksturs, turpmākā darbībā neaprobežojoties ar hospitēšanu vien, bet arī kopīgi noskaidrojot un atrisinot pedagoģiskā rakstura problēmas un uzdevumus."² Diezgan stingri tika reglamentēta darba apvienību darbības formālā puse: bija paredzēta apvienības kopīga darba plāna sastādīšana un katra dalībnieka individuālo uzdevumu izstrādāšana; hospitēšanas (4 reizes gadā) protokolu un atskaišu par apvienības darbu sastādīšana u.c. Tas viss bija jānosūta iecirkņa inspektoram, tādā veidā iesaistot Izglītības ministriju šo pasākumu kontrolēšanā. Ar laiku bija paredzēts pakāpeniski paplašināt apvienību darbības loku un savstarpēji tuvināt atsevišķas apvienības.

1928.gada sākumā R.Liepiņš publicēja norādījumus hospitēšanas iecirkņiem, kur sīki reglamentēja skolotāju apvienību - "...skolotāju grupu, kas organizējušās kopējai skolotāju izglītības pa-

---

¹ Latvijas Republikas II Saeimas VI sesijas 22.sēdes stenogramma, 816.lpp.

² Aizrādījumi par hospitēšanas iekārtu pamatskolās 1927./28.m.g. // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts.- 1927.- Nr.10.- 344.lpp.

plašināšanai, pedagoģisko problēmu iztirzai un pedagoģiskā rakstura pasākumu ierosmei un realizēšanai"¹ - darbību. Dokumentā tika izskatīti darba apvienību organizēšanas noteikumi un nozīme, kā arī tika aprakstīti to organizācijas principi un darbības saturs.

Manuprāt, tas ir spilgts paraugs, kā sociāldemokrāti piegāja problēmu risināšanai, kad tika izstrādāta teorētiska shēma, kuras īstenošanā mēģināja ievilkt visus bez izņēmuma, nepieļaujot, būtībā, nekādu iespēju problēmas individuālam risinājumam. Iespējams, tieši tāpēc hospitēšanas, kuras lietderību neviens nemēģināja apstrīdēt, ieviešana likās nepieņemama, un starp pirmajiem A.Tenteļa rīkojumiem, kurš nomainīja J.Raini ministra postenī, bija obligātās hospitēšanas atcelšana.

Vēl viens J.Raiņa ministrijas mēģinājums ieviest Latvijas skolās novatoriskas pieejas izglītošanas un audzināšanas uzdevumu risināšanā bija rīkojums par Latvijas skolu reformas komisijas nodibināšanu 1927.gada septembrī.² Nedaudz vēlāk J.Rainis šādi raksturoja komisijas uzdevumus: "...viņai vajadzēja izpētīt mūsu skolu apstākļus un spert attiecīgus soļus, lai novērstu dažādus trūkumus un nebūšanas skolās un panāktu, lai mūsu skola būtu īsti demokrātiska skola."³ Par īsti demokrātisko skolu viņš uzskatīja tādu, kurā audzina demokrātiskās republikas pilsoņus, t.i., tādus cilvēkus, katrs no kuriem spētu:

---

¹ Skolotāju darba apvienību organizēšana - norādījumi hospitēšanas iecirkņiem // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts.- 1928.- Nr.1.- 108.lpp.

² Rīkojums Nr A-1077 // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts.- 1927.- Nr 10.- 346.lpp.

³ Latvijas Republikas II Saeimas stenogrammas, IX sesija.- 238.lpp.

- 1) valdīt par sevi pats;
- 2) atbildēt par savas sabiedriskās grupas un visas valsts darbību;
- 3) būtu aktīvs.¹

Darbam šajā komisijā tika nozīmēti L.Taivāns, M.Liepa, J.Greste u.c. skolotāji - mēģinātāji. Par komisijas priekšsēdi tika iecelts skolu virsvaldes direktors R.Liepiņš. Vēlāk, kad J.Rainim pārmeta vienpusību komisijas locekļu izvēlē, viņš to nenoliedza: "...komisijā aicināja tikai demokrātiski noskaņotos skolotājus, jo citi traucētu. ...Mums jābūt vienpusīgi demokrātiskiem, bet ne fašistiem vai reakcionāriem."² Turpretī sociāldemokrātu idejiskie pretinieki uzskatīja, ka šajā gadījumā tika pārkāpti demokrātisma principi: "Žēl, ka pēdējos gados šis demokrātiskās sadarbības princips vairs nemaz neeksistēja"³, atzīmēja L.Ausējs (Nacionālā apvienība).

Spriest par skolu reformu komisijas darbību nav nekāda pamata, jo tā pastāvēja mazāk par gadu. Taču oponenti uzskatīja, ka šī komisija nodemonstrēja sociāldemokrātu nespēju risināt skolu politikas jautājumus, jo skolu komisijas darbība bija bez rezultātiem. Tas viņus ļoti priecēja, jo rezultāta sasniegšana nenāktu par labu Latvijas skolai, par cik komisijas ideāls, pēc viņu domām, bija padomju skolas kompleksā sistēma.

Tādi bija J.Raiņa ministijas pasākumi skolotāju izglītības līmeņa celšanā un radošās aktivitātes modināšanā. Lai sasniegtu divus pārējos mērķus, kuri tika nosprausti ministrijas darbības sā-

---

¹ Rainis J. Mūsu skolai jāaudzina pilnvērtīgie pilsoņi // Pēdējā Brīdī.- 1927.- 22.septembrī.

² Latvijas Republikas II Saeimas stenogrammas, IX sesija.- 239.lpp.

³ Turpat.- 180.lpp.

kumā (sk. 181. lpp.), nekādi praktiskie soļi netika sperti. Taču deklaratīvajā līmenī šīs problēmas tika izskatītas. Un proti, skolēnu sistemātiska patstāvīga darba veicināšanai tika apsvērta iespēja "... atcelt visus pārceļšanas eksāmenus, piepaturot vienīgi gala eksāmenus, samazinot to skaitu. ... Skolēna sekmes novērtēs ne vairs tik daudz pēc viņa pārbaudījumā parādītām zināšanām, bet vairāk pēc viņa mācīšanās gadā."¹

Kas attiecas uz trešo mērķi - nacionālā jautājuma atrisināšanu izglītības lietās - tad šeit ministrs redzēja vairākas problēmas un domāja par to nokārtošanu. Taču teorētiskajā plāksnē šis jautājums viņam sen bija atrisināts. Atšķirībā no daudziem sociāldemokrātiem viņš allaž pievērsa nacionālajam jautājumam lielu uzmanību un uzskatīja, ka "par tautu eksistenci nevar tikt pāri, viņas noliedzot. Cilvēces nacionālās attīstības posmam nevar pārlēkt pāri, ielecot beztautu kosmopolitismā."² 1917. gadā Rainis rakstīja: "Tagadējās attīstības posms prasa ne tautu pašiznīcināšanu, bet tautu nokārtošanos nacionālās vienībās, lai sasniegtu pilnīgu attīstību."³ Viņš gribēja redzēt stipru un patstāvīgu savu latviešu tautu, tādu pašu likteni viņš vēlējās arī citām tautām: "...bet tauta nav viena zemes virsū - viņa ir tikai viena no daudzām, viens loceklis tai lielajā saimē, ko sauc par cilvēci."⁴ Nacionālas valsts ietvaros vienīgā reālā iespēja nodrošināt tautu vienlīdzību ir nacionālkulturālā autonomija, par kuru stāvēja J. Rainis. Par konkrētiem pasākumiem viņš kā ministrs uzskatīja,

---

¹ Ko dara Izglītības ministrijā // Sociāldemokrāts.- 1927.- 5. februārī.

² Rainis J. Atskats uz kādu neizdevušos mēģinājumu // Jaunais Vārds.- 1917.

³ Turpat.

⁴ Birkerts A. Apcerējumi par Raini. // Birkerts A. Kopoti raksti.- Rīga: Raņķis, 1925.- 6. sēj.- 215. lpp.

ka ir svarīgi atrisināt "nacionalitātes atzišanas jautājumu" un piedāvāja "...turpmāk tautības jautājumu nokārtot vienkārši ar vecāku deklarāciju."¹ Vēl viens svarīgs jautājums šinī ziņā, viņaprāt, bija par obligātām svešvalodām skolā: "Saeimas izglītības komisijas vairākums izsacījās, kā obligātai svešvalodai skolās jābūt vācu, atļaujot ostas pilsētu skolās mācīt arī vēl angļu vai krievu. Mans ieskats, saka ministrs, turpretīm ir tads, ka krievu valodu mēs nedrīkstam ignorēt, kā tas noticis līdz šim. Tas rada ne tikai neērtības praktiskajā dzīvē, bet atsaucas arī sāpīgi uz mūsu studējošiem, kuri, iestājoties augstskolā, nevar sekot krievu valodā lasītām lekcijām."²

Tādas bija J.Raiņa atrašanās izglītības ministra postenī galvenās pazīmes. Nedaudz vēlāk, aplūkojot paveikto, viņš pats savu darbību novērtēja šādi: "Es gribēju ievest demokrātisko skolu un tai arī skolotājus sagatavot šinī garā. ...Skolotāji tiešām ir palikuši daudz demokrātiskāki, apzinīgāki savā darbā un savu darbu uzlūko ne kā kanclejas darbu, bet kā personīgu darbu, kurš viņiem pašiem vajadzīgs."³ Neskatoties uz J.Raiņa paškritisko atzinumu, ka ministra darbības laikā "vispār prestižs mazinājies",⁴ partijas biedri ļoti augsti vērtēja viņu: "Rainis savā izglītības resora vadībā parādīja tik lielu prasmi un praktiska darba spējas, ka mēs, viņa kollēgas valdībā, bijām pārsteigti,"⁵ rakstīja V.Bastjānis. Arī F.Cielēns uzskatīja, ka J.Raiņa autoritāte

---

¹ Ko dara Izglītības ministrijā // Sociāldemokrāts.- 1927.- 5.februārī.

² Turpat.

³ Latvijas Republikas II Saeimas stenogrammas, IX sesija.- 239.lpp.

⁴ Rainis J. Dienasgrāmata (1927.gada 4.aprīlī). // Rainis J. Kopoti raksti.- Rīga: Zinātne, 1986.- 25.sēj.- 364.lpp.

⁵ Bastjānis V. Demokrātiskā Latvija.- Stokholma, 1966.- 145.lpp.

partijā pieauga: "Rainis savu ministra darbu ņēma ļoti nopietni, ziedoja tam daudz sava dārgā laika",¹ kaut Raiņa rīcība ne vienmēr sakrita ar LSDSP prasībām. Kā atzīmēja K.Dēķens: "Mums, sociāldemokrātiem, gan būtu iemesls pārmetēt mūsu ministram, ka viņš sociāldemokrātu partijas intereses nemaz nav ievērojis un neievēro. Bet mēs to nepārmetam, jo zinām, ka viņam skolas lieta stāv ļoti pie sirds un ka viņš labāk zin, kam skolā jābūt."²

Cits bija politisko pretinieku viedoklis. Viņi uzskatīja, ka visi Raiņa nodomi demokratizēt skolu palika deklerāciju līmenī, bet īstenībā nākas konstatēt, "nevēlamas, pat neciešamas parādības" resorā, kura priekšgalā stāv sirmais cienījamais dzejnieks,"³ (L.Ausējs (Nacionālā apvienība)). Galvenā no nevēlamajām parādībām bija tā, ka ar Raiņa atnākšanu ministrijā nodibinājās sociāldemokrātu pilnīgā virskundzība, kuras sekas, pēc L.Ausēja domām, bija orientācija uz padomju pedagoģiju, bērnu militarizēšanu un pat bestializēšanu.

Taču nevienam nebija šaubu par lielā dzejnieka J.Raiņa politiskās figūras lielo mērogu un viņa cilvēciskās personības pievilcību. J.Raiņa draugs A.Birkerts mēģināja apkopot raksturīgākas dzejnieka īpašības un nonāca pie secinājuma, ka viņa personība bija ļoti kontrastaina. Viskrasākais no šiem kontrastiem, pēc A.Birkerta domām, bija tas, ka būdams pēc izcelsmes mantīgo šķiras pārstāvis, Rainis "...simpatizē tautas mazzurīgo ļaužu daļai"⁴ un "...tas, ka viņš varēja būt reizē sociālists un nacionā-

---

¹ Cielēns F. Laikmetu maiņā: Atmiņas un atziņas.- Lidingo: Memento, 1963.- 2.sēj.- 396.lpp.

² Latvijas Republikas II Saeimas stenogrammas, VII sesija.- 430.lpp.

³ Turpat.- 394.lpp.

⁴ Birkerts A. J.Raiņa dzīve.- 219.lpp.

lists"¹, Tieši šo pēdējo īpašību Rainim nevarēja piedot konsekventi radikāli sociālisti: "šķiru cīņas metodes viņa darbos nebija - tās vietā vispārcilvēcība, mīla, pašatdošanās,"² rakstīja L.Laicens un secināja: "Rainis līdz pašam beidzamam laikam bija aktīvs sociāldemokrāts. Pat vēl mazāk kā sociāldemokrāts."³ Pēc komunistu uzskatiem, tas liecināja par cilvēka nepilnvērtību, taču arī L.Laicens bija spiests atzīt: "ir tiesa - Rainis bija labs."⁴ Tā uzskatīja gandrīz visi, bet vislabāk par to rakstīja viņa draugi: "...tas, ka viņš katram bija pieejams katrā laikā, raksturo viņu kā cilvēku no vislabākās puses: ideālists, kas ziedo sevi sabiedrībai arī ikdienišķā dzīvē"⁵

Arī izglītības ministra postenī J.Rainis parādīja savas cilvēciskās īpašības. K.Melnalksnis, pamatskolu departamenta direktors, Raina līdzgaitnieks, tā atcerējās gaišo piemiņu pelnījušo ministru: "...ar savu ideālo darba sajūsmu, gara pacilātību, iecietību un cilvēcīgumu. Viņš pats mīlēja šo darbu, ar skolēna akurātību (atskaitot slimības gadījumus) strādāja ministrijā, ar tādu pat nelokāmu pienākuma apziņu bija klāt visur, kur viņu dienests aicināja. Bez tam visur, kā oficiālās, tā privātās sanāksmēs, Rainis bija savu darbinieku vidū ne tik daudz kā oficiāls resora galva, bet gan vairāk kā mīļš, saulains iedvesmes apgarots viesis."⁶

---

¹ Birkerts A. J.Raina dzīve.- 219.lpp.

² Laicens L. Rainis un viņa bēres // Latviešu literatūras kritika.- Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1960.- IV sēj.- 1.grām.- 406.lpp.

³ Turpat.

⁴ Turpat.

⁵ Birkerts A. J.Raina dzīve.- 222.lpp.

⁶ Melnalksnis K. J.Rainis - izglītības ministrs // Jaunākās Ziņas.- 1929.- 9.septembrī.

III.3. Augusts Tentelis - izglītības ministrs (1928.gada 28.janvāris - 1928.gada 30.novembris)

A.Tentelis (1875.-1942.) iegājis latviešu kultūras vēsturē kā viduslaiku vēstures profesors, ievērojams zinātnes organizators un izglītības ministrs. Šo posteni viņš ieņēma divas reizes - 1928.gadā un laika posmā no 1935.gada līdz 1938.gadam. Otrajā gadījumā viņa ietekme bija nesalīdzināmi lielāka. Iespējams, tāpēc autori, kuri 30.gados un vēlāk (skat. 30.pielik.) rakstīja par Augustu Tenteli, savu uzmanību veltīja viņa darbībai autoritārā posmā. Šī laika atblāzma krita uz visu A.Tenteļa biogrāfiju, spiežot traktēt viņa rīcību pēc viņa garīgās tuvības Vadonim un līdzdalības autoritārā režīmā. Tādos mēģinājumos ir sava loģika, jo cilvēka dzīvē viss ir saistīts. Taču cilvēku vairākumam ir raksturīgi mainīties laika gaitā. Pēc manām domām, A.Tenteļa liktenī arī ir manāma evolūcija, un tas, kas bija viņam raksturīgs pēc 1934.gada, agrāk piemita viņam mazākā mērā. Darba hronoloģiskajos ietvaros mēģināsim aplūkot A.Tenteļa darbību izglītības ministra postenī 1928.gadā.

A.Tentelis "...dzimis 1876.gada 23.novembrī Vidrižu (Kalnenes) Kalnenēs. Tēvs Ādams - lauksaimnieks, māte - Marija."¹ Tas, ka viņš ir nācis no laukiem vēlāk deva pamatu secinājumiem, ka topošais Zemnieku savienības biedrs "...dziļi iesakņojies ar visu savu būtni un dzīves un darba izpratni latviešu zemkopju dzīvē un savas šaurākās dzimtenes dabā,"² un ka A.Tentelis pieder

---

¹ Es viņu pazīstu.- 488.lpp.

² Adamovičs L. Augusta Tenteļa 60 mūža gadi // Pagātne un tagadne. I vēstures skolotāju rakstu krājums. Rīga: Vēstures skolotāju b-ba, 1936.- 7.lpp.

pie tiem cilvēkiem, kas "...jau bērnībā cieši saaug ar zemi. Un kas saaug ar zemi un tās kopējiem, tas saaug ar latviešu tautu un no tās nešķiras."¹ No tāda redzes viedokļa raugoties, visai topošā profesora jaunībai bija Zemnieku savienības nokrāsa.

Pēc Vidrižu pagasta skolas un Lēdurgas draudzes skolas beigšanas, A.Tentelis sekmīgi iestājās Valkas-Valmieras skolotāju seminārā (toreiz atradās Rīgā), nodemonstrējot "augstākas izglītības tieksmi, kas tik raksturīga visai latviešu tautai."² No 130 pretendentiem tika izvēlēti 40 studenti, to vidū arī A.Tentelis, "...bet mācībās nebija starp pirmajiem."³ Pēc semināra absolvēšanas A.Tentelis strādāja Limbažu draudzes skolā, aktīvi piedalījās pilsētas sabiedriskajā dzīvē, dziedāja vietējā korī un palīdzēja komponistam Baumaņu Kārlim kārtot arhīvu. Šie kontakti ar latviešu valsts himnas autoru "...jo sevišķi stiprina jaunā skolotāja patriotismu."⁴

Lai turpinātu izglītību, A.Tentelis aizbrauca uz Pēterpili, tur pabeidza ģimnāziju un pēc tam - Pēterburgas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultāti: "nobeidzis Pēterpils Universitāti ar I šķiras diplomu 1910.gadā. 1913.gadā nolīcis maģistra eksamenus."⁵ Biogrāfs šādi komentēja A.Tentela zinātniskās intereses: "sākumā interesējas par filozofiju, bet netiek krievu filozofu domāšanas veids un tādēļ par savu studiju priekšmetu izvēlas vēsturi."⁶ Kā vēsturnieks A.Tentelis kļuva par Pēterburgas Uni-

---

¹ Zeids T. De vita patriae atque scientiae dedicata // Veltījums izglītības ministram un profesoram A.Tentelim.- Rīga: Ramave, 1936.- 5.lpp.

² Turpat.- 54.lpp.

³ Adamovičs L. Augusta Tentela 60 mūža gadi.- 7.lpp.

⁴ Zeids T. De vita patriae atque scientiae dedicata.- 5.lpp.

⁵ LVVA.- 1307.f.- 3.apr.- 50.l.- 4.lp.

⁶ Zeids T. De vita patriae atque scientiae dedicata.- 5.lpp.

versitātes privātdocentu, vienlaicīgi strādājot arī citās Krievijas galvaspilsētas vidējās un augstākās mācību iestādēs.

1920.gads - A.Tentela atgriešanās Latvijā. Šeit viņš uzreiz kērās pie darba Latvijas Universitātē. A.Tentela Universitātes dienesta gaitas arhīva lietā izskatās šādi: "no 1920.- LU docents; no 1921.- LU profesors; no 1924.-1925.- LU prorektors studentu lietās; 1925.gadā izpildījis LU rektora vietu; no 1925.-1927. LU rektors."¹ 1928.gadā Augusts Tentelis bija Latvijas Republikas izglītības ministrs. Blakus dienesta pienākumiem A.Tentelis veica lielu sabiedrisko darbu: "no 1923.gada - Pieminekļu valdes un Valsts vēstures muzeja padomes loceklis; 1936.-40. - Latvijas vēstures institūta direktors; no 1937. - tā žurnāla redaktors; no 1934. - Baznīcu virsvaldes loceklis; no 1938. - Ordeņu kapitula loceklis."²

Ja visam tam pieliek klāt vēl politisko darbību, tad acīmredzami, ka A.Tentelis bija ļoti aktīvs un darbaspējīgs cilvēks, taču "...krieviem iebrūkot Latvijā 1940.gada vasarā, Tentelis no visiem amatiem un darba Latvijas Universitātē tika atlaists, tāpat viņam liedza atgriezties universitātes darbā vācu okupācijas laikā. 1942.gada janvārī, smagi skarts valsts un personīgās dzīves traģēdijā, viņš slēdza acis mūžībā."³

Par A.Tentela pētījumu objektu vēsturē kļuva viduslaiki. Viņš bija pārliecināts, ka nav pareizs viedoklis par "...tumšajiem, drūmajiem un necilvēcīgiem vidus laikiem", bet šis laikmets nav sliktāks par pārējiem, ja ne labāks."⁴ Īpašu interesi A.Tenteli izraisīja Svētā Augustīna filozofija. Kā augstskolas pasniedzējs,

---

¹ LVVA.- 1307.f.- 3.apr.- 50.l.- 4.lp.

² Šterns I. Augusts Tentelis // Universitas.- 1983.- Nr 52.- 5.lpp.

³ Turpat.

⁴ Zeids T. De vita patriae atque scientiae dedicata.- 5.lpp.

A.Tentelis spēja piesaistīt studentu interesi savam priekšmetam. Lūk, viņa bijušā studenta T.Zeida viedoklis (kuru gan jāskatās, ņemot vērā jubilejas raksta komplimentāro raksturu): "prof. A.Tenteļa zinātnisko darbu raksturo lielā apdomība ar kādu tas ķeras klāt pie katra darba. Koncentrētais stils un šķietamais skopums vārdos liecina par spēcīgu domu darbību, kas neļauj izplūst izteiktajām idejām liekā vārdu svārstījumā un neskaidro domu konglomerātā. Lieliskā atmiņa, kas pārsteidz studentus sava plašā apjoma dēļ, ir neatsverams palīgs zinātniskā darbā.." ¹ T.Zeids toreiz vērtēja A.Tenteļa rakstu lielajā itāliešu enciklopēdijā - "Livonija" - kā pirmo stingri zinātnisko Latvijas vēstures traktējumu Rietumeiropas kultūras sfērā. Cits autors bija mērenāks, vērtējot A.Tenteļa devumu vēstures zinātnei: "...viņš nebija tik produktīvs pētniecībā kā pārējie LU vēstures profesori (A.Švābe, Fr.Balodis, L.Arbusovs, R.Vipers). ...Visi prof.Tenteļa raksti pāris desmit lappušu gari, tāpēc A.Tenteļa loma latviešu kultūras dzīvē meklējama citā plāksnē." ²

A.Tenteļa lielākā ietekmes sfēra bija politika. Taču savas politiskās aktivitātes viņš saistīja ar vēsturi, ar savu vēsturnieka darbu, ar vēstures mācīšanu: "noteikta valsts pilsoņa un krietna tautas locekļa izaudzināšana ir vēstures mācīšanas mērķis," ³ rakstīja A.Tentelis. Tātad, svarīgo politisko mērķu sasniegšanu viņš saistīja ar vēstures pasniegšanu skolā un plašāk - ar skolu politiku kopumā. Šajā sakarā viņš bija pārliecināts, ka skolu politikas prioritārais mērķis ir nevis atsevišķa individa pilnvei-

---

¹ Zeids T. De vita patriae atque scientiae dedicata.- 5.lpp.

² Šterns I. Augusts Tentelis.- 5.-6.lpp.

³ Tentelis A. Patiesība un nacionālisms vēstures zinātnē un mācīšanā. // Vēstures atziņas un tēlojumi. Vēstures skolotāju 1936.g. lasīto lekciju sakop./ F.Baloža red.- [Rīga]: Izgl. m-ja, 1937.- 13.lpp.

došana, bet "...pirmā vieta ir gādība par visumu, par visu valsti, par visu tautu."¹

Droši vien, pēc A.Tentēļa domām, šis mērķis nebija sasniedzams tās skolu politikas ietvaros, kuru piekopa Latvijas parlamentārajā republikā XX gadsimta divdesmitajos gados. Tāpēc "...jau labu laiku pirms 1934.gada 15.maija prof.Tentelis pārrunās saviem skolniekiem norādīja, cik liela nozīme ir autoritārai varai demokrātijas krīzes laikos, spilgti to raksturojot ar Augusta un viņa laika Romas republikas apstākļu analīzi. Lai to vēl jo skaidrāk notēlotu, prof.Tentelis noturēja veselu semināru par Augustu un tā valdīšanas laiku..."² A.Tentelis redzēja vēl vienu līdzekli, kā pretoties Latvijas valstij naidīgiem spēkiem. Tas ir nacionālisms - "...nav jāvairas no nacionālisma mūsu vēsturē, ne pētījot to, ne skolās mācot. Mūsu tauta, mūsu valsts ir tik cēli un lieli mērķi, ka tos uzstādot par vadītājiem principiem, vēsturnieks nedarīs pāri ne patiesībai, ne dzīvam cilvēkam, ne arī citai tautai."³ Politiskajā ziņā šī otrā ideja (atšķirībā no pirmās - par autoritārās varas nepieciešamību) bija tuva A.Tentelim vienmēr. Laikam, tieši šī doma saistīja Augustu Tenteli ar Arveda Berga nacionālistisko partiju. Labi informētais L.Adamovičs rakstīja: "viņš stāvēja ārpus partijām, bet reprezentēja [Juraševska] kabinetā Nacionālo apvienību."⁴ Taču veidojās priekšstats, ka no pašiem pirmajiem soļiem izglītības ministra amatā A.Tentelis atrada karstākus un atsaucīgākus atbalstītājus Latviešu Zemnieku savienības biedru vidū nekā Nacionālās apvienības biedru vidū. Laikam

---

¹ Tentelis A. Patiesība un nacionālisms vēstures zinātnē un mācīšanā.- 11.lpp.

² Zeids T. De vita patriae atque scientiae dedicata.- 5.lpp.

³ Tentelis A. Patiesība un nacionālisms vēstures zinātnē un mācīšanā.- 14.lpp.

⁴ Adamovičs L. Augusta Tentēļa 60 mūža gadi.- 14.lpp.

ar to ir izskaidrojama I.Šterna kļūda, ka A.Tentelis "kā Zemnieku savienības biedrs ... pārstāveja šo partiju P.Juraševska (Demokrātiskais centrs) valdībā 1928.g."¹ Taču I.Šternam bez šaubām ir taisnība, ka "no visiem latviešu vēsturniekiem A.Tentelis nenoliedzami bija politiski visiespaidīgākais."²

Tātad Augusts Tentelis "uz Ministru prezidenta aicinājumu uzņēmis izglītības ministra amatu, pārņēmis resoru 1928.gada 24.janvārī."³ Šajā postenī viņš nomainīja J.Raini. Sākumā varēja domāt, ka ministrijas darbība turpināsies iepriekšēja virzienā. Valdības deklarācijā bija nosprausti šādi uzdevumi: "izglītība un kultūra ir tautas labklājības pamats. Tāpēc visiem līdzekļiem jāgādā par to attīstību. Izstrādājams noteikts skolu tīkls; izveidojama organiski vienotas skolas sistēma ar nolūku dot iespēju jaunai paaudzei laikā sagatavoties praktiskam un zinātniskam darbam. Šinī nolūkā papildskolas pārveidojamas divgadīgās arodskolās (zemkopības, amatniecības u.c.). Skolam izstrādājamas minimālas programmas, saskaņojot centrālo un vietējo skolu pārraudzības orgānu attiecības, jāgādā par trūcīgu skolēnu pabalstīšanu, pamatskolu ēku celšanu."⁴ Kā redzams, atšķirība no Raiņa ministrijas nodomiem ir minimāla un attiecas, galvenokārt, uz izglītības praktiskās ievirzes pastiprināšanu. Taču būtībā visa Tenteļa kā ministra darbība tika veidota kā pretstats iepriekšējai ministrijai. Par opozīcijas kodolu kļuva nacionālisms. Ne velti A.Tenteļa - ministra darbību vēlāk vērtēja tieši no šīs pozīcijas: "...vaidījis skolu un izglītības lietu pārkārtošanu nacionālajā garā."⁵

---

¹ Šterns I. Augusts Tentelis.- 6.lpp.

² Turpat.

³ LVVA.- 1307.f.- 3.apr.- 50.l.- 14.lp.

⁴ Juraševska valdības deklarācija // Brīvā Zeme .- 1928.- 16.janvārī.

⁵ Es viņu pazīstu.- 488.lpp.

L.Adamovičs uzsvēra, ka 1928.gadā A.Tentelis atnāca uz ministriju, kurā "bija pūtuši kreisie vēji", tāpēc "Tentelim nācās pagriezt atkal skolu un izglītības politiku nacionāli valstiskā virzienā. Un viņš to arī paveica, ciktāl Saeimas politiskā daudzgalvainība un nenoteiktība netraucēja viņu."¹

Nostrādājot kādu laiku jaunajā amatā, A.Tentelis intervijā avīzei "Brīvā Zeme" nosprauda šādus Izglītības ministrijas darbības pamatvirzienus:

- skolu programmu satura sašaurināšana, stundu skaita samazināšana pamatskolā, jo bērni pārpūlas;
- palīdzība pašiem skolotājiem pacelt un uzlabot viņu zināšanas;
- papildu skolu tīkla izveidošana uz laukiem, kas būtu nākošā izglītības pakāpe pēc pamatskolas un dotu iegūtām zināšanām virzienu uz praktiskās dzīves pusi.²

Tas viss, pēc ministra domām, bija nepieciešams, lai veicinātu "nacionālās un valstiskās domāšanas nostiprināšanos mūsu skolās."³

Konkrēti pasākumi, kurus vajadzēja īstenot šai programmai, tika reducēti, galvenokārt, uz Raiņa ministrijas paveiktā noliegšanu. Vispirms A.Tentelis atcēla no pilsoņu puses tik asi kritizētās (sk.184.-187.lpp.) obligātās hospitēšanas. 1928.gada 9.februārī viņš parakstīja rīkojumu "Hospitēšanas iekārtas pārgrozījums pamatskolā" (Valdības Vēstnesis, Nr33), kurā tika norādīts, ka "hospitēšanas turpmāk skolotājiem neobligātas, bet ja viņa notiek

---

¹ Adamovičs I. Augusta Tenteļa 60 mūža gadi.- 17.lpp.

² Izglītības ministrijas turpmākie nodomi // Brīvā Zeme.- 1928.- 2.martā.

³ Turpat.

uz pašu skolotāju iniciatīvas pamata, tad tā ļoti ieteicama."¹ Ministrs savu lēmumu pamatoja šādi: "Šeit man nākas sadurties ar tā saucamo hospitēšanas. Esmu obligātās hospitēšanas noteikts pretinieks, jo neredzu, ko pozitīvu ar to varētu sasniegt."²

Aptuveni tikpat svarīgus argumentus ministrs pielietoja, lai kritizētu iepriekšējā ministra lēmumus par skolu reformas komisijas nodibināšanu (sk.188.-189.lpp.). A.Tentelis uzskatīja, ka tā "...neattaisno savu pastāvēšanu, jo sastādīta ļoti vienpusīgi, reprezentējot tikai vienu kreiso virzienu."³ Tāpēc komisija tika atlaista.

Toties tika izveidota cita komisija - skolu programmu izstrādāšanai, kuras sastāvā tika iekļauti visu skolotāju organizāciju pārstāvji. Šajā sakarā L.Ausējs Saeimas sēdē augsti novērtēja jaunā ministra demokrātismu, salīdzinot to ar iepriekšējo: "Ir izbeigta vienpusība, ievests demokrātiskais virziens. Ministrs atkal uzaicinājis visu skolotāju virzienu pārstāvjus darbā. Es personīgi arī darbojos komisijā, kur sastopos ar pretēju virzienu skolotājiem, un mums tās domu starpības bija tik mazas, ka mēs ļoti labi varējām saprasties."⁴ Kā vienu no svarīgākajiem ministrs atzīmēja jautājumu par skolu programmām: "Pamatskolu programmas bija savā laikā apstiprinātas, bet izrādījās nepilnīgas; vidusskolas arī tagad darbojas tikai pēc programmu projektiem."⁵ A.Tentelis bija pārliecināts, ka pamatskolu programmas jāpildinvei-

---

¹ Izglītības Ministrijas Mēnešraksts.- 1928.- Nr 11.- 221.lpp.

² Izglītības politikas dienas jautājumi // Brīvā Zeme.- 1928.- 8.februārī.

³ Turpat.

⁴ Latvijas Republikas II Saeimas stenogrammas, IX sesija.- 183.lpp.

⁵ Izglītības politikas dienas jautājumi // Brīvā Zeme.- 1928.- 8.februārī.

do uz mācību stundu skaita samazināšanas rēķina, jo "bērni pārpūlas", strādājot pēc vecajām programmām. Taču šī jautājuma atrisinājums nebija tik vienkāršs. A.Tenteļa piedāvātais variants paredzēja skolu programmu satura sašaurināšanu, bet tas draudēja ar vispārīgā izglītības līmeņa krišanos. A.Tentelis redzēja izeju pamatskolas V un VI klases mācību plānu un programmu bifurkācijā. Tas nozīmēja atšķirīgu plānu un programmu veidošanu tiem, kas gribēja aprobežoties ar pamatizglītību un tiem, kas plānoja mācīties ģimnāzijā. Pirmajiem programmās bija paredzēta zināšanu noapaļošana, bet otrajiem pamatskolas V un VI klasei bija jāklūst par ģimnāzijas sagatavošanas klasēm. Tādā veidā, pēc A.Tenteļa domām, varēja likvidēt plaisu starp pamatskolu un vidusskolu un praktiski nodrošināt vienotās skolas principa īstenošanu, kaut arī ne visiem skolēniem. "Vienmēr ir sludināta vienota skola. Bet kā gan viņa īstenībā bija realizējusies! Skola bija dalīta, un gan aiz tīri politiskiem iemesliem. Mūsu kreisie politiķi vairāk rūpējās par pamatskolu un centās to iekārtot viņu nolūkiem piemērotāki; pilsoniskie politiķi interesējās gar vidusskolu un augstāko izglītību. Un rezultātā izrādījās, ka starp pamatskolu un vidusskolu bija radusies plaisa, ne likuma, ne tiesību, bet gan mācību plānu, programmu un paņēmieni radīta, saskaņošana nebija sasniegta."¹

Kā redzams, vienotas skolas izpratnē labā un kreisā spārna pedagogiem un politiķiem bija ievērojamas domstarpības. Ar ģimnāziju jauno mācību plānu ieviešanu (skat.: Izglītības Ministrijas Mēnešraksts.- 1928.- Nr V/VI.- 636.-637.) manāmu uzvaru guva labais spārns.

Liekas, ka no visiem A.Tenteļa - ministra soļiem visplašāko rezonansi guva Izglītības ministrijas reorganizācija un vairāku darbinieku atļaišana. (Skat.: 1928.gada 17.apriļa Ministru kabi-

---

¹ Adamovičs L. Augusta Tenteļa 60 muža gadi.- 18.lpp.

neta lēmums "Izglītības ministrijas Skolu virsvaldes un Vispārīgo lietu pārvaldes pārorganizēšana par Skolu departamentu un Ministra kancleju" (VV Nr 96); 1928.gada 18.aprīļa Izglītības ministra lēmums Nr 1 (VV Nr 95); 1928.gada 18.aprīļa Izglītības ministra lēmums Nr 2 (VV Nr 95); 1928.gada 21.aprīļa Izglītības ministra lēmums Nr 2012).¹ Šis notikums un tā sekas tika apskatītas agrāk (sk.168. 174.lpp.), tāpēc atzīmēsim tikai dažas detaļas, kuras raksturo paša A.Tenteļa uzvedību šajā situācijā. Sniedzot paskaidrojumus par savu rīcību Saeimas sēdē (1928.gada 15.maijā - IX sesijas 6.sēde), viņš pastāvēja uz to, ka kadru pārkārtošana bija veikta "lietderības un taupības nolūkos": "...lietderība ir pierādāma arī ar to, ka minētos posteņos nav iecelta neviena persona no politiskām grupām, bet šinīs posteņos iecelti darbinieki ar piemērotu izglītību un ar zināmu stāžu, kamēr politiskā izrēķināšanās paredz taču iecelt savas partijas vīrus."² Taču šos apgalvojumus neviens neņēma nopietni. Kā kreisie, tā arī labējie bija pārliecināti, ka ministrs ar savu rīcību radikāli grozīja ministrijas politiku. Šīs politikas skaidrošanu uzņēmās ietekmīgākā pilsoniskā frakcija - Latviešu Zemnieku savienība. Tāpat frakcijas pārstāvji aizstāvēja ministru no kreiso deputātu uzbrukumiem. Savu domubiedru vārdā A.Briedis (Latviešu Zemnieku savienība) teica: "Dāvājot izglītības ministram pilnīgu uzticību, mēs varam vēlēties, lai viņš šo pašu nacionāli pilsonisko politiku, kāda tagad ieviesta skolā, vestu arī tālāk un ne tikai skolā, bet vispār latvju tautā..."³ Arī citas pilsoniskās partijas Augustā Tentelī saskatīja savu glābēju: "Šie kungi [sociāldemokrāti] mūsu skolu ir noveduši bezizejas stāvoklī. ...pateicoties Izglītības ministram Tenteļa kgam, lūzums ir noticis. Lai viņam gods un sla-

---

¹ Izglītības Ministrijas Mēnešraksts.- 1928.- Nr IV.

² Latvijas Republikas II Saeimas stenogrammas, IX sesija.- 165.lpp.

³ Turpat.- 165.lpp.

va par to, ka viņš ķēries pie darba un glābis kas vēl glābjams, un nav ļāvis mūsu skolai galīgi aiziet bojā,"¹ uzstājas L.Ozoliņš (katoļu un kristīgo zemnieku partija). No līdzīgas pozīcijas A.Tentēļa ieguldījumu Latvijas skolu politikā novērtēja L.Adamovičs: "Tas bija varbūt pirmais no Latvijas izglītības ministriem, kam bija patstāvīgs veselīgs un pareizs ieskats Latvijas skolu politikā."²

Kreiso spēku vērtējums bija pretējs: Latvijas skolotāju savienības sēdē 1928.gada augustā tika pieņemta rezolūcija, kurā ministra darbība tika novērtēta kā cenšanās "...apkarot demokrātisko virzienu izglītības darbā, ar ko izglītības druva padarīta par politiskās cīņas lauku."³ LSDSP avīzē "Sociāldemokrāts" A.Tenteli dēvēja par "latviešu Kasso" - reakcionāra Krievijas impērijas izglītības ministra vārdā,- un konstatēja, ka ar A.Tentēļa atnākšanu ministrijā "...visi Raiņa progresīvākie pasākumi, kuru mērķis bija latviešu skolā ienest dzīvāku garu un to vairāk tuvināt dzīvei, tiek likvidēti un progresīvākie skolas darbinieki tiek vajāti un atlaisti no darba vietām."⁴

Taču šoreiz Augustam Tentelim nebija atvēlēts laiks viņa ideju īstenošanai: "...viņš domāja, ka viņa pasākumi varēs mierīgi un netraucēti tālāk attīstīties un ka viņš ilgāku laiku varēs būt par tiem nomodā. Bet nāca kabineta maiņa. Un mainījās arī skolu politikas vadītājs - kad vēl neviens mācību gads nebija notecējis pa nospraustajām sliedēm."⁵ 1928.gada 30.novembrī A.Tentelis "pie kabineta demisijas atsvabināts no Izglītības ministra amata."⁶

---

¹ Turpat.- 229.lpp.

² Adamovičs L. Augusta Tentēļa 60 mūža gadi.- 18.lpp.

³ Arī skolotāji protestē // Sociāldemokrāts.- 1928.- 9.augustā.

⁴ Latviešu "Kasso" IM priekšgalā // Sociāldemokrāts.- 1928.- 7.augustā.

⁵ Adamovičs L. Augusta Tentēļa 60 mūža gadi.- 19.lpp.

⁶ LVVA.- 1307.f. 3.apr.- 50.1.- 15.lp.

III.4. Atis Ķeniņš - izglītības ministrs (1931.gada 6.decembris - 1933.gada 23.marts)

Atis Ķeniņš nodzīvoja diezgan ilgu mūžu (1874.-1961.) un pa šo laiku spēja sevi parādīt daudzās cilvēku darbības jomās, nodemonstrējot neparastu aktivitāti un enerģiju. Par to liecina viņa grāmatas un nedaudzie raksti par viņu (31.pielikums). Pats viņš bija pārliecināts, ka "...līdumnieks iebūvietis nevar vēl specializēties: visas tautas kultūras pacelšanai bija jādod priekšroka pret individuālo tieksmju izkopšanu...".¹ Ņemot vērā šo apstākli, vēlākais autobiogrāfs rakstīja, ka "...notikusi nežēlīga mūža spēku un gara dāvanu saskaldīšana; tomēr tā nesusi svētību latviešu tautai nelaiķa labākajos brieduma gados. Tādēļ arī nenākas pārnest darbības dziļuma dimensijas trūkumu. Atis Ķeniņš iegājis mūžībā, apliecinādams patiesu tēvzemes un savas tautas mīlestību."²

Atis Ķeniņš "...dzimis 1874.gada 28.jūlijā Grenču Lielos kā kalpa dēls."³ Kopš bērnības pierada strādāt - septiņu gadu vecumā kļuva par ganiņu un 5 gadus strādāja pie svešiem cilvēkiem. Kad viņš bija 14-15 gadus vecs, darbu meklēdams aizbrauca uz Rīgu. Tur strādāja par puisīti veikalā, pēc tam - redakcijā. Visgaišākās bērnības atmiņas A.Ķeniņam vienmēr saistījās ar lauku skolu, kuru viņš apmeklēja dažas ziemas. Vēlāk viņš atcerējās: "Pret skolotājiem izturējos ar lielu pietāti. Viņi nereti man likās dzīves un

---

¹ Ķeniņš A. Atziņas // Atziņas: Latvju rakstnieku autobiogrāfijas. 1.daļa,- Cēsis-Rīga, 1923.- 126.lpp.

² Kurmis A. Atis Ķeniņš // Akadēmiskās Organizācijas Konkordijas Valdemārijas Goda Filistri.- Forsterija, 1989.- 80.lpp.

³ Latviešu konversācijas vārdnīca.- 10.sēj.- 19437.sleja

gara ideāls. Mācījos labi un tiku labi ieredzēts. Manas aizmāršības, neveiklības un klusas dabas dēļ dzīvē mani nereti niecināja; skolā turpretī mani skaitīja par pirmo; tas stiprināja manu pašapziņu, manu ticību uz sevi."¹

Kā redzam, nav nejaušība, ka A.Ķeniņš turpmākām mācībām izvēlējās Irlavas skolotāju semināru. Pēc tā pabeigšanas strādāja par skolotāju dažādās skolās, veltīja laiku literārai darbībai, piedalījās sabiedriskajā dzīvē (spēlēja teātrī, uzstājās ar priekšlasījumiem u.c.). "No 1900. - Rīgā; uz sievas (A.Rūmanes) vārdu nodibināta sieviešu proģimnāzija, 1906. - ģimnāzija. Ieguvis mājskolotāja, vēlāk ģimnāzijas skolotāja tiesības vācu valodā, Ķeniņš nodibināja Rīgā zēnu tirdzniecības skolu..."² Vienlaicīgi viņš sāka rediģēt almanahu "Zalktis", jo "...gribējās vēl beztendenciozas, modernas latviešu grāmatas."³

1905.gads - pagrieziena punkts latviešu tautas liktenī. Tik temperamentīgs cilvēks kā Atis Ķeniņš nevarēja palikt malā, taču "sabiedriskā dzīvē meklētās sajūsmas uz tautas darbu neatradu; senslavenā Latviešu Biedrība bija sastingusi, bet internacionālisma un sociālisma mācības man personīgi neimponēja. Nepiederēju īsti ne vienos, ne otros; 1905.gada skolotāju kongresa laikā aizgāju no vieniem, nepiestādamies otriem, aicinādams līdz ar marseļjezi dziedāt "Dievs, svētī Latviju", līdz ar revolucionāriem lozungiem atkal augstu pacelt Kronvalda nacionālās kultūras karogu. Es paliku mazumā. Vēlāk uzbruka kā vieni, tā otri: vieniem nebiju diezgan sarkans, otriem diezgan - pelēks. Visvairāk uzbruka mūsu skolām, kurās valdīja pašdarbīgs, strauji nacionāls un veselīgs gars."⁴ To pašu savās atmiņās apstiprina arī A.Ķeniņa

---

¹ Ķeniņš A. Atziņas.- 138.lpp.

² Latviešu konversācijas vārdnīca.- 10.sēj.- 19438.sleja.

³ Ķeniņš A. Atziņas.- 140.lpp.

⁴ Turpat.- 142.lpp.

bijusī skolniece Angelika Gailīte. Viņa rakstīja, ka viņu skolai bija "...noteikti nacionāls novirziens. Abi Ķeniņi stingri cīnījās par latviešu tiesībām, gan tai garā audzinot jaunatni, gan uzstājoties atklātībā."¹ Ar lielu cieņu un siltumu A.Gailīte atsaucās par savu bijušo skolotāju. Salīdzinot viņu ar citu skolotāju, raksnieku Saulieti, viņa rakstīja: "...Pilnīgi pretējs, tiešām saulains, bija viņa draugs Atis Ķeniņš, kaut gan viņam toreiz rūpju netrūka. Ar viņu vienmēr varēja justies brīvi un labi."²

Slēpdamies no represijām par līdzdalību 1905.gada notikumos, A.Ķeniņš aizbrauca uz Somiju. Drīz viņš atgriezās Rīgā, taču ātri viņa skola un almanahs tika likvidēti. Nācās atstāt Rīgu un pats A.Ķeniņš tā atcerējās to laiku: "...materiāli nostiprinājos Augš-Kurzemes Varnovicas muižā, vēlāk Jaun-Bebros pie Kokneses."³ Materiālā patstāvība deva iespēju ķerties pie literārā darba. Šajā laikā A.Ķeniņš sacerēja lugu "Kaupo - Dieva meklētājs" un dzejoļus krājumam "Potrimpa zeme".

Pēc tam A.Ķeniņš devās uz Maskavu, "...kur darbojās kā virsskolotājs un studēja tieslietu zinības. Sevišķi rosīga kļuva Ķeniņa darbība Maskavā pa kara laiku, kad Maskavā saplūda daudz latviešu inteliģences, kas strādāja latviešu Kultūras birojā."⁴ Biroja priekšsēdētājs bija Z.Meierovics, A.Ķeniņš strādāja par sekretāru. Biroja darbība bija ārkārtīgi saspringta, jo tam vajadzēja organizēt latviešu bēgļu kulturālo dzīvi Krievijā. Tai skaitā bija jānodrošina latviešu bērnu apmācība dzimtajā valodā.

---

¹ Gailīte A. Ceļniece. Pieredze un vērojumi.- Stokholma: Daugava, 1962.- 16.lpp.

² Turpat.- 14.lpp.

³ Ķeniņš A. Atziņas.- 145.lpp.

⁴ Atis Ķeniņš // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts.- 1931.- Nr 12.- 566.lpp.

Par vienu no latviešu nacionālās pašapziņas stiprināšanas formām kļuva inteliģences vakari Maskavā, kuru organizēšanā aktīvi piedalījās arī A.Ķeniņš. "Inteliģences vakariem bija izstrādāt, izveidot demokrātiskas pilsonības ideoloģiju un konkrētu darba programmu atjaunotā brīvā Latvijā,"¹ rakstīja viņš. Taču ar to vien A.Ķeniņa darbība neaprobežojās. Kopā ar Kārli Skalbi viņš uzrakstīja aicinājumu latviešiem stāties strēlniekos, tādā veidā kļūstot par vienu no strēlnieku bataljonu dibinātājiem. Ar Ata Ķeniņa līdzdalību tika nodibināta Latviešu nacionāldemokrātiskā partija. Vēlāk "kā šīs partijas loceklis Ķeniņš bija ievēlēts arī Tautas Padomē un arī Latvijas valsts proklamēšanas svinībās uzstājās partijas vārdā..."²

Latvijas patstāvības ideju A.Ķeniņš sāka propagandēt jau Maskavā, iesaistoties viskrievijas politikā, "kopā ar poļu politiķi A.Ļedņicki u.c. nodibināja Krievijas cittautiešu padomi, kurā bij priekšsēdētājs."³

Vienlaikus A.Ķeniņš bija latviešu literatūras cenzors Maskavā. Šis apstāklis vēlāk deva iemeslu A.Ķeniņa politiskajiem pretiniekiem pārņemt viņam paša brāļu - latviešu brīvības ierobežošanu. Pats A.Ķeniņš savu piekrišanu strādāt par cenzoru skaidroja ar to, ka "...varēju ne tikai Maskavā vien sekmēt brīvāku vārdu latviešu politisko ideālu iztīrīšanā."⁴

Paralēli nosauktajiem darbiem Atis Ķeniņš studēja jurispudenci Maskavas Universitātē un 1918.gadā absolvēja tās Juridisko fakultāti.

---

¹ Ķeniņš A. Atziņas.- 145.-146.lpp.

² Atis Ķeniņš. // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts.- 1931.- Nr 12.- 567.lpp.

³ Latviešu konversācijas vārdnīca.- 10.sēj.- 19438.sleja.

⁴ Ķeniņš A. Atziņas.- 146.lpp.

1918.gadā A.Ķeniņš atgriezās Latvijā un, kā jau minēts, piedalījās Latvijas valsts proklamēšanā. Taču "valdībā neiegāju, jo nacionāldemokrātu pieprasīto Izglītības ministriju mums nedeva, bet no Ulmaņa piedāvātā tieslietu ministra posteņa atteicos,"¹ atcerējās A.Ķeniņš.

Drīz viņš atstāja Latviju un dzīvoja Šveicē, Anglijā, Francijā. 1919.-1921.gados A.Ķeniņš bija Latvijas sūtnis Polijā. Atgriežoties Rīgā dzīvoja kā privātpersona, nodarbojās ar advokāta praksi. Savu rosīgo enerģiju veltīja Centrālās izglītības savienības dibināšanai un vadībai. Turklāt, A.Ķeniņš turpināja savu darbību žurnālistikā un literatūrā.

Kā Demokrātiskā centra biedrs 1931.-1933.gadā bija izglītības un tieslietu ministrs M.Skujenieka kabinetā. Būdams ļoti neatlaidīgs un enerģisks, A.Ķeniņš daudz paveica kultūras jomā, taču viņu vienmēr uztvēra pirmkārt kā nacionālo darbinieku, kas "cīnījās pret minoritāšu pārmērīgo autonomiju izglītības laukā..."²

Kāds bija A.Ķeniņa ceļš līdz ministra krēslam? Pirmkārt, sākot ar XX gadsimta sākumu viņš sevi parādīja kā talantīgu padagogu un izglītības organizētāju, kam bija ļoti tuva ideja par visu veidu skolas un ārpuskolas izglītības izplatīšanu visas Latvijas mērogā. Otrkārt, 1931.gada rudenī politiskā konjunktūra ļāva Demokrātiskajam centram cerēt uz līdzdalību valdībā. Demokrātiskā centra skolotāju sekcijas sēdē 14.oktobrī P.Dreimanis teica: "...pašlaik, ja mēs gribētu, mēs varam viegli iegūt Izglītības ministriju, jo to neviens labprāt negrib pārņemt. Vienīgais labums būtu tikai tas, ka mēs varētu darīt iespaidu uz minoritātu skolām. Bet ļoti neizdevīgi ir apstākļi, jo līdzekļu trūkuma dēļ jāslēdz daudz vidusskolu, jāsamazina klases u.t.t."³ Apsverot tādu iespē-

---

¹ Ķeniņš A. Atziņas.- 147.lpp.

² Latviešu konversācijas vārdnīca.- 10.sēj.- 19439.sleja.

³ LVVA.- 3710.f.- 1.apr.- 324.1.- 12.lp.

ju, sēdes dalībnieki secināja, ka "...ievērojot to darbu, ko mēs varam darīt skolu politikā minoritātu iespaida apkarošanā, mums nevajaga atsacīties no Izglītības ministrijas..."¹ Turklāt, Demokrātiskajam centram bija arī kandidāts, "...kam ir plaša popularitāte un kam lieli nopelni skolu darbā,"² - Atis Ķeniņš. Tātad partijas pasūtījums topošajam ministram bija privilēģiju likvidēšana, kuras, pēc Demokrātiskā centra biedru domām, Latvijā baudīja mazākuma tautības. Mēģināsim izsekot, cik lielā mērā Atis Ķeniņš savā darbībā pieturējās pie partijas politikas nostādņēm.

Kopš paša ministra karjeras sākuma A.Ķeniņš ķērās pie divu ideju īstenošanas:

- 1) izglītības propaganda un visu veidu izglītības un audzināšanas atbalstīšana - no obligātās līdz ārpusklases;
- 2) nacionālā politika izglītības jomā.³

Pirmās idejas īstenošana A.Ķeniņa apziņā bija cieši saistīta ar rūpēm par Latvijas Republikas demokrātisko iekārtu, jo tikai izglītoti cilvēki ir spējīgi uzņemties atbildību par savas valsts likteni. A.Ķeniņš bija pārliecināts, ka "...tikai darbs un izglītība dos mūsu tautai spēku sacensties ar citām tautām, kuras ne tikai lielākas, bet arī labāki organizētas."⁴ Paveikto praktisko pasākumu vidū var minēt Tautas izglītības nedēļu, kas notika 1932.gadā no 10. līdz 17.aprīlim.⁵ Tika izvirzīts plašs uzdevums-

---

¹ LVVA.- 3710.f.- 1.apr.- 324.1.- 12.lp.

² Turpat.

³ Izglītības ministrs par valdības un Izglītības ministrijas uzdevumiem // Centra Balss.- 1931.- 11.decembrī.

⁴ Ķeniņš A. Mūsu izglītības politika // Centra Balss.- 1932.- 18.jūnijā.

⁵ Rīkojums visiem ģimnāziju, arodskolu un pamatskolu priekšniekiem un skolotājiem 1932.gada 18.februārī, N 980 // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts.- 1932.- Nr 11.

"nest tautā gara gaismu". Kultūras nesēja ir inteliģence, tāpēc bija paredzēta vēl viena mērķa sasniegšana - "vienot tautu ar inteliģenci", kā arī vienot tos inteliģences pārstāvjus, kurus šķir politiskas domstarpības.¹ Partijas biedri ļoti augsti vērtēja šo A.Ķeniņa pasākumu un īpaši uzsvēra, ka "...pateicoties Izglītības ministra A.Ķeniņa enerģijai un lietprātīgai rīcībai šo ierosinājumu īsā laikā priekšzīmīgi noorganizētu varēja realizēt."²

Šajā pašā laikā Izglītības ministrija pēc Ministru kabineta norādījumiem veica virkni nepopulāru pasākumu skolu lietās: tika paaugstināta skolas maksa ģimnāzijās, kā arī bija ieplānota ģimnāziju likvidēšana dažās Latvijas pilsētās.³ Ekonomiskās krīzes apstākļos nācās rēķināties ar līdzekļu trūkumu un mēģināt tos atrast. Izglītības ministrs A.Ķeniņš redzēja vienkāršu un praktisku izeju no sarežģītās situācijas - līdzekļu samazināšanu mazākuma tautību kulturālām vajadzībām. Tā, uzskatīja ministrs, uzreiz var atrisināt 2 problēmas: atbalstīt latviešu vidusskolas un aprobežot minoritāšu privilēģijas. Atzīmēsim, ka A.Ķeniņš parasti saistīja šīs problēmas kopā, uzsverot, ka minoritātes izlieto pārmērīgi daudz līdzekļu. Tanī pat laikā latviešu mācību iestādes nesāņem pat to, kas tām pienākas. Piemēram, 1932./33. māc.gadā bija ieplānots slēgt dažas latviešu ģimnāzijas provinces pilsētās, bet minoritāšu ģimnāzijas ar krietni mazāku skolēnu skaitu turpināja eksistēt.⁴ Tas likās netaisnīgi, jo, kā teica A.Ķeniņš: "Mēs esam latviešu zeme, kur jābūt arī latviešu kultūrai. Mūsu pienākums ir

---

¹ Tautas izglītības nedēļa saviļņo laukus un pilsētas // Centra Balss.- 1932.- 15.aprīlī.

² Turpat.

³ 1932./33.g. budžets un sašaurināšanas Izglītības ministrijā // Centra Balss.- 1932.- 22.janvārī; Centra Balss.- 1932.- 19.februārī.

⁴ Skolu tīkla racionalizēšana // Centra Balss.- 1932.- 12.augustā

dot cilvēcei īpatneju latvisku kultūru, bet ne vācu, krievu un žīdu kultūru." ¹ Bet kas traucēja likvidēt šo kliecīgo, pēc A.Ķeniņa domām, netaisnību? - Likums, kas prasīja no valsts un pašvaldību līdzekļiem piešķirt mazākuma tautību kulturālām vajadzībām daļu, kas būtu proporcionāla katras minoritātes iedzīvotāju skaitam. Šī likuma panta izpildīšanu stingri kontrolēja mazākuma tautību skolu pārvaldes.

Demokrātiskais centrs uzskatīja, ka nepieciešams mainīt 1919.gada 8.decembra Latvijas Republikas izglītības likumus. Pirmkārt - mazākuma tautību izglītības vadības un finansēšanas kārtību. Šo nepieciešamību pamatoja vispirms ar to, ka dažām minoritātēm Latvijā "...agrāk bija privilīģets stāvoklis zemē un sakarā ar to viņas kulturālā ziņā bija labāk iekārtojušās nekā vairākuma tauta - latvieši. Saņemot savu proporcionālo daļu Latvijas valstī, šīs tautības var savu iepriekšējo kulturālo darbu turpināt ar labākām sekmēm nekā vairākuma tauta - latvieši." ² Kā arī, pēc Demokrātiskā centra domām, vajadzēja rēķināties ar to, ka "...latviešu skolas var apmeklēt arī minoritātu bērni, un viņi tās arī apmeklē." ³

Protams, Demokrātiskajam centram visērtākais variants būtu minoritāšu skolu pārvalžu likvidācija. Taču uz šī ceļa bija nepārvarams šķērslis - Latvijas Republikas Saeima. Šeit neveiksmi cieta Demokrātiskā centra pārstāvju mēģinājums grozīt Likumu par Latvijas izglītības iestādēm un panākt, lai "...sveštautiešu skolās, kur mācības nenotiek latviešu valodā, šī valoda mācāma sākot

---

¹ A.Ķeniņa runa Demokrātiskā centra 9.kongresā // Centra Balss.- 1932.- 24.martā.

² Dreimanis P. Demokrātija un minoritātes // Centra Balss.- 1931.- 18.decembrī..

³ 1932./33.g. budžets un sašaurināšanas Izglītības ministrijā // Centra Balss.- 1932.- 22.janvārī; Centra Balss.- 1932.- 19.februārī.

ar pirmskolas 2.klasi (ja skolā darbojas 2 pirmskolas klases), bet pārējās skolās sākot no pamatskolas 1.klases."¹ Caur Saeimu neizgāja arī A.Ķeniņa priekšlikums par mazākuma tautību un latviešu ģimnāziju apvienošanu (sk. II daļa, 124.lpp.).

Skaidri redzams, Latvijas Republikas Saeima negāja uz likumdošanas izmaiņām nacionālajā politikā. Demokrātiskais centrs aizvien palika mazumā. Atlika vienīgi nekrist izmisumā un konsekventi propagandēt nacionālo ideju cerībā, ka kādreiz tā aptvers visas latviešu partijas, - kā labējās, tā arī kreisās, - un ne tikai centru. Bez tam, A.Ķeniņš likuma ietvaros spēja atrast vairākas iespējas latviešu nacionālās politikas ietekmes pastiprināšanai izglītības jomā.

1932.gada sākumā tika likvidēti mazākuma tautību inspektoru amati. Tagad kontroli par mazākuma tautību skolām bija jāveic tiem pašiem inspektoriem, kuri uzraudzīja latviešu skolas. Šo soli motivēja ar taupības vajadzībām, taču ministrs un viņa domubiedri neslēpa, ka tas ir viens no veidiem, kā piespiest minoritātes veltīt vairāk uzmanības latviešu valodas, Latvijas vēstures un ģeogrāfijas pasniegšanai, t.i., gala rezultātā padarīt mazākuma tautību skolas "latviskākas".²

Ata Ķeniņa vadībā Izglītības ministrija veica vairākus pasākumus, kuru gaitā minoritāšu un latviešu izglītības struktūras absolūti unificētas vai vispār saplūda. Šo pasākumu galvenais mērķis bija skolu sistēmas unifikācija latviskošanas virzienā. Taču oficiālie pamatojumi parasti norādīja uz līdzekļu taupības nepieciešamību, taisnīguma ievērošanu un vienotas skolas principa īstenošanu (Demokrātiskā centra izpratnē: skolas vienotību nodroši-

¹ Ministru kabineta sēde // Centra Balss.- 1932.- 22.aprīlī.

² Ko M.Lazersona k-gs redz un ko neredz? // Centra Balss.- 1932.- 8.janvārī.

na latviešu kultūras īpašības, kura ir visas Latvijas izglītības sistēmas pamats). Šādu pasākumu vidū izceļās:

- skolotāju cenzēšanas komisijas likvidēšana pie mazākuma tautību izglītības pārvaldēm.

Noteikumi par vidusskolu un arodu skolu skolotāju cenzēšanas komisiju un skolotāju apliecību izsniegšanu¹ un Noteikumi par obligāto skolu skolotāju cenzēšanu komisiju un skolotāju apliecību izsniegšanu² paredzēja kopīgu cenzēšanas komisiju izveidošanu, kuru uzdevums būtu piešķirt cenzus visu tautību skolotājiem;

- prasību paaugstināšana mazākuma tautību skolotājiem.

Visiem mazākuma tautību skolu priekšniekiem un skolotājiem līdz 1934.gada 1.jūnijam lika izturēt "...pārbaudījumu latviešu valodā latviešu pamatskolas pilna kursa apmērā - rakstos un mutes vārdos."³ Turpmāk, skolotāju pieņemot darbā, tiem, kas izturēja šo pārbaudījumu, bija paredzēta priekšrocība. Tiem skolotājiem, kuri vēlējās saņemt tiesības pasniegt latviešu valodu, Latvijas vēsturi un ģeogrāfiju mazākuma tautību skolā, vajadzēja izturēt "šīnīs priekšmetos un to metodikās pārbaudījumus latviešu skolotāju institūtu kursa apmērā"⁴;

- latviešu valodas, Latvijas vēstures un ģeogrāfijas statusa nostiprināšana mazākuma tautību skolās.

---

¹ Izglītības Ministrijas Mēnešraksts.- 1932.- Nr 1.- 94.lpp.

² Turpat.- 95.lpp.

³ Noteikumi par mazākuma tautību skolotāju pārbaudīšanu valsts valodas prašanā // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts.- 1932.- Nr 7-8.- 103.lpp.

⁴ Noteikumi par tiesību iegūšanu mācīt mazākuma tautību obligātās mācību iestādēs latviešu valodu, Latvijas vēsturi un ģeogrāfiju // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts.- 1932.- Nr 7-8.- 103.-104.lpp.

Saskaņā ar Izglītības ministrijā apstiprinātajiem noteikumiem¹ gala pārbaudījumiem latviešu valodā bija jānotiek "ik gadus rakstos un mutes vārdos", pie kam komisijai vajadzēja vērtēt ne tikai skolēnu zināšanas, bet arī pareizību un izrunu. Gala pārbaudījumus Latvijas vēsturē un Latvijas ģeogrāfijā arī bija paredzēts organizēt katru gadu, "liekot atzīmes apliecībās kā atsevišķos priekšmetos". Turpmāk šie noteikumi tika padziļināti un latviešu valoda tika atzīta "...līdzās mātes valodai par dzimtenes valodu."² Vēl tika norādīts, ka "latviešu valoda, Latvijas vēsture un ģeogrāfija mācāma latviešu valodā ... kā atsevišķs priekšmets"³;

- skolu iekārtas un mācību programmu unificēšana latviešu un mazākuma tautību skolās.

Bija paredzēts, ka uz mazākuma tautību pamatskolu un papildskolu pārbaudījumiem "...attiecināmi arī visi tie noteikumi, kas izdoti latviešu pamatskolām un papildskolām."⁴ 1932.gada 27.maija Rīkojums par mācību iekārtu pirmskolā tika attiecināts arī uz mazākuma tautību pirmskolām. Beidzot ar 1932.gada 9.jūnija rīkojumu ministrs apstiprināja, ka "ar 1932./33.māc.gada sākumu visās mazākuma tautību pirmskolās, pamatskolās un papildskolās ievedamas tagadējās latviešu pirmskolu, pamatskolu, papildskolu programmas"⁵;

---

¹ Noteikumi par latviešu valodas, Latvijas vēstures un Latvijas ģeogrāfijas gala pārbaudījumiem mazākuma tautību pamatskolās // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts.- 1932.- Nr 4.- 378.-380.lpp.

² Rīkojums par mācību programmām, mazākuma tautību pirmskolām, pamatskolām un papildskolām // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts.- 1932.- Nr 7-8.- 104.lpp.

³ Turpat.

⁴ Izglītības Ministrijas Mēnešraksts.- 1932.- Nr 5-6.- 507.lpp.

⁵ Rīkojums par mācību programmām mazākuma tautību pirmskolām, pamatskolām un papildskolām // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts.- 1932.- Nr 7-8.- 104.-105.lpp.

- mazākuma tautību ģimnāziju un arodskolu skolēnu nacionālā sastāva nokārtošana.

Tika paziņots, ka ar 1932.gada 1.augustu "mazākuma tautību ģimnāzijās un arodu skolās var mācīties tikai tās tautības vecāku bērni, kuras valoda ir skolā mācību valoda."¹ Mācību iestādēs ar latviešu mācību valodu bija atļauts mācīties visu tautību bērniem.

Tādus soļus spēra Izglītības ministrija ar Ati Ķeniņu priekšgalā, lai nostiprinātu latviešu nacionālo ideju un aprobežot mazākuma tautību privilēģijas izglītības jomā. 1928.gada 8.jūnijā A.Ķeniņš ar gandarījumu paziņoja: "Šī cīņa attiecībā uz minoritātu pamatskolu principiālu vienību ar latviešu skolu, atstājot minoritātēm šīs skolas viņu valodā, ir ar ministrijas rīkojumiem nonākusi pie noslēguma."² Ministrs bija pārliecināts, ka viņa politikai būs nodrošināts vispusīgs atbalsts: "...darbu turpinot, ...drīz parādīsies labas sekmes latviskās kultūras veicināšanā un nostiprināšanā visu pilsoņu vidū."³ Ministra ieceres sniedzās visai tālu - līdz pat visu tautību pamatskolu beidzēju apvienošanai latviešu ģimnāzijās, jo viņiem būs pilnībā jāpārvalda latviešu valoda. Pie tam A.Ķeniņš uzsvēra savu pretenziju pozitīvo raksturu: "Tikai tuvināt tam, kas mums mīļš un svēts, bet ne pārtautotāda ir mūsu tautas griba, kura priekš manis ir noteicoša."⁴

Ata Ķeniņa partijas biedri uzskatīja, ka viņa darbs ministra amatā nozīmēja veselu posmu Latvijas Republikas kultūras politi-

---

¹ Noteikumi par mazākuma tautību ģimnāziju un arodu skolu skolēnu sastāvu // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts.- 1932.- Nr 7-8.- 106.lpp.

² Ķeniņš A. Mūsu izglītības politika // Centra Balss.- 1932.- 18.jūnijā.

³ Nacionālais kultūras darbs ieiet jaunā darba posmā // Centra Balss.- 1932.- 9.septembrī.

⁴ Turpat.

kā. Viņi uzsvēra, ka tieši A.Ķeniņš "sāka likvidēt mazākuma tautību privilēģijas" un tāpēc "...1932.gads iezīmēja latvisku politiku mūsu kultūras laukā."¹ Pēc Demokrātiskā centra biedru domām, līdz 1932.gadam minoritātēm bija privilēģēts stāvoklis salīdzinājumā ar pamatnācijas stāvokli, kaut viņi sastādīja tikai 1/4 no Latvijas iedzīvotājiem. Par cēloniem, kuri neļāva kopš Latvijas Republikas proklamēšanas dienas īstenot "pilnīgi noteiktu latvisku kultūras politiku", "Centra Balss" redaktors nosauca sekojošos: "1) atsevišķās latviešu ģimenēs vēl stipras bija no citām tautām patapinātās tradīcijas; 2) agrāko varu reprezentējošās tautības - krievi un vācieši - vēl joprojām paturēja savas ieņemtās pozīcijas saimnieciskās un garīgās kultūras laukā."² Turklāt, no Demokrātiskā centra viedokļa situāciju sarežģīja LSDSP un Zemnieku savienības nodevīgā politika nacionālajā jautājumā. Demokrātiskā centra biedri uzskatīja, ka tikai ar Ata Ķeniņa nākšanu Izglītības ministrijā, "...mūsu izglītības politika ir kļuvusi pareiza. Valstī vajadzīgs stiprs iekšējs kodols. To sastāda vairākuma tauta."³ Kad citu partiju avīzēs tika izvērsta kampaņa pret A.Ķeniņu sakarā ar "Planet" lietu, viņa partijas biedri vienprātīgi stājās viņa aizstāvībā (skat.: "Centra Balss", 1932.- N 40-42), paužot "...sašutumu par nepelnītiem uzbrukumiem drošsirdīgam latviešu interešu sargātājam ministram A.Ķeniņa kungam..."⁴ Demokrātiskā centra pārstāvji par cēloni nepatiesajam uzbrukumam A.Ķeniņam uzskatīja viņa attieksmi pret minoritāšu privilēģijām.

---

¹ Mūsu kultūras politika pagājušā gadā // Centra Balss.- 1933.- 27.janvārī.

² Turpat.

³ LVVA.- 3710.f.- 1.apr.- 324.1.

⁴ Turpat.

Pašas mazākuma tautības nepārtraukti cīnījās pret Ata Ķeniņa politiku. No viņu puses, manuprāt, izsmelošs bija šāds A.Ķeniņa darbības vērtējums: "Dļa nas pan Atis Kieninsz dužo zrobiļ zļego..."¹

Arī latviešu dažādu politisko virzienu pārstāvji neuzskatīja A.Ķeniņu par nacionālo varoni, bet pretēji - nosodīja viņa politiku: "...Ķeniņa tendence skaidra, tā ir minoritāšu kulturālās autonomijas sagraušana. Pret to ir jāprotestē"², tāda doma izskanēja LSDSP skolotāju sekcijas sēdē 1932.gada 9.februārī. Nākošajā dienā pieņemtajā rezolūcijā bija ierakstīts: "...sociāldemokrātiskie skolotāji norobežojas no tagadējās valdības politikas attiecībā uz mazākuma tautību kulturālo autonomiju."³ Ne tikai kreisā, bet daļēji arī labā spārna politiķi neatbalstīja A.Ķeniņa aktivitātes nacionālā jautājuma risināšanā. 1933.gada februārī "Saeimā tika noraidīts valdības vienbalsīgi pieņemtais minoritātu skolu likumprojekts, kura autors bija A.Ķeniņš. 1933.gada 3.februārī A.Ķeniņš iesniedza lūgumu par demisiju; Skujenieka valdība solidarizējās ar viņu."⁴ Tā diezgan negaidīti beidzās Ata Ķeniņa darbība izglītības ministra postenī.

Tātad šajā daļā mēģināts izpētīt, kā Izglītības ministrijas darbībā no 1918. līdz 1934.gadam tika realizētas politisko partiju nostādnes un Latvijas Republikas parlamenta lēmumi. Līdzīgi tam, kā Latvijas Republikas likumdošanas orgānu darbībā šajā jomā bija atzīmēta dažu politisku virzienu pastāvēšana, tā arī Izglī-

---

¹ Nasz Gļos.- 1932.- 9 pazdernika.

² LVVA.- 3017.f. 1.apr.- 629.l.- 32.lp.

³ Turpat.- 33.lp.

⁴ Kādēļ gāza nacionālo valdību // Centra Balss.- 1933.- 10.februārī.

tības ministrijā bija vērojama šo pašu virzienu mijiedarbība: kreisā (ar sociāldemokrātiem priekšgalā), nosacīti labējā (kur visietekmīgākā bija Zemnieku savienība) un centriskā (Demokrātiskais centrs). Mēģināts to parādīt divos līmeņos - ministrijas darbībā kopumā un atsevišķu ministru darbībā, kuri pārstāvēja nosauktos politiskos virzienus.

Agrāk jau bija norādīts, ka Latvijas skolas vēsture ir sākusies nedaudz agrāk par Latvijas valsts vēsturi - ar Tērbatas latviešu skolotāju kongresu 1917.gadā. Kongresā sociāldemokrāti guva virsroku, tāpēc topošās Latvijas skolas modelis, kā arī 1919.gada 8.decembra izglītības likumi visumā apmierināja šo partiju. Taču pie Latvijas Republikas skolu politikas realizācijas Izglītības ministrijas ietvaros ķērās pilsoniskie spēki, kuri vērtēja sociāldemokrātu ietekmi skolu lietās kā pārmērīgu, un gribēja to mazināt. Tāpēc ministri - pilsonisko partiju parstāvji - pastāvīgi īstenoja pasākumus, kuri formāli nepārkāpa Likumu par Latvijas izglītības iestādēm, taču ne visai atbilda Tērbatas rezolūciju garam. Piemēram, kad 1920.gadā par izglītības ministru kļuva J.Plāķis, viņš atļāva organizēt ģimnāziju sagatavošanas klases ar īpašām mācību programmām, kas palielināja plaisu starp lauku pamatskolām un ģimnāzijām, apdraudot visu izglītības pakāpju vienotību. Sociāldemokrāti asi kritizēja šāda veida jauninājumus un uzstājās ar interpelācijām. Taču, kamēr ministrijā vadīja pilsoņu partiju pārstāvji, sociāldemokrātu protesti palika par parlamenta iekšējo lietu. Tāpēc sociāldemokrāti (sākumā - kopā ar Demokrātisko centru) cīnījās par ietekmes nostiprināšanu ministrijā. Viņu politiskie pretinieki negribēja to pieļaut. Situācija ministrijā periodiski mainījās: svarīgus posteņus pēc kārtas ieņēma kreisā vai labējā virziena pārstāvji. Noteicošā bija ministra griba, kamēr 1929.gadā Saeimā tika pieņemts Likums par Izglītības ministrijas iekārtu. Turpmāk kadru pārkārtošana bija apgrūtināta, izmaiņas Izglītības ministrijas struktūrā vajadzēja apspriest Saeimā, bet atļaišana no darba politisku motīvu dēļ bija aizliegta.

Stabilizācija ministrijas kadru politikā notika tajā brīdī, kad šeit dominēja pilsoniskie spēki. To uzvaru saistīja ar izglītības ministra A.Tenteļa (Nacionālā apvienība) rīcību. Tieši ar viņa nākšanu pie varas, pēc labējo partiju domām, notika apvērsums ministrijas politikā. Tā rezultātā internacionālisms, ateisms un vienotās skolas princips tika nomainīts ar nacionālismu, "cieņu pret reliģiju un vecāku autoritāti", tieksmi pēc "dzīvei piemērotās izglītības", kas praktiski nozīmēja atteikšanos no vienotās skolas idejas par labu bifurkācijai.

Norādīto tendenču ietvaros darbojās izglītības ministri - dažu politisko partiju pārstāvji. Viņi tiecās izmantot visas likumīgās iespējas, lai realizētu savas partijas prasības. Šīs prasības bija ļoti dažādas, brīžiem pat diametrāli pretējas. Piemēram, nacionālās izglītības ziņā LSDSP prasīja mazākuma tautību skolu autonomijas visstingrāko ievērošanu, bet Demokrātiskais centrs gribēja samazināt šo autonomiju līdz minimumam vai pat vispār to likvidēt par labu izglītības totālai latviskošanai. Tāpat vienotas skolas ideju, nacionālisma un demokratizācijas jēdzienus, skolo-tāju pašizglītošanas nepieciešamību partijas traktēja ļoti dažādi un šo partiju pārstāvji ministrijā mēģināja panākt saviem domubiedriem vēlamo rezultātu. Taču pie visām atšķirībām bija arī kopīgs, kas tuvināja tik dažādus cilvēkus un politiķus, kā Jānis Rainis (LSDSP), Augusts Tentelis (Nacionālā apvienība) un Atis Ķeniņš (Demokrātiskais centrs) - neviltotās rūpes par plašu tautas masu izglītošanu, tieksme attīstīt skolu un izglītību kā demokrātiskās sabiedrības neatņemamu sastāvdaļu un kopīgs atzinums: "jo plašāki sniedzas izglītība, jo lielāks tautai spēks."¹

---

¹ Rainis. "Dienas Lapa" - "Cienījamiem lasītājiem", 1891. // Birkerts A. Apcerējumi par Raini.

SECINĀJUMI.

Izdarītais pētījums, kura objekts ir 1918.-1934.gadu Latvijas Republikas politiskās sistēmas galveno elementu (politisko partiju, likumdošanas iestāžu un atbilstošo izpildvaras struktūru) prioritāšu noteikšana skolas izglītības laukā, ļauj izdarīt secinājumu par Latvijas valsts skolu politikas raksturu norādītajos gados.

Tā laika Latvijas Republikas galvenā skolu politikas iezīme, demokrātisms, kas izpaudās kā šīs politikas veidošanās mehānismā, tā arī tās principos un saturā.

1. Latvijas Republikas skolu politikas veidošanās notika aktīvā politisko partiju līdzdalībā, kurām bija savas prasības izglītības sfērā, kuras tās aizstāvēja visos valsts dzīves līmeņos (likumdošanā, izpildvaras laukā).

Politiskās cīņās partijas saņēma atbalstu no vēlētājiem un sūtīja savus deputātus uz likumdošanas orgāniem, lai piedalītos likumu pieņemšanā (tai skaitā arī izglītības sfērā), un tādā veidā iespaidotu savu vēlētāju un visas sabiedrības dzīvi.

Likumu realizācija bija izpildvaras lieta, izglītības sfērā - Izglītības ministrijas, kaut gan arī šeit bija ļoti jūtama politisko partiju ietekme, kurām ne tikai bija tiesības caur parlamenta frakcijām kontrolēt ministrijas darbību, bet tās arī tieši darbojās ministrijā caur ierēdņiem - partijas biedriem, un, pirm-

kārt, caur izglītības ministru. Jāatzīmē, ka partiju ietekmi ierobežoja likums. Apriet to neviens nevarēja, bet arī likuma ietvaros vienmēr tika atrastas iespējas realizēt partijas politiku. Beidzot, ar konkrētiem Izglītības ministrijas rīkojumiem un instrukcijām likumdevēju vēlmes nonāca līdz skolai, tātad līdz bērniem, skolotājiem un vecākiem, respektīvi, līdz vēlētājiem.

Tādā veidā aplis noslēdzās un politiķu darbība neizbēgami kļuva par apspriešanas un novērtēšanas priekšmetu, kas noteica nākamā vēlēšanu rezultātus. Latvijas partiju vidū ievērojamākais politiskais svars bija LSDSP, Zemnieku savienībai un Demokrātiskajam centram.

2. Politisko partiju attieksmi pret izglītību noteica to uzskati par ideālu politisko iekārtu. Par LSDSP, Zemnieku savienības un Demokrātiskā centra ideālu kalpoja demokrātija, kas paredzēja tautas masu piedalīšanos politikā. Skaidrs, ka šāda iespēja varbūtēja tikai izglītotiem cilvēkiem ar pietiekoši augstu intelektuālu līmeni un to nodrošina izglītība. Tāpēc visas partijas bija vienotas savā tieksmē atbalstīt izglītības attīstību, kaut gan šī uzdevuma atrisinājuma varianti bija dažādi.

Latviešu Zemnieku savienības biedri uzstājās zemnieku vārdā, tā kā uzskatīja zemniekus par pamatšķiru, kas veido tautas kultūru un garantē nacionālās valsts eksistenci. Zemnieku savienība pieprasīja izglītības izplatīšanos laukos, tās praktisko ievirzi un, pirmkārt, lauksaimniecisko, agrāku specializāciju ar piemērošanos dzīves vajadzībām, kopā ar reliģisko un valstisko audzināšanu. Zemnieku savienības pārstāvji uzskatīja, ka šo prasību izpildīšana ir valsts spēkos, tāpēc tās loma skolas lietās jāpastiprina, kas, savukārt, nostiprinās arī valsti, kas ir latviešu

zemniecības vislološākais sapnis. Lai sasniegtu šo mērķi, Latviešu Zemnieku savienības politiķi bija gatavi sadarboties drīzāk ar minoritāšu pilsoniskām partijām, nekā ar latviešu sociāldemokrātiem un citām kreisā virziena partijām. Tanī pat laikā Zemnieku savienība dēvēja sevi par nacionālu partiju, jo nacionālismā saukatīja pretstatu sociālismam un komunismam.

Sociālā prioritāte bija ļoti spilgti izteikta arī LSDSP politikā. Šī partija pārstāvēja visu tautību strādnieku un citu maznodrošināto slāņu intereses un pieprasīja sociālā taisnīguma principa ieviešanu, tai skaitā arī izglītības sfērā. Šī principa reālais iemiejums, pēc sociāldemokrātu domām, bija vienota skola, kas ļāva jebkuram cilvēkam neatkarīgi no sociāli mantiskā stāvokļa saņemt ikkatru izglītības veidu. Bez tam, par skolas uzdevumu uzskatīja materiālistiskā pasaules uzskata ieaudzināšanu, kas pamatoja sociālās vienlīdzības ideju, un uzstājās no ateistiskajām pozīcijām.

Sociāldemokrāti cīnījās par šo prasību īstenošanu pilsoniskās valsts ietvaros, bet pilnvērtīgu to realizāciju saistīja ar sociālpolitiskās iekārtas pārkārtošanu. Taču viņi bija varmācīgu pārmaiņu pretinieki un uzskatīja, ka taisnīgu sabiedrību var nodrošināt sociāldemokrātu nākšanas pie varas likumīgā ceļā rezultātā. Šis likumīgais ceļš bija politiskā cīņa.

Šajā cīņā pret visu tautību pilsoniskām partijām viņi par saviem sabiedrotajiem uzskatīja visu tautību apspiestos. Mērķa sasniegšanas varmācīgā ceļā noliegšana liecina par gatavību uz kompromisiem, uz kuriem gāja sociāldemokrāti, bet tomēr, biežāk spēcīgāka izrādījās pieķeršanās teorijai, un tad idejas vārdā sociāldemokrāti bija gatavi ziedot reālu cilvēku intereses. Galu galā, sociāldemokrātu tieksme pārlīkt atbildību no cilvēka uz

sistēmu, pēc manām domām, nozīmēja ne tik daudz rūpes par cilvēku, cik cieņas trūkumu pret to.

Pretstatā, Demokrātiskā centra ideoloģijas degpunktā vienmēr atradās cilvēks ar tā interesēm un tiesībām, tai skaitā - tiesībām uz izglītību. Demokrātiskā centra darbinieku izpratnē par vienīgo kritēriju tiesībām saņemt izglītību varēja kalpot cilvēka spējas, neatkarīgi no tā sociālā un materiālā stāvokļa. Šīs tiesības ir jānodrošina demokrātiskās valsts taisnīgai politikai, vēl jo vairāk tāpēc, ka pati valsts ir ieinteresēta pilnīgākā savu pilsoņu attīstībā, jo vienīgais sabiedriskā ideāla sasniegšanas ceļš ir saistīts ar šo sabiedrību sastādošo cilvēku pilnveidošanu. Ne radikālas pārmaiņas sabiedrībā, bet katra atsevišķa cilvēka rūpīgs un nepārtraukts darbs - lūk veids, kā dzīvi pārveidot uz taisnīguma principiem. Pie šādas sabiedriskās attīstības izpratnes ir grūti pārvērtēt izglītības nozīmi, tāpēc tā bija viena no Demokrātiskā centra galvenajām rūpēm. Bet cilvēku Demokrātiskā centra pārstāvji uztvēra nesaraujamā saiknē ar tautu un nacionālo kultūru, tas ir, tas bija nacionāli demokrātiskās politikas faktors. Demokrātiskā centra politiķi šķiru cieņas teorijai un atsevišķu sociālo grupu interešu aizstāvēšanai pretstatīja šķiru harmonijas ideju, kura, pēc viņu domām, varēja pamatoties tikai uz nacionālismu.

3. Atsevišķu personību ietekmi uz skolu politikas stāvokļa formēšanu var noteikt tikai samērā aptuveni, jo skolu politikas formēšanās mehānisms neparedzēja vienpersonisku lēmumu pieņemšanu valsts līmenī. Bet tomēr, gan izstrādājot partiju politiku izglītības jomā, gan aizstāvēt šo politiku likumdošanas orgānos, izdalījās ietekmīgas personības (LSDSP - K.Dēķens, Zemnieku savienība - A.Briedis, A.Spekke, Demokrātiskais centrs - P.Dreimanis). Un,

protams, šī loma kļuva vēl nozīmīgāka, kad persona stājās ministra amatā. Tas deva iespēju, taisnība, ierobežotu eksistējošo likumu ietvaros, realizēt dzīvē partijas nostādnes izglītības sfērā. Īpaši raksturīgs šajā nozīmē ir A.Ķeniņa (Demokrātiskais centrs) piemērs, kurš viskonsekventāk realizēja savas partijas politiku.

Neviena no partijām nevarēja uzskatīt sevi par noteicēju izglītības sfērā, tāpēc tās visas 20.gadu beigās - 30.gadu sākumā bija neapmierinātas ar skolu politikas attīstību un izglītības stāvokli. Bet tomēr, dažādu politisko spēku savstarpējā cīņā veidojās Latvijas Republikas skolu politika, kuras pamatā - vispārējā pārliecība par izglītības nozīmību, kura pati par sevi nevarēja nodrošināt visu problēmu risinājumu, bet varēja dot zināšanas, nepieciešamas to izpratnei un risinājumam.

1. Pielikums

"Sociāldemokrāts"¹
1922.gada 5.augustā
Nr.175

Latvijas darba tautai!

6. Kultūras politika

Tautas izglītības sekmēšanai un garīgo lietu nokārtošanai nepieciešami:

- 1) šķirt baznīcu no valsts un skolu no baznīcas;
- 2) obligatorisku bezmaksas pirmmācības un pamatskolu visiem bērniem skolas gados, apgādājot nemantīgo vecāku bērnus ar nepieciešamo apģērbu, apaviem un mācības līdzekļiem, piegriežot sevišķu vērību Latgales un izpostīto apgabalu kultūrelām vajadzībām;
- 3) nodrošināt bezmaksas vidus skolu visiem nemantīgo vecāku bērniem un spējīgiem arī augstskolu;
- 4) kultūras un mākslas ieguvumus darīt pieejamus visai tautai, pabalstot ārpusskolas izglītību (bibliotēkas, tautas teātrus uz laukiem un mazpilsētās u.t.l.), neaprobežojot tautas pašdarbību šai laukā;
- 5) bezmaksas arodu skolas; mākslas skolas darīt pieejamas arī apdāvinātiem mazturīgiem;
- 6) apkarot alkoholismu;
- 7) nodrošināt kulturāli-nacionālās attīstības brīvību minoritātēm (mazākuma tautībām).

---

¹ Pielikumos saglabāta 20.-30.g. rakstības tradīcija, izņemot patskaņu garumu.

2. Pielikums

"Ko aizstāvējuši un aizstāvēs sociāldemokrāti Saeimā? (LSDSP Saeimas vēlēšanu platforma)",
Rīga, 1925.

Ko aizstāvējuši un aizstāvēs sociāldemokrāti Saeimā? (LSDSP Saeimas vēlēšanu platforma)

6. Kultūras politika

Tautas izglītības sekmēšanai un garīgo lietu nokārtošanai nepieciešami:

- 1) šķirt baznīcu no valsts un skolu no baznīcas;
- 2) obligatorisku bezmaksas pirmmācības, 6-gadīgu pamatskolu un papildus skolu visiem bērniem skolas gados, apgādājot nemantīgo vecāku bērnus ar nepieciešamo apģērbu, apaviem un mācības līdzekļiem, piegriežot sevišķu verību Latgales un izpostīto rajonu kultūrelām vajadzībām;
- 3) nodrošināt bezmaksas vidusskolu visiem nemantīgo vecāku bērniem un spējīgiem arī augstskolu;
- 4) vienotu skolu un visu skolotāju nodrošināšanu, algas ziņā pielīdzinot vismaz ierēdņiem;
- 5) tautas namu celšanu;
- 6) kultūras un mākslas ieguvumus darīt pieejamus visai tautai, pabalstot ārpuskolas izglītību (bibliotēkas, tautas teātrus uz laukiem un mazpilsētās u.t.t.), sekmējot tautas pašdarbību šai laukā;
- 7) nodrošināt kultūreli-nacionālās attīstības brīvību minoritātēm (mazākuma tautībām);
- 8) bezmaksas arodu skolas mazzurīgiem; mākslas skolas darīt pieejamas arī apdāvinātiem mazzurīgiem;
- 9) apkarot alkoholismu, noteikti izveidot dzīvē likumu par žūpības apkarošanu, pakāpeniski pārejot uz pilnīgu alkohola noliegšanu.

3. Pielikums

"Sociāldemokrāts"
1928.gada 5.augustā
Nr.174 (pielikums)

Par ko cīnās sociāldemokrātu strādnieku partija?
ISDSP Saeimas vēlēšanu platforma

6. Kultūras politika

1. Nodrošināt obligātās bezmaksas sešgadīgās pamatskolas izvešanu visiem bērniem skolas gados, apgādājot nemantīgo vecāku bērnus ar nepieciešamo uzturu, apģērbu, apaviem un mācību līdzekļiem.
2. Sekmēt obligātās divgadīgās papildu skolas izvešanu.
3. Sevišķu vērību piegriezt skolu tīkla izbūvei Latgalē, kā arī sarīkot pirmmācības vakara kursus pieaugušajiem, lai izskaustu lasītneprašanu.
4. Vienotās skolas princips stingri uzturams. Audzināšana skolas nostādama demokrātiskā garā un tagadējai dzīvei piemērotā veidā.
5. Piegriezt nopietnu vērību arodnieciskai izglītībai. Nodrošināt bezmaksas arodskolas mazturīgiem. Bez amatnieku skolām sarīkojami dažādi arodnieciski vakara kursi, kurus varētu apmeklēt arī pieaugušie.
6. Nodrošināt bezmaksas vidusskolu visiem nemantīgo vecāku bērniem un spējīgiem arī augstskolu. Tāpat arī mākslas skolas darīt pieejamas apdāvinātiem mazturīgiem.
7. Šķirt baznīcu no valsts un skolu no baznīcas.
8. Nodrošināt kulturāli-nacionālās attīstības brīvību nacionālām minoritātēm (mazākuma tautībām).
9. Atbalstīt tautas namu celšanu.
10. Kultūras un mākslas ieguvumus darīt pieejamus visai tautai, pabalstot ārpuskolas izglītību (bibliotēkas, teātrus, koncertus un populāri-znātniskus priekšlasījumus un kursus, tautas augstskolas u.t.t.), piegriežot it sevišķu vērību lauku un provinces vajadzībām, kā arī sekmējot tautas pašdarbību šai laukā.

4. Pielikums

"Sociāldemokrāts"
1931.gada 9.augustā
Nr.175

Par ko cinās sociāldemokrāti?
ISDSP Saeimas vēlēšanu platforma

20. Darīt izglītību un kultūru pieejamu visiem mazturīgiem;
atbrīvot laicīgo izglītību no baznīcas iespaida;
nacionāli-kulturālās attīstības brīvību minoritātēm.

1.Tabula

Latvijas Sociāldemokrātiskās Strādnieku Partijas
pirmsvēlēšanu platformās
izmantotā leksika

Vidējā atkārtojamības pakāpe:

1922.g. - 0,68;
1925.g. - 0,62;
1928.g. - 0,82;
1931.g. - 0,88.

Galvenie jēdzieni	1922		1925		1928		1931		Kopā
	1*	2*	1	2	1	2	1	2	
1. Skola Izglītība	6 2	0,16 0,50	9 2	0,11 0,50	10 2	0,10 0,50	- 2	- 0,50	25 8-33
2. Tauta	4	0,25	3	0,33	2	0,50	-	-	9
3. Bērni	3	0,33	3	0,33	3	0,33	-	-	9
4. Baznīca	2	0,50	2	0,50	2	0,50	1	1,00	7
5. Mazākuma tautība (Minoritāte)	2	0,50	2	0,50	2	0,50	1	1,00	7
6. Mazturīgie	1	1,00	2	0,50	2	0,50	1	1,00	6
7. Vecāki	2	0,50	2	0,50	2	0,50	-	-	6
8. Kultūra	2	0,50	2	0,50	1	1,00	1	1,00	6
9. Kulturāli-nacio- nālās attīstības brīvība	1	1,00	1	1,00	1	1,00	1	1,00	4
10. Valsts	1	1,00	1	1,00	1	1,00	-	-	3
11. Lauki	1	1,00	1	1,00	1	1,00	-	-	3
12. Dzīve	-	-	1	1,00	1	1,00	-	-	2
13. Skolotājs	-	-	1	1,00	-	-	-	-	1

1* - Lietvārda minējumu skaits

2* - Lietvārda atkārtojamības pakāpe

6. Pielikums

Latviešu Zemnieku savienības
1922.gada Saeimas vēlēšanu
platforma. Rīga, 1922.

Latviešu Zemnieku savienības 1922.gada
Saeimas vēlēšanu platforma

Baznīcas uzturēšana.

Mūsu baznīca nav vairs vecā kungu baznīca. Mūsu baznīca tagad ir pašas tautas baznīca un baznīcas vajadzībām sniedzami līdzekļi no valsts samērīgi ar konfesiju piederīgo skaitu.

Skola, izglītība un kultūra.

Nacionālā apziņa, darba gars, reliģiski-tikumiskā sajūta tautu ir cēluse un novadījusi pie patstāvības. Šās īpašības arī turpmāk jāliek tautas un valsts dzīves pamatos. Par to audzēšanu un izkopšanu jāgādā arī skolai.

Pamata skola jāapmeklē visiem. Mazturīgu vecāku bērniem sniedzami pabalsti no vispārības līdzekļiem.

Pamata skolu beigušiem un visiem, kuri atrodas praktiskā darbā, jānodod iespēja paplašināt savas zināšanas, atrast padomus piemērotosursos, priekšlasījumos un parauga darbos.

Vidusskolā audzēkņi nav attālināmi no praktiskās, sevišķi lauku dzīves, nav sagatavojami tikai mācību turpināšanai, bet jāpadara spējīgi dzīvē atrast vietu derīgā darbā. Kur tas vajadzīgs, atveramas vidusskolas arī uz laukiem.

Liela vērība piegriežama arodnieciskai izglītībai, atverot dažāda tipa un pakāpes aroda skolas pie kam pirmā vietā stādāmas lauksaimniecības skolas.

Augstskolas kursa pāriešana, lai nebūtu tikai lekciju klausīšanās un eksāmenu likšana, bet jāierāda redzama vieta praktiskiem vingrinājumiem un semināriem. Sevišķi lauksaimniecības studentiem sniedzama izdevība nodoties praksei un noskatīties priekšzīmes un paraugus.

Izglītības ministrijai jāgādā par to, lai visās skolās strādātu tikai kārtīgi savam amatam sagatavoti skolotāji, tas attiecināms arī uz augstskolas mācību pasniedzējiem.

Komunisma mācību izplatīšana un vispārīgi nekāda politikas dzīšana skolās nav pieļaujama. Jāpārtrauc pārkrievošana un krieviskā gara piekropšana skolās. Katrai tautībai sava skola, krievu un vācu skolas atveramas saskaņā ar šo tautību bērnu skaitu. Angļu un franču valodas vidus skolās obligātoriskas.

Katras skolas uzdevums ir jaunatnē modināt un ieaudzēt stipru valstisku apziņu, patriotismu un mīlestību uz Latvijas valsti.

Nepieciešami nodibināt pie izglītības ministrijas zinātnieku komiteju, kurai jādod atsauksme par mūsu skolas lietojamām mācību grāmatām. Nekādas grāmatas bez šīs komitejas atsauksmes skolās nebūtu pieļaujamas.

Ticības mācības pasniegšana skolai obligātoriska.

No valsts uzturēto mākslas un kultūras iestāžu sniegumi darāmi pieietami arī plašākām laucinieku aprindām. Kultūras fonda līdzekļi plašākos apmēros izsniedzami kultūras veicināšanas iestādēm uz laukiem, sevišķi izpostītos apgabalos.

Jāpārtrauc mazvērtīgo krievu tā saukto mākslinieku plūdi, ārzemes mākslinieku ielaišanas ziņā izglītības ministrijai dodama lielāka noteikšana.

7. Pielikums

"Brīvā Zeme"
1925.gada 17.septembrī
Nr.208

Latviešu Zemnieku savienības 1925.gada
Saeimas vēlēšanu platforma

Baznīcas uzturēšana.

Lai mūsu baznīca tiešam taptu par tautas baznīcu, jādod iespēja draudzes locekļiem baznīcas lietās līdzdarboties. Likuma kārtībā jāizdod baznīcas satversme, paredzot tanī draudzes locekļu tiesības baznīcvas lietu kārtošanā līdzdarboties un uzliekot tiem pienākumus baznīcu uzturēt. Baznīcu vajadzībām sniedzami līdzekļi no valsts, samērā ar konfesiju piederīgo skaitu.

Skolas.

Katras skolas uzdevums ir modināt un ieaudzēt jaunatnē reliģiski tikumiskās jūtas, stipru valstisku apziņu, patriotismu un mīlestību uz Latvijas valsti.

Jādod iespēja visiem valsts pilsoņiem baudīt izglītību 6 klašu pamatskolas apmērā.

Pēc ceturtās pamatskolas klases paredzama pāreja uz sešklasīgas vidusskolas pirmo klasi bez eksāmena. Pēdējās divās pamatskolas klasēs jāpasniedz noapaļotas un dzīvei piemērotas zināšanas.

Arodnieciskā izglītība:

- a) sistemātiski jānoorganizē lauksaimniecības skolu tīkls;
- b) jāatver skolas piensaimniecības un lopkopības darbinieku sagatavošana;
- c) jāatver skolas kooperatīvu un tirdzniecības darbinieku sagatavošana;
- d) jāatver vajadzīgā daudzumā un labi jāiekārto amatniecības skolas.

Augstskolā jāpiegriež nopietna vērība praktiskam darbam.

Pamatskolu skolotāji sagatavojami institūtos.

Skolā pielaižamas tikai sevišķā komisijā cenzetas grāmatas.

Jāgādā par sistemātisku ārpuskolas izglītību, dodot iespēju darba jauniešiem papildināt savas zināšanas un izkopt garu.

Uz laukiem veicināma kultūras dzīve, sniedzot tam mērķim vajadzīgos pabalstus tiklab no Kultūras fonda, ka arī no valsts un pašvaldības.

Izglītības un visos kulturelos jautājumos jānogriežas no rītiem, bet jāņem paraugi no Vakareiropas.

Latviešu Zemnieku Savienības 1928.gada
Saeimas vēlēšanu platforma

Kultūra, skola un baznīca.

Vislielākā vērība piegriežama kultūras dzīves veicināšanai un izkopšanai uz laukiem.

Jāgādā par sistemātisku ārpusskolas, vispārīgu un arodniecisku izglītību.

Skolas uzdevums ir izaudzināt krietnus valstiskus, sabiedriski un morāliski disciplinētus Latvijas pilsoņus, kas pilni tēvzemes mīlestības un nacionālā lepnuma.

No skolām jāizmet visas šķiru cīņas mācības, bet jaunā paaudze jātuvina tautas vienības idejai.

Skolu iekārta pamatskolās, vidusskolās un augstskolās piemērojama mūsu zemes un tautas īpatnībām, atsvabinoties un austrumu iespaidiem, bet nepieciešamo paraugu ņemt no rietumiem.

Skolu mācību plānos ierādama piemērota vieta ticības mācībai.

Paplašināms arodskolu tīkls zemkopībai un pārejām lauksaimniecības nozarēm, kā arī mājturībai. Valsts līdzekļi šim mērķim palielināmi. Arī amatnieku sagatavošanai uzturamas attiecīgas arodskolas.

Latviešu Zemnieku Savienības 1931.gada
Saeimas vēlēšanu platforma

Kultūra, skola un baznīca.

Uz laukiem veicama kultūras dzīves izkopšana.

Skolās stingri jāievēro nacionālais gars un mācības pieskaņojamas praktiskām dzīves vajadzībām. Sevišķa vērība piegriežama arodnieciskai izglītībai.

Skolās ierādama piemērota vieta ticības mācībai. Baznīca sargājama no ticības zaimotāju uzbrukumiem. Valstij jāuzņemas segt baznīcas uzturēšanai iztrūkstošie līdzekļi.

Jāpaplašina draudzes locekļu iespēja darboties līdzī baznīcas lietās.

2.Tabula

Latviešu Zemnieku Savienības
pirmsvēlēšanu platformās
izmantotā leksika

Vidējā atkārtojamības pakāpe:

1922.g. - 0,64;
1925.g. - 0,63;
1928.g. - 0,85;
1931.g. - 0,76.

Galvenie jēdzieni	1922		1925		1928		1931		Kopā
	1*	2*	1	2	1	2	1	2	
1. Skola	20	0,05	16	0,06	10	0,10	3	0,33	25 } 9 } 6 } 64
Izglītība	2	0,50	5	0,20	1	1,00	1	1,00	
Mācība	3	0,33	-	-	1	1,00	2	0,50	
2. Baznīca	6	0,16	7	0,14	1	1,00	4	0,25	18
3. Valsts	4	0,25	4	0,25	1	1,00	1	1,00	10 } 3 } 1 } 1 } 15
Izglītības ministrija	3	0,33	-	-	-	-	-	-	
Zinātnieku komiteja	1	1,00	-	-	-	-	-	-	
Komisija	-	-	1	1,00	-	-	-	-	
4. Lauki	3	0,33	1	1,00	1	1,00	1	1,00	6 } 7 } 1 } 14
Lauksaimniecība	2	0,50	3	0,33	2	0,50	-	-	
Laucinieki	1	1,00	-	-	-	-	-	-	
5. Dzīve	3	0,33	2	0,50	1	1,00	2	0,50	8
6. Kultūra	1	1,00	2	0,50	2	0,50	2	0,50	7
7. Jaunatne	1	1,00	2	0,50	1	1,00	-	-	4 } 2 } 1 } 7
Bērni	2	0,50	-	-	-	-	-	-	
Audzēknis	1	1,00	-	-	-	-	-	-	
8. Darbs	4	0,25	2	0,50	-	-	-	-	6
9. Tauta	3	0,33	1	1,00	1	1,00	-	-	5
10. Patriotisms (Mīlestība uz Latvijas valsti)	2	0,50	2	0,50	1	1,00	-	-	5
11. Gars	2	0,50	1	1,00	-	-	1	1,00	4
12. Apziņa	2	0,50	1	1,00	-	-	-	-	3
13. Skolotājs	1	1,00	1	1,00	-	-	-	-	2

1* - Lietvārda minējumu skaits

2* - Lietvārda atkārtojamības pakāpe

11. Pielikums

"Latvijas Vēstnesis"
1922.gada 2.septembrī
Nr.196

Demokrātiskā centra un bezpartejisko darbinieku
platforma Saeimas vēlēšanās (1922.)

3. Valsts iekšējā uzbūve.

- d) tautas kultūras stāvokļa pacelšanu, iestājoties par dažādu kultūras nozaru attīstību un par kultūrai nolemto valsts līdzekļu izplatīšanu arī uz laukiem un provinces pilsētām, pabalstot politiski neitrālās kultūras iestādes, kuras kalpo tautas plašāko aprindu vajadzībām; mazturīgiem, bet apdāvinātiem bērniem - dodot iespēju turpināt izglītību, rūpējoties, lai Latvijas augstākās mācību iestādes tiktu apgādātas ar telpām mācības līdzekļiem u.t.t.

12. Pielikums

Demokrātiskā centra un bezpartejisko sabiedrisko darbinieku vēlēšanu platforma 1925.gada Saeimas vēlēšanās.
Rīga, 1925.

Demokrātiskā centra un bezpartejisko sabiedrisko darbinieku
vēlēšanu platforma 1925.gada Saeimas vēlēšanās

Skolu un kulturālā politika.

- I. Atzīstot nacionālo skolu par to iestādi, kas sagatavo pilsonus dzīvei un izceļ un attīsta katra pilsoņa miesas un gara spējas, Demokrātiskais centrs un bezpartejiskie sabiedriskie darbinieki:
  1. Uzstāsies par visdrīzāku skolu likuma pieņemšanu.
  2. Aizstāves vienotas skolas sistēmu, pēc kuras uz pabeigtas sešklasīgās pamatskolas ceļama vidusskola un uz tās augstskola.
  3. Pabalstīs pamatskolā noapaļotu, dzīvei piemērotu zināšanu kursu.
  4. Aizstāves bezmaksas pamatskolas izglītību.
  5. Stāvēs par vispārīgu obligātorisku pilnas (6-kl.) pamatskolas apmeklēšanu.
  6. Centīsies nodrošināt valsts un pašvaldību pabalstus bāreņiem un nabadzīgu vecāku bērniem pamatskolās.
  7. Rūpesies, lai padāvinātiem nabadzīgu vecāku bērniem būtu pieejama vidējā un augstākā izglītība. Vispārīgi veicinās spējīgāko skolēnu atlasīšanu un pabalstīšanu izglītības turpināšanā, piegriežot vērību skolēnu individuālām tieksmēm.
  8. Prasīs skolu programmu piemērošanu praktiskām dzīves vajadzībām.
  9. Rūpēsies par skolotāju materiālā stāvokļa uzlabošanu un nodrošināšanu, pārejot uz tādu atalgošanas veidu, kurš novērstu nekārtīgu algas izmaksu vai samazināšanu.
  10. Sevišķu vērību piegriezīs arodnieciskai izglītībai, ierīkojot arodskolas un izveidojot tās saskaņā ar īpatnējiem Latvijas saimnieciskiem apstākļiem un dzīves prasībām.
  11. No arodskolām izcels sevišķi lauksaimniecības skolas, kuru darbību papildinās ar vispārpieejamiem kursiem un lauksaimniecības literatūru.
  12. Skolās un ārpus skolas vērību piegriezīs sabiedriskai un tikumiskai audzināšanai.

13. Piegriežama vērība jaunatnes fiziskajai audzināšanai, veicinot saprātīga sporta piekopšanu skolā un ārpus skolas.

II. Latvijas pilsoņu brīvai kulturālai attīstībai un sekmīgas kultūrelas pašdarbības veicināšanai, kuras mērķis katra Latvijas pilsoņa dabisko spēju vispilnīgāka izkopšana un piemērošana Latvijas un latvju tautas materiālās un garīgas kultūras vērtību radišanai, Demokrātiskais centrs un bezpartejiskie sabiedriskie darbinieki atzīst par nepieciešamu:

1. Rūpēties par ārpus skolas izglītību, pabalstot bibliotēku tīkla pareizu un plašu izkopšanu, lasītavu atvēršanu, daņu tipa tautas augstskolu sekmēšanu, dažādu kursu un atsevišķu lekciju sarīkošanu.
2. Darīt visai tautai pieietamas zinātnes un mākslas vērtības, ierīkot muzejus, teātrus, tautas namus utt.
3. Veicināt kultūrelo pašdarbību, novēršot tos dažādos šķēršļus, kas varētu šādu pašdarbību kavēt.
4. Šķirt baznīcu no valsts, lai katra pārliecība un ticība būtu neaizskaramas, brīvas un neatkarīgas.
5. Aktīvi cīnīties pret alkoholismu, nepielaist žūpības apkarošanas likuma sašaurināšanu, bet paplašināt līdzekļus cīņai pret žūpību.
6. Apkarot pornogrāfiju.
7. Atzīstot visu mazākuma tautību brīvu kultūrelo attīstību, jāturas pie principa, ka nevienu no viņām nedrīkst nostādīt privilīģētā vai izņēmuma stāvoklī.
8. Latgales vēsturiski radušās kultūrelas īpatnības brīvi izveidojamas visas latviešu tautas attīstībā.

Demokrātiskā centra un bezpartejisko sabiedrisko darbinieku 1928.gada vēlēšanu platforma

Skolu un kultūras politikā

Demokrātiskais centrs uzstāsies par visdrīzāku skolu likuma pieņemšanu. Aizstāvēs vienotās skolas sistēmu, pēc kuras uz pabeigtas sešklasīgās pamatskolas ceļama vidusskola un uz tās augstskola. Pabalstīs pamatskolā noapaļotu, dzīvei piemērotu zināšanu kursu, aizstāvot bezmaksas pamatskolas izglītību. Stāvēs par obligatorisku pilnu pamatskolas apmeklēšanu. Centīsies nodrošināt valsts un pašvaldību pabalstus bāriņiem un nabadzīgu vecāku bērniem skolās. Rūpēsies, lai apdāvinātiem trūcīgu vecāku bērniem būtu pieejama vidējā un augstākā izglītība.

Prasīs skolu programmu piemērošanu praktiskām dzīves vajadzībām. Stāvēs par skolotāju materiālā un tiesiskā (pilntiesīgu skolotāju apliecību izdošanu) stāvokļa uzlabošanu un nodrošināšanu, pārejot uz tādu algošanas veidu, kurš novērstu nekārtīgu algu izmaksu. Sevišķu vērību piegriezīs arodnieciskai izglītībai, ierīkojot arodskolas un izveidojot tās pēc Latvijas īpatnējo saimniecisko apstākļu prasībām. No arodskolām izcels sevišķi lauksaimniecības skolas, kuru darbību papildinās ar kursiem un lauksaimniecības literatūru.

Piegriežama vērība jaunatnes fiziskai audzināšanai, veicinot saprātīga sporta piekropšanu skolā un ārpus skolas. Jārūpējās par ārpus skolas izglītību, pabalstot bibliotēku tīkla pareizu un plašu izkropšanu, lasītavu atvēršanu, dažādu kursu un atsevišķu lekciju sarīkošanu. Jāveicina kulturāla pašdarbība, novēršot dažādus šķēršļus, kas varētu šādu pašdarbību kavēt.

Baznīca šķirama no valsts, lai katra pārliecība un ticība būtu brīva un neatkarīga. Aktīvi jācīnās pret alkoholismu. Žūpības likums jāizpilda stingri. Paplašināmi līdzekļi cīņai pret žūpību un pabalstamas pretalkohola biedrības.

Atzīstot visu mazākumtautību brīvu kulturelu attīstību, jāturas pie principa, ka nevienu no viņām nedrīkst nostādīt privilēģētā vai izņēmuma stāvoklī. Latgales vēsturiski radušās kulturelās īpatnības brīvi izveidojamas visas latviešu tautas attīstībā.

Demokrātiskā centra
darbības platforma.
Rīga, 1931.

Demokrātiskā centra darbības platforma (1931.g.)

Tautas izglītība

1. Pasteidzināma skolu likuma izdošana, jo bez tā nav iespējama skolu galīgā noorganizēšana un iekšējā izveidošana.
2. Skolas sistēmas pamatos liekama demokrātiskā vienlīdzība un paidagoģijas prasības, t.i. vienādi laba piemērošanās skolēnu spējām un pakāpeniskai attīstībai.
3. Jāsaskaņo skolas pakāpes - pamatskola, vidusskola, augstskola un tās jānoorganizē saskaņā ar iepriekšējo principu (2.tēze).
4. Skolās jāmodina uz pilnu un radošu dzīvi spējas un talanti, kas snauž tautas lielajās masās, un tās jāsatavo dzīvei un praktiskam darbam.
5. Latvijas visu tautību skolās sevišķa vērība piegriežama valsts pilsoniskai audzināšanai, kuras pamatā jābūt tautas saimnieciskai patstāvībai, valstiskai neatkarībai un nacionālām īpatnībām; partiju politika skolās stingri noliedzama.
6. Mācīšanas un audzināšanas darba uzlabošana panākama ar bērnu psihes pētīšanu, audzināšanas problēmu iztīrīšanu un mācīšanas paņēmienu pārbaudīšanu Latvijas dabiskos un etnografiskos apstākļos.
7. Pamatskolas un vidusskolas skolotājiem jānod iespēja augstskolā papildināt zināšanas kā mācību priekšmetos, tā arī paidagoģiskos un sabiedriskos jautājumos.
8. Jāgadā par skolas un ģimenes saskaņotu rīcību audzināšanā; šīnī nolūkā nepieciešami mājmačības instruktori.
9. Nodrošināms skolotāju tiesiskais un materiālais stāvoklis un alga viņiem izmaksājama no valsts kases.
10. Skolu pārvaldē samazināms iestāžu skaits; piem. mazo pilsētu skolu pārvalde apvienojama ar attiecīgā apriņķa skolu pārvaldi.
11. Tuvākā nākotnē vislielākā vērība piegriežama pamatskolu otrās pakāpes, arodniecisko papildskolu un vispāri arodskolu noorganizēšanai.
12. Sevišķa vērība piegriežama higiēniskiem apstākļiem skolās un skolu internātos.
13. Pamatskolas mazturīgiem skolēniem izsniedzamas par brīvu grāmatas, rakstāmie piederumi, siltas brokastis un, pēc iespējas, apģērbs.

14. Mazturīgiem, bet apdāvinātiem skolēniem jādod iespēja turpināt izglītību arī vidusskolā un augstskolā.
15. Jāpiegriež lielāka vērība ārpusskolas izglītības veicināšanai, noorganizējot lauksaimniecības, dārzkopības un majturības skolas, kursus un priekšlasījumus.
16. Jārūpējas par spējīgu lietpratēju amatnieku sagatavošanu un arodu mācekļu izglītību.
17. Līdzīgi papildu skolām, jāpabalsta tautas augstskolas un vispārizglītojošie kursi.

3.Tabula

Demokrātiskā Centra
pirmsvēlēšanu platformās
izmantotā leksika

Vidējā atkārtojamības pakāpe:

1922.g. - 0,76;
1925.g. - 0,65;
1928.g. - 0,71;
1931.g. - 0,63.

Galvenie jēdzieni	1922		1925		1928		1931		Kopā
	1*	2*	1	2	1	2	1	2	
1. Skola	-	-	16	0,06	15	0,06	22	0,04	53
Izglītība	1	1,00	4	0,25	4	0,25	4	0,25	13
Mācīšana	-	-	-	-	-	-	2	0,50	2
2. Kultūra	3	0,33	2	0,50	-	-	-	-	5
Kult. pašdarbība	-	-	3	0,33	2	0,50	-	-	5
Kult. attīstība	-	-	2	0,50	-	-	-	-	2
3. Bērni	1	1,00	2	0,50	2	0,50	-	-	5
Skolēni	-	-	2	0,50	-	-	3	0,33	5
Jaunatne	1	1,00	-	-	-	-	-	-	1
4. Tauta	2	0,50	3	0,33	1	1,00	2	0,50	8
5. Latvija	1	1,00	4	0,25	1	1,00	2	0,50	8
6. Dzīve	-	-	3	0,33	2	0,50	2	0,50	7
7. Valsts	1	1,00	2	0,50	1	1,00	2	0,50	6
8. Skolotājs	-	-	2	0,50	2	0,50	2	0,50	6
9. Vecāki	-	-	2	0,50	2	0,50	-	-	5
10. Mazākuma tautības	-	-	1	1,00	1	1,00	1	1,00	3
11. Baznīca	-	-	1	1,00	1	1,00	-	-	2
12. Darbs	-	-	-	-	-	-	2	0,50	2
13. Lauki	1	1,00	-	-	-	-	-	-	1

1* - Lietvārda minējumu skaits

2* - Lietvārda atkārtojamības pakāpe

4. Tabula

LSDSP, Zemnieku savienības un Demokrātiskā Centra
pirmsvēlēšanu platformās
izmantotā leksika

Galvenie jēdzieni	Partijas	Gadi			
		1922	1925	1928	1931
Skola	LSDSP	6(+5)	9(+2)	10(+2)	-(+2)
	LZs	20(+5)	16(+5)	10(+2)	3(+3)
	Dc	-(+1)	16(+4)	15(+4)	22(+6)
Bērni	LSDSP	3	3	3	-
	LZs	5	2	1	-
	Dc	2	4	2	3
Vecāki	LSDSP	2	2	2	-
	LZs	1	-	-	-
	Dc	-	2	2	-
Skolotājs	LSDSP	-	1	-	-
	LZs	1	1	-	-
	Dc	-	2	2	2
Tauta	LSDSP	4	3	2	-
	LZs	1	1	1	-
	Dc	2	3	1	2
Mazturīgie	LSDSP	1	2	2	1
	LZs	-	-	-	-
	Dc	-	-	-	-
Mazākuma tautības	LSDSP	2	2	2	1
	LZs	2	-	-	-
	Dc	-	1	1	1
Lauki	LSDSP	1	1	1	-
	LZs	3(+3)	1(+3)	1(+2)	1
	Dc	1	-	-	-
Latvija	LSDSP	-	-	-	-
	LZs	1	1	1	-
	Dc	1	4	1	2
Valsts	LSDSP	1	1	1	-
	LZs	4	4	1	-
	Dc	1	4	1	2
Kultūra	LSDSP	2	2	1	1
	LZs	1	2	2	2
	Dc	3	7	2	-
Baznīca	LSDSP	2	2	2	1
	LZs	6	7	1	4
	Dc	-	1	1	-
Patriotisms	LSDSP	-	-	-	-
	LZs	2	2	1	-
	Dc	-	-	-	-

17. Pielikums

"Valdības Vēstnesis"
1919.gada 17.decembrī
Nr.88

1919.gada 8.decembra sēdē pieņemtais

Likums

par Latvijas izglītības iestādēm

1. Visas Latvijas izglītības un audzināšanas iestādes un lietas pārziņ izglītības ministrija, izņemot tās skolas, kas dibinājas uz sevišķu likumu pamata.

2. Izglītības un audzināšanas iestādes dibina un uztur valsts un pašvaldības iestādes un ar ministrijas atļauju juridiskas un fiziskas personas.

A. Skola

1. Vispārīgi noteikumi

3. Visu vienāda tipa skolu skolēni un skolotāji, neatkarīgi no tā, kas viņas uztur, ja tikai tās izpilda vispārējos noteikumus par Latvijas skolām, bauda vienādas tiesības.

4. Skolas var būt kopējas, kā arī atsevišķas zēniem un meiteņēm.

5. Mācību gada sākumu, beigas un starplaiku nosaka izglītības ministrija, ņemot vērā vietējo skolu valžu vēlēšanos.

6. Obligatorio mācību priekšmetus, to apmēru un minimālo un maksimālo nedēļas stundu skaitu nosaka izglītības ministrija.

7. Visās Latvijas skolās obligatorio priekšmetu skaitā uzņemami: latviešu valoda (valodas mācība, literatūras vēsture un rakstniecības teorija), Latvijas vēsture un Latvijas ģeogrāfija.

8. Skolās un klasēs, kur mācības nesniedz valsts valodā, pēdējā valoda ievadama sākot no otrā pamatskolas mācības gada.

9. Latvijas vēsturi un ģeogrāfiju māca katrā skolā jau trešā pamatskolas mācības gadā bērņus vispārīgi ievadot šajos priekšmetos. Vēlāk šie priekšmeti mācāmi sistēmātiski valsts valodā.

10. Ticības mācība skolās pasniedzama. No viņas atsvabināmi tie bērni, kuru vecāki iesniedz par to skolas pārzinim rakstisku paziņojumu.

Piezīme 1.: Ticības mācības pasniegšanu var uzlikt tikai tiem skolotājiem, kuri pie iestāšanās vietā uz to devuši savu piekrišanu.

Piezīme 2.: Katra konfesija var prasīt ticības mācības pasniegšanu, ja skolā atrodas šīs konfesijas desmit skolēnu.

Piezīme 3.: Katoļu, pareizticīgo un vecticībnieku ticības mācības pasniegšana, kā arī vispāri reliģioza šo konfesiju bērnu audzināšana un šo ticības mācības skolotāju iecelšana un atcelšana ir padota viņu baznīcas (resp. draudzes) pārziņā.

11. Ikkatras klases kurss normālā gaitā pabeidzams vienā mācības gadā.

12. Bez svarīgiem iemesliem skolēns nav atstājams vienā klasē vairāk par diviem gadiem. Skolēns, aks bez ārkārtējime iemesliem, neskatoties uz kārtīgo skolas apmeklēšanu, pēc diviem gadiem nav spējīgs pariet nākamajā augstākā klasē, pārceļams uz skolu jeb iestādi priekš iepakaļpalikušiem bērniem.

13. maksimālais bērnu skaits klasē ir četrdesmit.

Piezīme: Šis noteikums attiecas uz skolām, kurās uz vienu skolotāju nāk tikai viena klase vai nodaļa. Ja skolotājam jāmaca vienā klasē vairākas nodaļas, tad augstākais skolēnu skaits ir trīsdesmit.

14. Par skolotājiem var ievēlēt personas, kurām ir attiecīga vispārējā un pedagoģiskā izglītība; šīs izglītības augstumu nosaka izglītības ministrija.

15. Skolotāju vietas atstāšanai un jauna skolotāja pieņemšanai jānotiek mācību gada beigās.

16. Mācību laika skolotājs var atteikties no amata tikai aiz ievērojamiem iemesliem ar vietējās skolu valdes piekrišanu. Jaunu skolotāju vēlēšanas jāizdara, tiklīdz atļauja vecā aiziešanai ir izdota, bet ne vēlāk kā līdz jaunā mācības gada sākumam.

17. Valsts uzturamās skolās skolotāju un skolu pārziņu kandidātus ieteic skolas padome un ievēl amatā vietējā skolu valde. Citās skolās kandidātus uz skolotāju un skolu pārziņu amatiem ieteic skolu padomes; ievēl skolas uzturētājas - iestādes vai personas un apstiprina vietējā skolu padome.

Piezīme: Vēlēšanu protokoli nedēļas laikā pēc notikušām vēlēšanām jāiesūta vietējai skolu valdei. Ja pēdējā divu

nedēļu laikā no protokola saņemšanas dienas necel ierunas, tad skolotājs skaitās par apstiprinātu.

18. Skolotājs atzīstams par pieņemtu no tās dienas, kādā viņš ir apstiprināts amatā. Jautājumu par skolotāju atlaišanu var ierosināt skolu padome ar divām trešdaļām balsu vairākuma. Lietu izmeklē un izšķir skolu valde.

19. Skolotāja algas lielumu un izmaksāšanas kārtību, kā arī pensijas un pabalstus nosaka attiecīgi likumi.

20. Algota blakus darba pieņemšana skolotājiem pielaižama tik ar skolu valdes piekrišanu.

21. Skolas pārziņa uzdevumi un pienākumi:

- 1) skolas vadība likuma, skolu pārvaldes iestāžu, skolas padomes un pedagoģiskās padomes noteiktās robežās;
- 2) sakaru uzturēšana skolas darīšanās ar valdības un citām iestādēm, kā arī ar atsevišķām personām;
- 3) pedagoģiskās padomes sasaukšana un vadīšana;
- 4) skolas padomes noorganizēšana;
- 5) skolas dzīves izvīzīto jautājumu priekšā likšana skolas un pedagoģiskām padomēm un šo orgānu lēmumu izvešana, cik tālu tā nav uzticēta citām personām.

22. Katrā skolā ir pedagoģiskā padome, kura sastāv no visiem skolā nodarbinātiem pedagoģiskiem spēkiem un skolas ārsta, kur tāds ir. Skolotāju piedalīšanās padomē obligatoriska. Pedagoģiskā padome var, ja viņa to atrod par vajadzīgu, pie attiecīgu jautājumu izšķiršanas pieaicināt skolnieku priekšstāvjus, kā arī lietpratējus.

23. Kārtējās pedagoģiskās padomes sēdes jānotur vismaz reizi mēnesī. Sēdes sasauc skolas pārzinis vai tā vietnieks. Ārkārtējas sēdes sasaucams uz vienas trešdaļas padomes locekļu pieprasījumu.

24. Pedagoģiskā padome izvēl sev no sava vidus sekretāru.

25. Pedagoģiskā padome ir pilntiesīga pieņemt lēmumus, ja tajā piedalās vismaz trīs ceturtdaļas no viņas locekļiem.

26. Pedagoģiskā padome jautājumus izšķir ar vienkāršu balsu vairākumu.

27. Pedagoģiskās padomes uzdeums ir skolēnu audzināšanas un mācību pareiza nokārtošana un visu ar to sakarā stāvošo jautājumu apspriešana, it īpaši:

- 1) audzināšanas un mācību veida un metodu apspriešana;
- 2) skolas programmu un darba kārtības noteikšana atļautās robežās;

- 3) audzināšanas un mācību darba sadalīšana starp skolotājiem;
- 4) skolotāju izstrādāto mācību plānu apspriešana;
- 5) skolas mācības līdzekļu un bibliotēkas pārziņāšana un spriešana par šo krājumu papildināšanu;
- 6) pārskatu sastādīšana par mācības gaitu;
- 7) skolnieku uzņemšana un iedalīšana klasēs;
- 8) skolēnu sekmju novērtēšana un lēmumi par skolēnu pārcelšanu uz augstākām klasēm;
- 9) absolventu atlaišana un liecību izdošana;
- 10) instrukciju izstrādāšana skolotājiem un skolniekiem;
- 11) skolas aktu un priekšnesumu rīkošana.

28. Pie katras skolas ir skolas padome, kura sastādas no skolas pārziņa, skolotājiem un bērnu vecākiem (pa vienam uz katru atsevišķu klasi), skolas ārsta, kur tāds ir, un skolas uzturētāja priekšstāvja. Padome var uzaicināt uz savām sēdēm, ja sakarā ar apspriežamiem jautājumiem atrod to par vajadzīgu, arī tās personas un organizāciju priekšstāvjus, kā arī lietpratējus ar padomdevēja balsi.

29. Vecāku priekšstāvjus un to kandidātus skolas padomē ievēl mācību gada sākumā bērnu vecāku pilnā sapulce uz vienu gadu. Sapulci sasauc skolas pārziņis un tā uzskatāma par pilntiesīgu, ja ieradušies viena piektdaļa no bērnu vecākiem resp. aizbildņiem. Nesanākšanas gadījumā sasaucama pēc divām nedēļām otra sapulce, kura ir pilntiesīga pie katra ieradušos skaita. Vecāku pilnas sapulces noturamas pēc iespējas vietējā skolā un izziņojamas vismaz nedēļu pirms sapulces dienas. Skolotāju priekšstāvjus ievēl pedagogiskā padome.

30. Skolas padome izvēl no sava vidus priekšsēdētāju, sekretāru un kasieri.

31. Skolas padomes sēdes sasauc priekšsēdētājs; kārtējās sēdes noturamas reiz skolas gada ceturksnī. Ārkārtējās sēdes sasaucamas pēc vajadzības, vai ja to pieprasa viena ceturtdaļa padomes locekļu, vai skolas pārziņis. Padomes sēdes ir pilntiesīgas, ja tajās piedalās vismaz puse no viņas locekļiem. Visus jautājumus skolas padome izšķir ar vienkāršu balsu vairākumu.

32. Skolas padomes mērķis un uzdevumi:

- 1) ieteikt skolotājus un skolu pārziņu kandidātus vēlēšanu iestādēm;
- 2) sekmēt skolas mācību gaitu un audzināšanas darbu pareizu iekārtošanu un izvešanu;
- 3) apspriest jautājumus par skolas programmas paplašināšanu ar jauniem priekšmetiem;
- 4) iepazīstināt vecākus ar izglītības un audzināšanas pamata principiem un tuvināt skolu un bērnu vecākus;
- 5) raudzīties uz to, lai skolā ievērotu un izpildītu nepieciešamās higiēnas prasības;

- 6) apspriest skolas budžetu projektus, kā arī lietot skolas padomei uzticētos līdzekļus, pēc padomes sastādītām un no skolu valdes apstiprinātām instrukcijām;
- 7) pārzināt skolas saimniecisko pusi un kustāmo un nekustāmo īpašumu sastāvu;
- 8) noskaidrot skolas macību kavēšanas iemeslus un rūpēties par to novēršanu;
- 9) palīdzēt ierīkot un vadīt kopēdināšanu;
- 10) rūpēties par skolēnu apgādāšanu ar grāmatām un mācību piederumiem;
- 11) rūpēties par trūcīgo skolēnu apgādāšanu ar grāmatām un mācību piederumiem;
- 12) krāt attiecīgas statistiskas ziņas, sastādīt pārskatus u.t.t.;
- 13) apspriest visus jautājumus, iesniegtus no skolas pārziņa, pedagoģiskās padomes un skolu valdes;
- 14) skolas telpu sadalīšana skolotājiem, skolēniem un skolas apkalpotājiem.

2. Obligatoriķa mācība.

33. Katram Latvijas pilsonim obligatoriķi jāmacās no pilna sestā līdz sešpadsmitajam mūķa gadam.

34. Obligatoriķais mācību posms aptver:

- a) mājmacību vai pirmskolu (7. līdz 8. bērna mūķa g.);
- b) pamatskolu (9. līdz 14.g.);
- c) papildu skolu (15. līdz 16.g.).

Piezīme: obligatoriķa mācība attiecināma arī uz akliem, kurlmēmim un garīgi nenormāliem bērniem, kuriem ierīkojamas atsevišķas skolas vai mācību iestādes.

35. Obligatoriķai mācībai pieslienā neobligatoriķa mācība vidusskolās, augstskolās kā arī citās izglītības iestādēs.

36. Obligatoriķās skolās jāuzņem visi skolas iecirknī dzīvojošie bērni, bez ticības, kārtas, šķiru un dzimumu izšķirības.

37. Obligatoriķās valsts un pašvaldības iestāžu skolās visiem bērniem mācība par brīvu.

38. Ja bērns aiz trūcības nevar skolu apmeklēt, tad attieciķa pašvaldības iestāde gādā lai tas viņam būtu iespējams.

39. Visās obligatoriķās skolās mācība jāsniedz skolēnu ģimenes valodā.

40. Par skolēnu ģimenes valodu atzīstama tā valoda, kurur uzdod bērnu vecāki; bērnu skolā pieteicot un kurā viņš var brīvi savas domas izteikt.

41. Valsts un komunālās iestādes uztur ikkatrai tautībai tik daudz obligatorisku skolu, cik vajadzīgas viņu bērnu izglītošanai, skatoties pēc šā likuma noteikumiem.

Piezīme: Mazākuma tautībām, Latvijas pilsoņiem, ir tiesība prasīt sevišķas klases atvēršanu, ja tanī caurmērā salasās vismaz trīsdesmit skolēnu, kuri mācās viena skolotāja vadībā. Bērni, kuriem aiz viņu mazā skaita nav ierīkojama ne skola, ne klase viņu ģimenes valodā, var mācīties vai privātā kārtā vai izņēmuma kārtā skolās ar citu mācības valodu.

42. Pirmskolas mācības izņemamas mājās pēc izglītības ministrijas apstiprinātiem plāniem. Uz izglītības ministrijas rīkojumu pilsētās, miestos un biežāk apdzīvotās vietās ir no vietējas pārvaldes dibināmas un uzturamas sevišķas pirmskolas.

43. Pirmskolai, kā tiešs turpinājums, pieslienās pamatskola. Pārejas laikā, pēc vietējiem apstākļiem, atsevišķos apgabalos skolas obligatorisko pamatskolas kursu var ar izglītības ministrijas piekrišanu saīsināt no sešgadīga uz piecgadīgu vai četrgadīgu.

44. Pamatskolas apmeklēšana izņēmuma gadījumos pielaižama līdz sešpadsmitajam mūža gadam. Skolēni, kuri palikuši sešpadsmit gadus veci skolas gada vidū, var palikt skolā līdz kursa beigām.

45. Pēc vietējiem apstākļiem pamatskolu var iedalīt divās pakāpēs; četri gadi ir pirmā pakāpē, divi pēdējie - otrā pakāpē. Aiz svarīgiem iemesliem var arī citādi sadalīt pamatskolu pakāpēs.

46. Pamatskolu pirmā klasē uzņem bērnus ikkatra mācību gada sākumā ar priekšzināšanām, kuras dod pirmskola; citās klasēs tai pašā laikā skolēnus, kuri pabeiguši attiecīgas klases vai izturējuši attiecīgus pārbaudījumus.

47. Skolēnu pāriešana no vienas pamatskolas uz otru pielaižama arī mācību gada vidū, ja ir ievērojami iemesli.

48. Pamatskolas kursu pabeigušais skolēns dabū attiecīgu apliecību, kas viņam dod tiesības iestāties bez eksāmena valsts un pašvaldības vidus skolās, kā arī privātās mācību iestādēs, ja tur nav īpaši uzņemšanas noteikumi.

49. Skolēniem, kuri pirms skolas pabeigšanas izstājas no skolas, pedagoģiskā padome izdod attiecīgas apliecības.

50. Papildu skolas jāierīko valdībai un pašvaldības iestādēm vakara kursu, svētdienas skolu vai atskolu veidā ar to noteikumu, ka mācību stundu kopskaits gadā iznāktu ne mazāks par sits astoņdesmit. Vecākiem un darba devējiem noliktajā laikā jāatsvabina no

darba jaunieši, lai tie varētu apmeklēt papildu skolas. Uz šī panta neizpildītājiem attiecināmi sodi, paredzētie šī likuma 55.pantā.

51. Papildu skolu apmeklēšana obligatoriska visiem, kas neapmeklē kādas citas skolas un nav sasnieguši sešpadsmito mūža gadu.

52. Gādība par obligatoriskās mācības realizēšanu uz vietām uzlikta par pienākumu vietējām pašvaldības iestādēm, kuras pie šo jautājumu apspriešanas pieaicina arī skolotāju priekšstāvjus.

Piezīme: Latgalē obligatoriskās skolas uztur un pārzin apriņķa pašvaldības iestādes.

53. Vietējām pašvaldības iestādēm piekrīt: skolotāju pieņemšana, skolu uzturēšana un gādība par ārpusskolas izglītību.

54. Vecāki un viņu vietas izpildītāji pieteic pašvaldības iestādēm, no pēdējās noteiktā laikā, katru bērnu, kas sasniedz obligatoriskās skolas vecumu.

55. Par bērnu nepieteikšanu pašvaldības iestādei noteiktā laikā un par skolā nesūtīšanu bez aizbildināma iemesla vainīgiem darba devējiem, bērnu vecākiem vai aizgādņiem uzliekams naudas sods no viena līdz piecdesmit rubļiem. Par neaizbildināti nokavētām skolas dienām vecākiem, darba devējiem vai aizbildņiem uzliekamas piecdesmit kapeikas par katru nokavētu dienu. Sodu piedzen administratīvā kārtā vietējās pašvaldības izpildu orgāni.

56. Bērnus, kas dabu mājās, cita tipa skolās vai citā ceļā skolas mācību, ne mazāku par obligatorisko, atsvabina no obligatoriskās skolas mācību apmeklēšanas iestāde, kas uzrauga kārtēju skolas apmeklēšanu (skat. 54.).

57. Apriņķos un tanīs pilsētās, kuras ir izdalītas no apriņķa, dibināmas īpašas skolu valdes.

58. Skolu valdes sastāvs:

- 1) viens apriņķa resp. pilsētas valdes loceklis kā priekšsēdētājs;
- 2) divi priekšstāvji, kurus ievēl padome resp. pilsētas dome uz diviem gadiem;
- 3) attiecīgu apriņķu skolu inspektori, kā izglītības ministrijas priekšstāvji;
- 4) viens apriņķa resp. pilsētas skolu ārsts;
- 5) divi priekšstāvji no skolotājiem, kurus ievēl apriņķu vai pilsētu latviešu skolotāju sapulcē uz vienu gadu;
- 6) viens priekšstāvis no mazākuma tautību skolotājiem.

Piezīme: Apriņķos un pilsētās, kur ir vairākām mazākuma tautībām skolas, katra no tām sūta vienu skolotāju priekšstāvi, kuriem tomēr visiem kopā ir tikai viena lemjoša balss,

pie kam katrs no šiem priekšstāvjiem nodod balsi tanīs lietās, kas attiecas uz viņa tautības skolām.

59. Skolu valdes uzdevumi un kompetences:

- 1) visu obligatorisko skolu uzraudzība un kontrole, kā arī vispārīga gādība par izglītību savā apriņķī;
- 2) visu sūdzību izspriešana savā darbības rajonā skolu lietās;
- 3) skolotāju apstiprināšana un skolotāju atļaišana;
- 4) skolotāju atvaļināšana un komandēšana;
- 5) skolotāju kursu organizēšana;
- 6) valsts pabalstu pieprasīšana un izsniegšana obligatoriskām skolām; kontrole par pabalstu izdalīšanu un izlietošanu;
- 7) skolu tīkla sastādīšana visam darbības rajonam, kā latviešiem, tā arī mazākuma tautībām, kā normāliem, tā arī aktīviem, kurlmēmiem un atpalikušiem bērniem;
- 8) gādāšana par morāliski pakļodušiem bērniem, organizējot viņiem patversmes;
- 9) skolu budžetu saskaņošana un apstiprināšana;
- 10) skolu būvplānu apstiprināšana;
- 11) skolu mācības plānu saskaņošana un apstiprināšana.

60. Tekošo lietu vešanai skolu valdei ir prezidijs, sastāvošs no:

- 1) skolu valdes priekšsēdētāja (skat. 58.);
- 2) viena no apriņķa skolu inspektoriem;
- 3) viena skolu valdes locekļa pēc viņas izvēles.

61. Skolu valde ir apriņķa resp. pilsētas valdes nodaļa, pēdējā sedz arī skolu valdes izdevumus.

62. Sūdzības par skolu valdes lēmumiem saimnieciskos jautājumos iesniedzamas mēneša laikā apriņķa resp. pilsētas valdei, bet pedagoģiskos jautājumos - izglītības ministrijai.

63. Pamatskolas inspektora sevišķs uzdevums ir rūpēties par izglītības veicināšanu savā iecirknī saskaņā ar likumiem un valdības rīkojumiem, tāpēc inspektors ierosina dažādus jautājumus, sasauc un vada sava iecirkņa skolotāju apspriedes, dod parauga stundas utt.

64. Bez skolu valdes izvedamās kontroles, inspektoram ir tiesības katrā laikā pārlūkot savu iecirkņa skolu darbību.

65. Ārkārtīgos gadījumos inspektors atstādina skolotājus no amata izpildīšanas līdz lietas galīgai izšķiršanai.

66. Apriņķī un pilsētās vismaz ik uz divdesmit skolotājiem ievēl vienu rezerves skolotāju, kas izpilda aizkavētā skolotāja vietu. Rezerves skolotājus pieņem vietējā skolu valde un uz vi-

ņiem attiecas tie paši rīkojumi un likumi, kas uz citiem skolotājiem.

67. Bez skolotāju algas, aprīnka rezerves skolotājiem izmaksā ceļa izdevumus un dienas naudu pēc vispārējiem noteikumiem.

Tautas Padomes prezidents J.Čakste
Tautas Padomes sekretārs E.Bitte

Likums
par Latvijas izglītības iestādēm
(Izdots 1919.gada 16.jūlija likuma kārtībā)

III. Neobligātoriskā mācība

1. Vidusskola

68. Kā pamatskolas turpinājums ir vidusskola ar četrgadeju kursu.

69. Vidusskolā uzņem bērnus, kas pabeiguši pamatskolas kursu, vai arī iztur parbaudījumus pamatskolas kursa apmērā.

70. Pie vidusskolām var pievienot pēc apstākļiem arī pamatskolu klases.

71. Par mācību vidusskolā var ņemt skolas naudu, kuras normas izglītības ministrijai katrreiz apstiprinamas.

72. Sekmīgi beigušiem vidusskolu kursu skolas pedagoģiskā padome izdod apliecības pēc izglītības ministrijas noteiktās normas.

73. Vidusskolas kursus beigušos uzņem augstākās mācību iestādēs, saskaņā ar pēdējo uzņemšanas noteikumiem.

74. Valsts uzturamās vidusskolās kandidatus uz skolotāju un skolas pārziņa (direktora), kā arī ta palīga amatiem ieteic skolas padome un apstiprina izglītības ministrija.

75. Pārējās vidusskolās kandidatus uz skolotāju un skolas pārziņa (direktora), kā arī ta palīga amatiem ieteic skolas padome, ievēl skolu uzturētāja iestāde vai uzturētājs un apstiprina izglītības ministrija.

Piezīme: Vēlēšanu protokoli jāiesūta izglītības ministrijai, ja pēdējā divu nedēļu laikā pēc protokolu saņemšanas dienas neceļ ierunu, skolotājs skaitas par apstiprinātu.

76. Pārraudzības ziņā vidusskolas padotas tieši izglītības ministrijai.

2. Arodu skolas.

77. Arodu skolas var būt zemākās un videjās.

78. Zemāko arodu jeb amatniecības skolu kurss ir četrgadējs; pirmā klasē uzņem audzēkņus ar pamatskolas pirmo četru klasu priekšizglītību.

79. Kas sekmīgi beiguši zemāko arodu skolu, tie iegūst mācīta amatnieka nosaukumu savā arodā un vispārējās izglītības ziņā piedzina pilnas (6-klasu) pamatskolas kursa absolventiem.

80. Videjo arodu skolu kurss ir četrgadejs; pirmā klasē uzņem audzēkņus ar pilnas pamatskolas vai līdzīgu izglītību, kā arī ar zemākās arodu skolas pirmo divu klasu zināšanām; zemākas arodu skolas absolventi var iestāties arodu vidusskolas trešā klasē, izturot papildu pārbaudījumus.

81. Arodu vidusskolu beigušos uzņem augstākās mācības iestādēs, saskaņā ar pēdējo uzņemšanas noteikumiem.

82. Pie arodu skolas var pēc apstākļiem darboties arī vēl sevišķas sagatavošanas klases.

Piezīme: Pie arodu skolām kā organiska sastāvdaļa darbojas dažādi vakaru kursi.

83. Arodu skolu skolotāju un pārziņu ievēlēšanas un apstiprināšanas kārtība tāda pat, kā vidusskolu (74. un 75.pants).

84. Pārraudzības ziņā arodu skolas padotas tieši izglītības ministrijai.

26.aprīlī 1920.g.

Ministru prezidents K.Ulmanis
Izglītības ministrs K.Kasparsons

19. Pielikums

"Valdības Vēstnesis"
1919.gada 18.decembrī
Nr.89

1919.gada 8.decembra sēdē pieņemtais

Likums

par mazākuma tautību skolu iekārtu Latvijā

1. Mazākuma tautību skolu iekārta Latvijā ir savā organizācijā autonoma sekojošu noteikumu robežās.

2. No valsts un komunalo iestāžu visadu tipu vidus skolu vajadzībām atvēlētiem līdzekļiem piekrīt mazākuma tautību skolām vienas iedzīvotāju skaitam piemērīga daļa. Mazākuma tautību obligatoriskas skolas uzturamas pēc likuma "Par Latvijas izglītības iestādēm" 41.panta.

3. Juridiskām, kā arī fiziskām personām ir tiesība, saskaņā ar vispārējiem noteikumiem par privātskolām dibināt un uzturēt skolas ar attiecīgas tautības mācību valodu.

4. Programmas prasības mazākuma tautību skolās nedrīkst būt mazākas par šīm prasībām attiecīgās latviešu skolās.

Piezīme: Obligatorio prasību apmērus mazākuma tautību skolām latviešu valodā noteic izglītības ministrija.

5. Mazākuma tautību skolu pārraudzība piekrīt izglītības ministrijai, uz vispārīgu noteikumu pamata.

6. Mazākuma tautību skolu pārvaldes apvienotas sevišķā izglītības ministrijas mazākuma tautību departamentā. Katras atsevišķas tautības skolu parvalde koncentrējas īpašā departamenta nodaļā, kuras priekšnieki padoti tieši ministrim.

7. Mazākuma tautības skolu nodaļas priekšnieks reprezentē savu tautību visos kulturas jautājumos, ar tiesību stāties sakaros ar visiem izglītības ministrijas departamentiem, kā arī piedalīties ministru kabineta sēdēs ar padomdevēja balsi visos jautājumos, kuri aizķer viņa reprezentajamos tautības kultūralo dzīvi.

8. 6.pantā paredzētos nodaļu priekšniekus attiecīga mazākuma tautība liek priekšā caur ministri ministru kabinetam dēļ apstiprināšanas.

Piezīme: 6.pantā paredzētos skolu nodaļu priekšniekus pagaidam stāda priekšā apstiprināšanai Tautas Padomes minoritātu partiju priekšstāvji, kamēr radīsies likumīga priekšstāvniecība no nacionālām minoritātēm.

9. Mazākuma tautības skolu departamenta ierēdņi apstiprināmi vispārī pieņemtā kārtībā, no mazākuma tautību uzstādītiem kandidātiem.

10. Pie ikkatras mazākuma tautību skolu nodaļas darbojas attiecīga skolu nodaļas padome, kas sastāv no nodaļas priekšnieka, apakšnodaļu vadītājiem, 3 delegātiem no attiecīgas minoritātes un 3 šīs minoritātes skolotāju savienības locekļiem.

11. Skolu nodaļas padomi sasauc nodaļas priekšnieks pēc vajadzības, ne mazāk kā 4 reizes gadā un bez tam katrā laikā uz 4 viņu locekļu pieprasījumu.

12. Skolu nodaļas priekšnieks iesniedz padomei priekšlikumus par skolu atvēršanu un slēgšanu, skolas pārveidošanu, ierēdņu un skolotāju atlaišanu un citiem jautajumiem.

13. Skolu nodaļas padome var arī no savas puses nākt ar priekšlikumiem un prasīt viņu apspriešanu.

14. Pedagoģiska un zinātniska izglītība skolotājiem, kas māca mazākuma tautību skolās nedrīkst būt zemāka par to izglītību, kādu Latvijas valsts prasa no skolotājiem attiecīgās latviešu skolās.

15. Mazākuma tautību skolu iekārta, cik tālu viņa šinī likumā nav noteikta, padota vispārīgiem noteikumiem "Par Latvijas izglītības iestādēm".

Tautas Padomes prezidents J.Čakste
Tautas Padomes sekretārs E.Bitte

20. Pielikums

"Valdības Vēstnesis"
1921.gada 13.maijā
Nr.105

Latvijas Satversmes sapulces kopsēdē
1921.gada 10.maijā pieņemtais

Likums

par 55 000 000 rbļ. kredīta atvērēšanu
Latgales skolām

1. Latgales iznīcināto skolu atjaunošanai un jaunu mācības iestāžu dibināšanai un apgādāšanai atvēlēts kredīts līdz 55.000.000 rbļ.

2. 1.p. minētā summa sadalama uz trim gadiem, uzdodot valdībai ievest to 1921./2., 1922./3., 1923./4.gg. budžetos.

Satversmes sapulces priekšsēdētājs J.Čakste
Satversmes sapulces sekretārs R.Ivanovs

Latvijas Satversmes Sapulces
1921.gada 10.jūnija kopsēdē pieņemtais
Likums
par obligatorisko skolu skolotāju algošanu

1. Obligatorio skolu skolotāju minimālā alga nedrīkst būt zemāka par sekojošām normām:

- a) skolotāji-praktikanti, bez skolotāju tiesībām, saņem algu pēc valsts ierēdņu XV kategorijas;
- b) skolotāji ar praksi, mazāku par 5 gadiem, - XIV kat.;
- c) skolotāji pēc 5 gadu prakses un skolotāji ar augstskolas vai skolotāju institūta izglītību, ar praksi, mazāku par 5 gadiem, - XIII kat.;
- d) skolotāji pēc 10 gadu prakses - XII kat.;
- e) skolotāji pēc 15 gadu prakses un skolotāji ar augstskolas vai skolotāju institūta izglītību pēc 5 gadu prakses - XI kat.;
- f) un skolotāji ar augstskolas vai skolotāju institūta izglītību pēc 10 gadu prakses - X kat.;
- g) kurlmēmo, neredzīgo un citu defektīvo bērnu obligatorio skolu skolotāji-audzinātāji saņem tādu pat algu, kā skolotāji ar augstskolas izglītību, bet pārējie šo iestāžu skolotāji un skolotāji-praktikanti saņem vienu kategoriju augstāku algu, nekā attiecīgu laiku nokalpojušie normālo pamatskolu skolotāji.

2. Ģimenes piemaksas un naturālijas obligatorio skolu skolotāji saņem uz tādiem pat noteikumiem, kā valsts ierēdņi.

3. Algas izmaksā aprinķu vai pilsētu pašvaldības iestādes, sazinā ar vietējo skolu valdi. Pusi algas un ģimenes piemaksu maksā no valsts kases, pusi no pašvaldības līdzekļiem.

Piezīme: Kara izpostītos apgabalos un uz izglītības ministrijas priekšlikumu arī citur, kur apstākļi to prasa, visa alga izmaksājama no valsts kases.

4. Obligatorio skolu skolotāji saņem no skolu uzturētājiem dzīvokli ar apkurināšanu un apgaismošanu par brīvu vai tā vietā kā atlīdzību naudā 20% no algas un ģimenes piemaksas.

5. Obligatorio skolu skolotāju personīgā lietošanā pienākas saņemt no skolas uzturētāja par brīvu lauksaimnieciski izmantojamu zemi: uz laukiem vienu hektāru, pilsētās no 1/20 līdz 2/5 hektāra.

6. Obligatorio skolu ārstus pašvaldības iestādes algo uz brīva līguma pamata.

7. Sīkākus noteikumus par prakses gadu aprēķināšanu, darba stundu komplektu un atlīdzību par ārpus klases un citiem virsdarbiem, kā arī par naturālijām izstrādā izglītības ministrija un apstiprina ministru kabinets.

8. Šis likums stājas spēkā 1920.g.15.septembrī pieņemto pagaidu noteikumu par obligatorio skolu skolotāju algošanu vietā un algas pēc šī likuma maksājamas no 1921.g.1.aprīļa.

Satversmes Sapulces prezidents J.Čakste
Satversmes Sapulces sekretārs R.Ivanovs

22. Pielikums

"Valdības Vēstnesis"
1921.gada 7.oktobrī
Nr.227

Latvijas Satversmes Sapulces
1921.gada 30.septembrī pieņemtais

Likums

par mācību un svētku dienām skolās

1. Mācības dienu skaits gadā ir:

- pamatskolās no 170 līdz 200;
- vidusskolās no 200 līdz 220.

2. Obligatori ir svinamas svētdienas un visas likumā paredzētās svinamās svētku dienas.

3. Sestdienas svinētāju skolās atļauts svētdienas vietā svinēt sestdienu.

4. Skolās ar vienas konfesijas bērniem absolūtā vairākumā svinamas vēl šādas dienas:

luterāņiem - Ticības atjaunošanas diena (31.oktobrī) un lūdzamā diena;

katoļiem - Marijas šķīstīšanas diena (2.februārī), Jāzepa diena (19.martā), Marijas pasludināšanas diena (25.martā), Visu svētāko sakramentu diena (ceturtdiena pēc Svētās trijādības dienas), Pētera-Pāvila diena (29.jūnijā), Marijas debesīs uzņemšanas diena (15.augustā), Marijas dzimšanas diena (8.septembrī), Visu svēto diena (1.novembrī), Mirušo piemiņas diena (2.novembrī), Marijas bezvainīgas ieņemšanas diena (8.decembrī);

pareizticīgiem un vecticībniekiem - Galvenie (двунадесятые) un Lieldienas svētki pēc pareizticīgo un vecticībnieku baznīcas mācībām;

Mozus ticīgiem - Lieldienas (pesach), Nedēļas svētki (švuos), Jauna gada diena (roš hašono), Lielā gavēņa diena (jom-kipur), Būdiņu svētki (šukois), Purim-dienas un Tempļa sagraušanas diena (Tišob'ow).

Piezīme: 2. un 4.pantos paredzētās atsevišķu konfesiju svinamās dienas svinamas tikai šīm konfesijām.

5. Ja vietējā sabiedrībā bez jau minētām dienām svinamas vēl kādas citas dienas, tad skolā tās var svinēt, ja to nolemj skolēnu vecāku sapulce, piedaloties vismaz 1/2 no skolēnu vecākiem, bet ar to noteikumu, ka gadā jābūt mācības dienu ne mazāk par 1.pantā noteikto minimumu.

Piezīme: Par šinī pantā minētām svinamām dienām skolas priekšnieks vismaz trīs nedēļas iepriekš paziņo vietējai skolu valdei, kurai tiesība šādu dienu svinēšanu arī aizliegt, par to paziņojot vienu nedēļu iepriekš skolas priekšniekam.

6. Atsevišķiem vecākiem tiesība savus bērnus nesūtīt skolā tādās dienās, kuras viņi svētī kā savas konfesijas svinamas svētku dienas. Tādos gadījumos vecākiem iepriekš par to jāpaziņo skolas priekšniekam.

Satversmes Sapulces prezidents J.Čakste
Satversmes Sapulces sekretārs R.Ivanovs

23. Pielikums

"Valdības Vēstnesis"
1923.gada 9.novembrī
Nr.249

Saeima ir pieņēmusi un
valsts Prezidents izslu-
dina šādu likumu:

Likums
par veselības kopšanas sekmēšanu skolās

Visās, valsts, pašvaldības un privatās pamata, vidus- un arod-
skolās audzināšanā un mācībā piegriežama vislielākā vērība vese-
lības kopšanai, sevišķi uzsverot alkohola kaitīgumu.

Piezīme: Izglītības ministrijai jāpārstrādā skolu programmas
šīnī virzienā viena gada laikā.

Rīgā, 1923.g.9.novembrī

Valsts Prezidents J.Čakste

24. Pielikums

"Valdības Vēstnesis"
1925.gada 16.martā
Nr.60

Saeima ir pieņēmusi un
Valsts Prezidents iz-
sludina šādu likumu:

Skolotāju penziju likums

1. Šis likums attiecas:

- 1) uz atvaļinātiem valsts un pašvaldības mācības un audzināšanas iestāžu skolotājiem (ieskaitot arī augstskolu mācības spēkus) un viņu ģimenes locekļiem;
- 2) uz atvaļinātiem privātskolu skolotājiem un viņu ģimenes locekļiem, ja šīs skolas tiesībās pielīdzinātas valsts skolām.

2. Pirmā pantā minētiem skolotājiem ir tiesība uz pensiju, neatkarīgi no darba spēju zaudēšanas, ja viņi pilnīgi atvaļināti no dienesta, nokalpojuši ne mazāk par 25 gadiem un sasnieguši 55 gadu vecumu.

3. Tiesība uz penziju pēc šī likuma ir arī tiem skolotājiem Latvijas pilsoņiem, kuri atvaļināti no dienesta pirms šī likuma spēkā nākšanas.

4. Skolotājiem, kuri nokalpojuši ne mazāk par 10 gadiem un zaudējuši skolotāja darba spējas ne mazāk par 30%, ja viņi atstāj dienestu, ir tiesība neskatoties uz vecumu, saņemt penziju no dienas, kad viņi atstāj dienestu.

5. Skolotājiem, kuri atrazdamies dienestā un izpildot dienesta pienākumus, caur nelaimes gadījumu vai uzpurējoties zaudējuši skolotāja darba spējas par 30 un vairāk procentiem, ir tiesība saņemt penziju no dienas, kad viņi atstāj dienestu. Penzija aprēķināma no augstākās penziju normas, samērā ar darba spēju samazināšanos, arī tad, ja skolotājs nav nokalpojis 10 gadus.

6. Penzijas izdienas laikā skolotājiem ieskaita vienīgi tos gadus, kuros tie vienā vai vairākās mācību iestādēs kopā pasnieguši katrā laikā un katram skolu tipam pastāvošos noteikumos paredzēto stundu skaitu.

Piezīme: Augstskolas mācības spēkiem izdienā ieskaitāmi arī gadi, kururs tie, pēc normālā augstskolas kursa beigšanas, augstskolas uzdevumā pavadījuši gatavodamies uz docenturu vai arī kā asistenti, vai privatdocenti. Vidus- un pamatskolu skolotājiem penzijas izdienā ieskaita tos normālā kursa gadus, kurus viņi, pārtraucot savu dienestu, pavadījuši turpinādami izglītību kādā augstākā tipa speciālā pedagoģiskā mācības iestādē, ja viņi pēc šīs iestādes kursa beigšanas nodarbojušies skolotāja amatā līdz penzijas izdienai.

7. Penzijas izdienas laikā ieskaita visiem skolotājiem visu laiku, kurur tie nokalpojuši Latvijas teritorijā, kā arī latviešu bēgļu skolās. Bez tam vēl penzijas izdienas laikā ieskaita:

- a) pamata, arodu un vidusskolu skolotājiem, 75%, bet ne vairāk par 20 gadiem, no laika, kuru tie nostrādājuši skolās ārpus Latvijas līdz 1918.g.18.novembrim, ja viņi atgriezušies Latvijā, tapuši Latvijas pilsoņi ne vēlāk kā līdz šī likuma spēkā nākšanai un pavisam Latvijā nostrādājuši kā skolotāji vai kā izglītības darbinieki valsts vai pašvaldības iestādēs 5 gadus.
- b) augstskolu mācības spēkiem, Latvijas pilsoņiem, ja viņi Latvijā nostrādājuši 5 gadus,- visu laiku, kuru viņi līdz šī likuma spēkā nākšanai nostrādājuši citu valstu augstskolās, un 75%, bet ne vairāk par 20 gadiem, no laika, kurur tie nostrādājuši pamata, arodu un vidusskolās ārpus Latvijas līdz 1918.g.18.novembrim.

Piezīme 1. Par mācības spēka-ārvalstnieku ārpus Latvijas nokalpoto, penzijas izdienā ieskaitāmo laiku lemj katrā atsevišķā gadījumā Ministru kabinets, nepārkāpjot šinī likumā paredzētās maksimālās normas.

Piezīme 2. Darba nespējības un nāves gadījumos darba ministrim, saziņā ar izglītības ministri, ir tiesības a un b punktā minētos 5 gadus samazināt.

8. Latvijas kara dienestā pavadtais laiks, atskaitot miera laika obligatorisko kara dienestu, ieskaitāms penzijas izdienā, ja skolotājs, atrodoties savā darbā, iesaukts armijā un gada laikā pēc atvaļināšanas no armijas stājies pie skolotāja pienākumu izpildīšanas. Kara laikā kara dienestā frontē pavadītais laiks skolotājiem penzijas izdienā ieskaitāms divkārtīgi.

9. Pasaules karā Krievijas armijā līdz 1917.g.1.oktobrim nokalpota laiks ieskaitāms penzijas izdienā, ja skolotājs, atrodoties savā darbā, iesaukts armijā un 5 gadu laikā pēc atvaļināšanas no armijas sācis darboties Latvijas skolās.

10. Penzijas izdiena ieskaitāms skolā nokalpota laiks neatkarīgi no tam, vai skolotājs kalpojis valsts, pašvaldības vai

privātās skolās. Tāpat izdienas laika ieskaitāms laiks, kuru skolotājs nokalpojis vispār valsts vai pašvaldības dienestā.

Piezīme: Skolotājam pieskaita penzijas izdienā vienu gadu par katru dzemdību.

11. Privātskolās, līdz Latvijas tapšanai, nokalpoto laiku ieskaita penzijas izdienā visiem skolotājiem, kuriem bijušas skolotāja tiesības, piemērojot tiem visus šī likuma noteikumus.

Piezīme: Strīdu gadījumos, kādas izglītības iestādes uzskatīt par skolām, kuru skolotāji bauda penzijas tiesības, izšķir Ministru kabinets.

12. Penzijas izdienas laiks skaitas no skolotāja darbības iesākšanas.

Piezīme: Dienesta laiks, par kuru alga vai pabalsts nepienākas, kā arī dienesta pārtraukumi izslēdzami no penzijas izdienas, izņemot 6.panta piezīmē minētos gadījumus.

13. Penziju aprēķina no augstākās skolotāja algas, par kurur pensijamā persona saņēmusi penziju izkalpojot Latvijs pastāvēšanas laika ne mazāk kā 3 gadus no vietas, bet ja pensijamā persona nav saņēmusi no vietas vienu un to pašu algu, tad penzija aprēķināma pēc saņemtās algas caurmēra pa trim gadiem: par nokalpotiem 10 gadiem 30%; par katru nākošo nokalpoto gadu penzijas norma pieaug par 2% gadā no attiecīgās algas līdz 80% no minētās algas.

Piezīme 1: Algā ietilpst attiecīgajai skolotāja amata kategorijai noteiktais atalgojums (pamatalgā), pierēķinot 20% no algas par dzīvokli, apkurināšanu un apgaismošanu tiem skolotājiem, kuriem tas likumā paredzēts kā ietilpstošs algā.

Piezīme 2: Skolotājiem, kuri Latvijas pastāvēšanas laika nav strādājuši, bet kuriem pēc šī likums penzija pienākas, tā aprēķināma pēc tās algas, kādu tie saņemtu, ja viņi Latvijas valsts vai pašvaldības dienestā kā skolotāji ieņemtu līdzīgu vietu.

14. Pašvaldības un privātskolu uzturētāji maksā par katru notecējušo gada ceturksni valsts ieņēmumos Latvijas bankā no saviem līdzekļiem, skaitot no šī likuma spēkā nākšanas: pirmie 2% un otrie 4% no katra skolotāja likumā paredzētās algas kategorijas zomas, pieskaitot 20% no algas par dzīvokli, apkurināšanu un apgaismošanu, ja skolotājam dzīvoklis pēc likuma pienākas par brīvu. Pie penzijas izmaksām privātskolu skolotāja alga noteicama pēc algas kategorijas, kādā skolotājs būtu ierindots, ja viņš strādātu attiecīga tipa valsts vai pašvaldības skolā.

Piezīme 1: Ja skolotājs strādā vairākās (valsts, pašvaldības vai privāt) skolās, tad pašvaldības un privātu sko-

lu uzturētāju iemaksas uz penzijas rēķina sadalāmas proporcionāli skolotāja pasniegtajam stundu skaitam šinīs skolās.

Piezīme 2: Uz penzijas rēķina valsts ieņēmumos iemaksātās zumas nekādos apstākļos nav atmaksājamas.

15. Pēc penzionējamā skolotāja naves, kā arī gadījumā, ja viņš uz tiesas sprieduma pamata zaudē pilsoņa tiesības, kas savienotas arī ar penzijas tiesību zaudēšanu, tad tiesība uz penziju pāriet uz viņa ģimenes locekļiem - sievu un bērniem līdz pilniem 18 gadiem, turpretīm pēc penzionējamās skolotājas naves vai penzijas tiesību zaudēšanas šī tiesība pāriet tikai uz viņas bērniem.

16. No penzijas, kura pienāktos skolotājam, ja viņš nebūtu miris vai zaudējis tiesību uz penziju, atraitne dabū pusi, bet bērni: 1) atraitnei dzīvai esot - 1/6 katrs, ja to nav vairāk kā 3, pretējā gadījumā visi kopā - otru pusi līdzīgās daļās, un 2) atraitnei dzīvai neesot - ja viens bērns - pusi no penzijas, ja divi bērni - katrs 1/3 no penzijas, ja vairāk kā divi bērni - pilnu penziju, sadalītu līdzīgās daļās.

Tāpat atkarībā no tam, vai ir dzīvs mirušās skolotājas vīrs, attiecināmi uz viņas bērniem šī panta 1. un 2. punkts.

Piezīme: Mirušā skolotāja bērniem, kuru māte tiesību uz penziju zaudējusi uz tiesas sprieduma pamata, penziju aprēķina pēc šī panta 2.punkta.

17. Ja skolotāja nāvei par cēloni ir bijuši 5.pantā paredzētie apstākļi, tad viņa ģimenes locekļu penzija aprēķināma saskaņā ar 5. un 15.pantu.

18. Kam pēc pastāvošiem penziju likumiem tiesība uz vairākām penzijām no valsts vai pašvaldības iestādēm, var saņemt tikai vienu penziju pēc izvēles.

19. No bērnu penziju daļas nevar piedzīt vecāku parādus un nodokļus, tāpat arī no atraitnes penzijas - vīra parādus un nodokļus.

20. Penzijas izmaksu pārtrauc, ja penzionējamā persona no jauna atrodas skolotāja amatā vai citā valsts vai pašvaldības dienestā un penzionējamiem bērniem pa to laiku, kamēr viņu māte, atrazdamās skolotājas amatā vai citā valsts vai pašvaldības dienestā, vēlas saņemt ģimenes piemaksu.

Penziju izmaksu izbeidz penzionējamai personai, ja viņa 1) nomirst, 2) nav vairs Latvijas pilsonis, 3) zaudē penzijas tiesības ar tiesas spriedumu.

Penzionējamiem skolotāju bērniem penzijas izmaksu izbeidz, kad tie sasniedz 18 gadu vecumu, un atraitnēm - kad tās apprecas.

Piezīme: Tiesību uz penziju, ja viņa piešķirta par personīgu dienestu, skolotāja apprecējoties nezaudē.

21. Penzijas pieprasījums iesniedzams caur penzijas pieprasītāja tiešu priekšniecību uz tā ministra vārdu, kuru resorā pieprasītājs pēdējā laikā kā skolotājs kalpojis, ne vēlāk kā 6 mēnešu laikā, skaitot:

- a) no atvaļināšanas dienas, ja skolotājs pensijonējamās tiesības ieguvis atrazdamies darbā;
- b) no dienas, kad viņš tapis darba nespējīgs, ja skolotājs penzijas tiesības guvis neatrazdamies vairs darbā;
- c) no šī likuma spēkā nākšanas dienas, ja skolotājs, kas tagad vairs darbā neatrodas, ar šo likumu ir ieguvis penzijas tiesības.

Piezīme 1: Ja penzijas pieprasījums iesniegts pēc šinī pantā noteiktā laika, pieprasītājs gan nezaudē tiesību uz penziju, bet to aprēķina tikai no pieprasījuma iesniegšanas dienas.

Piezīme 2: Skolotājiem, kā arī viņu 15.pantā minētiem ģimenes locekļiem, kuri jau līdz šī likuma spēkā nākšanai saņem valsts pabalstus, penzijas pieprasījums no jauna nav jāiesniedz.

22. Attiecīgs ministrs ne vēlāk kā 2 nedēļu laikā penzijas pieprasījumu, līdz ar savu slēdzienu un nepieciešamiem dokumentiem, nosūta Darba ministrijai.

23. Penzijas pieprasījumu Darba ministrija izšķir 2 nedēļu laikā, skaitot no tā saņemšanas dienas.

24. Slēdzienu par penzijas pieprasītāja veselības stāvokli, kā arī par viņa darba spējas zaudējumu apmēru (4. un 5.pants) dod, saskaņā ar Ministru kabineta apstiprinātu instrukciju, 3 lietpratēji - ārsti, kurus ievēl Darba ministrija.

Piezīme: Personas, kuras sasniegušas 55 gadu vecumu penzijas ziņā bez izmeklēšanas pielīdzināmas darba nespējīgām.

25. Ja penzijas pieprasītājs slimības vai pilnīgas nevarības dēļ nevar ierasties uz pārbaudīšanu, tad ārstiem jāierodas pie slimnieka, vai jāuzdod medicīnisku izmeklēšanu izdarīt Darba ministrijas pilnvarotam ārstam.

26. Ja penzijas pieprasītājs nav apmierināts ar ārstu slēdzienu, viņa tiesība mēneša laikā, skaitot no attiecīgā paziņojuma saņemšanas, griezties pie Darba ministrijas ar lūgumu pārliecināties par viņa veselības stāvokli otrreiz. Darba ministrija uzdod citiem ārstiem pārliecināties par pieprasītāja veselības stāvokli. Šis otrais ārstu lēmums ir galīgs.

27. Penziju izmaksā pa gada ceturkšņiem ar tādu aprēķinu, ka pensionārs to saņem ceturkšņa vidū.

Piezīme: Pensionāra miršanas gadījumā līdz tekoša gada ceturkšņa pēdējai dienai neizmaksātā penzijas nauda izsniedzama pilnā apmērā 15.pantā minētiem pensionara ģimenes locekļiem, bet ja tādu nav, tad personai, kura to uzturējusi pēdējā laikā, vai to apbedījusi.

28. Pensionārs zaudē tiesību prasīt viņam piešķirtās zumas izmaksu, ja viņš 3 gadu laikā to nav pieprasījis.

29. Pensionāram pienākošās summas izmaksā Latvijas banka vai viņas nodaļas pēc pensionāra norādījuma.

30. Uz pensionāra lūgumu Darba ministrija uz viņa rēķina izsūta penziju pa pastu.

31. Skolotāju penziju lietas pārzin Darba ministrija, kurai, saziņā ar Izglītības ministriju, ir tiesība izdot instrukcijas šī likuma piemērošanai.

32. Šis likums atceļ: a) pagaidu noteikumu par darba nespējīgu mākslinieku, zinātnieku, rakstnieku un skolotāju pabalstiem III.daļu (Lik.kr.papild.84), b) to pašu pagaidu noteikumu I.daļu, kā arī viņu pārgrozījumus un papildinājumus, ciktāl tie zīmējas uz skolotāju un viņu ģimenes locekļu pabalstiem (Lik.kr.1921.g.168), c) visus bijušās Krievijas likumus, kuri attiecas uz skolotāju penzijām.

33. Šis likums stājas spēkā ar 1925.gada 1.aprīli.

Rīgā, 1925.g.16.martā

Valsts Prezidents J.Čakste

25. Pielikums

"Valdības Vēstnesis"
1929.gada 30.decembrī
Nr.60

Saeima ir pieņēmusi un
Valsts Prezidents izslu-
dina šādu likumu:

Izglītības ministrijas iekārta

I. Vispārīgie noteikumi.

1. Izglītības ministrija pārzina visas izglītības - mācīšanas, audzināšanas, zinātnes un mākslas iestādes un lietas.

Piezīme: No Izglītības ministrijas pārzināšanas izņemtas iestādes un lietas, kas uz atsevišķu likumu pamata atrodas citu resoru pārziņā.

2. Izglītības lietās izglītības ministram ir tiesība izdot saistošus noteikumus likumu robežās, izsludinot tos vispārīgai zināšanai.

3. Izglītības ministrijā pastāv ministra biedra amats.

4. Izglītības ministrija veic viņai uzliktos pienākumus ar savām centrālām un vietējām iestādēm un amatpersonām, kā arī ar vietējo pašvaldību palīdzību.

5. Izglītības ministrijas galvenās sastāvdaļas ar attiecīgām vietējām iestādēm ir: 1) ministra sekretariāts, 2) skolu departaments un 3) mazākuma tautību izglītības pārvaldes.

II. Ministra sekretariāts.

6. Ministra sekretariāts pārzina ministra darbvedību, sarakstīšanos kultūras, mākslas un vispārīgās lietās, ministrijas arhīvu, ekspedīciju un saimniecības lietas, kā arī izpilda sevišķus ministra uzdevumus.

7. Ministra sekretariātu vada un pārzina ministra sekretārs, kas padots tieši ministram.

8. Pie ministra sekretariāta pastāv un darbojas konsultants mākslas un kultūras lietās, ministrijas juriskonsults un "Izglītības Ministrijas Mēnešraksta" redakcija.

III. Skolu departaments.

9. Skolu departaments parzina skolu lietas un gādā par skolas un ārpusskolas izglītības izplatīšanu tautā, vada skolu tīkla organizēšanu, pārzina mācības laika noteikšanu, programmu izstrādāšanu, mācības iestāžu darbību un departamentam padoto iestāžu valsts mantu un budžetu.

10. Skolu departamentu vada direktors ar viņam padoto vicedirektoru.

11. Skolu departamenta centrālās iestādes ir: 1) tautskolu direkcija, 2) vidusskolu direkcija, 3) arodskolu direkcija, 4) ministrijas grāmatvedības nodaļa, 5) izglītības ministrijas statistikas birojs un 6 izglītības iestāžu būvniecības birojs.

Skolu departamenta vietējā iestāde ir tautskolu inspekcija. Bez tam paidagoģiskos jautājumos Izglītības ministrijai padotas skolu valdes.

12. Pie izglītības ministrijas pastāv un atrodas skolu departamenta tiešā pārziņā: 1) kinocenzūra, 2) skolu muzejs, 3) mācības līdzekļu nodaļa, 4) rokdarbu darbnīcas un 5) ekskursiju birojs, kas darbojas uz atsevišķu likumu vai noteikumu pamata.

13. Pie skolu departamenta darbojas ārsts-konsultants un atsevišķu priekšmetu inspektori.

14. Tautskolu direkcijai piekrīt obligatorisko valsts, pašvaldību un privāto skolu un citu pirmmācības un audzināšanas iestāžu pārzināšana un uzraudzība.

15. Tautskolu direkcijas tiešā pārziņā atrodas obligatorisko skolu inspekcija un vietējās skolu valdes, kā arī valsts, pašvaldību un privātu organizāciju sarkojamo tautskolotāju kursu uzraudzība.

16. Vidusskolu direkcija pārzina vispārīgās izglītības valsts, pašvaldību un privātu vidusskolu administratīvās un saimniecības lietas, kā arī pārrauga un kontrolē šo iestāžu paidagoģisko darbību. Viņa pārzina un pārrauga sarīkojamos vidusskolu skolotāju kursus.

17. Arodskolu direkcijai, zīmējoties uz arodu skolām un kursiem, piekrīt tās pašas kompetences, kas vidusskolu direkcijai vidusskolu lietās. Bez tam arodskolu direkcija pārzina visas ārpusskolas izglītības lietas.

18. Tautskolu, vidusskolu un arodskolu direkcijas vada direktori, kuriem var būt biedri. Direktoru biedru pienākumus nosaka izglītības ministrs.

19. Ministrijas grāmatvedības nodaļa ved visu ministrijas centrālo iestāžu grāmatas, sastāda norēķinus, sastāda budžeta projektu un kontrolē budžeta izpildīšanu. Grāmatvedības nodaļu vada nodaļas vadītājs.

20. Izglītības statistikas birojs pārziņina Izglītības ministrijas statistiku visās izglītības, kultūras, zinātnes, mākslas un citās lietās un viņu vada biroja pārziņis.

21. Izglītības iestāžu būvniecības birojs parziņina visu valsts izglītības iestāžu būvju un remontu lietas un viņu vada biroja pārziņis-arhitekts.

IV. Mazākuma tautību izglītības pārvaldes.

22. Pie Izglītības ministrijas pastāv krievu, žīdu, vācu, poļu un baltkrievu mazākuma tautību izglītības pārvaldes, kuras pārziņina visus savas tautības kultūras un izglītības jautājumus un gādā par savas tautības izglītību un skolām.

23. Katru mazākuma tautību izglītības pārvaldi vada viņas priekšnieks, kas savā darbībā padots tieši izglītības ministram.

24. Pie mazākuma tautību izglītības pārvaldēm var pastāvēt atsevišķu skolu nodaļas, bet ne vairāk par divām pie katras.

V. Augstskolas un atsevišķas iestādes.

25. Izglītības ministra pārziņā atrodas visas augstākās valsts, pašvaldību un privatās zinātņu un mākslas iestādes, kas pastāv un darbojas uz atsevišķu likumu vai noteikumu pamata.

26. Izglītības ministra pārziņā atrodas šādas atsevišķas patstāvīgas iestādes: 1) pieminekļu valde ar folkloras krātuvi, 2) valsts arhīvs, 3) valsts mākslas muzejs, 4) valsts bibliotēka, 5) valsts vēsturiskais muzejs, 6) nacionālā opera, 7) nacionālais teātris un 8) atsevišķu stipendiju un prēmiju fondi.

27. Dažādu kultūras, zinātnes un mākslas jautājumu pārziņāšanai pie Izglītības ministrijas pastāv attiecīgas padomes un komisijas, kuru sastāvu un kompetences, ja tās nav paredzētas atsevišķos likumos un noteikumos, nosaka izglītības ministrs.

Rīgā, 1929.g.30.decembrī

Valsts Prezidents G.Zemgals

Likums Saeimā pieņemts 1929.g.17.decembrī

"Valdības Vēstnesis"
1931.gada 15.jūnijā
Nr.130

Likums

par pašvaldību obligātorisko skolu skolotāju algošanu

1. Pašvaldību obligātorisko skolu skolotāju, bērnu dārzu vadītāju un audzinātāju un patversmes audzinātāju alga un ģimenes piemaksa nevar būt zemāka par to, kādu saņem attiecīgie valsts darbinieki.

2. 1.pantā minētie pašvaldību obligātorisko skolu skolotāju, bērnu dārzu vadītāju un audzinātāji saņem līdz ar ģimenes piemaksām *no aprinča pašvaldības pilnos apmēros, izņemot pilsētu pašvaldības*, kuras pusi algas un pusi ģimenes piemaksas pēc valsts noteiktām algu normām maksā no valsts, pārējo daļu no pašvaldības līdzekļiem. Kur apstākļi to prasa, valsts izsniedz minētām vajadzībām nepieciešamos līdzekļus pilnos apmēros arī pilsētās.

3. Lauku skolu skolotāji un audzinātāji saņem no skolas uzturētājiem dzīvokli ar apkurināšanu un apgaismošanu uz tādiem pat noteikumiem, kādiu par dzīvokļiem pastāv vispār valsts darbiniekiem, par ko no viņu algas atvelk vienu trīspadsmīto daļu. Pilsētās uz tādiem pat noteikumiem dodams dzīvoklis ikkatram skolas pārzinim un dežurējošiem audzinātājiem.

4. Obligātorisko skolu skolotājiem un patversmes audzinātājiem tiesība saņemt no skolas uzturētāja par brīvu lauksaimnieciski izmantojamo zemi personīgai lietošanai: uz laukiem 1 ha, pilsētās 1/20-2/5 ha apmērā. Kur tādu zemi nav iespējams ierādīt, izmaksājama attiecīga atlīdzība.

5. Obligātorisko skolu un patversmes ārstus algo iestādes uzturētājs.

6. Noteikumus par prakses gadu aprēķināšanu, skolotāju un audzinātāju darba normām, atlīdzību par papildus pienākumiem, stundām, kuras sniedz personas, kas nav štata kalpotāji, kā arī noteikumus par zemes piešķiršanu, lietošanu vai atlīdzību par to, izdod Ministru kabinets.

Ar šo atvietoti: Likums par obligātorisko skolu skolotāju algošanu (Lik.kr.1921.g.,112, 1922.g.197, 1924.g.30, 1925.g.136, 1926.g.61, 1929.g.157-13.pants un 1929.g.247).

Rīgā, 1931.g.15.jūnijā

Valsts Prezidents A.Kviesis

Likums Saeimā pieņemts 1931.g.5.jūnijā.

27. Pielikums

"Valdības Vēstnesis"
1932.gada 15.jūnijā
Nr.132

Likums
par pašvaldību obligātorisko skolu
skolotāju algošanu

1. Pašvaldību obligātorisko skolu skolotāju, bērnu dārzu vadītāju un audzinātāju un patversmes audzinātāju alga un ģimenes piemaksa nevar būt zemāka par to, kādu saņem attiecīgie valsts darbinieki.

Piezīme: Iekam nav spēkā stājušās skolotāju algu normas, kas paredzētas pārgrozījumos un papildinājumos noteikumos par valsts darbinieku atalgojumu (Lik.kr.1931.g.123), skolotājiem algas izmaksā pēc normām, kādas bija paredzētas likumā par obligātorisko skolu skolotāju algošanu (Lik.kr.1921.g.112, 1924.g.30, 1929.g.157 un 247.).

2. Iepriekšējā (1.) pantā minētie pašvaldības obligātorisko skolu skolotāji, bērnu dārzu vadītāji un audzinātāji un patversmju audzinātāji *saņem algu līdz ar ģimenes piemaksām pilnos apmēros no Izglītības ministrija budžeta paredzētām summām, izņemot pilsētu pašvaldības*, kur pusi algas un pusi ģimenes piemaksas pēc valsts noteiktām algu normām maksā no valsts, pārējo daļu pašvaldības līdzekļiem. Kur apstākļi to prasa, valsts var izsniegt minētām vajadzībām nepieciešamos līdzekļus pilnā apmērā arī pilsētām.

Instrukcijas par algas izmaksas kārtību izdod Ministru kabinets, paredzot ka 1.pantā minētie darbinieki saņem algu ik mēnesi ne vēlāk par 25.dienu.

3. Obligātorisko skolu skolotāji un audzinātāji saņem no skolas uzturētājiem dzīvokli ar apkurināšanu un apgaismošanu pēc Ministru kabineta izdotiem noteikumiem, par ko no viņu algas atvelk līdz 1/12, kāda summa atmaksājama attiecīgai pašvaldībai.

Piezīme: Ja skolas uzturētājs šajā (3.) pantā minētiem darbiniekiem dzīvokli nevar ierādīt skolā vai pie skolas, tad tam darbiniekam, kas dzīvokli natūrā nesāņem, skolas uzturētājs piemaksā no saviem līdzekļiem 1/5 no algas un ģimenes piemaksām.

4. Obligātorisko skolu skolotājiem, bērnu dārzu vadītājiem un audzinātājiem un patversmju audzinātājiem ir tiesība saņemt no skolas uzturētāja personīgai lietošanai par brīvu lauksaimnieciski izmantojamu zemi pie skolas: uz laukiem 0,5-2 ha, pilsētās 0,05-0,4 ha apmērā. Kur tādu zemi nav iespējams ierādīt, izmaksājama attiecīga atlīdzība.

5. Obligātorisko skolu un patversmju ārstus algo iestādes uzturētājs.

6. Noteikumus par prakses gadu aprēķināšanu, skolotāju un audzinātāju darba normām, atlīdzību par papildus pienākumiem, stundām, kuras sniedz personas, kas nav štata kalpotāji, kā arī noteikumus par zemes piešķiršanu, lietošanu vai atlīdzību par to, izdod Ministru kabinets.

Ar šo atvietoti: Likums par obligātorisko skolu skolotāju algošanu (Lik.kr.1921.g.,112, 1922.g.197, 1924.g.30, 1925.g.136, 1926.g.61, 1929.g.157-13.pants, 1929.g.247, 1931.g.124 un 136, 1932.g.74).

Rīgā, 1932.g.15.jūnijā

Valsts Prezidents A.Kviesis

Likums Saeimā pieņemts 1932.g.7.jūnijā.

Izglītības ministri

Latvijas Republikas ministru kabineta sastāvā 1918.-1934.gg.

Termiņš	Ministru prezidents	Partija	Izglītības ministrs	Partija
1918.18.11.-1919.13.07.	K.Ulmanis	Zemnieku savienība	K.Kasparsons	Radikāl-demokrāti
1919.13.07.-1919.08.12.	K.Ulmanis	Zemnieku savienība	K.Kasparsons	Radikāl-demokrāti
1919.08.12.-līdz Satversmes sapulces sanāksšanai	K.Ulmanis	Zemnieku savienība	K.Kasparsons	Radikāl-demokrāti
1920.12.06.-1921.18.06.	K.Ulmanis	Zemnieku savienība	P.Plāķis *	Bezpartejiskais
1921.19.06.-1923.26.01.	K.Ulmanis	Zemnieku savienība	A.Dauge	
1923.27.01.-1923.27.06.	J.Pauļuks	bezpartejiskais	P.Gailītis *	Zemnieku savienība
1923.28.06.-1924.26.01.	Z.Meirovics	Zemnieku savienība	H.Celmiņš	Zemnieku savienība
1924.27.01.-1924.18.12.	V.Zamuels	bezpartejiskais	K.Straubergs	Zemnieku savienība
1924.19.12.-1925.23.12.	H.Celmiņš	Zemnieku savienība	B.Felsbergs (19.12.-04.03.) A.Kalniņš (05.03.-23.12.)	Demokrātiskais centrs Demokrātiskais centrs
1925.24.12.-1926.06.05.	K.Ulmanis	Zemnieku savienība	B.Ziemelis	Jaunsaimn.
1926.07.05.-1926.18.12.	A.Alberings	Zemnieku savienība	B.Ziemelis	Jaunsaimn.
1926.19.12.-1928.23.01.	M.Skujenieks	Sociāldemokrāti (maziņieki)	J.Rainis	LSDSP
1928.24.01.-1928.30.11.	P.Juraševskis	Demokrātiskais centrs	A.Tentelis	Nacionālā apvienība
1928.01.12.-1931.26.03.	H.Celmiņš	Zemnieku savienība	B.Ziemelis	Jaunsaimn.
1931.27.03.-1931.05.12.	K.Ulmanis	Zemnieku savienība	B.Ziemelis	Jaunsaimn.
1931.06.12.-1933.23.03.	M.Skujenieks	Prog.apvienība	A.Ķeniņš	Demokrātiskais centrs
1933.24.03.-1934.16.03.	A.Īlodnieks	Jaunsaimn.	v.i. Gulbis	
1934.17.03.-1934.15.05.	K.Ulmanis	Zemnieku savienība	K.Beldavs	

* 1921.27.04.-1921.18.06. - L.Ausējs - ministrijas pārvaldnieks

* 1923.20.07.-1923.14.10. - St.Jaudzems - ministra vietas izpildītājs

Tabula sastādīta pēc Latviešu konversācijas vārdnīcas "Ministru kabinets" (XIV sēj., 27327.sleja)
"Izglītības ministrija" (VII sēj., 13339.sleja)

Raksti par Jāni Raini -
Latvijas Republikas izglītības ministru¹

1. Ausējs L. Niekošanās (Izglītības ministrijas rīcība skolu lietās) // Latvis.- 1927.- 22.martā.
2. Ausējs L. No hospitēšanas līdz reformēšanai // Latvis.- 1927.- 27.septembrī.
3. Bastjānis V. Demokrātiskā Latvija. Vērojumi un vērtējumi.- Stokholma: Emīls Ogrīņš, 1966.- 323 lpp.
4. Birkerts A. Apcerējumi par Raini // Birkerts A. Kopoti raksti.- 6.sēj.- Rīga: Raņķis, 1925.- 352 lpp.
5. Birkerts A. Audzināšanas ideāls Raiņa dzejā // Latvijas Skola.- 1917.
6. Birkerts A. J.Raiņa dzīve.- Rīga: Gulbis, 1937.- 222 lpp.
7. Birkerts A. Rainis dzīvē un darbā // Strādnieku Avīze.- 1929.- Nr 284.
8. Birkerts A. Sabiedriskās idejas Raiņa un Aspazijas dzejā // Sociāldemokrāts.- 1920.- N 80.
9. Cinītis J. Raiņa "jaunākās dzejas" (Raiņa rīkojumi skolu lietās) // Latvis.-1927.- 15.februārī.
10. Dēķens K. Rainis - izglītības ministrs // Valsts Darbinieks.- 1929.- Nr 9.
11. Dravnieks A. Es atceros. Latvijas skolas un skolotāji.- [Bruklina]: Grāmatu Draugs, 1970.- 318 lpp.
12. Kalnin K. Atmiņas par Raini un Aspaziju // Sociāldemokrāts.- 1920.- Nr 81,93.
13. Kārklīņš K. Raiņa idejas no pedagoģiskā viedokļa // Mūsu Nākotne.- 1929.- Nr 17.
14. Ko dara Izglītības ministrija // Sociāldemokrāts.- 1927.- 5.februārī.

---

¹ Atšķirībā no bibliogrāfijām par citiem ministriem šeit minēti tikai tie raksti, kas lielākā vai mazākā mērā ir saistīti ar J.Raiņa darbību izglītības ministrijā.

15. Kurcijs A. Rainis kā kultūras tips // Taurētājs.- 1920.- Nr 1.
16. Laicens L. Rainis un viņa bēres // Latviešu literatūras kritika.- Rīga: Latvijas valsts izdevniecība, 1960.- IV sēj.- 1.grām.- 405.-408.lpp.
17. Liepiņš R. Rainis - izglītības ministrs // Mūsu Nākotne.- 1929.- Nr 17.
18. Melnalksnis K. Rainis - izglītības ministrs // Jaunākās Ziņas.- 1929.- Nr 208.
19. Ozoliņš M. Rainis pieder strādniekiem! // Brīvā Jaunatne.- 1935.- 25.augustā.
20. Ozoliņš P. Nacionālais elements Raiņa darbos // Audzinātājs.- 1938.- Nr 7-9.
21. [Pētersons K.] Medards Olis. J.Raiņa loma audzināšanā // Māja un Skola.- 1929.- Nr 7-8.
22. Rainis J. (Pliekšāns) // Atziņas. Latvijas rakstnieku autobiogrāfijas.- I daļa.- Rīga, 1924.
23. Rainis J. Dienasgrāmata // Rainis J. Kopoti raksti.- Rīga: Zinātne, 1986.- 25.sēj. - 752 lpp.
24. Rainis - izglītības ministrs // Jaunākās Ziņas.- 1929.- Nr 208.
25. Raiņa 60 gadu jubilejas svinības // Sociāldemokrāts.- 1925.- Nr 204-208.
26. Rainis J. Atskats uz kādu neizdevušos mēģinājumu // Jaunais Vārds.- 1917.
27. Rainis J. Izglītības politikas mērķi un uzdevumi (Referāts LSDSP 12.kongresā) // Sociāldemokrāts.- 1927.- 5.aprīlī.
28. Райнис Я. Латвийцы // Сегодня.- 1929.- Nr 270.
29. Rainis J. Mūsu skolai jāaudzina pilnvērtīgi pilsoņi // Pēdējā Brīdī.- 1927.- Nr 166.
30. Rainis J. Runa Saeimā par skolotāju hospitēšanu // Latvijas Satversmes Sapulces stenogrammas (1.-6.sesija).- Rīga, 1920.-1922.
31. Rainis J. Runa pie ministru prezidenta atbilde uz steidzamu pieprasījumu. (par Izglītības ministrijas darbinieku atlaišanu) // Latvijas Republikas II Saeimas stenogrammas (1.-9.sesija).- Rīga, 1925.-1928.
32. Rītiņš I. Rainis un skolotāji // Mūsu Nākotne.- 1929.- Nr 17.
33. Rudevics A. Rainis kā politiķis un cīnītājs // Sociāldemokrāts.- 1929.- Nr 209.
34. Skalbe K. J.Raiņa 50 gadu jubileja // Līdums.- 1915.- Nr 225, 226, 234.

35. Sudrabkalns J. Vienīgais un neatdarināmais // Latviešu literatūras kritika.- Rīga: Latvijas valsts izdevniecība, 1960.- IV sēj.- 1.grām.- 403.-404.lpp.
36. Rainis // Latviešu konversācijas vārdnīca / Galv.red. A.Švabe.- Rīga: Gulbis.- XVIII sēj.- 34853.-34861.sleja.
37. Rainis - Pliekšans Jānis // Es viņu pazīstu. Latviešu biogrāfiskā vārdnīca.- Grand Haven, Mičigana: Raven printing, 1975.- 403.lpp.
38. Rainis - Pliekšans Jānis // Latvijas padomju enciklopēdija.- Rīga: Galv.enciklopēdiju redakcija, 1986.- 8 sēj.- 256.- 258.lpp.

Raksti par Augustu Tenteli.

1. Adamovičs L. A.Tenteļa 60 mūža gadi (1876.-1936.) // Pagātne un tagadne. I vēstures skolotāju rakstu krājums.- Rīga: Vēst. skolotāju b-ba, 1936.- 7.-20.lpp.
2. Kas ir paredzami ministri (Tentels) // Pēdējā brīdī.- 1928.- 13.janvārī.
3. Krēsliņš A.Tentelis // Padomju Jaunatne.- 1989.- 6.aprīlī.
4. Liepa M. Kur grib mūs vest prof.Tentelis un tie spēki, kas stāv aiz viņa // Mūsu Nākotne.- 1928.- Nr 15.
5. Liepiņš R. Skolu virsvaldes likvidēšanas faktiskā puse un oficiālie motīvi // Jaunākās Ziņas.- 1928.- 24.aprīlī.
6. Paegle Sp. Kreisās valdības nekrologs // Brīvā Zeme.- 1928.- Nr 18.
7. Šterns I. Augusts Tentelis. Politika un vēstures zinātne // Universitas.- 1983.- Nr 52.
8. Vičs A. Cīņa ap izglītības ministriju // Latvis.- 1928.- 5.maijā.
9. Zeids T. De vita patriae atque scientiae dedicata // Veltījums izglītības ministram un prof. Dr.h.c.A.Tentelim (23.XI.1876.- 23.XI.1936.).- Rīga: Ramaves apgāds, 1936.- 5.-11.lpp.
10. Prof. Augusts Tentelis // LU desmit gados. 1919.-1939.(II).- Rīga, 1939.- 81.-84.lpp.
11. Tentelis A. // Latviešu konversācijas vārdnīca / Galv.red. A.Švābe.- Rīga: Gulbis.- 21.sēj.- 42553.-42555.sleja.
12. Tentelis A. // Latvijas vadošie darbinieki / Prof.R.Šmita virsredakcija.- Rīga: Latvju kultūrvēsturiskā apgāde, 1935.- 440.lpp.
13. Tentelis A. // Es viņu pazīstu. Latviešu biogrāfiskā vārdnīca.- Grand Haven, Mičigana: Raven printing, 1975.- 488.lpp.
14. Перов А. Бунин в Риге // Бунин И. Окаянные дни.- Рига, 1990.- с.198-199.
15. Tentelis A. Runas pie ministru prezidenta uz steidzamu pieprasījumu (par Izglītības ministrijas darbinieku atlaišanu) // Latvijas Republikas II Saeimas stenogrammas (1.-9.sesija).- Rīga, 1925.-1928.

16. Tentelis A. Patiesība un nacionālisms vēstures zinātnē un mācīšanā // Vēstures atziņas un tēlojumi: Vēstures skolot. 1936.g.lasīto lekc.sakop./ F.Baloža red.- [Rīga]: Izgl.m-ja, 1937.- 7.-18.lpp.

A.Tenteļa darbu sarakstu skatīt:

Zeids T. De vita patriae atque scientiae dedicata // Veltījums izglītības ministram un prof. Dr.h.c.A.Tentelim (23.XI.1876.- 23.XI.1936.).- Rīga: Ramaves apgāds, 1936.- 5.-11.lpp.

Raksti par Ati Ķeniņu

Sarakstā iekļautie bibliogrāfiskie nosaukumi, kas atzīmēti ar *, ir ņemti no Latvijas Nacionālās bibliotēkas kataloga nodaļas "A.Ķeniņš".

- 1.* Atis Ķeniņš (1874.-1961.) // Latviešu dzejas antoloģija.- Rīga, 1972.- 3.sēj.- 244.lpp.
- 2.* Atis Ķeniņš [Nekrologs] // Literatūra un Māksla.- 1961.- 11.martā.
3. Atis Ķeniņš // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts.- 1931.- Nr 12.- 566.-567.lpp.
4. Austrīņš. Atis Ķeniņš. // Piesaule.- 1930.
- 5.* Bārda Fr. Potrimpa zemē. Ata Ķeniņa dziesmas un dzejojumi pa 15 gadiem // Bārda Fr. Raksti.- Rīga, 1990.- 1.sēj.- 523.- 532.lpp.
- 6.* Bērsone I. Atis Ķeniņš. // Bērsone I. Padomju Latvijas rakstnieki.- Rīga, 1976.- 256.-259.lpp.e
- 7.* Bērsone I. Ata Ķeniņa atcerei [Sakarā ar dzejnieka 100.dzimšanas dienu 1874.-1961.].- Literatūra un Māksla.- 1974.- 3.augustā.
- 8.* Bērsone I. Pirmie soļi padomju rakstniecībā [Par Ati Ķeniņu 1943.-1946.g.]. - Varavīksne.- 1974.- Nr 8.- 153.-164.lpp.
- 9.* Bērsone I. Šajā reizē - :[Sakarā ar dzejn. A.Ķeniņa (Ķeniņa) 110.dzimšanas dienu 1874.-1961.]. - Karogs.- 1984.- Nr 7, 182.-183.lpp.
- 10.* Čākurs J. Ati Ķeniņu pieminot. [90.dzimšanas dienas atcerei 1874.-1961.].- Karogs.- 1964.- Nr 7.- 147.lpp.
- 11.* Damburs E. Ati Ķeniņu atceroties. - Literatūra un Māksla.- 1964.- 25.jūlijā.
- 12.* Gailīte A. Ceļinieci: Pieredze un vērojumi.- [Stokholma]: Daugava, 1962.- 8.-18.lpp.
- 13.* Grāpis A. Daži vārdi par Ati Ķeniņu.- Rīgas Balss.- 1984.- 10.augustā.
- 14.* Ķelpe J. Atis Ķeniņš // Ķelpe J. Latviešu rakstniecības vēsture.- Rīga, 1939.- I daļa.- 41.-44.lpp.

15. Ķeniņš Atis // Es viņu pazīstu. Latviešu biogrāfiskā vārdnīca.- Grand Haven, Mičigana: Raven printing, 1975.- 284.lpp.
16. Ķeniņš Atis // Latviešu konversācijas vārdnīca / Galv.red. A.Švābe.- Rīga: Gulbis.- X sēj.- 19437.-19439.sleja.
17. Ķeniņš Atis // Latvijas padomju enciklopēdija.- Rīga: Galv. enciklopēdiju redakcija, 1984.- 5.sēj.- 633.lpp.
18. Ķeniņš A. Atbilde vāciešiem // Jaunākās Ziņas.- 1932.- Nr 194,195.
- *
19. Ķeniņš A. Atziņas // Atziņas: Latvju rakstnieku autobiogrāfijas. Pirmā daļa / K.Egle.- Cēsis-Rīga: Jepe, 1924.- 123.- 148.lpp.
20. Ķeniņš A. Būsim taisnīgi, bet neatlaidīgi (Minoritāšu jautājums un izglītība) // Jaunākās Ziņas.- 1932.- Nr 296.
21. Ķeniņš A. Inteliģence iet tautā // Jaunākās Ziņas.- 1932.- Nr 48.
22. Ķeniņš A. Izglītības resora darba atskats un izredzes. // Valdības Vēstnesis.- 1932.- Nr 199.
23. Ķeniņš A. Latgale pagatnē un tagadnē (Skolu jautājums Latgalē) // Latvijas Kareivis.- 1932.- Nr 162.
24. Ķeniņš A. Latgales iespāidi: tauta un kultūra // Jaunākās Ziņas.- 1932.- Nr 157.
25. Ķeniņš A. Mūsu izglītības politika // Centra Balss.- 1932.- Nr 24.
26. Ķeniņš A. Par latviešu un minoritāšu kultūras politiku // Latvijas Kareivis.- 1932.- Nr 25.
27. Ķeniņš A. Par mūsu izglītības politiku // Latvijas Kareivis.- 1932.- Nr 140.
28. Ķeniņš A. Pēc vētrām sākas mierīgs darba posms. (Darba atskats un izredzes Izglītības Ministrijā) // Jaunākās Ziņas.- 1932.- Nr 199.
29. Ķeniņš A. Skolu tīkla racionalizēšana // Centra Balss.- 1932.- Nr 32.
30. Ķeniņš A. Stāvoklis ir skaidrs: tagad vai nekad. (Minoritāšu jautājums) // Jaunākās Ziņas.- 1932.- Nr 136.
- *
31. Ķeniņš A. Zvaigžnotā junda.- Šipenvilles, 1967. Rec.: Ivaska A. Zvaigžnotā junda // Jaunā Gaita.- 1968.- Nr 3 [68].- 52.- 53.lpp.
- *
32. Ķeniņš A. Zvaigžnotā junda.- Šipenvilles,1967. Rec.: Lesiņš K. Zvaigžnotā junda // Tilts.- 1968.- Nr 86./87.
- *
33. Kurmis A. Atis Ķeniņš: pēdāgogs, jurists, dzejnieks // Latviešu juristu raksti.- 1961.- Nr 6.- 30.-34.lpp.

34. * Kurmis A., Avots E. Atis Ķeniņš: 1874.-1961. // Akadēmiskās Organizācijas Konkordijas Valdemārijas Goda Filistri.- Forstersitija, 1989.- 73.-84.lpp.
35. * Lācis F. Dzejnieks Atis Ķeniņš. [Sakarā ar dzejnieka 95 dzimšanas dienu 1874.-1961.].- Padomju Zeme.- 1969.- 30.jūnijā.
36. * Līgotņū Jēkabs. Atis Ķeniņš // Latviešu literatūras vēsture.- Rīga, 1936.- 4.sēj.- 213.-225.lpp.
37. Nacionālisms sedz visu (A.Ķeniņa "Planetas" lieta Saeimā) // Sociāldemokrāts.- 1932.- Nr 235.
38. * Saulietis A. Vēstules Atim Ķeniņam // Varavīksne.- 1973.- 61-64.lpp.
39. * Upītis J. Atis Ķeniņš (dz.1874.g.) // Latviešu literatūras vēsture.- Rīga, 1957.- 4.daļa.- 403.-404.lpp.
40. * Грапис А. Слово о Атисе Кеняньше // Ригас Балсс.- 1984.- 10 марта.
41. Рано поставить крест над делом Кениня // Сегодня.- 1932.- Nr 287.

Izmantoto avotu un literatūras saraksts

1. Avoti.

1.1. Nepublicētie avoti

Latvijas Valsts vēstures arhīvs (LVVA):

- 1.1.1. Fonds 1307. - Valsts kancleja.
- 1.1.2. F.1632. - Izglītības ministrija.
- 1.1.3. F.2125. - Mazākuma tautību izglītības pārvaldes.
- 1.1.4. F.3017. - Latvijas Sociāldemokrātiskā Strādnieku Partija (1917.-1940.).
- 1.1.5. F.3282. - Latviešu Zemnieku savienība (1917.-1934.).
- 1.1.6. F.3710. - Partija "Demokrātiskais centrs" (1917.-1935.).
- 1.1.7. F.5440. - L.Adamoviča personīgais arhīvs.
- 1.1.8. F.5472. - L.Ausēja personīgais arhīvs.
- 1.1.9. F.5485. - Satversmes sapulce. Saeima.
- 1.1.10. F.6637. - Izglītības ministrijas Skolu departaments.
- 1.1.11. F.6642. - Izglītības ministrtijas Skolu departamenta Pa-matskolu nodaļa.
- 1.1.12. F.6647. - Izglītības ministrtijas Skolu departamenta Vi-dusskolu nodaļa.

1.2. Dokumentu publikācijas

- 1.2.1. Demokrātiskā centra darbības platforma.- Rīga, 1931.- 15 lpp.
- 1.2.2. Demokrātiskā centra programma, statūti un instrukcijas no-daļām.- Rīga, 1923.
- 1.2.3. Demokrātiskā centra un bezpartejisko sabiedrisko darbinie-ku vēlēšanu platforma 1925.gada Saeimas vēlēšanās.- Rīga, 1925.- 18 lpp.
- 1.2.4. Ko aizstāvējuši un aizstāvēs sociāldemokrāti Saeimā. LSDSP Saeimas vēlēšanu platforma.- Rīga: LSDSP CK, 1925.- 15 lpp.
- 1.2.5. Kreiso arodbiedrību apvienības vēlēšanu platforma.- Rīga, 1928.
- 1.2.6. Latviešu skolotāju delegātu kongresa darbība un lēmumi Tērbatā no 8.-13.jūnijam 1917.g.- Tērbata: Bergmaņa druk.- 1917.- 51 lpp.
- 1.2.7. Latviešu skolu likumu projekts.- Maskava, 1917.- 8 lpp.
- 1.2.8. Latviešu tautskolas programmas projekts.- Maskava, 1916.- 12.lpp.
- 1.2.9. Latviešu Zemnieku savienības Programma.- Rīga: Latv.Zem-nieku sav-ba, 1920.- 16 lpp.
- 1.2.10. Latviešu Zemnieku savienības Programma.- Rīga: B.i., 1918.- 16 lpp.
- 1.2.11. Latviešu Zemnieku savienības 1922.g.Saeimas vēlēšanu platforma.- Rīga: Latv.Zemnieku sav-ba, [1922].- 15 lpp.

- 1.2.12. Latviešu Zemnieku savienības 1928.g.Saeimas vēlēšanu platforma.- Rīga: Latv.Zemnieku sav-ba, 1928.
- 1.2.13. Latviešu Zemnieku savienības vēlēšanu platforma.- Rīga: Latv.Zemnieku sav-ba, 1931.
- 1.2.14. Latvijas Jaunsaimnieku un sīkgruntnieku partija. Statūti. Programa. Instrukcijas nodaļām.- Rīga: B.i., 1925.- 24 lpp.
- 1.2.15. Latvijas Jaunzemnieku savienība. III Saeimas vēlēšanas 1928.gadā 6. un 7.oktobrī: Vēlēšanu platforma. Kandidātu saraksti. Uzsaukums.- [Rīga, 1928.]- 23 lpp.
- 1.2.16. Latvijas Neatkarīgo sociālistu partijas 3.Saeimas vēlēšanu platforma un kandidātu saraksti.- Rīga: Latvijas neatkarīgo sociālistu partijas CK, [1928].- 15 lpp.
- 1.2.17. Latvijas Republikas I Saeimas Stenogrammas (1.-8.sesija).- Rīga, 1922.-1925.
- 1.2.18. Latvijas Republikas II Saeimas Stenogrammas (1.-9.sesija).- Rīga, 1925.-1928.
- 1.2.19. Latvijas Republikas III Saeimas Stenogrammas (1.-9.sesija).- Rīga, 1928.-1931.
- 1.2.20. Latvijas Republikas IV Saeimas Stenogrammas (1.-9.sesija).- Rīga, 1931.-1934.
- 1.2.21. Latvijas Satversmes sapulces stenogrammas (1.-6.sesija).- Rīga, 1920.-1922.
- 1.2.22. Latvijas Sociāldemokrātiskās Strādnieku Partijas programma un statūti.- 3.izl.- Rīga: LSDSP CK, 1920.- 15 lpp.
- 1.2.23. Latvijas Sociāldemokrātiskās Strādnieku Partijas programma.- Rīga: LSDSP CK, 1930.- 40 lpp.
- 1.2.24. Latvijas Tautas Padome: Sēžu protokoli. 2.puse.- Rīga: Satversmes sapulce, [1920.]- 945 lpp.
- 1.2.25. Par ko cīnas sociāldemokrātiskā strādnieku partija?: LSDSP Saeimas vēlēšanu platforma.- B.v.: LSDSP CK, 1928.- 15 lpp.

1.3. Periodiskie izdevumi

- 1.3.1. Audzinātājs.- Rīga, 1925.-1934.
- 1.3.2. Baltijas Vēstnesis.- Rīga, 1919.-1920.
- 1.3.3. Brīvā Zeme.- Rīga, 1919.-1934.
- 1.3.4. Centra Balss.- Rīga, 1928.-1934.
- 1.3.5. Izglītības Ministrijas Mēnešraksts.- Rīga, 1920.-1934.
- 1.3.6. Jaunākās Ziņas.- Rīga, 1920.-1934.
- 1.3.7. Jaunais Vārds.- Rīga, 1917.
- 1.3.8. Latvija.- Rīga, 1928.-1931.
- 1.3.9. Latvijas Skola.- Rīga, 1920.-1921.
- 1.3.10. Latvijas Vēstnesis.- Rīga, 1922.-1925.
- 1.3.11. Latvis.- Rīga, 1921.-1934.
- 1.3.12. Līdums (Latviešu Zemnieku savienības laikraksts).- Rīga, 1917.-1918.
- 1.3.13. Līdums (Latvijas Jaunzemnieku laikraksts).- Rīga, 1925.
- 1.3.14. Mūsu Nākotne.- Rīga, 1922.-1934.
- 1.3.15. Pēdējā Brīdī.- Rīga, 1927.-1928.
- 1.3.16. Sociāldemokrāts.- Rīga, 1918.-1934.
- 1.3.17. Strādnieku Avīze.- Rīga, 1917.-1918.

- 1.3.18. Valdības Vēstnesis.- Rīga, 1920.-1934.
- 1.3.19. Сегодня.- Рига, 1919.-1934.
- 1.3.20. Слово.- Рига, 1925., 1928.
- 1.3.21. Dz won.- (Dynaburg) 1928.-1931.
- 1.3.22. Nasz Głos.- Ryga, 1931.-1932.
- 1.3.23. Myśl Pracy.- Ryga, 1932.-1934.
- 1.3.24. Беларуская школа у Латвии.- Рыга, 1927.-1933.

1.4. Publicistika un memuāri

- 1.4.1. Aberbergs J. Rīgas skolas // Rīga kā Latvijas galvaspilsēta / F.Liventāla un V.Sadovska redakcijā.- Rīga: Rīgas pilsētas valdes izdevums, 1932.- 625.-638.lpp.
- 1.4.2. Adamovičs L. Augusta Tenteļa 60 mūža gadi. // Pagātne un tagadne. I vēstures skolotāju rakstu krājums.- Rīga: Vēst. skolotāju b-ba, 1936.- 7.-20.lpp.
- 1.4.3. Bastjānis V. Demokrātiskā Latvija. Vērojumi un vērtējumi.- Stokholma: Emīls Ogrīņš, 1966.- 323 lpp.
- 1.4.4. Birkerts A. Apcerējumi par Raini // Birkerts A. Kopoti raksti.- 6.sēj.- Rīga: Raņķis, 1925.- 352 lpp.
- 1.4.5. Birkerts A. J.Raiņa dzīve.- Rīga: Gulbis, 1937.- 222 lpp.
- 1.4.6. Cielēns F. Laikmetu maiņā: Atmiņas un atziņas.- Lidingo: Memento, 1963.- 2.sēj.- 510 lpp.
- 1.4.7. Dēķens K. Latvijas skolotāju savienība. 1917.-1927.- Rīga: Latv.skolotāju sav-ba, 1927.- 152 lpp.
- 1.4.8. Dravnieks A. Es atceros. Latvijas skolas un skolotāji.- Bruklina: Grāmatu draugs, 1970.- 318 lpp.
- 1.4.9. Dreimanis P. Dzīves virpulī: Manas atmiņas.- [Linkolna (Nebraska)]: Vaidava, [1959].- 182 lpp.
- 1.4.10. Druva J. Rokas grāmata Latviešu Zemnieku savienības darbiniekiem.- Rīga, 1931.- 111 lpp.
- 1.4.11. Gailīte A. Ceļiniece: Pieredze un vērojumi.- [Stokholma]: Daugava, 1962.- 301 lpp.
- 1.4.12. Ķeniņš A. Atziņas // Atziņas. Latvjū rakstnieku autobiogrāfijas. Pirmā daļa // K.Egle.- Cēsis-Rīgā: Jepe, 1923.- 125.-148.lpp.
- 1.4.13. Kiršteins K. Ierēdņu jautājums mūsu valstī.- Rīga: Valsts un pašvaldību darbin.cent. sav-ba, 1931.- 23 lpp.
- 1.4.14. Laicens L. Rainis un viņa bēres // Latviešu literatūras kritika.- Rīga: Latvijas valsts izdevniecība, 1960.- IV sēj.- 1.grām.- 405.-408.lpp.
- 1.4.15. Morics E. Biedru tiesības un pienākumi / LSDSP.- Rīga: LSDSP CK, 1928.- 32 lpp.
- 1.4.16. Rainis J. Dienasgrāmata // Rainis J. Kopoti raksti.- Rīga: Zinātne, 1986.- 25.sēj.- 752 lpp.
- 1.4.17. Sudrabkalns J. Vienīgais un neatdarināmais // Latviešu literatūras kritika.- Rīga: Latvijas valsts izdevniecība, 1960.- IV sēj.- 1.grām.- 403.-404.lpp.
- 1.4.18. Tentelis A. Patiesība un nacionālisms vēstures zinātnē un mācīšanās // Vēstures atziņas un tēlojumi: Vēstures skolot. 1936.g. lasīto lekc. sakop./ F.Baloža red.- [Rīga]: Izgl. m-ja, 1937.- 7.-18.lpp.

1.4.19. Veltījums izglītības ministram un profesoram A.Tentelim
// Red. F.Zeids.- Rīga: Ramave, 1936.- 227 lpp.

2. Pētījumi

- 2.1. Adamovičs L. Skolu politika Latvijā.- 1919.-1925.// Skola un Zinātne. Latvijas vidusskolu skolotāju biedrības 1.rakstu krājums.- Rīga, 1925.- 73.-81.lpp.
- 2.2. Adamovičs L. Skolu politika Latvijā 1919.-1927.// Skola un Zinātne. Latvijas vidusskolu skolotāju biedrības 2.rakstu krājums.- Rīga, 1927.- 79.-100.lpp.
- 2.3. Adamovičs L. Skolu lietas Latvijā 1919.-1927.- [Rīga]: Ģenerālkomis. Latv. Vidussk. Skolotāju koop., 1927.- 24 lpp.
- 2.4. Blanks E. Latvju tautas ceļš uz neatkarīgu valsti.- [Vasteras]: Ziemeļblāzma, 1970.- 212 lpp.
- 2.5. Brastiņš E. Latvija, viņas dzīve un kultūra.- Rīga, 1931.- 121.lpp.
- 2.6. Bukšs M. Skices un dokumenti nu Latvijas topšonas laikiem.- Minhene: Andryva Jūrdža fonda izdevums.- Vl.Loča izdevnīceiba, 1954.- 286 lpp.
- 2.7. Ezergailis A. Esejas par 1917.gadu. R.Greitjānes priekšv.- Rīga: Zinātne, 1991.- 251,[2] lpp.
- 2.8. Freivalds O. Latviešu politiskās partijas 60 gados / Osvalds Freivalds.- [Kopenhāgena]: Imanta, 1961.- 223,[4] lpp.
- 2.9. Kauliņš J. Latviešu skola // Latvieši. II Rakstu krājums. Prof. Fr.Baloža, P.Šmita un A.Tentēja red.- Rīga: Valters un Rapa, 1932.- 2.sēj.- 286.-298.lpp.
- 2.10. Klīve V. Kultūras folozofija un kultūras politika // Latviešu kultūra laikmeta maiņās.- Stokholma: Daugava, 1966.- 25.-42.lpp.
- 2.11. Kurmis A. Atis Ķeniņš: pedagogs, jurists, dzejnieks // Latviešu juristu raksti.- 1961.- Nr 6.- 30.-34.lpp.
- 2.12. Kurmis A., Avots E. Atis Ķeniņš: 1871.-1961. // Akadēmiskās Organizācijas Konkordijas Valdemārijas Goda Filistri.- Forsterija, 1989.- 80.lpp.
- 2.13. Latvijas PSR vēsture // Red. K.Strazdiņš.- Rīga: LPSR ZA izdevniecība, 1959.- 3.sēj.- 330.-333.lpp.
- 2.14. Latvijas PSR vēsture no vissenākiem laikiem līdz mūsu dienām // Red. A.Drīzulis.- Rīga: Zinātne, 1986.- 2.daļa.- 130.-132.lpp.
- 2.15. Latvijas Republika desmit pastāvēšanas gados / Galv.red. A.Bīlmanis.- Rīga: Golts un Jurjāns, 1928.- 47.-53.lpp., 557.-542.lpp.
- 2.16. Latvijas skolas // Red. J.Krohlins.- [Veiverlija (Aijova)]: Latvju grāmata, 1973.- 2.sēj.- 242 lpp.
- 2.17. Mednis I. Latvijas neproletāriskās partijas (1920-1934) // Pretstatu cīņā. Latvija 1917.-1950.: Krājums (Sast. un priekšvārda autors V.Leitāns.- Rīga: Avots, 1990.- 123.-158.lpp.
- 2.18. Preiss P. Latvijas tautskola rusifikācijas laikmetā (1882.-1917.).- Maskava: Prometejs, 1932.- 138.lpp.

- 2.19. Pedagoģiskā doma Latvijā no 1890.g. līdz 1940.g.: Antoloģija Sast. J.Anspoks, M.Apīnis, J.Bariss u.c.- Rīga: Zvaigzne, 1994.- 239 lpp.
- 2.20. Rubenis A. Latvijas skola laikmetu griežos. 1917.-1941.- Valmiera: Aut.izd., 1993.- 423[1] lpp.
- 2.21. Samsons V. Latviešu nacionālistiskā buržuāzija - tautas izglītības nīknākais ienaidnieks // Padomju Latvijas Skola (Izglītības ministrijas rakstu krājums).- 1954.- Nr. 2.- 12.- 17.lpp.
- 2.22. Staris A. Daži pamatizglītības izveides jautājumi buržuāziskā Latvijā // Latvijas skolu un pedagoģijas vēstures jautājumi.- Rīga: LVU, 1975.
- 2.23. Staris A. Mācību un audzināšanas darba saturs buržuāziskās Latvijas pamatskolās (1920.-1940.) // Latvijas skolu un pedagoģijas vēstures problēmas.- Rīga: LVU, 1976.
- 2.24. Staris A. Skola buržuāziskajā Latvijā // Skola un Ģimene.- 1988.- Nr 1-5, 7-10.
- 2.25. Šilde Ā. Latvijas vēsture 1914.-1940. Valsts tapšana un suverēnā valsts.- Stokholma: Daugava, 1976.- 775 lpp.
- 2.26. Šilde Ā. Pirmā republika. Esejas par Latvijas valsti.- Ņujorka: Grāmatu Draugs, 1982.- 378 lpp.
- 2.27. Šterns I. Augusts Tentelis // Universitas.- 1983.- Nr. 52.- 4.-7.lpp.
- 2.28. Tautas izglītība Latvijā agrāk un tagad: Dokumentu un materiālu krājums / Red. R.Miķelsons, sast. L.Dumpe.- Rīga: Liesma, 1966.- 254 lpp.
- 2.29. Ūsiņš V. K.Dēķena pedagoģiskie uzskati. Kritikas apskats.- Rīga: Zvaigzne, 1975.- 167 lpp.
- 2.30. Ūsiņš V. Leons Paegle un pedagoģija.- Rīga: Zvaigzne, 1983.- 110 lpp.
- 2.31. Veinbergs J. Piramīdu un zikurātu ēnā: Cilvēks seno Tuvo Austrumu kultūrā.- Rīga: Zinātne, 1988.- 235 lpp.
- 2.32. Арон Р. Этапы развития социологической мысли.- Москва: Прогресс-Университет, 1993.- 550 с.
- 2.33. Арутюнова Н.Д. [Андерсон Б.] Количественные данные как показатели качества. Несколько замечаний о качественных элементах в количественном контент-анализе // Реферативный журнал. Общественные науки за рубежом.- 6 серия.-1976.- N 4.- С.62-65.
- 2.34. Бергман Г. Народная школа буржуазной Латвии как орудие реакционной антинародной политики латвийской буржуазии. Автореферат диссертации на соискание учен.степени канд.пед.наук.- Рига, 1953.- 22 с.
- 2.35. Блумфильд Л. Язык.- Москва, 1968.- 320 с.
- 2.36. Гуревич А.Я. Теория формаций и реальность истории // Вопросы истории.- 1990.- N 11.
- 2.37. Гуревич А.Я. Социальная история и историческая наука // Вопросы философии.- 1990.- N 4.- С.23-35.
- 2.38. Гуревич А.Я. Культура и история // Новая и новейшая история.- 1991.- N 1.- С.97-100.
- 2.39. Дмитренко В., Льюрия Н. Образование как социальный институт.- Красноярск, 1989.- 117 с.

- 2.40. Ерофеев Н.А., Лонцаков Г.С. Контент-анализ восточных текстов // Народы Азии и Африки.- 1978.- № 1.- С.48-58.
- 2.41. Каннер Л. Латвия.- Ленинград: Газ.-журн. и кн.изд-во Ленингр. совета РК и КД, 1938.- 72 с.
- 2.42. Клементьев Е.Д. Социально-философские аспекты образования // Вопросы философии.- 1984.- № 11.
- 2.42. Ковальченко И.Д. Методы исторического исследования.- Москва: Наука, 1987.- 440 с.
- 2.43. Кон И.С. Ребенок и общество.- Москва: Наука, 1988.- 270 с.
- 2.44. Кузнецова Т.И. Реакционная сущность Латышского Крестьянского союза (1920-1934). Рукопись диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук.- Даугавпилс, 1987.
- 2.45. Лесохина Л.Н. Образование в структуре человеческой деятельности // Вопросы философии.- 1984.- № 12.
- 2.46. Маркарян Э.С. Теория культуры и современная наука.- Москва: Мысль, 1983.
- 2.47. Межуев В.М. Культура и история.- Москва: Издательство политической литературы, 1977.- 199 с.
- 2.48. Мид М. Культура и мир детства.- Москва: Наука, 1988.-429 с.
- 2.49. Носкова А.Ф. Людовское движение в буржуазной Польше (1918-1944гг) // Непролетарские партии и организации национальных районов России в Октябрьской революции и гражданской войне.- Москва: Наука, 1980.
- 2.50. Ринг И.Г. Латвия.- Ленинград: Социз, 1936.- 282 с.
- 2.51. Рубенис А.В. Историческое развитие и педагогические ценности обязательного образования в Латвии с 1919/20 по 1939/40 учебные годы: Автореферат дис.канд.пед.наук. (13.00.01) / Латв. ун-т.- Рига, 1990.- 19 с.
- 2.52. Саймон Б. Общество и образование.- Москва: Прогресс, 1989.- 200 с.
- 2.53. Слуцкий М.С. Гносеологические аспекты образования // Вопросы философии.- 1984.- № 12.
- 2.54. Соколов Э.В. Культура и личность.- Москва: Мысль, 1972.
- 2.55. Филиппов Ф.Р. Социология образования.- Москва: Наука, 1980.
- 2.56. Чурбанов В.Б. Культура социалистического общества как объект социального управления // Изучение истории культуры как системы.- Новосибирск, 1983.- С.28-40.
- 2.57. Ясперс К. Смысл и назначение истории.- Москва: Республика, 1994.- 527с.
- 2.58. Ethics and educational policy.- London, 1978.
- 2.59. Laserson Max Matatyahu. The Jews and the Latvian Parliament, 1918-1934 // The Jews in Latvia.- Tel-Aviv: Association of Latvian and Esthonian Jews in Israel, 1971.- P.94-185.
- 2.60. Mead Margaret. Culture and Commitment. A study of the Generation Gap.- New York, 1970.
- 2.61. Michaeli Z. Jewish cultural autonomy and the Jewish school systems // The Jews in Latvia.- Tel-Aviv: Association of Latvian and Esthonian Jews in Israel, 1971.- P.186-216.
- 2.62. Policies un Politics in Secondary Education.- London, 1966.

- 2.63. Rutter Owen. The new Baltic States and their future. An account of Lithuania, Latvia and Estonia.- London, 1925.- P.167-195.
- 2.64. The Politics of Education, part II.- Chicago, 1977.
- 2.65. The School in Society. Studies in the Sociology of Education / Edited by Sam D.Sieber and David E.Wilder.- New York, 1973.

3. Izziņa literatūra.

- 3.1. Es viņu pazīstu. Latviešu biogrāfiskā vārdnīca.- Grand Haven, Mičigana: Raven printing, 1975.- 580 lpp.
- 3.2. Latvijas darbinieku galerija. 1918.-1928./ Red. P.Kroders.- Rīga: Grāmatu Draugs, 1929.- 466 lpp.
- 3.3. Latviešu konversācijas vārdnīca / Galv.red. A.Švābe.- Rīga: Gulbis.
- 3.4. Latvijas padomju enciklopēdija.- Rīga: Galv.enciklopēdiju redakcija.
- 3.5. Latviešu tautas darbinieki. Ilustrēts almanahs / Virsred. V.Maldonis.- Rīga: Literatūra, 1933.- 79 lpp.
- 3.6. Latvijas vadošie darbinieki / prof.R.Šmita virsredakcija.- Rīga: Latvju kultūrvēsturiskā apgāde, 1935.- 500 lpp.